

HISTORIALLINEN
ARKISTO

TOIMITTANUT

SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA

XXV

HELSINKI 1915
SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA

HELSINKI 1915

SUOMALAISEN KIRJALL. SEURAN KIRJAPAINON OSAKEYHTIÖ

Sisällys:

	Siv.
1. <i>Palmén, E. G.</i> , Vuoden 1852 yliopistosääntöjen synnystä . . .	1—40.
2. <i>Suolahti, Gunnar</i> , Säätykierto ja varallisuussuhteet Suomen papiston keskuudessa 1700-luvulla	1—17.
3. <i>Salenius, J. M.</i> , Oikeusistuimet ja lainkäytäntö Vanhassa Suomessa vv. 1721—1812	1—19.
4. <i>Toikka, P.</i> , Novgorodin Karjalan historiasta	1—46.
5. <i>Cederberg, A. R.</i> , Porvoon, Helsingin ja Oulun taistelu tapulioikeuksista vuosina 1743—1744	1—16.
6. <i>Lehtonen, U. L.</i> , Muutamia esityksiä keisari Aleksanteri I:lle Suomesta vuodelta 1808	1—55.
7. <i>Nevalainen, Mandi</i> , Lisiä Pielisen ympäristön kreivinaikuiseen historiaan	1—24.
8. <i>Salonen, Ilmari</i> , Sairilan kartano vuosina 1557—1570	1—25.

<i>Suomen Historiallisen Seuran Pöytäkirjat</i> 25 p:stä toukok. 1914—27 p:ään toukok. 1915 (ynnä hakemisto)	1—78.
Esitelmiä ja tiedonantoja pöytäkirjoissa:	
<i>Fontell, A. G.</i> , Om de till solskiftet hörande redskapen i synnerhet den s. k. „lutkaflen“	4—9.
<i>Salenius, A. M.</i> , Muutamia muistiinpanoja Mikael Karpalaisen äidin esi-isistä	10—11.
<i>Palmén, E. G.</i> , M. J. Alopæuksen muistiinpanoja v:ltä 1792	11—13.
<i>Voionmaa, Väinö</i> , Maanviljelyksestä Käkisalmen Karjalassa v:n 1500 aikoina	14—18.
<i>Lindeqvist, K. O.</i> , Isonvihan tapahtumia Pohjanmaalla	19—21.
<i>Fontell, A. G.</i> , Ytterligare rörande det s. k. hamarskiftet	39—44.
<i>Melander, K. R.</i> , Kolmijakoviljelys Pohjanmaalla 1600-luvun alussa	44—45.
<i>Melander, K. R.</i> , Vuoden 1601 nälänhädän muistoja Itämeren maakunnissa	45.

<i>Heinricius, G.</i> , Friherre Emil Stjernvall-Walleens beskrifning öfver keisar Nikolai I:s död . . .	45—47.
<i>Palmén, E. G.</i> , Lisätietoja v:n 1865 perustuslakikomi- tean toiminnasta	53—56.
<i>Melander, K. R.</i> , Meteorologis-historiallisten tietojen kerääminen	69—70.
<i>Cederberg, A. R.</i> , Eräs asioimiskirje vuodelta 1723 .	73—74.
<i>Referate</i>	1—12.

i. Vuoden 1852 yliopistosääntöjen synnystä.

Esitelmä Suomen Historiallisen Seuran nelikymmenvuotisen vaikutuksen muistoksi vietetyssä juhlassa 26 p. maalisk. 1915,

pitänyt

E. G. Palmén.

Turun akatemia, joka kiitos Pietari Brahen harrastuksen ja tarmon perustettiin keskellä kolmikymmenvuotisen sodan vaikeuksia ja huolia, ei perustuskirjassaan saanut omia sääntöjä, eikä koko ruotsinvallan aika sitten sellaisia luonut; mutatis mutandis täytyi Auran rannoilla noudattaa Upsalan akatemialle vahvistettuja constitutiones. Virallisesti valtakunnan akatemit olivat samassa arvossa, kuten lukuisat asiakirjat mainitsevat; yhteinen kaikille kanslereille annettu armollinen kirje vuodelta 1739 sisältää käskyn, ettei näille laitoksille myönnettyjä etuja saisi vähentää. Kovin pettävä oli kuitenkin muodollinen tasa-arvo; Suomen akatemiaan nähden tulojen supistamisen kiello oli sikäli tarpeeton, ettei sanottavaa vähennystä voitu tehdä, jos laitos yleensä oli pystyssä pidettävä. Niinkin tärkeään tarkoitukseen kuin kirjaston aikaansaamiseksi ja ylläpitoon ei oltu valtiovaroista myönnetty määrärahaa; oman maan väestön suoritettaviin pikkumaksuihin kirjasto sai tyytyä, — samoin kuin akatemisen kirjapainon aikaansaamiseksi oli keksitty keino antaa sille yksinoikeus suomenkielisten virsikirjain ja katekismusten painatukseen, etu, jonka kirjasto aikanaan sai periä. Mielellään asia yleensä järjestettiin niin, että uhrausten paino vierrettiin Suomen kansan hartioille, huolimatta siitä suhteetto-

man suuresta apulisästä, joka täältä joka ikinen vuosi suoritettiin Ruotsiin valtion yleisiin tarpeisiin. Kun 1747 piti Turun akatemiassa hankkia taloustieteelle sijaa, noudatettiin tällaista säästäväisyyttä: uhrattiin ennestään oleva poeseos eli kreikan kielen professorinvirka, ja sillä hyvä. Ikäänkuin ihmeen kautta kemia 1761 sai paikan vakinaisten aineitten joukossa aiheuttamatta vähennystä millään muulla taholla. Aivan erilaisessa asemassa olivat muutenkin akatemit Pohjanlahden länsi- ja itäpuolella: Upsalassa oli jo 1622 professoreja enemmän kuin Turussa 1808; edelliselle Kustaa Aadolf sitä paitsi oli 1624 suonut ruhtinaallisen lahjan, kaikki hallitsijasuvun haltuun jääneet gustavianiset perintötilat, joten laitoksen asema oli harvinaisen edullinen. Suomen akatemian oikeutetuimpiinkin anomuksiin vastattiin miltei säännöllisesti viittaamalla aikoihin, jolloin valtiovaraston tila olisi ehtinyt parantua. Kun oman akatemia-talon tarve Turkuun 1802 tuli tunnustetuksi, ei tuuma ehtinyt toteutua, ennenkuin kansallemme tuli ero Ruotsista.

Tämä halki vuosisatojen kestänyt kitsaus selittää sen välistä äitelästi esitetyn riemun, millä Turun oppineiden joukossa vastaanotettiin Aleksanteri I:n itsessään kyllä suuremmin au-lius. Sodan uuvuttamasta sekä muutenkin köyhästä Suomesta ei silloin olisi voinut sanottavasti pusertaa varoja Venäjälle, mutta sitä ei vaadittukaan, ja niin voitiin vielä vapaammin muistella ennestään nälkäpalkalla pidettyjä henkisiä tarpeita. Kun entisten kolmentoista vakinaisen professorinviran lisäksi vuonna 1811 saatiin kuusi uutta, ja adjunktinvirat, luvultaan kuusi oltuansa, karttuivat yhdeksäksitoista, teki tämä tietysti käännekohdan akatemian elämässä, vaikkakin uusien paikkojen täyttämässä kyllä kävi näkyviin, ettei oltu varustauduttu näin odottamattomia tarpeita tyydyttämään. Jonkun verran saatiin sittenkin vielä paikkoja lisään 1828 vuoden yliopistosääntöjen kautta, ja lopulta opettajisto oli kahdeksassatoista vuodessa karttunut enemmän kuin kahdenkertaiseksi. Akatemian uusi nimi Aleksanterin-yliopisto ei ollut aiheeton. Tuntuvasti muut-tunutta tilaa merkitsi myöskin se seikka, että akatemian kansle-riksi oli saatu niin vaikutusvaltainen henkilö kuin itse perintö-ruhtinas (hänen estettynä ollessaan ministerivaltios sihteeri), sillä

joskin edellisinä aikoina oli tuhlatu kaunopuheliaisuuden ma-keinta suitsutusta milloin millekin ruotsalaiselle ylimykselle, joka on seisonut akatemian näkyvänä päämiehenä, ovat noista vanhoista kanslereista muutamat jättäneet ihmeen mitättömiä jälkiä Turun akatemian aikakirjoihin.

Mutta muutoksella oli vähemmin lohdullinenkin puolensa. Niihin vaikeuksiin, joita kotoiset olot ennen olivat tuottaneet, liittyi tästä lähtien pakko ottaa huomioon keisarikunnan oloja. Vuoden 1828 sääntöjä laadittaessa oli monesti noudatettu Venäjällä vallitsevia periaatteita, ja näiden vaikutus meni pian pitemmälle kuin kenkään alussa aavisti. Kuvaavia olivat jo muutamat silloin säädetyt uutuudet: kadonnut oli korkeakoulun ikivanha oikeus itse valita kanslerinsa; rehtorintoimi, ennen vuoroin siirtyvä, tuli vaalista ja korkeasta nimityksestä riippuvaksi. Pahin kaikista oli, että nuorison valvonta muuttui suuropolittiseksi tehtäväksi, joten yliopiston ja koko maan asema saivat siitä kärsiä, jos uhkamielinen tai kevyttapainen nuorukainen antoi tavallista runsaammin aihetta pahennukseen. Se uljuus, joka vanhan Turun kujilla ja rinteillä kisällejä vastaan osotetuna korkeintaan oli antanut kuhmuja otsaan ja särkyä, sai valtiollista merkitystä kohdistuessaan venäläisten pääsiäisyönä toimitettuihin juhlamenoihin tahi kansallisuudeltaan vieraisiin patrulleihin ja vahtimiehiin. Vähäpätöinenkin rettelö saattoi Pietarissa kaikuja kanuunanlaukauksen tavoin, ainakin santarimiston alttiisti tarjoomain kuulotorvien avulla.

Pyytämättä nuoriso oli tullut valtiolliseksi tekijäksi eikä se semmoisena ole kunnian laakereita voittanut. Älkäämme kuitenkaan luulko, että ylioppilaissa aina olisi hehkunut sitä taipumusta oppositiioniin sekä holhousjärjestelmän kammoa, jotka tunnetaan myöhemmiltä ajoilta.

Ken ottaa tutustuakseen niihin varsin pitkävetisiin, 186 painosivua täyttäviin konsistorin pöytäkirjoihin liitteineen, jotka valaisevat kysymystä yliopiston suhtautumisesta Turkuun 1817 perustettuun polisikamariin, ¹⁾ saa kyllä aiheen oman kan-

¹⁾ Katso Consistorii Academici i Åbo Protocoller ocl. Handlingar angående en förehäfd fråga, rörande den studerande Ungdomens vid Kejsersl. Universitetet derstädes förhållanden till den uti samma Stad inrättade Police-Kammare. (Painettu Helsingissä 1821.)

tansa mukaan joko huokailemaan, että entiset ajat ovat olleet ja menneet, tai myrkyllisesti sovittamaan sen ajan ylioppilaihien sananlaskua »hyvä lapsi itse vitsan tuo». Neuvotellessaan kenraalikuvernööriin, kreivi Steinheilin kanssa olivat akatemian viranomaiset, silloinen sijaiskansleri, piispa Tengström, ja konsistorin valitsemat edustajat, professorit H. Snellman ja G. G. Hällström, olleet valmiit valtiollisesta varovaisuudesta uhraamaan korkeakoulun ikivanhan oikeudellisen erikoisaseman kaupunkiin perustettavan polisikamarin hyväksi, ja silloin valtasi ylioppilaat sellainen kauhu, että he miltei miehissä — paljon enemmän kuin alamaisen hakemuksen allekirjoittaneita 214 ylioppilasta tuskin silloin oli koko Turussa — riensivät ylen nöyrässä anomuksessa rukoilemaan oikeutta, että saisivat edelleen pysyä akatemisten viranomaisten isällisen kurituksen alaisena; pyysivät vielä erityistä karsseria ja oman akatemisen polisin asetamista! Vetoomalla Tarton ylioppilaitten oikeuksiin nuoriso lisäksi anoi itselleen omaa univormua sekä sijaa armollisessa arvojärjestyksessä, ainakin neljännessätoista arvoluokassa, parhaassa tapauksessa kahdeksannessa. Tuo, mitä silloin hartaasti haluttiin, univormut, isällinen kurinpito, pedellit ja karsseri, oli joku vuosikymmen myöhemmin muuttunut riidanaiheeksi, kävipä sietämättömän sorron tunnusmerkistä.

Eri aikojen ja käsityskantojen erottavana rajana on tässä ollut 1830-luvun levoton alku. Vastikään Ranskassa tapahtunut heinäkuun-vallankumous jälkimaininkeineen vaikutti Suomessakin, vaikkei siihen täällä liittynyt mullistustuumien varjoakaan; päihtyneiden suukopua aivan turhaan on katsottu jotain ajatusta kätkeväksi. Ettei ylätuloissa kuitenkaan voitu ilmiöitä arvostella, osottavat muun muassa yhteen aikaan ylen tiheään sattuvat sijaiskanslerinvaihdokset. Presidentti, kreivi J. F. Aminoff oli lopussa vuotta 1827 saanut akatemisesta esimiehyystään eronsa, ja seuraavan vuoden keväänä, ennen kuin yliopisto vielä oli saatu uuteen kaupunkiinsa siirretyksi, nimitettiin sijaiskansleriksi kenraaliluutnantti A. A. Thesleff, — mutta jo toukokuussa 1830 hän siitä sai eronsa, nimellisesti omasta pyynnöstään, mutta varmaan vastoin omaa haluaan. Hän jätti silloin sijansa toiselle sotilaille, kenraaliluutnantti kreivi A. Stewen-Steinheilille, joka

kuitenkin jo vuoden päästä hänkin väistyi. Nyt astui sijaan arvoltaan alempi sotilas, Haminan kadettikoulun johtaja, eversti P. G. Thesleff, mutta tämä vuorostaan ei pysynyt kuin kymmenen kuukautta uudessa toimestaan. Silloin otettiin taasen armoihin A. A. Thesleff, joka väliajalla — emme tiedä kuinka suurella syyllä — oli voittanut kunniamerkin Puolan kapinan kukistamisesta. Sillä ruutitynnyrillä, joksi sijaiskanslerin tuoli oli osottautunut, hän sitten pysyi, kunnes aivan ikäloppuna sai eronsa 1847, vielä samana vuonna kuollakseen. Mutta hyvissä ajoin oli seuraajaa kuulusteltu ja melkein suoraan Kaukason vuoristossa riehuvista taisteluista Suomen yliopiston sijaiskansleriksi kutsuttu kenraalimajuri, vihdoin kenraali ja vapaaherra J. M. Nordenstam toi mukanaan tapoja ja vaatimuksia, jotka soveltuivat vanhaan juurtuneeseen akateemiseen vapauteen kuin nyrkinisku iloiseen karkeloon.

Helmikuun-vallankumousta ei silloin vielä aavistettu Parisissaakaan, mutta taantumus, joka Wienin kongressista saakka oli vallinnut Europassa, astuen Pyhän alliansin muodossa vielä räikeämpään valoon, seisoi täysissä tamineissaan ajan nousevaa uutta henkeä vastaan. Elävämmin kuin ehkä kukaan muu keisari Nikolai I tunsivat olevansa kutsuttu perittyjen olojen puolustajaksi, ja vastuksia väijäämättä hän hallitsi laajaa valtakuntaansa sen mukaan minkä oikeaksi katsoi, kohdellen kuitenkin Helsingin yliopistoa, missä hän itse oli ollut ja poika edelleen oli kanslerina, huomattavasti suopeammin kuin muita samanlaisia laitoksia. Venäjän yliopistoja ei tosin lakkautettu, johon peljättiin olleen taipumusta, mutta niissä yhtäaikaa opiskelevien lukumäärä rajoitettiin korkeintaan kolmeensataan yliopistoa kohti, jonka määräyksen luonnottomuutta ei tarvitse valaista. Alemman säätyjen poikien pyrkiminen yliopistotielle sen lisäksi kiellettiin, — ja sitä sääntöä saksalaisessa Tarton yliopistossa uskollisesti noudatettiin, jota vastoin sitä itse pääkaupungissa kierrettiin. Ja taantumuksen tukehduttava vyöry ulottui tieteelliseenkin opetusohjelmaan. Valtiollisesti vaarallisiin unelmiin *tahi* *hairahduksiin* muka houkuttelevina tieteinä etupäässä filosofia, mutta myöskin valtiotiede, vieläpä klassilliset kielet mikä mitenkin syrjäytettiin, ja sensuurin siteet vedettiin kuulu-

mattoman kireälle. Alussa vuotta 1848 ilmisaatu n. k. Petrashevskin salaliitto saattoi korkeitten viranomaisten mielialan kuohuksiin, semminkin kun sen tutkinta aikaan nähden sattui yhteen helmikuun-vallankumouksen paraikaa useimmissa Europan maissa tapahtuviin alkunäytöksiin.

Nämä Venäjän ja maailman historiasta kyllä tunnetut tosiasiat antavat taustan aineelle, jonka olen ottanut pääpiirtein esittääkseni. Suomen yliopistolle 1852 vahvistettujen sääntöjen valtajuuri käy yleisvaltiollisiin edellytyksiin. Mutta kehitykseen ovat syrjästä päin vaikuttaneet kaikenlaiset rettelöt, joiden mainitsemiselle historian tutkimuksen kyllä ei olisi syytä uhrata huomiota, elleivät ne olisi kantaneet kansallemme kovin katkeria hedelmiä.

1828 vuoden sääntöjen uudistamista oli jo vanha Thesleff ajatellut lokakuulla 1845, vieläpä siinä tarkoituksessa ehdottanut komiteankin, professorit af Ursin, Blomqvist, Palmén ja Nervander. Hän näyttää silloin lähinnä ajatelleen monipäisen konsistorin korvaamista nelimiehisellä konselilla. Kansleri ei vastannut ehdotukseen. Uuden sijaiskanslerin tarve pidettiin kenties selvempänä, vaikei vanhusta hennottu syrjäyttää. Mutta hänen seuraajalleen laadittiin heti uusi johtosääntö, josta pian kyllä tuli uusien yliopistosääntöjen itu.¹⁾ Sen 1 § kuului:

»Sijaiskanslerin, ollen Yliopiston korkein paikalla oleva hallitusmies, tulee tarkasti pitää huolta siitä, että opetusta Yliopistossa vakavasti ja oikealla tavalla annetaan ja että kaikki virka- ja palvelusmiehet uskollisesti täyttävät velvollisuutensa, sekä että opiskeleva nuoriso noudattaa niin ahkeruutta opinnoissa kuin järjestystä, hyvää käytöstä ja siivoutta elämässään. Sitä paitsi tulee Sijaiskanslerin kiinnittää alituista huomiota yleiseen mielialaan niin Herrojen Opettajain kuin ylioppilaitten keskuudessa, sekä jokaisessa sopivassa tilaisuudessa muistuttaa heille, että he, vaikkakin ovat tosisuomalaisia, eivät koskaan saa unohtaa olevansa myöskin Hänen Keisarillisen Majesteettinsa alamaisia.»

¹⁾ Johtosääntö edempänä painettu senaikuisena ruotsinnoksena liitteenä A.

Näin 1 §; seuraavat rakentavat tälle perustalle. Kylläkin epämääräisin sanoin 3 § myönsi sijaiskanslerille vallan »harkintansa mukaan ja samalla oikeudella kuin Kansleri ryhtyä *tarpeelliseen toimeenpiteeseen*» asioissa, jotka riippuivat tämän päätöksestä; kuitenkin oli tästä joka kerta tehtävä ilmoitus Pietariin. Sijaiskansleri sai 4 §:n mukaan ruveta puheenjohtajaksi konsistorissa ja määrätä, mitkä asiat silloin oli esitettävä; 8 § velvoitti hänet tarkastamaan yliopistonohjelmien käsikirjoitukset ennenkuin ne annettiin painoon j. n. e. Tämä kaikki, se huomattakoon, oli Pietarissa harkittu, pantu paperille ja vahvistettu ennen kuin voitiin aavistaa Europan näyttämöllä uhkaavia mullistuksia; johtosääntö on vahvistettu ^{12/}₂₄ päivänä tammikuuta 1848. Yliopiston miehille johtosääntö varmaan oli alusta loppuun täydellinen yllätys, vaikka 1828 vuoden säännöt edellyttivät, että hallitsija saisi kuulla konsistorinkin mieltä ennenkuin meni yliopistoasioita ratkaisemaan.

Ankaramman komennon aikaansaanti Helsingin yliopistoon oli ilmeisesti Pietarissa sovittu asia ennenkuin etsittiin seuraajaa Thesleffille. Alkupuolella vuotta 1847 sekä ruhtinas Menshikovin kanslianpäällikkö, silloinen todellinen valtioneuvos K. Fischer, että kreivi Armfelt tarjoilivat virkaa paraikaa Stavropolissa kuvernöörinä palvelevalle Nordenstamille, jolla ilmeisesti oletettiin olevan tehtävään tarpeellisia edellytyksiä. Ehdokas oli silloin Venäjällä saavuttanut siksi edullisen taloudellisen aseman, ettei voitu Suomessa saada vastaavaa yhdistämättä kaksi korkeata virkaa, ja Nordenstam asetti vaatimuksensa sen mukaan; siihen suostuttiinkin. Vastaisen työohjelmansa laatimisessa hänellä sitä vastoin ei tainnut olla osaa, jollei mahdollisesti johtosääntöä viimeistellessä; Nordenstamin ensimmäisestä Armfeltille kirjoittamista kirjeistä päättäen ruotsinkin kielen käyttäminen oli pitkän Venäjällä-olon aikana käynyt hieman kankeaksi. Vieraana isänmaalleen ja varsinkin uudelle toimialalleen hän lopulla vuotta 1847 palasi Suomeen.

Tämä selittää sen varsinkin hänen myöhemmin osottamansa päättäväisyyden rinnalla silmäänpistävän varovaisuuden, jota Nordenstam sijaiskanslerin toimeen asettuessaan noudatti. Toukokuulla 1848, kumousliikkeitten ollessa ulkomailta ylimmil-

lään, hän uskalsi antaa luvan ylioppilaitten kevätjuhlan viettoon, tuohon kuuluisaan juhlaan, mistä Topelius lukee uusien henkisten voimain vaikutuksen alkaneen, missä Maamme laulu ensin sai kaikkunsa, Suomen vaakunaa kantava lippu vapaana liehui kentällä ja Fr. Cygnaeus voitti suuren maineensa puhujana. Nordenstamin suopea vastaus ylioppilaille herätti sitä enemmän hämmästyttä, koska sellaista myöntävyyttä ei oltu saatu edeltäjältä kokea kahteentoista vuoteen. Päätös perustui tyneen harkintaan. Nordenstam ilmoittaa kreivi Armfeltille tahtoneensa koettaa, voisiko luottaa ylioppilaitten sanaan ja oliko vanhemmilla ylioppilaskunnan jäsenillä vaikutusta nuorempiin tovereihinsa.

Ja sillä kertaa kävikin kaikki erinomaisen hyvin, jollemme ota mittapuuksi myöhempäin aikojen raittiudenharrastajain ihanteita ja vaatimuksia. Hyvä tulevaisuuden enne oli myös uuden sijaiskanslerin miehekkäässä ja kunnioitusta herättävässä esiintymisessä, sitä enemmän kun edelläkävijää oli totuttu pitämään kaikkien pilkkana. Nousevia yhä uhkaavampia myrskypilviä sitä vähemmin tiedettiin peljätä, kun ei edes oltu julaistu sijaiskanslerin johtosääntöä.

Mutta ennen pitkää tilanne muuttui vähemmän edulliseksi. Yliopistossa vanhastaan juurtunut vapaus, jota pikemmin olisi nimitettävä vallattomuudeksi, pani Nordenstamin kärsivällisyyden kovalle koetukselle, kuten näkee hänen säännöllisesti kreivi Armfeltille kirjoittamistaan kirjeistä. Luonteeltaan jäykkää ja täsmällistä sekä lisäksi kaksi vuosikymmentä sotakentällä palvellutta kenraalimajuria loukkasi ennen kaikkea se kurittomuus esimiesten ja opettajain kohtelemisessa, jonka hän huomasi yliopistossa vallitsevan; vähemmin huolestuttivat häntä nuorukaisten pikkuseikkailut (historietter), kunhan niillä vain ei ollut valtiollista leimaa. Omasta arvostaan hän oli arka. Melkein yhtä aikaa kutsuttuna kolmeen tärkeään toimeen, Uudenmaan läänin kuvernööriksi, yliopiston virkaa tekeväksi sijaiskansleriksi sekä senaatin talousosaston jäseneksi (senaatissa tosin ylimääräisenä ja ilman palkkaa) hän ei vielä ollut tyytyväinen, vaan muistutti kirjeessä ministerivaltiosihteerille, että yliopiston paikalliselle esimiehelle virkaa tekevän asema oli sopimaton. Vastaukseksi tähän tulikin heti nimitys vakinaiseksi sijaiskansle-

riksi, jommoista tunnustusta puolentoista vuosikymmentä yhäntämittää toiminut vanha Thesleff ei ollut koskaan saavuttanut. Muutkin merkit todistavat, miten ehdoton oli Nordenstamille korkeimmissa piireissä annettu luottamus; jos häntä vastaan noustiin, niin vastarinta kohdistui kansleriin ja hallitsijaankin paljon suoranaistemmin kuin siihen aikaan kukaan aavisti. Tästä ei kuitenkaan voitu Helsingissä tietää mitään. Itseensä sulkeutunut sijaiskansleri ei ainakaan muille kehuskellut nauttimastaan armollisesta suosiosta.

Mutta hänen luonteensa vastaista oli myös pysyä toimitto- mana katselijana, missä näki epäkohtia, ja kieltämättä silloiset olot yliopistossa vaatimalla vaativat parannuksia. Asiallisesti Nordenstam tavallisesti oli oikeassa silloinkin kun keinoista erehtyi. Ja varman pohjan jalkojensa alle saatuaan hän 1849 vuoden alussa jo esitti Pietarissa oleville esimiehilleen, luultavasti lähinnä kreivi Armfeltille, pyynnön saada yliopiston taloudellisiin ja kurinpidollisiin oloihin ehdottaa muutamia muutoksia. Silloisen räntterininspehtorin, professori J. Ph. Palménin kanssa hän yksityisesti tammikuulla oli neuvotellut taloudellisista tuumistaan, osottaen huomattavaa hallinnollista älyä; heidän keskenään sovittiin silloin taloudellisten asiain siirtämisestä konsistorin toimipiiristä erityisen talousjaoston hoidettaviksi, muutos, joka oli 1852 vuoden sääntöjen terveellisimpiä uudistuksia. Niistä parannuksista, joita Nordenstam hautoi mielessään kurinpidon ja tapojen parantamiseksi, hän sitävästoin neuvotteli Pietarissa olevain viranomaisten kanssa, kun vuoden alussa oleskeli siellä pari viikkoa.

Näistä valmistuksista nousi taimi. Seuraavan helmikuun 23 päivänä 1849, Snellmanin sivuuttamalla, nimitettiin G. F. Aminoff filosofian professoriksi (josta ratkaisusta Nordenstam ennakolta tiesi ja jota hän täydelleen kannatti, vaikka hänellä näyttää olleen täysi käsitys syrjäytetyn tieteellisestä etevyydestä), ja samassa esittelyssä tehtiin kaksi muuta yliopistoon kohdistuvaa päätöstä. Nordenstam sai pyytämänsä diplomin sijaiskanslerin virkaan ja myöntävä vastaus annettiin hänen ehdotukseensa, että yliopiston sääntöihin tehtäviä muutoksia varten asetettaisiin erityinen komitea. Tässä viimeksimainitussa asiassa taisi

kuitenkin vallita jonkun verran epäilystä, sillä Armfelt, päättäen myöhemmin saadusta vastauksesta, samassa yksityisesti ilmoitti kanslerin suovan, että komitean työt kävisivät niin vähällä melulla kuin mahdollista (*que cela se fasse avec aussi peu de bruit que possible*).

Nuoriso puolestaan taipui tekemään niin paljon melua kuin mahdollista, ja sensorintoimessa osottamansa tavattoman ankaruuden tähden vihatun Aminoffin nimitys professoriksi tarjosi siihen vastustamattoman houkutuksen. Vanha polisimestari, everstiluutnantti af Klercker, oli tosin saanut tuumista tiedon, mutta syystä tai toisesta hän ei ajoissa ryhtynyt toimeen. Niinpä saatiin aivan mukavasti pitää suuret yölliset kissannaukujaiset vasta nimitetylle professorille; kaupanpäällisiksi ehdittiin virittää säveleitä myöskin entiselle rehtorille, professori af Ursinille, sekä valtiollisen vakoilun alttiille kätyrille, postitirehtööri von Wulffertille.

Nyt oli siis tapahtunut valtiollinen mielenosotus, joka kääntyi suoraan hallitsijan päätöstä vastaan, ja sitä ei Nikolai I:n luottamusmies voinut sietää. Polisivallan heikkoutta hän sitä lähemmin tunsii olevansa kutsuttu korjaamaan, koska levottomuus oli lähtenyt yliopistosta, missä hän itse oli paikallisena esimiehenä. Näinä aikoina, jolloin sotavoima useimmissa Euroopan pääkaupungeissa oli ollut liikkeellä, ei Kaukasossa arvoihin kohonnut sekä muun muassa kunniamerkin Ahulgon rynnistyksestä saanut sotilas tietysti aikonut lempeihin sanoihin tyytyä. Naukukaisten alkuunpanijat huomasivat, että tällaisista asioista leikki oli kaukana. Mielenosotuksesta myöhästyneet räyhääjät, jotka oli saatu pidätetyiksi, rangaistiin täydellä ankaruudella ja kaikille yliopiston osakunnille sijaikansleri antoi tiedoksi, että hän, sen mukaan kuin jo oli virkaatekeväälle kenraalikuvernöörille ilmoittanut, aikoi panna sotilaspatrulleja järjestystä kaupungissa ylläpitämään. »Jos nämä eivät riitä tarkoituksen saavuttamiseksi», lisäsi Nordenstam Armfeltille, »niin minä en epäröi hankkia käskyä, että patrullit tekevät kiertokulkunsa ladatuilla kivääreillä varustettuina. Saa nähdä mitä tällainen varotus tulee vaikuttamaan nuorisoon. Minä puolestani olen päättänyt, jos niin tarvitaan, panna varoitukseni täytäntöön;

toivon kuitenkin, ettei minun tarvitse ryhtyä näin vakavaan toimenpiteeseen.»

Ja juuri kun sotatilan tapaisia yhteentörmäyksiä täten oli rauhallisessa Helsingissä uhkaamassa, sattui kiihotuksen säästykseksi yksityisrettelöjä, tosin ilman yleistä merkitystä, mutta sittenkin vaikuttavia. Keskellä päivää sijaiskanslerin apua tarvittiin eräänä pyhänä, kun joku ylioppilas ja pari ylioppilastutkintoon valmistuvaa privatistia olivat tunkeuneet venäläisen kenraalinlesken rappusiin ja etehiseen harjoittamaan tavatonta ilkeävaltaisuutta. Nordenstamalla sattui olemaan hevonen valjaissa ja säikähtyneen kenraalittaren kutsusta hän saapui heti, mutta häntäkin päihtyneet nuorukaiset kohtelivat tilansa mukaisesti. Helsingin kämnärin- ja raastuvanoikeudet tarvitsivat sitten puolentoista vuotta päästäkseen asiasta selville, ja syytetyistä joku puhdistusvalan avulla vapautui, mikä kaikki ei antanut asiassa vieraaksimieheksi haastetulle Nordenstamille lisää kunnioitusta oikeudenhoitoa kohtaan. Melkein yhtäaikaa tämän häpeäjutun kanssa tapahtui toinen vielä pahempi. M. A. Castrénin kunniaksi pidettyjen ylioppilaskekkerien jälkinäytöksessä pahanpäiväisesti juopunut osanottaja häpäisi hallitsijan rintakuvaa, ja tieto siitä oli tullut sekä virkaatekeväälle kenraalikuvernöörille, kenraaliluutnantti Rokassowskijlle, että ruhtinas Meshikovillekin. Syyllisen ainoa puolustus oli, ettei silloisessa tilassaan ensinkään tiennyt, mitä hän teki.

Venäläiset viranomaiset näitä asioita käsitellessään osottivat huomattavaa malttia; mieskohtaisesti loukattu Nordenstam antoi syyllisille anteeksi, kun he vain ilmoittivat tekoansa katumansa. Ylioppilaskunnan hän sitävastoin kutsutti kokoon pitääkseen sille kovan nuhdesaarnan. Ja kreivi Armfeltille sijaiskansleri ikävyyksistä ilmoitettuansa tähän aikaan kirjoittaa huomauttaakseen, että pahantapaisten henkilöiden pääsy yliopistoon välttämättä olisi estettävä sekä että oli pakko mahdollisuuden mukaan pidättää ylioppilaita ravintoloissa ja kellareissa käymästä. Koska laillisesti hankittuja elinkeino-oikeuksia ei voisi lakkauttaa, pitäisi saada lukuisampi ja vikkelämpi poliisivoima, sekä sen ohessa supistaa ylioppilaitten luottoa; rahanpuute kai vähentäisi ravintoloissa loikoilemista. Samassa Vapunpäi-

vänä 1849 kirjoittamassaan kirjeessä Nordenstam niinkään kysyy, milloin ja millaisten periaatteiden mukaan aiottu sääntökomitea oli ryhtyvä toimeensa. Jos sen keskustelut kävisivät laajoiksi, pelkäsi hän tärkeiden uudistusten jäävän liian kauan odottamaan.

Alkujaan vähemmäksi aiottu sääntömuutos oli nyt saanut laajemman kantavuuden; tähän aikaan tehtiinkin ratkaiseva päätös komitean kokoonpanosta. Sen puheenjohtajaksi nimitettiin Viipurin hovioikeuden presidentti, kreivi C. G. Mannerheim, jäseniksi Nordenstam, Viipurin hovioikeuden asessori, aikanaan senaattori J. E. Bergbom, lehtori, pian arkkipiispa Edv. Bergenheim sekä professorit A. A. Laurell ja G. Rein. Tuskin voi epäillä, että sijaiskanslerin toivomuksia oli noudatettu komitean jäsenten vaalissa. Juuri viimemainitut professorit hän 1848, kun rehtorinvaali oli tulossa, oli maininnut ainoiksi, jotka hänestä soveltuivat tähän toimeen, joskin kummallakin oli heikkoutensa. Laurellin sanottiin olevan »hirmuisen laiska», kirjoitti Nordenstam Armfeltille, ja Rein tosin oli maltillinen sekä valmis toimimaan hallituksen toivomusten mukaan, mutta ei kyennyt vaikuttamaan konsistorin päätöksiin. Mitä kukin jäsen sitten komiteassa on merkinnyt, on vaikea käytettävänäni olevista lähteistä päätää, mutta tuloksista näkee ainakin, että Nordenstam ja Bergenheim, joiden merkitys säätyvaltiopäivän aikana toisissa suhteissa on ollut niin huomattava, ovat nyt kyenneet ajamaan mieltuumiaan voitolle.

Sääntökomitea rupesi työhön kesällä 1849, mutta sai vähä väliin, vieläpä vuonna 1851, käsiteltäväkseen uusia kysymyksiä, jopa nimitysasioitakin. Laajaperäinen koulukysymys oli niiden joukossa, ja sen käsittelemisessä rehtori C. R. Forsman sai astua asessori Bergbomin sijaan. Komitean työn laajetessa useille aloille sen alkuperäinen tehtävä sitävästoin supistui mikäli korkeimmasta paikasta — arvatenkin kaikille muille jäsenille kuin Nordenstamille yllätykseksi — tuli yliopistoa koskevia ratkaisuja, jotka olivat mitä painavinta laatua.

Lisättyjen kurinpidollisten valtuutusten alkuperää etsiessämme täytyy meidän vielä palata Venäjän samanaikuisiin oloihin. Vuosina 1849 ja 1850 oli asema siellä ehtinyt entisestään aivan kuulumattomalla tavalla kärjistyä.

Tarkastus, minkä silloinen polisivirkamies, vihdoin kenraali I. P. Liprandi käskystä toimitti Petrashevskin salaliiton merkitystä selvittääkseen,¹⁾ oli vienyt suurenmoisiin tuloksiin. Sikseen jääköön syytösten todenperäisyys ja rangaistusten oikeutus, mutta tarkastuksen aiheuttamat mahtikeinot ovat kieltämättä ilman vertaansa. Puoleksi vuodeksi suljettiin kaikki Itämeren maakuntain kirjakaupat, jotta täydellä varmuudella voisi saada muka vaarallisen kirjallisuuden häätämisen toimitetuksi. Perinpohjin tässä meneteltiin: semmoinenkin teos kuin Thiers'in Napoleonin historia harkittiin luvattomaksi. Aatteiden hillitsemiseksi ajateltiin kirjakaupan muodostamista valtioyksinoikeudeksi; maansa historiaan kiinnitti siihen aikaan nimensä salainen sensuurikomitea, jota ensin Buturlin ja sitten von Korff johtivat.

Suomi sai sekin osansa nousseesta myrskystä. Jo vuonna 1848 oli kielletty kaikki salaiset seurat — joita ei maassa ollutkaan — ja 4 päivänä kesäkuuta 1849 kiellettiin ilman hallituksen lupaa perustamasta yksityisiä seuroja. Ylen vähän oli sellaisia, mutta tärkein niistä, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, sai sääntönsä mitä pahimmin karsituiksi; luvattomaksi tuli kokouksista ilmoittaminenkin. Marraskuun 26 päivänä kiellettiin sitten yksityisiä kouluja perustamasta ilman kenraalikuvernöörin lupaa ja pakkojärjestelmän huippu oli keväällä 1850 annettu suomenkielisten kirjojen painattamisen kiello.

Hellävaroen viranomaiset kuitenkin näissäkin oloissa pitelivät Suomen yliopistoa, — seuraus siitä, että laitoksella kanslerissaan oli sekä lempeämielinen että vaikutusvaltainen suojeleja. Sattuipa sellainenkin kumma, että suomen kieli sai siellä edustajansa samana päivänä kuin suomenkielinen kirjallisuus tärkeimmillä aloilla määrättiin kuristettavaksi, — seuraus persoonallisista vaikutuksista, jotka vielä kaipaavat valaisua. Mutta mitään kumoushenkeen vivahtavaa ei suinkaan tahdottu yliopistossakaan sallia ja sielläkin isällinen holhous ja valvonta viettivät riemupäiviä. Pitkään aikaan ei opettajista kukaan saanut lupaa ulkomailla käydäkseen; niinkin myöhään kuin

¹⁾ Katso muun muassa Historiallista Arkistoa XVII, siv. 33—36.

1852 täytyi terveyden olla verukkeena, jos tahtoi varmasti saada suostumusta lähteä oman maan rajojen ulkopuolelle.

Nuori akateminen lukuyhdistys on näinä aikoina muodostunut ehkä valaisevimmaksi esimerkiksi, millä tavoin *esse* ja *non esse* saatiin soveltumaan yhteen.

Omasta aloitteesta opettajat ja nuoriso olivat sen perustaneet, ja jännittävien suurpoliitisten tapausten aikana 1848 ja 1849 ei Helsingissä eikä varmaan koko Suomessa ollut paikkaa, missä suuremmalla innolla seurattiin ulkomaan oloja. Tämä laitos herätti epäluuloa; sen säännöt vaadittiin tarkastettaviksi ja Pietarissa ne muutettiin. Mutta asiassa annettu ratkaisu, venäjänkielisessä kanslerinkirjelmässä Helsinkiin saapunut, kuvaa erinomaisen selvästi tässä noudatettua kantaa ja esitystapaa. Kirje kantaa päivämäärän 30 p. marraskuuta (12 p. joulukuuta) 1849, on varsin lyhyt ja kuuluu suomennettuna: ¹⁾

»Koska akatemisen lukuyhdistyksen tarkoituksena on halvasta hinnasta tarjota yliopiston opettajille ja nuorisolle tilaisuutta ja mahdollisuutta heille yksin avoimessa huoneustossa, josta on poistettu kaikki muissa julkisissa paikoissa tavattavat houkutukset, käyttää vapaata aikaansa helppoon ja hyödylliseen lukemiseen, niin mainitun yhdistyksen olemassaolo on sallittu. Mutta sen säännöt ovat muutetut siinä kohden vain, että yhdistyksen lähin silmälläpito on uskottava niille sen jäsenille, jotka opettajina ollen ovat pätevämmät ja kokeneemmat, sekä että huoneuston avoinnapitämisen aika määrätään sen mukaiseksi, mitä vaatii lukuyhdistyksen tarkoitus olla lepopaikkana henkilöille, jotka käyttävät suuremman osan päiväänsä vakavaan työhön.

Mutta siihen nähden, että tämä yhdistys jokaisen muun hyvän ja hyödyllisen laitoksen tavoin saattaa aikanaan alkuperäisen tarkoituksensa unohtamalla joutua harhateille ja saada toisen suunnan, on Hänen Keisarillinen Korkeutensa nähnyt hyväksi määrätä, ei ainoastaan että Teidän ylhäisyytenne yliopiston sijaiskanslerina, sekä yliopiston rehtori ja osakuntien inspektorit ja johtajat tarkkaavasti seuraavat sitä, vaan että myöskin

¹⁾ Alkukielinen kirjelmä on otettu tähän liitteenä B.

Teidän ylhäisyytenne siinä tapauksessa, että yhdistys aikanaan ei vastaisi yllämainittua tarkoitusta, heti sulkee sen hyödyttömänä, tehden siitä ilmoituksen yliopiston hallitukselle.»

Ei tiedetä, millä innolla rehtori sekä osakuntien inspektorit ja »johtajat» (kuratorit?) hoitivat tehtävänsä; inspektorit saivat kyllä käskyn tehdä siitä ilmoitukset sijaiskanslerille. Nordenstam ei ainakaan laiminlyönyt mitään varjellakseen yliopistoa Euroopassa raivoavan vallankumous-huumauksen tartunnasta. Puolivuositain oli hänelle toimitettava luettelot lukuyhdistykselle tilatuista kirjoista, aikakauskirjoista ja sanomalehdistä sekä lisäksi yhdistyksen kokouksissa pidetyt pöytäkirjat. Ensimmäisen luettelon saatuaan Nordenstam vaati itselleen tarkastettaviksi Guizot'n *De la démocratie en France*, Fryxellin ja Geijerin kirjat *Om aristokratfördomandet i svenska historien* ja *Elménin Om folkets bildning*. Kansanvalta ei ollut sen vapaampi epäluuloista kuin ylimysvalta ja kansanvalistus herätti kenties enemmän epäilyä. Vähän myöhemmin sijaiskansleri tilasi kiireen kautta lähetettäväksi kaikki lukuyhdistyksen takana olevat kappaleet erästä siihen aikaan kuuluisaa lystikästä ruotsalaista laulukokoelmaa nimeltä *Filikromen*. Kaksi vuotta yhdistyksen jäsenet saivat odottaa, ennenkuin Guizot, Fryxell, Geijer ja Elmén palautettiin; olihan sillä välin ollut viranomaisilla aikaa näitä kirjoja tarkoin tutkia; *Filikromen*-vihkosen viattomuudesta oli nähtävästi helpompi vakautua, sillä se pääsi pian karsinasta. Yhtään mitään kiellettävää ei lopulta tavattu yhdistyksen kirjastosta, eikä itse yhdistystä lakkautettu; vieläpä sille myönnettiin, tosin joka kerta vain määrääjäksi, oikeus pitää ravintolaa, missä jäsenet voisivat saada yksinkertaisia päivällisiä ja illallisia. Aivan toisin meneteltiin siihen aikaan Venäjän yliopistoissa. Järjestelmän erilaisuus Rajajoen eri puolilla käy selväksi siitäkin, että samaan aikaan nimenomaan kiellettiin Helsingin yliopistoa ottamasta kirjoihinsa ylioppilaita venäläisistä yliopistoista. Tehdystä alamaisestä kysymyksestä selitettiin sitten kiellon ei kohdistuvan Venäjällä asuvien suomalaisten vanhempain poikiin. Ylioppilaitten lukumäärää Suomessa ei koskaan rajoitettu. Vaaroja ilmestyi kuitenkin, joita ei virallinen huolenpito riittänyt torjumaan. Ärsytys-

aiheita oli kaikkialla; kaksi sellaista toi lähestyvä filosofian maisterien promotio mukanaan.

Keväällä 1850 oli sellaisen juhlan laillinen aika; silloisten sääntöjen 176 § määräsi väliajaksi kolme vuotta. Mutta niissä oli sen lisäksi määräys, ettei saisi olla promovendejä yli neljäkymmenen. Tästä säännöstä oli aina ennen päästy erikoisvapautuksella, mutta Nordenstam ei tahtonut sallia poikkeusta lain kirjaimesta. Siitä suuttuneina neuvottelivat maisterinarvoon pyrkijät tehtävästä yleislakosta, jotta juhlasta tulisi repäisevä fiasko. Silloin Pietarissa myönnettiin juhlan vietto ilman mitään rajoitusta, ratkaisu, johon kreivi Armfeltin varovaisuuden ohessa kreivi Mannerheimin välityksen kerrottiin vaikuttaneen. Toinenkin ja varsin outo huoli vaivasi rehtoria, jolla silloin oli vuoro toimia promotorina, ja Rein jo tiedusteli Nordenstamilta neuvoa. Riemumaisterin ikään oli tuleva entinen professori A. E. Afzelius, joka 1830-luvulla kahdesti oli Suomesta karkoitettu ja nyt puoleksi vapaana oleskeli Liivinmaalla. Hänelle annettava kutsu näytti mahdottomalta, koska hän ei saisi Suomeen saapua, mutta toiselta puolen ei ollut esimerkkiä, että 50-vuotiaalta maisterilta olisi kielletty riemumaisterin kunnia. Pula selvisi sillä, että Afzelius aikaisemmin keväällä 1850 kuoli.

Erinomaisena murheenaineena ylioppilaslaulu jo Turun akatemian ajoilta oli huomattava. Virkaatekevänä kanslerina kreivi R. H. Rehbinder oli 1827 kieltänyt kaiken laulun kaduilla ja julkisissa paikoissa, mutta tätä määräystä oli ehtimiseen rikkottu. Marseljeesin laulaminen Topeliuksen sytyttävillä sanoilla oli 1848 saanut silloisen rehtorin, vanhan W. G. Laguksen, mitä hartaimmin kehottamaan ylioppilaita varovaisuuteen, mutta turhaan. Nordenstamin aikana tapahtui usein sellaisia poikkeuksia säädetystä järjestyksestä. Vielä pahempi oli kun läheisen linnan komendantti, kenraali Altvater, maaliskuulla 1848 kirjoitti sijaiskanslerille valittaakseen, että ylioppilaita oli tunkeutunut Viaporin kaduille laulamaan ja siellä tupakoineet, vaikka kumpikin oli ankarasti kielletty. Hyvillä sanoilla oli saatu heidät poistumaan, mutta komendantti, kiltisti kyllä, tyytyi pyytämään toimenpidettä, jottei sellaista uudistuisi; rangaitusta ei vaadittukaan.

Nuorison kurittomuuden päälähteenä pysyi kuitenkin Bakuksen ja Venuksen palvonta; sittemmin kylläkin ansiokkaista miehistä joku on nuorena merkinnyt nimensä yliopiston asiakirjoihin vähemmin kunniakkaalla tavalla. Kirjeessä Armfeltille Nordenstam syksyllä 1849 luettelee koko yhdeksän varsin lyhyen ajan kuluessa sattunutta epäjärjestystä; hän lisää kuitenkin, että osakunnat ovat useita syyllisiä rangaisseet, mistä hän päättää, että henki yleensä ei ollut aivan huono. Seuraavan vuoden maaliskuulla taasen Armfelt ottaa asian puheeksi, mainiten saaneensa kaikilta Helsingistä tulleilta matkustajilta kuulla mitä katkerimpia valituksia ylioppilaitten suorastaan hillittömästä elämästä ja heidän laiskuudestaan. Nordenstam tähän vastaa, että siitä voisi kirjoittaa kokonaisia kirjoja (volymer). Vedoten muun muassa omaan kokemukseensa siltä ajalta, jolloin hän itse oli ollut kadettina Haapaniemellä, Nordenstam kuitenkin huomattavan maltillisesti arvostelee silloista sukupolvea muka paremmiksi kiitettyjen edelläkävijäin rinnalla. »Useimmat niistä, jotka nyt arvostelevat nuorison tekoja, ovat unoh-taneet, että he ovat olleet nuoria aivan toisten olojen vallitessa ja että he tämän vuoksi paljon ankarammin tuomitsevat nykyistä nuorisoa kuin heidän isänsä ovat heitä tuominneet.» Hän lisää, ettei voisi ihmetellä nuorten hurjisteluja, kun useimmat heistä olivat poikanulikoita ruumiiltaan ja sielultaan sekä ärsytykset ja kiusaukset vaanivat joka taholta. Koko koululaitos olisi uudistettava, koska valvonta oli heikko ja sitä ylläpidettiin eri lailla hiippakunnissa. Kouluhallitus olisi keskitettävä, jotta se voisi vastata tarkoitustaan ja hallituksen mieltä. Tämä kenties sai asianomaiset lähettämään koulukysymyksenkin komitean valmisteltavaksi. Joku vuosi myöhemmin Nordenstam samaan suuntaan muistuttaa, että nuorison mielenosotuksista ei ollut pidettävä lukua, koska oltiin tekemisissä kurittomien poikanulikoiden kanssa; useista sellaisista oli myöhemmin tullut kunnan miehiä, ja silloin he olivat katuneet mitä »nuoruudenbuumaus ja muutama lasi liikaa» oli saanut heidät tekemään.

Sijaiskanslerin kanta kuvautuu näissä hänen omissa sanoissaan, mutta seuraavien neuvottelujen yksityiskohdista ei aina pääse selville, koska Nordenstam itse on tyyten hävittänyt

saamansa kirjeet ja asiakirjat. Hänen lähettämiään kirjeitä, vieläpä varsin valaisevia, on kuitenkin säilynyt Armfeltin kokoelmassa, eikä siis tapausten pääkohdista ole epäilystä. Joko omasta suoranaisesta pyynnöstään tai siihen välillisesti aihetta annettuaan sijaiskansleri sai Pietarista kehotuksen, jota hän oli ikävöinyt. Maaliskuun 23 päivänä 1850 kirjoittamassaan kirjeessä hän nimenomaan nojautuu siihen, että kansleri »on määrännyt minun viipymättä esittämään ehdotuksen sellaisiksi ohjeellisiksi säännöiksi, joiden kautta vallattomuus ja hillitön elämä voidaan ehkäistä». Saamastaan käskystä iloitien hän viittaa ennemmin suullisesti kreivi Armfeltille ja ruhtinas Menshikoville tekemäänsä esitykseen polisivoiman riittämättömyydestä. Ollen yhtäaikaa sijaiskansleri ja kuvernööri Nordenstam oli tilaisuudessa ajamaan samaa asiaa eteenpäin kahdella eri tiellä. Toukokuun 9 päivänä hän sijaiskanslerina on tehnyt kirjallisen ehdotuksen liittäen siihen vielä promemorian, mutta virallisessa konseptikirjassa ei tästä n:o:aa 23 kantavasta kirjelmästä tavata jälkeä. Kaiketi se on tallella Pietarissa, mihin en kuitenkaan nykyoloissa ole ulottanut tutkimustani tässä asiassa. Suulliset neuvottelut, joihin myöskin viitataan, eivät missään tapauksessa ole jättäneet jälkeä.

Asiaa valmisteltaessa unohtui konsistori kokonaan, samoin kuin sääntöjen 39 §, jonka mukaan konsistorin lausunto oli hankittava kaikissa hallitsijan ratkaistavissa yliopistonasioissa. Kanslerin päätökseen vaikuttivat lähinnä Nordenstam ja kreivi Armfelt; jälkimäinen esitti asian keisarille ¹¹/₂₃ päivänä heinäkuuta 1850. Ratkaisu tuli valmistusten mukainen. Armossa annettiin joukko seikkaperäisiä määräyksiä, joiden kautta sijaiskanslerille aivan yleisin sanoin myönnettiin oikeus järjestyksen ja hyvien tapojen ylläpitämiseksi »ryhtyä sellaisiin kurinpidollisiin toimenpiteisiin, joita voidaan katsoa tarpeellisiksi ja tarkoituksenmukaisiksi». Sijaiskanslerille myönnettiin samoin laajempi oikeus rangaista ylioppilaita, joten tässä kohden ennestään olevat määräykset horjahtivat. Univormukysymys tuli aivan uudelle kannelle: ennen oli ylioppilailta ollut oikeus sellaisen kantamiseen, ja tapa tosin oli vaatinut sen käyttämistä erinäisissä juhlatilaisuuksissa, mutta nyt he velvoitettiin aina ulkopuolella kotiansa

tätä pukua kantamaan; yksityiskohtaisia määräyksiä annettiin sen laadusta. Järjestystä yliopistokaupungissa ylläpitämään oli asetettava erityinen ylioppilasinspehtori sekä joukko pedellejä j. n. e. Käskykirjeen alustavassa johdannossa viitataan sijaiskanslerin aloitteeseen, mainitsematta että hänelle siinä kohden oli annettu viranomainen käsky.¹⁾

Ilmeinen oli yliopistosäännöistä tehty poikkeus ja sijaiskansleri näytti yksinään tai ainakin etupäässä olevan siihen syy-pää. Syyskuun 18 päivänä, samassa tilaisuudessa, missä virallisesti saatiin uusista määräyksistä tieto, yhtyikin konsistori yksimielisesti siihen kanslerille lähetettävään valituskirjaan, jonka professori J. Ph. Palmén esitti valmiiksi laaditussa muodossa.²⁾ Tämän esityksen loppupontena oli pyyntö, että kansleri suvaitsi antaa Nordenstamille armollisen käskyn vastedes, sen mukaan kuin ennenkin oli menetelty esiintyvissä yliopistoa koskevissa kysymyksissä, jotka riippuivat hallitsijan ratkaisusta, alamaisesti noudattaa lakia, toisin sanoen yliopiston sääntöjen 39 §:ää.

Tämä oli Nordenstamin synnynnäiselle sekä sotapalveluksessa vakaantuneelle alamaisuudentunteelle käsittämätöntä puhetta: hän ei nähnyt konsistorin kannassa muuta kuin turhaa ja epäkäytännöllistä viisastelua ja tarpeellisen varovaisuuden puutetta, ja sen hän sanoikin Reinille, joka — kuten Nordenstam kertoo — tuntui olevan samaa mieltä. »Mikäli minä rehtorin puheesta voin päättää, lienee useimpien herrojen konsistorinjäsentenkin laita sama, mutta he lienevät tämän esityksen kautta tahtoneet yliopiston silmissä näyttää, että he eivät ole laiminlyöneet puolustaa yliopiston parasta; sen he lienevät tehneet varsinkin moitittuina siitä, että he muka olisivat laiminlyöneet yliopiston oikeutta omia etujaan valvoessaan.» Ei voi kummastella, että Nordenstam tämän käsityksen saatuaan ei antanut arvoa professorien lausunnolle. »He olisivat tehneet viisaammin, jos he vain olisivat kuten sanotaan puineet nyrkkiänsä

¹⁾ Tämä asiakirja on senaikuisessa ruotsinnoksessa jäljennetty alempana liitteenä C.

²⁾ Omakätisestä konsehdista, jota sanaakaan muuttamatta seurattiin, painettu liitteeksi D.

housuntaskussa, mutta kun viisaus ja maailmantuntemus eivät aina seuraa oppineisuutta, menetteli konsistori toisin.» Lopulta Nordenstam kuitenkin myöntää, että asia oli mutkikas ja ulospäin olisi näyttänyt paremmalta, jos uudet määräykset olisivat lähteneet suoraan hallitsijasta, sijaiskanslerin ehdotuksesta mitään mainitsematta. Laillisten muotojen merkitystä halveksien hän suuttuneena lisää: »tässä maassa pääasia on sivuasia, muoto sitävastoin on pääasia; lainopillinen katsantotapa vallitsee kaikkialla ja joka tilaisuudessa!»

Antaen yleisön arvostelulle arvoa saman verran kuin lainmuodoille Nordenstam pian sen jälkeen epäröimättä käyttikkin uutta valtuutustaan, kun nuorten vallattomuus ennen kuukauden kuluttua suoraan tyrkytti hänelle tilaisuutta siihen. Lokakuun 25 päivänä kuusi ylioppilasta päihtyneinä tunkeutui teatteriin, täydet olutpullot mukana; yksi heistä lisäksi loukkasi julkisesti siveydenkin vaatimuksia. Ei ollut vähintäkään epäilystä itse tapauksista ja niiden rangaistavuudesta, ja niinpä Nordenstam laajempaan tutkintaan turvautumatta katsoi asiakseen »esimerkin vuoksi lyödä sivaltaa rautavasaralla». Syyllisin oli 28 vuoden ikäinen, »jonka vuoksi häneltä voitiin vaatia parempaa käytöstä ja itsensähillitsemistä kuin hän oli osottanut»; kun hän lisäksi kabdeksan vuoden ylioppilasaikanaan ei ollut suorittanut mitään opinnäytettä, »ja niin ollen oli ja on huonona esimerkkinä muulle opiskelevalle nuorisolle», määräsi sijaiskansleri hänet pitemmittä mutkitta yliopistosta ainaiseksi erotettavaksi; muut hän tuomitsi pitempään tai lyhyempään karkoitukseen. Tästä kaikesta konsistorille vain annettiin tieto tuomion toimeenpanoa varten.

Menettely herätti yleistä suuttumusta, mutta tällä kertaa ilmaantui todellakin konsistorissa erimielisyyttä, varsinkin päätöksen tarkistuksessa, jolloin rehtori sijaiskanslerin painonalaisena oli muuttanut mielensä sekä ehtinyt vaikuttaa muihinkin. Voitolle jäi kuitenkin professori Palménin lausunto, jonka ensiksi äänensä antanut professori A. Moberg omassa nimessään oli pannut pöytäkirjaan. Tässä muun muassa huomautettiin, että sijaiskanslerin ratkaisu soti yleistä lakiakin vastaan; mikäli tuomio oli laillinen oli se pantava toimeen, muissa kohden alistettava

kanslerille. Nordenstam sydäntyi tavallista pahemmin, »mutta mitä on tehtävä, kun puhuu kieltä, jota he eivät ymmärrä!» kirjoittaa hän Armfeltille. Rohkeasti hän sovittaa tapaukseen raamatun sanat: Herra, anna heille anteeksi, sillä he eivät tiedä, mitä he tekevät, ja lupasi suullisesti ripittää muutamia professoreja.

Konsistorin vastalause ja alistus eivät auttaneet sen enempää kuin ne suuret »Sparbanken» nimiseen ulkoravintolaan järjestetyt pilkalliset hautajaiset, joilla toverit koettivat antaa rangaistuille hyvitystä. Nordenstamin kanta saavutti kaikissa kohdin kanslerin vahvistuksen. Toisaallakin nähtiin, ettei auttanut potkia tutkainta vastaan, kun kuvernööri-sijaiskansleri-senaattori oli jotakin päähänsä saanut. Ruhtinas Menshikovin avulla saatiin samaan aikaan Helsingin kaupungin polisilaitos sekä henkilökuntansa lukuun että palkkoihin nähden suuresti muutettuun tilaan. Se riehuva tyytymättömyys, joka kauan oli ollut yliopistopiireissä vallalla, rupesi leviämään muihinkin väestön piireihin.

Keskellä yleistä levottomuutta sattui sitten harvinainen juhlien aihe: 11 päivänä tammikuuta 1851 oli neljäsosa vuosisataa kulunut siitä kun perintöruhtinas nimitettiin yliopiston kansleriksi. Päätettiin loistavasti viettää tätä päivää, ja yhtenä syynä, sen eräs senaikuinen kirje ilmoittaa, oli halu antaa hyvitystä »ylioppilasnulikkain varomattomuuksista.»

Mutta huonosti tarkoitus toteutui: saatiin vielä kukkura ikävyyksien ennestään täpötäyteen maljaan. Sijaiskanslerin suuriin tanssiaisiin, joihin juhlapäivä oli päättävä, oli isäntäväki kutsunut neljäkymmentä maisteria ja ylioppilasta, mutta yhteisestä sopimuksesta, joku muiden pakotuksesta, kaikki jäivät pois, vaikka niinkin korkea herra kuin senaatin varapuheenjohtaja, itse L. G. von Haartman, oli saanut rehtorin rukoilemaan asianomaisia, että he kerrankin ajattelisivat varovaisuuden vaatimuksia. Ylioppilaitten puolustelu, että he muka eivät olleet ymmärtäneet tilaisuuden olevan virallista laatua, koska kutsukirjeissä myöskin oli rouva Olga Nordenstamin nimi, ei tietysti peittänyt tarkoitusta mitä huomattavimmalla tavalla häväistä sijaiskansleria. Selitys tuntuu luvattoman kömpelöltä tekosyyiltä.

Pitkien mutta salassa pidettyjen neuvottelujen perästä tuli ratkaisu, epäilemättä itse hallitsijankin hyväksymä. Kaikki syylliset, kellä vain ei ollut laillista estettä osotettavana, olivat yliopistosta sen vuoden ajaksi erotettavat.

Mutta kun tuomio saapui Helsinkiin, tuli uusi este; nytpä Nordenstam teki tenän! Muuten aina noudattaen saamiaan käs-kyjä sotilaan ehdottomalla alttiudella hän tällä kertaa omalla uhallaan lykkäsi tuomion julkaisemisen. Ilmoittaen siitä kanslerille hän samalla uudisti syyllisten hyväksi jo ennen esittämänsä anteeksipyyntöön erinomaisen vaikuttavassa muodossa. Ja sillä hän sai tahtonsa perille: kaikkien syrjäisten hämmästykseksi perintöruhtinas-kansleri itse saapui Helsinkiin, nuhdellaksensa hairahtuneita, mutta samalla suodakseen heille vapautuksen rangaistuksesta. Yliopiston juhlasalissa 14 päivänä maaliskuuta 1851 pitämässään puheessa hän ilmoitti armahduksen tapahtuvan loukatun sijauskanslerin pyynnöstä. Tämä puoli asiaa unohtui miltei heti ja miespolven ajan suullinen perimätieto ja muutkin viittaukset kävivät vastakkaiseen suuntaan. Ritarillisesti Nordenstam piti huolta siitäkin, että ne kuusi, jotka aikaisemmin laillisia muotoja noudattamatta olivat tulleet rangaistuiksi, vähän myöhemmin saivat armahduksesta osansa.¹⁾

Valitettavasti ei tämänkään jälkeen ollut riidanaiheista puutetta, kun kerran oli vauhtiin päästy. Uudet järjestyksen valvojat, pedellit, eivät saaneet laiskan päiviä viettää: öisin heidän täytyi olla kaupungissa liikkeellä siltä varalta, että ylioppilaita olisi järjestystä häiritsemässä, mikä ei ollut niinkään harvinaista, ja päivällä tuli heidän kiertää ravintoloissa ja kelloreissa valvomassa, ettei luentoja laiminlyötäisi. Tarpeelliseksi tämäkin valvonta havaittiin; kovin usein alkoholin vetovoima oli suurempi kuin katedereista tulvailevan viisauden. Eikä ylioppilaitten piirissä ollut vihatumpia henkilöitä kuin pedellit;

¹⁾ Tästä aikanaan kuuluisasta tapauksesta katso Historiallisen Arkiston XXIV osan jälkimäistä vihkoa Pöytäk. siv. 77—82, missä myös on painettu kanslerin tuomio ja Nordenstamin kirjelmä. Perintöruhtinaan puhe, semmoisena kuin professori J. Grot oli sen heti muistosta pannut paperille, jonka jälkeen ruotsinnos laadittiin useiden, myös kreivi Mannerheimin avulla, tavataan konsistorin pöytäkirjassa ja samanaikuisissa jäljennöksissä; se on otettu tähän liitteenä E.

ottelusta sellaisen kanssa rangaistujen joukossa tavataan yksi tulevan ajan yliopistorehtorikin ja Nordenstam korotti hänen karsserirangaistuksensa neljästä kahdeksaksi päiväksi.

Polttavimmaksi muodostui kuitenkin 1850-luvulla univormukysymys. Siinä kohden ruhtinas Menshikov alusta pitäen oli ollut epäilevällä kannalla, mutta Nordenstamia ei saatu vakaumuksestaan luopumaan. Kun asiasta oli saavutettu hallitsijan päätös, niin sijaiskansleri ei liioin horjahtanut. Köyhyyden takia ja lyhyeksi aikaa vain helpotuksia myönnettiin, mutta vaikka muutoksen tuli olla toimeenpantu alusta vuotta 1851, tunnustaa Nordenstam keskellä vuotta, että kävi hitaasti saada asiat järjestykseen. Tavattoman sitkeästä ja yleisestä vastarinasta huolimatta hän viimeiseen saakka väitti muutoksen olevan tarpeen, koska se loisi tarpeellista yhdenmukaisuutta Venäjän yliopistojen kanssa ja koska siitä seuraisi parempaa järjestystä ja ulkonaisesti tyydyttävää esiintymistä, mikä varsinkin oli tarpeen siltä varalta, että hallitsija kävisi Helsingissä; lopulta hän arveli säädetyn vaatimattoman univormun käyvän kantajilleen huokeammaksikin kuin tavalliset puvut koreine liiveineen, kaulaliinoineen. Tämän kaiken hän 1853 vuoden lopussa selittää pitkässä Armfeltille kirjoittamassaan kirjeessä, kun kreivi alituisista rettelöistä ja valituksista huolestuneena oli kehottanut malttiin. Kiista vaimentuikin sitten, mutta toisesta syystä. Itämainen sota toi mukanaan suurempia huolia; Nordenstam itse pantiin esikuntapäälliköksi, mistä oli kyllin työtä. Univormukysymys ei siten enää päässyt entiseen merkitykseensä, vaikka sivilivaatteiden kantaminen virallisesti sallittiin vasta 1860, kun keisarikunnan ylioppilaille oli sama huojennus suotu.

Kun ottaa huomioon, että uusien yliopistosääntöjen ehdotus lähetettiin valmiina Pietariin keväällä 1851, jonka jälestä konsistori saman vuoden syksyllä sai niistä antaa lausuntonsa, sekä että ratkaiseva päätös tuli 1852 vuoden syksyllä, saattaa jo näistä ajanmääräyksistä arvata, mitä nyt mainitut ja senkaltaiset rettelöt ovat vaikuttaneet silloin paraikaa valmistettavaan asetukseen. Ei ole liioiteltua sanoa, että uudet yliopistosäännöt varsinkin siinä, missä selvimmin eroavat edellisistä, ovat saaneet leimansa noista säännöttömiä oloja varten in casu luoduista mää-

räyksistä. Vuoden 1828 säännöt eivät sisällä monta sanaa sijaiskanslerista; niiden 45 § rajoittuu lausumaan, että koska kansleri ei aina voi asua yliopistokaupungissa, saattaa sijaiskansleri tulla tarpeelliseksi, ja silloin »Keisari hänet nimittäessään määrää hänelle tulevan vallan erityisessä johtosäännössä. Tämä valta lakkaa kanslerin ollessa yliopistokaupungissa.» Siinä kaikki. Mutta 1852 harkittiin kokonaisen sarjan määräyksiä olevan tästä tarpeen. Vertaillen 1852 vuoden yliopistosääntöjen 28—37 §§:iä niihin määräyksiin, jotka olivat annetut 1848 ja 1850 (kts. alempana liitteitä A ja C), näkeekin, että sääntökomitea oikeastaan vain on kodifioinut edellä mainitsemani määräykset sijaiskanslerin tehtävistä, mihin kysymys kurinpidosta tietysti liittyy koko laajuudessaan. Yhtä vähän kuin komitea meni sitten konsistorikaan näihin itse keisarin antamiin määräyksiin kajoamaan. Tämä puoli asiaa oli kuin olikin »res judicata», ainakin silloisen hallitsijan ajaksi.

Mitään pöytäkirjaa tai muistoonpanoja komitean keskusteluista ei ole minulla ollut käytettävänä, jos sellaisia edes on olemassa; konsistorin lausuntoa vaadittaessa lisättiin nimenomaan, että ainoastaan enemmistön mielipide oli ilmoitettava, joten viralliset pöytäkirjat eivät siltäkään puolen sisällä yksityiskohtaisia tietoja. Pääpiirteet siitä käsityksen erilaisuudesta, joka on komitean ja konsistorin välillä vallinnut, käyvät kuitenkin kummankin lausunnosta ilmi ja ansainnevat tässä pikaista huomiota, vaikka aineeni oikeastaan rajoittuu 1852 vuoden sääntöjen syntyyn.

Ne uutuudet, jotka 1852 vuoden sääntöjen esiintyessä sekä myöhemmin lähinnä ovat vetäneet huomiota puoleensa, filosofian professorinviran poistaminen, samannimisen tiedekunnan jakaminen kahtia sekä ylioppilasosakuntien lakkautus, eivät kummassakaan lausunnossa tule näkyviin; ne ovat Pietarissa taapahtuneitten ja tuntemattomien keskustelujen tuloksia. Yliopistosäännöt vuodelta 1828 jakavat kyllä 168 §:ssään filosofisen tiedekunnan aineet kolmeen ryhmään, *filosofis-luonnonhistoriallis-yleishistorialliseen*, *matemaattis-fyysiseen* ja *kielitieteellishistorialliseen*, mutta tämä jako, joka vain tarkoitti liseniaatti-arvoa, ei ollut saavuttanut mitään merkitystä. Filosofian koh-

talo Venäjällä oli kyllä omansa huolia herättämään, mutta kun aine vähää ennen oli jälleen saanut Helsingissä vakinaisen edustajansa, ei edes näyttänyt todenmukaiselta, että se tulisi poistettavaksi.

Mutta komitean ja konsistorin kesken on toisissa kysymyksissä ilmestynyt selvää käsityskannan erilaisuutta.

Sääntökomitea koetti — varmaan keisarikunnan olot silmien edessä sekä Nordenstamin ja Bergenheimin vaatimuksesta — muodostaa yliopisto-opinnot johonkin määrin seminarintai kouluntapaisiksi. Siitä nuo tarkat luento- ja opetus suunnitelmat, professorien viikottain pidettävät kertauskollegit, määrääkaiset tieteelliset keskustelut, joilla professorien tulisi täydentää katederiluentojaan j. n. e.; tämän kaiken komitea katsoi tarpeelliseksi. Konsistorin enemmistö taas puolusti korkeakouluille vanhastaan kuuluvaa oppi- ja opetusvapautta, mutta joutui tappiolle. Ensi voitto kuitenkin tällöin kuten usein oli koiran voitto. Nordenstam sai itse kokea, miten vähän todellista hyötyä opinnoille tuotti hänen harrastamansa pakko- ja luetteljärjestelmä. Säännöllisyyttä opinnoissa ja enemmän johtoa oli tarpeen, mutta eivät olleet korpraadintapaisilla käskyillä saavutettavissa. Eipä myöskään se taloudellinen hollouksenalaisuus sekä rehtorin valvonnasta riippuminen, jonka avulla Nordenstam luuli voivansa pakottaa Suomen ylioppilaita säästävyyteen, vienyt perille. Tämä järjestys sitäpaitsi — kuten konsistori syystä huomautti — ei ollut yleisen lain periaatteiden kanssa hyvässä sopusoinnussa, ja paraskin rehtori tietysti olisi kykenemätön tarpeellisella asiantuntemuksella suorittamaan tällaista hollhoojantointia. Seuraava aika on tässäkin horjauttanut 1852 vuoden sääntöjen sisällystä.

Varsin silmäänpiistävä ero 1828 ja 1852 vuosien sääntöjen välillä on havaittavissa siinä tavassa, millä jälkimäisissä on yliopiston opettajavirkoja järjestetty. Suurin muutos oli se, kun ennestään ylläpidetyt ja lukumäärältään vuonna 1811 enennetyt adjunktinvirat äkkiä poistettiin panematta sijaan muuta kuin harvoja uusia professorinvirkoja sekä yhteensä 3,000 ruplan vuotuisen määrärahan, millä oli pidettävä nousevasta opettajistosta sekä avointen professorinvirkojen hoitamisesta huolta. Kon-

sistori oli puolestaan ehdottanut keinoja vanhan ja kieltämättä önnistumattoman adjunktilaitoksen parantamiseksi, mutta asiaa Pietarissa ratkaistessa noudatettiin enimmältään komitean ehdotusta. Astuttiin joskus omaa tietä, esim. kun lainopillisessa tiedekunnassa vakinaisten opettajain luku vähennettiin viidestä kolmeksi. Tällaisesta törkeästä erehdyksestä ei vastaa komitea eikä konsistori. Lainopilliselle ja lääketieteelliselle tiedekunnalle täytyikin sitten jo vuonna 1856 myöntää enemmän vakinaisia voimia, joten 1852 vallinnutta lyhytnäköisyyttä siinä kohden korjattiin. Annettiin myös konsistorille toimeksi lausua mielensä, missä kohdin uudet säännöt kaipasivat uudistusta. Asiantuntemus pääsi silloin aivan toisin vaikuttamaan ratkaisuun kuin sääntökomiteassa, missä molemmat professorit ilmeisesti ovat merkinneet peräti vähän. Vaikkei vielä oltu ehditty saada kuin kolmen vuoden kokemus, antoikin konsistori lausunnon, missä tieteen ja opetuksen tarpeita on suurella huolella punnittu. Tämä lausunto on useimmissa kohdin viitannut tietä seuraavan kahden vuosikymmenen aikaansaamille uudistuksille.

1852 vuoden yliopistosäännöt ovat puolen vuosisadan kuluessa niin perinpohjin ehtineet uudistua, että vain ulkonaiset seikat ovat estäneet niitä nimellisestikin siirtämästä menneeseen aikaan. Alusta tiedettiin ja tunnustettiin niiden olevan ankaraa taantumusta huokuvan ajanjakson tulos. Mihin määrään ylivoimaiset ulkonaiset vaikutukset, missä määrin omien viranomaistemme heikkous sekä opiskelevan nuorison vallattomuus ovat olleet tuloksen puutteihin syynä, sen osottanee nyt annettu, pääasioissa ennen käyttämättömiin lähteihin nojautuva selostus

Edellä käytettyjä asiakirjoja.

Liite A.

Öfversättning.

Allernädigst stadfästad. S:t Petersburg den 12/24 Januari 1848.

Alex. Armfelt.

Instruction

för Vice Cancellern vid Alexanders Universitetet i Finland.

§ 1.

Vice Cancellern, såsom varande på stället Universitetets högste styresman, åligger noggrann vård deröfver hålla: att undervisningen vid Universitetet allvarligen och rätteligen meddelas och att alla Tjenstemän och Betjente sina skyldigheter troget uppfylla: och att ej mindre flit i studier, än ordning, skick och anständighet i seder och lefnad af den studerande Ungdomen iakttages. — Dessutom åligger Vice Cancellor att egna en ständig uppmärksamhet åt den allmänna sinnesstämningen bland såväl H. H. Lärare, som Studenterne, samt vid hvarje lämpligt tillfälle erinra dem att, ehuru varande sanna Finnar, de ej någonsin böra glömma det de jemväl äro Hans Kejsrerliga Majestäts undersätare.

§ 2.

Vice Cancellor åligger vaka deröfver att alla ärender, hörande till Universitetets förvaltning, med ordning och skyndsamt, i enlighet med gifna föreskrifter upptagas och afgöras, äfvensom att i allmänhet allt, hvad Universitetets lagar bjuda, noggrannt efterkommes.

§ 3.

Vice Cancellern äger så ofta han, med afseende å de till åtgärd förekommande ärenders större eller mindre vikt, sådant för godt finner, Consistorii sammanträden öfvervara; hvarföre

det jemväl åligger Rector att före hvarje sammanträde hos honom anmäla hvilka ärender Rector hade för afsigt att i Consistorium föredraga. Vice Cancellern deltar likväl icke i ärendernas handläggning och afgörande; dock tillkommer honom rättighet att, då han Consistorii sammanträden bivistar, dervid framställa de anmärkningar, hvartill han anser sig befogad och hvilka, derest han det äskar, skola i Consistorii Protokoll intagas.

Uti sådana mål och ärender, som i sista instansen afgjorts af Consistorium eller Vice Cancellern, må på dennes förordnande Utslaget eller Beslutet till verkställighet befordras; men är saken af den beskaffenhet att densamma bör Cancellern hemställas, förhålls dermed på sätt här nedan i § 5 föreskrifves. — Skulle likväl omständigheter inträffa, som fordrade ofördröjlig åtgärd uti någon sak af nästnämnd beskaffenhet, äger Vice Cancellern, efter sitt bepröfvande och med samma rätt som Cancellern, vidtaga den nödige åtgärden, men tillika derom till Cancellern inberätta, med uppgift af det skäl, som tvungit honom härtill.

Vidare tillhör det Vice Cancellern att förslag till Instructioner och Reglementen, som af honom eller Consistorium upprättas, till Cancellerns pröfning och stadfästelse öfverlemnas, hvarvid, då förslaget är af Consistorium uppgjort, det tillkommer Vice Cancellern att deröfver jemväl sitt utlåtande afgifva.

§ 4.

Enär Vice Cancellern, på sätt nästföregående § innehåller, finner godt Consistorii sammanträden bivista, intager han ordförandens plats och bestämmer då hvilka ärender böra af Rectorn föredragas.

§ 5.

I alla mål och ärender, hvilkas slutliga afgörande ej tillkommer Vice Cancellern, eller som röra ämnen, om hvilka något stadgande icke finnes uti Alexanders Universitetets den 28 November 1828 Allernådigt fastställde Statuter, skola Con-
10 December

sistorii framställningar ingå till Cancellerns pröfning och afgörande endast genom Vice Cancellern samt åtföljde af hans yttrande i saken.

§ 6.

Vice Cancellern äger makt att:

1:o Stadfästa Consistorii val: a) af Pro Rector och den som för tillfället bestrider Rectors embetet, då Pro Rector af laga förfall hindrad är att detsamma förestå; b) af beständige Inspector för Universitetets Ränteri.

2:o Efter eget godtfinnande antaga Vice Cancellers Secretärer och om hans tjänstebefattningar förordna.

3:o Efter aflagda och af vederbörande Faculteter gillade lärdomsprof, uppå Consistorii anmälan, utnämna Docenter.

4:o Tjänstledighet bevilja åt dem af Universitetets Embetsmän, hvilka genom Kejsarens utnämning tillförordnas, dock icke för längre tid än högst tre månader, äfvensom för samma och än längre tid, såväl åt de Tjenstemän, hvilka med Cancellerns eller Vice Cancellerns Fullmakt eller Constitutorial försedde äro, som ock åt de Tjenstemän och Betjente, hvilka Consistorium tillförordnar och antager.

5:o Meddela tillstånd åt Studerande att företaga resa till S:t Petersburg, hvarom dock i hvarje särskildt fall till Cancellern inberättas.

§ 7.

Vice Cancellern äger att pröfva och stadfästa Consistorii förslag:

1:o till uppköp af böcker för Biblioteket och af andra artiklar för Universitetets öfriga Inrättningar och Samlingar, då dessa uppköp öfverstiga ett års anslag för hvarje särskild Inrättning eller Samling;

2:o till pensioner utur Universitetets Enke- och Pupill-Kassa.

3:o till understöd för medellöse enkor samt omyndiga och oförsörjda barn efter de Universitetets Lärare, Tjenstemän

och Betjente, hvilka före den 1 Januari 1829 antingen aflidit eller afsked erhållit, utan att i annan tjänst hafva ingått;

4:o till fördelning af gratial-spanmålen och af pensioner för afskedade Tjenstemän, utom Professorerne, äfvensom för Betjente;

5:o till arrende-contracter om upplåtandet af Universitetets privilegier för ett Boktryckeri, ett Apothek samt rättigheten att till nyttjande i Finland utgifva Almanackor och Calendrar på finska och svenska språken;

6:o till nödiga förändringar och tillökningar i Universitetets byggnader.

§ 8.

Vice Cancellern granskar manuscripterna till Programmer innan de till trycket aflemnas; meddelar yttrande om hos Cancellern af Universitetets personal sökt tjänstledighet eller tillåtelse att företaga resa till utrikes ort; meddelar rättighet att ifrån öfre cathedern med Respondens offentlig försvara disputationer och theser; frikallar Medicine Licentiater ifrån skyldigheten att offentlig ventilera sitt för Doctors grad utgifna specimen; samt meddelar dispens i afseende å den bestämda tid, inom hvilken theser och disputationer böra utdelas, äfvensom det bestämda antal examinandi, som för särskilda examina få tillkallas.

§ 9.

Af de Förteckningar, Räkningar och Underrättelser, hvilka enligt §§ 42. 209. och 214. i Statuterne böra till Cancellern ifrån Consistorium insändas, erhåller Vice Cancellern behörig del.

§ 10.

Vice Cancellern äger att upptaga och afgöra besvär:

1:o öfver Consistorii Utslag: a.) i mål, som Universitetets ekonomiska förvaltning röra, i enlighet med hvad uti § 90. mom. 4. af Statuterne stadgadt finnes; b.) i mål, som angå förvaltningen af fonder för privata stipendier och utdelningen af stipendier i allmänhet, samt i mål rörande pensioner och

understöd utur Enke och Pupill Kassan; c.) angående upprättade förslag till lediga Lectors och Exercitii mästare tjänster; och

2:o öfver Rectorns Beslut i mål, som i § 61. mom. 3. samt i §§ 63. och 66. af Statuterne uppräknas, med iakttagande af den ordning och det sätt, som uti §§ 62. 63. och 66. stadgas.

§ 11.

Vice Cancellern åligger att vid alla dess åtgärder noggrant iakttaga hvad i Statuterne för Cancellern i samma fall föreskrifvet är.

§ 12.

Vice Cancellern äger rättighet att, utan särskildt tillstånd, inom Landet aflägsna sig från Universitets staden på tjugu ett dygn, dock åligger det honom att hvarje gång härom hos Cancellern anmäla; men önskar Vice Cancellern begifva sig utom Finlands gränser eller aflägsna sig från Universitetet på längre tid än ofvannämdt är, bör han dertill utverka sig Cancellerns tillåtelse.

§ 13.

För den tid Vice Cancellern är frånvarande öfverlemnar han åt Rectorn eller den som Rectors embetet förestår, antingen alla honom, såsom Vice Cancellor, tillkommande rättigheter, eller ock endast så stor del af dem, som han, med afseende å tiden för sin frånvaro, kan finna nödigt.

Undertecknad af Minister Stats Sekreteraren Grefve Armfelt.

Öfversättningens riktighet bestyrker:

Emil Stjernvall.

Tjenstf:de Cancellers Secreterare.

Liite B.

Вице-Канцлеру Императорскаго Александровскаго Университета.

Такъ какъ цѣль учрежденія Академическаго Общества чтенія заключается въ томъ, чтобы преподавателямъ и юношеству Университета доставить за небольшую плату случай и возможность проводить свободное время за легкимъ и полезнымъ чтеніемъ въ помѣщеніи для нихъ только доступномъ и изъ котораго всѣ прельщенія, представляющіяся въ другихъ публичныхъ заведеніяхъ удалены, — то существованіе помянутаго Общества дозволяется. — Правила же онаго измѣнены въ томъ только отношеніи, что ближайшій надзоръ за Обществомъ долженъ быть порученъ тѣмъ изъ его членовъ, которые въ качествѣ преподавателей имѣютъ болѣе способности и опытности, и что время, въ которое помѣщеніе Общества должно быть открыто, опредѣляется сообразно съ назначеніемъ его, какъ мѣсто отдохновенія для лицъ, посвящающихъ большую часть дня занятіямъ серьезнымъ.

Но какъ сіе Общество, подобно всякому другому хорошему и полезному учрежденію, можетъ современемъ, отъ забвенія первоначальной цѣли, уклониться и получить другое направленіе, то Его Императорскому Высочеству благоугодно, чтобы не только Ваше Превосходительство какъ Вице-Канцлеръ Университета, но и Ректоръ Университета, Инспекторы и Начальники Отдѣленій внимательно слѣдили бы за Обществомъ и въ случаѣ если бы со временемъ оно не соотвѣтствовало вышепредначертанной цѣли, то чтобы Ваше Превосходительство тотчасъ его закрыли какъ бесполезное и о томъ донесли бы Начальству.

При семъ имѣю честь препроводить измѣненныя правила Общества.

138.

Въ С. Петербургѣ.

30 Ноября 1849 года.

12 Декабря

Подписаль: Министръ-Статсъ-Секретарь

Графъ Армфельтъ.

Liite C.

Till Herr Vice Kancellern för Alexanders Universitetet i Finland.

Efter skedd föredragning hos Hans Kejslerliga Höghet, Tronföljaren, Cesarevitsch, Alexanders-Universitetets Kanceller af Eders Excellences hemställan den ^{27 April}_{9 Maj} innevarande år sub N:o 23., jemte thy åtföljde promemoria samt de af mig gjorde och Eders Excellence, vid mundtlig öfverläggning oss emellan i denna sak, meddelade anmärkningar beträffande af Eders Excellence föreslagne mått och steg till underlättande af uppsigten öfver Disciplinen vid Universitetet, — har Hans Höghet, den ¹¹/₂₃ Juli innevarande år, underställt detta ärende Hans Majestät Kejsarens höga afgörande; och har Hans Majestät vid detta tillfälle täckts i Nåder förordna efterföljande:

1.) Till befrämjande af den Vice Kanceller åliggande uppsigt öfver ordning och skick, sedlighet och anständigt uppförande hos Studenterne tillägges honom rättighet att, icke allenast tillhålla vederbörande till behörigt befrande af inträffande förbrytelser deremot och vaka öfver lagarnes behöriga tillämpning i slika fall, utan ock vidtaga sådana disciplinära åtgärder, som kunna anses nödiga och ändamålsenliga till vidmakt-hållande och upphjelpande af ordning och goda seder.

2.) Derest Rektors förordnanden i ärender, som angå disciplinen, äfvensom Disciplins-kommissionens utslag icke behöfva underställas Konsistorii pröfning, skall om desamma, förrän de till verkställighet befordras, anmälan ske hos Vice Kancellern, hvilken, i händelse han anser det af dem ådömde ansvar i någon mon erfordra ändring, äger rättighet att skärpa eller mildra utslagen i sådana mål, med skyldighet likväl att om sina åtgöranden hos Kansler anmäla i de fall, då Rektors eller Disciplins-kommissionens utslag blifvit af honom ändrade. Finner åter Vice Kansler anledning icke förekomma till skärpande eller mildring af utslaget, återremitteras detsamma af honom, i afseende å laga verkställighet, med dess å handlin-

garne i målet tecknade godkännande. Alla Konsistorii utslag i Disciplinssaker insändas till Vice Kansler, som, jemte eget utlåtande, hemställer desamma till Kanslers pröfning och afgörande.

3.) Studenterne förbjudas att utgå hemifrån i annan dräkt, än nedanföre beskrifne uniformskläder; dock måga personer, som vunnit lärd grad, der de sådant önska, bära jemväl civil dräkt, med vilkor likväl att också de vid högtidliga tillfällen, eller presentationer, äro klädde i uniform.

Uniformen förblir densamma som förut, med militärisk snitt, af mörkblått kläde, med stånd krage af svart sammet, hvarå är utsydd med guld en lagerqvist med blad, samt nio, i rad på bröstet gående, förgyllda knappar, å hvilka är afbildad en upprättstående lyra, och fyra dylika knappar, vidsydda å skörtena. Med denna uniform skola Studenterne, i Universitets staden, alltid bära civil trekantig hatt med kokard samt värja utan port d'épée. Denna uniform nyttjas vid högtidliga tillfällen och presentationer. På andra tider bäres uniforms-sortut med dubbla slag af enahanda snitt och samma slags kläde, med blått foder och krage af svart sammet, med två knapprader å bröstet, sex knappar i hvar rad, samt fyra knappar vid fick-klaffarne; knapparne böra i allmänhet alla vara dylika, som till uniformen. Till uniforms drägten höra dessutom, af samma slags kläde gjorde: 1.) pantalonger, 2.) uniforms-mössa af militärisk snitt med svart skärm och svart sammets-linning, hvarå, midt öfver skärmen, är vidsydd en lyra af förgylt brons, och 3.) kapprock af militärisk snitt, af mellangrått kläde med svart sammets-krage. Ofvanföre beskrifne släp-uniform skall till ständigt bruk införas ifrån och med instundande år 1851, och skola att bära densamma åläggas endast de Studenter, som vid Universitetet vinna inträde ifrån och med den 15:de instundande September.

4.) Varder Student af en eller annan orsak nattetid gripen, må han hållas förvarad å Stadens Poliskammare, eller högvakten, tills påföljande morgon, då han bör till Rektor aflemnas. Gripes Student å annan tid, gälle hvad i detta afseende finnes förut stadgadt.

5.) Till vidmakthållande af god ordning bland Studenterna i Universitets staden, skall vid Universitetet anställas en Rektors-Adjoint, Rektorn till biträde i Disciplins-saker under benämning af Inspektor för Studenterna, och till dennes disposition ställas, till en början, sex betjente, eller såkallade Pedeller. En hvar af desse Pedeller skall, medan han är dejourerande, bära i handen en svart lakerad staf med hvit knopp i ena ändan, och på hvarje tid, då han sådant äskar, äga fritt tillträde till publika ställen, såsom världshus och dylikt, samt i händelse af behof, tillåtas sine uppgifter med ed styrka, äfvensom till sin person åtnjuta samma skydd och säkerhet, som lag tillerkänner polisbetjente och skyltvakt.

6.) Desse Pedeller äga om alla oordningar, som af dem bemärkas, genast hos Inspektor anmäla. Uppå påfordran af Pedell, är Student skyldig att oförtöfvadt upphöra med det oskick han förehafver; är åter det af Pedell anmärkte oskick af sådan beskaffenhet, att de dermed beträdde böra blifva arresterade, skall Pedell vara berättigad fordra att Studenten genast skall med honom inställa sig hos Inspektor eller Rektor.

7.) Angående ordningen af Inspektors tillsättande, äfvensom lön och öfrige tjänsteförmoner för denne Tjensteman, äger Vice Kansler inkomma med särskilt framställning; Pedellerne åter antagas i tjänst, uppå Rektors framställning, af Vice Kansler, hvilken äger förse ej mindre Inspektor än Pedellerne med behörige instruktioner.

Pedellerne tillägges i lön Etthundra åttatio rubel och i beklädnads-hjälp Tjuguåtta Rubel Silfver om året. Dessutom erhåller Pedell, som med nit och ordentlighet tjänat i fem års tid, en fjerdedel af lönen i lönetillökning; efter påföljande fem år tillägges honom på lika sätt ytterligare en fjerdedel, och så vidare, intill dess han kommer att erhålla dubbel lön, hvar-efter lönen vidare icke förhöjes. Pension åter erhåller Pedell i förhållande till dess ursprungliga lön.

8.) Pedellerne skola bära enahanda drägt, som är föreskrifven för Universitets-vaktmästarne, dock med den åtskilnad, att för de förstnämnde fastställes uniforms-sortut af militärisk snitt med guldgalon på kragen, samt på bröstet å venstra

sidan, vidsydd en hvit plåt med förgylld fläkterörn och derunder orden: (Universitets Pedell), äfvensom uniforms mössa af militärisk snitt.

Jemte det jag om hvad i förestående måtto blifvit i Nåder förordnadt får Eders Excellence underrätta, har jag äran tillägga, att Hans Majestät Kejsaren medelst Nådigt Reskript den ¹¹/₂₃ innevarande Juli, hvilket af mig under denna dag blifvit öfversändt till Herr Tjenstförrättande General-Guvernören öfver Finland, täckts förordna att den till pedellernes underhåll erforderliga summa skall utgå utaf Finska statsmedel.

Undert.

Grefve Armfelt.

Contras.

I Kanslers-Sekreterarens ställe:

Grefve Wl. Armfelt.

N:o 56.

S:t Petersburg.

den $\frac{29 \text{ Juli}}{10 \text{ Augusti}}$ 1850.

Öfversättningens riktighet bestyrker.

J. Lundahl.

förste Translator i Kejsarliga
Senaten för Finland.

Liite D.

Konsistorin kirjelmä kanslerille.

Till Hans Kejslerl. Höghet, Universitetets Höge Cancellor, i anledning af Hans Kejslerl. Maj:t:s Nådiga föreskrifter angående disciplinens handhafvande vid Universitetet.

Underdånigt Memorial.

Uti skrifvelse af den 15. nästvikne Augusti har Vice Cancellern vid Kejslerl. Alexanders Universitetet i Finland, Herr General Majoren och Riddaren Nordenstam, meddelat Consistorium, till egen efterrättelse och vederbörandes förständigande, de af Hans Kejslerl. Maj:t d. $11/_{23}$ föregångne Julii Allernådigt beslutna förordnanden angående disciplinens handhafvande vid Universitetet samt anställande af en Inspector för Studerande och af Universitets Pedeller.

Consistorium, som ställt berörde Nådiga föreskrifter sig till underdånig åtlydnad, har icke kunnat förbise, att i detta ärende, som djupt ingriper uti Universitetets inre organisation, Vice Cancellern med framställning nalkats Eders Kejslerl. Höghet, utan att lämna Consistorium tillfälle att underdånigt utlåtande deröfver afgifva, oaktadt Hans Kejslerl. Maj:t uti § 39 af dess för Universitetet Allernådigt utfärdade Statuter uttryckligen förordnat, att i alla Universitetets angelägenheter, hvilka bero af Hans Maj:ts afgörande, Consistorii utlåtande borde, jemte öfriga handlingar, Hans Maj:ts Nådiga pröfning underställas, samt detta höga påbud, till följd af hvad § 11. uti Hans Kejslerl. Maj:ts Nådiga Instruction för Universitetets Vice Cancellor innehåller, jemväl måste anses vara för bemälda Embetsman gällande.

Under fullt medvetande af vigten och nödvändigheten deraf, att så väl allmän Lag, som de af Hans Kejslerl. Maj:t i Nåder utfärdade speciella författningar noggrant iakttagas och efterleivas, har Consistorium ansett ofvannämnde, Consi-

storium Allernådigtst tillförsäkrade rättighet att uti de mest maktpåliggande Universitetsärender få afgifva underdånigt utlåtande, vara för Universitetets välfärd så mycket mera vigtig och betydelsefull, som Consistorium, i anseende till dess omedelbara tillsyn öfver Universitetets verksamhet och de Studerandes förhållande, enligt sakens natur måste innehafva den närmaste kännedom af alla de omständigheter, hvilka inom denna för samhället dyrbara inrättning förtjena att tagas i betraktande, enär ändringar och modificationer uti dess organisation kunna komma i fråga.

Då nu, enligt § 5. uti Högstberörda Nådiga Instruction, Consistorii framställningar till Universitetets Höge Cancellor böra endast genom Vice Cancelleren ingå, vågar Consistorium, som med djup och underdånig erkänsla städse skall ihågkomma de mångfaldiga vedermälen af ynnest och huldhet, hvarmed Eders Kejsersl. Höghet under Dess tjugufemåriga handhafvande af Cancellariatet för Universitetet, i Nåder hugnat detsamma, hos Eders Kejsersl. Höghet i djupaste underdånighet anhålla, det Eders Kejsersl. Höghet täcktes meddela Vice Cancellern, Herr General Majoren och Riddaren Nordenstam, Nådiga föreskrift att framdeles, i likhet med hvad jemväl förut blifvit iakttaget, vid förekommande frågor om Universitetet, hvilka bero af Hans Kejsersl. Maj:ts afgörande, ställa sig ofvanberörde stadgande i § 39 af Universitetets Statuter till underdånig efter rättelse.

Helsingfors den 18. September 1850.

Liite E.

Ruotsinnos kanslerin puheesta 14 päivänä maaliskuuta 1851.

Mine Herrar! Jag har kommit till Helsingfors endast i afsigt att återse Alexanders Universitetet; allt hvad som beträffar detsamma, är för Mig kärt: det har alltid varit, — det är, och skall framgent förblifva ett af Mig älskadt Universitet. Under hela den tid Jag varit dess Styresman, har Jag ständigt funnit Mig med detsamma tillfredsställd, och sednast har Jag med den innerligaste erkänsla emottagit de uttryck af allmän tillgifvenhet för Min person, hvilka blifvit Mig hemburna den dag, då Universitetet firade minnet af Min tjugufem-åriga ledning af dess angelägenheter. Dock pligten manar Mig att härvid säga eder huru Jag, djupt rörd af dessa edra känslor, härflutne af kärleken, måste tillika finna Mig innerligen smärtad, då jag erfor, att några af den studerande ungdomen felat i skyldig uppmärksamhet emot deras närmaste styresman, på sjelfva dagen af Mitt jubileum. Ungdomen kan lätt hänföras till handlingar, som en mogen öfverläggning skulle stäffa; sådana handlingar kunna förekomma, hvilka äro möjliga att ursäktas i mer eller mindre grad: men handlingar finnas ock, hvilka icke kunna af en för god ordning nitälskande Styrelse tillstädjas. Beklagligtvis hörer den händelse Jag nu oförmålt, till det sistnämnde slaget, och den måste egentligen efter Lag beifras. De fyratio, som till denna handling gjort sig skyldige, hade därför ovilkorligen bordt från Universitetet uteslutas. Men, i kraft af den Mig uppdragna myndigheten och förnämligast på eder Vice Cancellers bemedling, tillsäger Jag dem för denna gången Min fullkomliga förlåtelse, i det hopp, att hvad som de nu begått, icke framdeles måtte ibland den studerande ungdomen inträffa. Skulle likväl, oaktadt Mina förhoppningar och denna allvarliga erinran till eder, tilldragelser af enahanda obehagliga art hädanefter förefalla, kan Jag, i egenskap af eder Cancellor, icke underlåta att derom hos Hans Majestät Kejsaren anmäla och de skyldige skola då straffas efter Lagens obegränsade stränghet. Men jag hyser

ännu med full tillförsigt den glada öfvertygelse, att I ej gifven Mig vidare anledning till missbelåtenhet med edert uppförande, — att detsamma skall framgent öfverensstämma med ärans och bildningens fordringar, — samt anmanar eder, att I, såsom gode och redlige Finnar, aldrig förgäten de undersåtliga pligter, som I ägen att troget uppfylla emot Hans Majestät. Rysslands Kejsare.

2. Säätykierto ja varallisuussuhteet Suomen papiston keskuudessa 1700-luvulla.

Esitelmä Suomen Historiallisen Seuran nelikymmenvuotisen vaikutuksen muistoksi vietetyssä juhlassa 26 p. maalisk. 1915,

pitänyt

Gunnar Suolahti.

1.

Edessämme on tärkeä ja mielenkiintoinen tutkimuskysymys, kysymys siitä, minkälaisiksi muodostuivat papiston, maamme säätyläisväestön kantajoukon taloudelliset elämän ehdot, taloustavat ja niiden yhteydessä yleiset elintavat menneinä aikoina. Ja tähän on erottamattomasti kietoutunut toinen kysymys, kysymys säätykierrosta, joka omien, sokeasti vaikuttavain lakiansa mukaan on kohottanut yksilöitä ja sukuja yhteiskunnan alemmista kerroksista ylempiin ja painanut toisia, elinvoimaltaan heikontuneita takaisin pohjakerroksiin. Taloustapa ja varallisuussuhteet ovat nimittäin kohtalokkaasti säätykierron kulkuun vaikuttaneet, niinkuin taas vuorostaan säätykierto on painanut säädyn eri ryhmien taloustapaan erilaisen leimansa. Jos mieli välttää ylimalkaisia, sovinnaisia vastauksia näihin tutkimuskysymyksiin, on täytymys etsiä vastausta syvemmältä kuin muutamista pääasiallisista lähteistä, jotka yleisin sanoin kertovat oloista ja ilmiöistä. On sen uhallakin, että tutkimus näyttäisi tuloksiin verrattuna liian työläältä ja turhanaikaiselta, otettava jokainen säädyn yksilö, jokainen perhekunta erikseen, hajotettava ikäänkuin tutkimusaines alkutekijöihinsä, ja niistä rakennettava uudestaan menneitten olojen, menneen elämän kuva. Tätä menettelytapaa on sekin tutkimus koettanut noudattaa, jonka tulokset tässä tulevat esitettäväksi; ja ikäänkuin avaimen

tutkimusainehistoon ovat antaneet papiston peruluettelot, joita 1700-luvun eri vuosikymmeniltä vielä on säilyssä hyvän joukon 6:tta sataa hajallaan arkistojen kätköissä.

Säädyn keskuudessa on, kuten edeltäpäin on ollut odotettavissa, ollut melkoisia eroavaisuuksia varallisuudessa ja elintavoissa sen eri ryhmien välillä. Käytetty tutkimusaines on tehnyt mahdolliseksi niiden määrittämisen numerotietojen avulla, joista kuitenkin vain muutamia pääasiallisimpia tässä esitetään. Tällöin on ensinnäkin huomattava, ettei pappien todellinen omaisuusmäärä, se mitä kullekin jäi ylijäämää, kun velat oli poistettu, yksinään, eikä edes etupäässä anna selitystä papiston eri ryhmien taloudellisen elämän laadusta, ja sen niin sanoakseni elämän leveydestä. Vaan varmimman yleiskäsityksen tästä antavat pappispesien lyhentämättömät omaisuusmäärät. Ero on silmiinpistävä esim. kirkkoherra- ja kappalaispesien välillä, apulaispesistä puhumattakaan. Edellisissä on sellaisiakin suuromaisuuksia kuin Taivassalon kirkkoh. Thorvösten 1750-luvulta, yli 4,000 riksiä,¹⁾ Tammelan kirkkoh. Amnellin 1770-luvulta, joka lyhennettynäkin nousi 6,000 riksiin ja Huittisten kirkkoh. Idmanin 1790-luvulta: yli 23 tuhatta riksiä. Mutta kaikistakin kirkkoherrapesistä oli enemmän kuin puolella (56 %) varoja yli 500 riksiä; ainoastaan kolmessa pesässä olivat varat äärimmäisen niukat, alle 100 riksiä. Kappalais- ja apulaispesistä sitävastoin oli noin 1/5:llä perin niukat varat, alle 100 riksiä, kaikkein useimmilla (eli 62 %) 100 ja 500 riksin välillä ja vain 17 %:lla enemmän. Eivätkä edes suurimmatkaan kappalaisomaisuudet nousseet kuin 2,000—3,000 riksin korville.

Ennen kaikkea kappalais- ja apulaispesien varattomimmasta viidenneksestä sekä muutamasta kaikkein vaatimattomimmasta kirkkoherrapesästä on pappissäädyn varsinainen köyhälistö etsittävä. Tässä tapaa apulaisia ja kappalaisia, jotka arkioloissa kävivät puettuina sarkavaatteisiin, karkeaan paltti- napaitaan ja pieksuihin, ja jotka, kuten nimenomaan Suoniemen kappalaisesta Leisteniuksesta kerrotaan, koko elämänsä aikana olivat omistaneet yhden ainoan saapasparin. He elivät perhei-

¹⁾ Riksi oli noin 5 markkaa 70 penniä nykyisessä rahassa, mutta sen todellinen arvo oli paljon suurempi.

neen talonpoikain tapaan, söivät puulusikoilla puisista vadeista, nukkuivat leveissä penkkivuoteissa lammasnahkavällyjen alla; 3—4 lakanaa riitti koko perheelle ja kun lasten liinavaatteita pestiin, täytyi heidän toisen vaatekerran puutteessa olla vuoteissaan. Joskus nämät pappismiehet myöskin toimittivat pienen virkatalonsa ulkotyöt: lapioivat ja kyntivät peltonsa, tekivät heinänsä, kalastivat syksyin kevään, hakkasivat talvisin puunsa ja kutoivat verkkonsa. Ankarassa ruumiillisessa työssä he unohittivat vähäiset kirjatietonsa, heidän kirjastonsa käsitti enimmäkseen vain kaikkein välttämättömimmät kirkkokäsikirjat, vanhoja saarnakonsepteja ja muutamia kuluneita koulukirjoja. Mistään sen kummemmasta yleissivistyksestä ei voinut olla puhetta, mutta talonpoikain käsitepiirin he olivat omaksuneet.

Kulkiessaan pitäjällä saataviaan keräämässä he olivat kuin puolittain kerjuumatkalla, ja usein he talonpoikain mieliksi sekä saadaksensa jotakin vaihtelua elämänsä yksitoikkaisuuteen tulivat ottaneeksi viinaryyppyjä liikaa milloin missäkin talossa. Lukukinkerit, häät ja ristiäiset olivat heille samanlaisena kiusauksena, ja niin oli moni heistä ennen pitkää juopon kirjoissa sekä pitäjällä että tuomiokapitulissa. Sattui, että tuollainen pappi kiroili ja sadatteli pahemmin kuin talonpoika juovuspäissään, että hän joutui tappeluun kirkonvartijan tai sanankuulijainsa kanssa, yksinpä kirkonmäelläkin. Häätalossa hän saattoi joutua kokoontuneen kansan naurun ja säälin alaiseksi, ja puoli-juopunut rakuuna ajaa hänet piiskaniskuilla kotimatalle. Tuollainen katkeroitunut, rappeutunut ja kaikin puolin tasapainonsa kadottanut henkilö mielellään rehenteli opillaan ja papinarvoltaan talonpoikien keskuudessa, moitti virkataloansa lahonneeksi hökkeliksi, koko seutukuntaa helvetiksi ja purki ennen kaikkea kiukkuansa esimiestänsä kirkkoherraa kohtaan.

Mutta muistakin paheista oli tämä pappien köyhälistö syytettynä useammin kuin muut papiston ryhmät: milloin luvattomasta viinanpoltosta, milloin siveettömyydestä, milloin näpistelestä; tulihan Kaarinan pitäjänapulainen Åhlberg v. 1763 virkaheitoksi vaivaisen sarkapakan tähden. Ei ollut aivan harvinaista, että pappismies puutteessaan oli omiin tarpeisiinsa käyttänyt kirkon tai pitäjänmakasiininkin varoja.

Pappisköyhälistön olivat tietenkin vähätuloiset virkapai-
kat ja alkeellinen, epäsuotuisa ympäristö luoneet. Apulainen,
jonka palkka supistui 33—40, väliin vain 15 rikkiin, asuntoon,
ruokaan ja ilmaiseen vaatteitten pesuun, tai kappalainen, jonka
lukuisan lapsijoukon kanssa piti elää 20 viljatynnyrin tuloista,
ei voinut olemukseltaan ja elintavoiltaan toisenlaiseksi tulla. Ja
kuitenkin ymmärtää heidät vasta sitten, kun tuntee heidän
menneisyytensä. He olivat ensinnäkin miltei järjestänsä köy-
hän ihmisten lapsia. Joukossa oli joitakuita, joiden isät olivat
olleet kappalaisia, jopa harvoissa poikkeustapauksissa kirkko-
herrojakin, — jo isistä saattoi tällöin toisinaan havaita, että suku
oli alaspäin menossa, ja vielä selvemmin sen havaitsi pojista.
Mutta enimmäkseen tämän pappisryhmän jäsenet olivat nousuk-
kaita alemmista säädyistä, pikkuporvarien, talonpoikain, sota-
miesten, palkollisten poikia. Kova taistelu toimeentulosta oli
alkanut jo koulussa, jossa outo ruotsalainen opetuskieli teki ta-
vattomia vaikeuksia, ja jolloin loma-ajoilla piti kulkea kerjuulla
pitäjillä tai raataa maantöissä. He asuivat, kuten Porin koulun
rehtori Kraftman kertoi v. 1755, kouluaikana »porvariston nur-
kissa» ja söivät sekä joivat itseensä kelvottomassa ravinnossa
monenlaisten tautien siemenet, jotka sitten jouduttivat heidät
ennenaikaiseen hautaan. Mutta mikä rehtorin mielestä oli yhtä
turmiollista, kaduilla ja kujilla he olivat joutuneet huonoon seu-
raan ja oppineet kaikenlaisia paheita. Oppitunneilla ajatukset
askartelivat leikeissä ja hyppyissä, yöllisillä mellastusretkillä,
naisseuroissa, korttipelissä, tupakkapiipussa, oluttuopissa, vii-
namaljassa ja tiesi missä; opinnot sujuivat perin hitaasti ja tul-
tiin tavallista vanhempina akatemiaan. Ja kuitenkin olivat sinne
asti päässeet jo valiojoukkoa, sillä epälukuisat toverit olivat
kesken väsyneet, joutuen puoliherroiksi maalle, käräjäkirjureiksi,
lukkareiksi tai kauppa-apulaisiksi kaupunkeihin, merimiehiksi,
j. n. e. Moni akatemiaan päässeistä oli niin köyhä, ettei kyennyt
maksamaan sen kirjoihin kirjoittautumisesta, ja tavallista oli,
että oleskeltiin vuosikautia maalla kotiopettajina, kunnes kon-
sistorilta tuli käsky saapua opiskelemaan, jos mieli pysyä korkea-
koulun kirjoissa. Lopulta katsottiin asianomainen »vanha yliop-
pilas» ansiosta tai armosta niin valmistautuneeksi, että saattoi

vastaanottaa kutsun apulaispapiksi tai armovuodensaarnaajaksi sekä tulla papiksi vihityksi.

Paljon riippui tällöin siitä kenen luo tuli ja minkälaisiin oloihin. Rikkaat rovastit ja hyväpalkkaiset kappalaiset, jotka apulaista tarvitsivat, varasivat mikäli voivat tuollaiset toimet pojillensa taikka ainakin arvoisien virkaveljien ja tuttavien pojille, joista toivoivat tyttärilleen vävyjä. Pappissäätö ei ollut niinkään suojea varattomille ja nimettömille nousukkaille. Usein sitäpaitsi köyhä, raihnas pitäjänapulainen tai kappalainen pani ehdoksi, ennenkuin otti nuoren papinalun yksityiseksi apulaisekseen, että oli mentävä tyttären kanssa naimisiin. Näin jäi uusi apulainen naineena miehenä nälkäpalkasta orjailemaan köyhän miehen taloon, vuosikausiksi, ehkä vuosikymmeniksi. Eipä kumma, että moni kammolla ajatteli tuollaista virkauran alkua: tuomiokapitulini oli usein vaikeata saada halukasta apulaista köyhälle pitäjänapulaistelle taikka armovuodensaarnaajaa tällaisen leskelle, vaikka kyllä pienien kappeliseurakuntain kappalaisvirkoihin oli hakijoita kosolta. Kilpailu näkyy pappisalalla, kuten muillakin virka-aloilla sataluvun mittaan suuresti kasvaneen: kun 1740- ja 1750-luvuilla köyhä pappisnousukas sai vakinaisen viran 6—7 vuoden perästä ylioppilaaksi tultuaan, kului häneltä siihen 1800-luvun lähetessä keskimäärin 20, jopa joskus yli 30:kin vuotta.

Köyhälistön jäsenillä oli kaikkein useimmilla oudot, maineettomat nimet, jotka enimmäkseen ensimmäisen omistajansa mukana ikipäiviksi hävisivät pappisnimien joukosta: Enlund, Åhlgren, Vredfors, Nobesius, Rhyselius, Rheander, Thermenius, Tecklenius ja muita sentapaisia. Moni heistä valitsi puolisonkin talonpoikain tai käsityöläisten keskuudesta, ja lapset palasivat vanhempain suvun alkuperäiseen säätyyn: tuollaisten pappien, jos kohta toisinaan muitten varakkaampienkin, tyttäriä tapaa niinmuodoin talonpoikaisemäntinä, suutarin-, räätälin-, puusepän ja muurarinvaimoina, poikia käsityöläisinä, lukkareina, kirjureina j. n. e. Vetovoima alaspäin on alunpitäin ollut liian suuri, maaperä liian köyhä ja karu, jotta siitä olisi voinut sivistyssukuja kasvaa. Ainoastaan kahdessa tapauksessa 60:stä tutkitusta on noista köyhistä nousukkaista tullut välittömästi sivistyssukujen esi-isiä:

Laurin- ja Nordström-suvut polveutuvat tällaisista. Ja milloin pappisköyhälistön jäsenet ovat kasvattaneet poikansa papeiksi ovat hekin jääneet säädyn alimmille asteille ja heidän jälkeläisensä enimmäkseen ensimmäisessä tai toisessa polvessa talonpoikaistuneet, elleivät sukupuuttoon kuolleet.

2.

Pappisköyhälistön yläpuolella olivat ne apulais-, kappalais- ja kirkkoherrapesät, jotka varoiltaan edustivat säädyn keskitasoa, joiden ei puutteen vuoksi tarvinnut kieltäytyä säätynsä mukaisesta elintavasta, olematta silti varsinaisesti rikkaita. Jos summittaisesti laskien lukee tähän ryhmään kaikki sellaiset, joilla oli varoja 100 ja 1,000 riksin välillä, niin käsittää se likipäin $\frac{4}{5}$ kappalais- ja apulaispesien määrästä sekä noin $\frac{2}{3}$ kirkkoherrapesistä. Yksin varojen kannalta katsoen näyttävät säädyn enemmistön varallisuussuhteet ainakin siedettäviltä, joskaan eivät loistavilta. Mutta toiseksi muuttuu kuva, kun velat otetaan huomioon. Riittääköön tässä ilmoitus, että 36 %:lla kirkkoherrapesistä oli velkoja enemmän kuin omaisuutta ja 12 %:lla omaisuuden ylijäämää alle 100 riksin; ja että kappalaispesienkin laita oli samantapainen. Tämä jos mikään osoittaa, että pappissäädyn kantajoukko ei ensinkään kyennyt muodostamaan pääomaa, vaan eli kädestä suuhun vuotuisten tulojensa varassa. Ja asia tulee vieläkin mielenkiintoisemmaksi sen kautta, että juuri tähän ryhmään kuuluivat varsinaisten pappissukujen jäsenet, joten sen taloustapa oli säädyn perinnäistä taloustapaa, kuvastellen sen keskuudessa yleisiksi käyneitä käsityksiä.

Eikä siinä kyllä: se oli tässä suhteessa myös samalla kannalla kuin talonpoikaissäädyn enemmistö ja sen elintapa oli koko maaseudun yleistä elintapaa. Annettakoon siitä tässä muutama viittaus. Se mitä pappilasta tai seurakunnan papinmaksuista saatiin luonnontuotteina, jalostettiin ja kulutettiin paraasta päästä kotosalla. Tuotantokeinot olivat kuitenkin alkeelliset, eikä niiden parantamista sanottavasti ajateltu. Niiden laadusta ja merkityksestä saa summittaisen käsityksen, kun tietää, että kaikki maatalouden välineet, karjakin mukaan laskettuna, muodosti-

vat tuskin 10 % pappilain koko omaisuudesta ja että moni keski-varakas kappalaistalo oli vailla esim. sahaa, höylää, hohtimia, saksia j. n. e. Omaisuus sensijaan paraasta päästä käsitti alkeellisia ruumiin tarpeita tyydyttävää tavaraa: vaatteita, kyökki- ja pöytäastioita, sekä huonekaluja. Säästöt, milloin niitä jäi, sijoitettiin ammoisista ajoista juuri tällaiseen, olletikkin hopeamaljoihin ja liinavaatteisiin, siis joka tapauksessa varsin suureksi osaksi tavaraan, joka ei mitään tuottanut, mutta jonka todellinen tavara-arvo yleismaailmallisten hintasuhteitten vuoksi vähitellen oli alenemassa. Vihdoin oli pappiloissa ylen paljon kulluttajia, suuret lapsilaumat, paljon palkollisia ja vieraita. Tällainen taloustapa ei siis ollut omiaan synnyttämään säästöjä; mutta missä omaisuutta jäi perillisten kesken jaettavaksi, siellä se enimmäkseen näiden lukuisuuden vuoksi hajosi mitättömiin.

Tämän näköjään huolettoman elintavan huippukohtana oli pappilain kuuluisa vieraanvaraisuus. Olaus Magnuksesta alkain kertovat ruotsalaiset kirjailijat siitä, miten talonpoikainen kansa muinoin kestitsi vierasta niin kauan kuin varastot kestivät ja kyyditsi hänet sitten naapurin luo sikäläisestä vieraanvaraisuudesta nauttimaan. Jotakin samantapaista oli papistonkin auliissa kestityksessä: siitä tulivat runsain määrin osalliseksi sekä matkustavaiset että paikkakuntalaiset, sekä pitäjän herrasväet että olletikin köyhät sukulaiset ja muutamat talosta taloon vaeltelevat leivättömiksi ja vaivaisiksi joutuneet säätyveljet. Vieraanvaraisuus oli pappiloissa kunnian-asiana, mutta samalla se käsitettiin kristilliseksi hyveeksi, joka oli armeliaisuudelle läheistä sukua. Mutta minkä muodon se ihmisten tietoisuudessa saikaan: perimmältä se kuitenkin oli ilmauksena siitä yhteenkuuluvaisuuden tunteesta, joka olosuhteitten vaikutuksesta yhdisti ihmiset maaseutujen yksinäisyydessä, sen suurissa tuvissa ja kylissä joukkoelämään, mutta joka varsinkin valitsi saman paikkakunnan asujanten ja kaikkein eniten tietysti sukua ja suvunsukua olevien kesken. Pidettiin luonnollisena, että omasta ylijäämästä tarvittaessa jaettiin toiselle, mutta elettiin samalla siinä tietoisuudessa, että milloin itselle puute sattuisi vierailemaan, silloin saattoi muutta mutkitta vedota toisten avuliaisuuteen. Samalla kun intohimoisesti riideltiin naapurin kanssa jokaisesta niitty-

palstasta ja peltotilkusta, joka antoi pysyväistä tuloa, samalla annettiin runsain käsin tilapäisestä ylijäämästä. Eipä kumma, että käsityskanta oli muodostunut tällaiseksi siellä, missä ilman pysyviä varastoja elettiin kädestä suuhun ja avuntarve yhtä helposti sattui toiselle kuin toisellekin. Yhtä suuressa määrässä kuin suurien kyläkuntain yhteisviljelys, josta jokainen yksityinen viljelijä oli riippuvainen, tunnetusti haittasi maanviljelyksen edistymistä, teki tämä katsantotapa kaiken nopean taloudellisen edistyksen mahdottomaksi. Saman katsantokannan mukaisesti oli myös totuttu lainaamaan oikealle ja vasemmalle, sekä itse tarpeen mukaan lainoja ottamaan. Lainat jäivät vuosikausiksi maksamatta ja usein niitä annettiin tutun kaupalla ilman kirjallista sitoumusta. Samalla tavalla jätti moni pappi saatavansa rästeiksi tilapäisessä puutteessa oleville pitäjäläisille. Kuta auliimpi pappi oli lainaamaan ja viivyttelämään rästien perimistä, sitä varmempi hän saattoi olla seurakuntalaisten vastapalveluksesta.

Vastapalvelus häämöttikin useimpain pappisperheitten ajatuksissa varmasti toteutuvana tulevaisuuden tarpeena: se oli näet edessä silloin kun perheenisä kuoli ja jätti omaisensa ilman minkäänlaisia säästöjä. Tosin varustauduttiin tätä hetkeä varten, mikäli mahdollista, kouluuttamalla pojat niin pian kuin suinkin virkaan tai ammattiin ja toimittamalla tyttäret kunniallisiin naimisiin: nämät molemmat velvollisuudet katsottiinkin ikivanhoista ajoista jokaisten vanhempain miltei kaikkein tärkeimmiksi. Mutta säästöjen puutteessa lapsille harvoin pyrittiin sen loistavampaa tulevaisuutta valmistamaan. Ja tavallisesti oli tästä huolimatta tarvis kuolemantapauksen sattuessa turvautua seurakuntalaisten apuun.

Se taas annettiin ikivanhan talonpoikaisen katsantotavan mukaisesti. Jos talonpoikaistalon isäntä kuoli, jätti emäntä, jos jo oli vanha, talon jollekin perilliselle, pojalle tai vävyille ja rupesi itse syytingille. Jos hän taas oli nuorenpuoleinen, otti hän itselleen uuden miehen, joka rupesi elättäjäksi ja talonhoitajaksi. Sattui tapauksia, jolloin ei voinut sukulaisista saada elättäjiä, ja silloin täytyi talo luovuttaa ventovieraalle tarkoin määrättyä eläkesopimusta vastaan. Mutta ylen tavallista oli myöskin, että

vanha pariskunta miehen käydessä raihnaaksi ja työkyvyttömäksi, jo tämän eläessä luovutti talonsa nuoremmalle; ja niinkään menetteli täten moni nuorempikin jouduttuaan rahallisiin vaikeuksiin: hän luovutti tai möi omaisuutensa velkain maksamista ja määrättyjä elatusehtoja vastaan. Eikä tapa suinkaan ollut ainoastaan talonpojille ominainen: säätyläisetkin sitä aivan yleisesti noudattivat. Sellainenkin upporikas mies kuin Huitisten rovasti Idman määräsi v. 1790 testamentissään leskensä syytingille omistamaansa Takkulan rustholliin, jättäen hänen käytettäväkseen nimeltä mainitut asuinsuojat, aitat, karjara-kennukset, ryytimaat, herne-, pellava- ja naurispellot sekä heinä- ja laidunmaat. Eipä siis kumma, että jo ammoin oli sovitettu syytinkijärjestelmä pappiloihinkin: luovutettiin pappila talonpoikaistalon tapaan sille, joka sitoutui ottamaan edellisen haltijan turvattomat omaiset eläteikseen.

Pappilan mukana luovutettiin papinvirkakkin. Eikä tässäkään aikalaisten mielestä ollut mitään outoa. Sillä enemmän kuin yhteiskunnalliseksi tehtäväksi käsitettiin yleensä virka omaisuuden tai taloudellisen edun kannalta, joka oli suotava tarvitsevalle, ensi sijassa sukulaiselle, oman säädyn ja oman paikkakunnan keskuudesta lähteneelle. Hiukan kaunistellen selitettiin se annetuksi esim. palkintona esi-isäin tai isän ansioista, taikka perusteltiin sen antamista asianomaisen hyvillä luonteenomaisuuksilla ja moitteettomalla elintavalla, mutta harvemmin vedottiin hänen suurempaan virkakykyynsä muitten rinnalla. Tietenkin oli tämä katsantotapa yhtä arveluttavana esteenä perinpohjaiselle virkaanvalmistautumiselle ja nopealle edistykselle sivistyksen aloilla kuin silloinen taloudellinen katsantotapa edistykselle taloudenhoidossa. Joka tapauksessa se sai pappien pojat, puolittain etuoikeutettuja henkilöitä kun olivat, mieluiten antautumaan isiensä ammattiin, ja oli tämä niinmuodoin yhtenä edellytyksenä suurten pappissukujemme syntymiselle.

Mutta ei siinä kyllä; poika aloitti mieluiten isän apulaisena, asettaen alunpitäin elämänsä päämääräksi juuri isän virkapaikan perimisen, tai tytär naitettiin isän apulaiselle, joka tällöin kotivävyinä hoiti virkatoimia. Perheen elättäjä oli siis etukäteen kuolemantapauksen varalta katsottuna. Ja varmoja voitiin olla,

että seurakunta katsoisi sekä kristilliseksi hyveeksi että kunnian asiaksi aikanaan äänestää asianomaista papinvirkaan sekä siten turvata isättömän perheen elatus.

Erinäisissä tapauksissa, joita muuten sattui pitkin koko 1700-lukua, luovutti kirkkoherra Kunink. Maj:tin suostumuksella jo eläessään virkansa ja pappilansa pojalleen, vävyilleen tai jollekin vieraalle tarkoin määrättyjä elatusehtoja vastaan. Säilyneissä kontrahdeissa luetellaan syytinkisopimusten tapaan elätille pappilassa myönnetyt asuinhuoneet, aitat, karjarakennukset, viljatynnyrit, nauriskasket, laidunmaat j. n. e. Verrattomasti lukuisimmissa tapauksissa tapahtui luovuttaminen vasta pappilanhaltijan kuoltua. Ellei pappilassa ollut virkaan soveliasta poikaa tai vävyä, niin vapaaksi joutuneen pappisviran hakijat riensivät kilvan elatusehtojaan tarjoamaan. Jos hakija oli jo ennestään naimisissa, saattoi hän sitoutua maksamaan elätille määrättyt viljatynnyrit vuodessa ja suomaan heille asunnon pappilassa. Mutta muussa tapauksessa hän tarjoutui vävynä tai lesken miehenä elättämään perheen, ja tästä tehtiin milloin kirjallinen sitoumus, milloin sovittiin siitä kädenpuristuksella todistajain läsnäollessa. Sattui, että hakijoista toinen tarjoutui menemään avioliittoon lesken, toinen tyttären kanssa taikka että lesken veli ilmoitti hakevansa virkaa ollakseen sisarelle turvaksi, mutta luopuvansa hakemuksesta, jos joku muu viranhakija suostui menemään hänen kanssansa naimisiin.

Asiakirjat ovat täynnänsä tietoja siitä, miten syytinkilaitos synnytti riitaisuuksia talonpoikaistaloissa uuden haltijan ja elättien välillä, olivatpa nämä muuten häneen missä sukulaisuussuhteissa tahansa. Ja tuntuu siltä, että sama järjestelmä monessa pappilassa aikaansai paljon riitaa ja eripuraisuutta. Siihen viittaa sekin, että tuolloin tällöin asianomainen viran saattuaan, kaikenlaisilla verukkeilla koki päästä lupaamastaan avioliitosta. Kertoopa Kalm varsin havainnollisesti, miten nuoria ylioppilaita joukottain matkusti Kuortaneelle katsomaan sikäläisen kappalaisen Collinin tytärtä, mutta kaikki pitivät häntä liian rumana. Vihdoin eräs turkulainen suostui kauppaan, mutta virkaan tultuaan peruutti sopimuksen ja vaati itselleen toista sisarta, jonka lopulta saikin.

Joka tapauksessa joutuivat tämän järjestelmän kautta määrättyt pappissuvut monta miespolvea pitämään hallussaan perinnäisiä seurakuntiaan niinkuin talonpojat talojaan, jatkuen niissä milloin miehen, milloin naisen puolelta. Näin sattui varsinkin niissä seurakunnissa, jotka olivat palkan puolesta paraimpia maassamme, varsinkin Pohjanmaalla, Länsi-Suomessa ja Savossakin. Niinpä oli Lithoviuksia 8 perättäin ja lisäksi vielä kahdeksannen vävy Limingan kirkkoherroina (1583—1729); Gammaleita Vöyrissä 4, mutta ensimmäinen oli jo edeltäjänsä vävy ja viimeistä seurasi taaskin vävy, tätä samalla tavoin hänen vävynsä ja lopuksi viimeainitun miniän toinen mies sekä tämän poika (1573—1666, 1684—1794); Peldaneja Ilmajoella 4, joista ensimmäinen jälleen edeltäjänsä vävy ja viimeisen seuraajana hänen vävynsä (1598—1699, 1735—1796); Aemelaeuksia Isossakyrössä 3 perättäin, jota paitsi ensimmäinen taaskin oli edeltäjänsä vävy (1672—1817). Samoin Etelä-Suomessa: 5 Liliusta Messukylässä (1690—1706, 1730—1806), Rothoviukset Ikaalisissa sukulaisineen (1711—1716, 1729—1791), Rothovius ja 2 Taulerusta Hämeenkyrössä (1695—1782), Idmanit Huittisissa kolmessa polvessa (1719—1806), Polvianderit Mouhijärvellä (1722—1796), Roosit Kiskossa (1696—1783), Fleeget Kemiössä ja viimeisen lesken mies (1721—1745, 1749—1774), Mennanderit Urjalassa (1733—1785), Gråät Taivassalossa j. n. e. Savossa jatkui Juvan Poppiuksia neljässä polvessa perättäin, joista ensimmäinen jälleen edeltäjän vävy (1681—1802).

Kaikesta seurakuntalaisten avunannosta huolimatta eivät pappissuvut sittenkään yleensä kovin montaa miespolvea samojen virkapaikkojen varassa pysyneet; sen estivät muut mahdit: tuomiokapitulit, jotka sentään pitivät virkakuntoa ja ansioitakin silmällä, Kunink. Majesteetti, joka kuninkaallisiin pitäjiin nimitti omia miehiään, sekä usein myöskin sukujen heikontuminen ja huononeminen tai siirtyminen toisille elämänurille.

3.

Varsin lukuisissa pappissuvuissa on kuitenkin ammoisista ajoista elänyt pyrkimys toisillakin tavoin kuin virkapaikkaa

pitämällä turvata toimeentulonsa: ennen kaikkea kokoamalla käsiinsä perintötiloja paikkakunnalla. Näitä ei kuitenkaan niinkään paljon hankittu säästöjä tekemällä, joka, kuten edellisestä on selvinnyt, papiston taloudelle enimmäkseen oli vierasta, vaan oli ne saatu perinnön tai rikkaan avioliiton kautta, ja olivat niinmuodoin peräisin muitten säätyjen kokoamasta varallisuudesta. Ennen kaikkea olivat kauppias- ja rahamiespiirit varakkaan papiston kanssa varsin laajalti sukulaisuussuhteissa.

Ensinnäkin ovat mahtavimmat ja merkellisimmät pappissukumme lähtöisin kantaisista, jotka kuuluivat rahamiesten parhaimmistoon. Huomattavan monet noista kantaisista olivat kruunun tai suuraatelin vouteja ja veronkokoajia. Mainittakoon vain, että sellainen suuri pappissuku kuin *Aimelæukset* polveutui Ylisen-Satakunnan voudista, sittemmin kamariviskaalista Äimästä, *Serlachiukset* eräästä — kuten häntä kutsutaan — »Suomen kaupunkien veronkokoajasta» 1500- ja 1600-lukujen vaihteessa, Satakunnan *Roosit* Ylisen-Satakunnan voudista, *Forbukset* Iin pitäjän verojen vuokraajasta. Joka tapauksessa ovat lukuisampia suuraatelin voudeista lähteneet suvut. *Cajanukset* polveutuivat Brahen vapaaherrakunnan kaitsijasta. *Forsmanien* kanta-isä hallitsi Tottien kreivikuntaa, *Barek*-suvun kanta-isä Kurkien sukutiloja, *Idmanien* esi-isä Bjelkein lääni-tyksiä ja muuan *Kepplerus* Ribbingien tiluksia, muita mainitsematta. Toiset suvut polveutuivat aatelisvoudeista äidin puolelta: esim. *Mathesiukset* Bonde-suvun vapaaherrakunnan voudista Berguddista, *Tackout* Bjelkein Ulvilassa olevain läänitysten voudista Godhesta j. n. e.

Mutta ennen kaikkea on tunnettujen pappissukujen kantaisissa kaupunkien kauppamiehiä. Varsinkin Turusta, Viipurista, Porista, Raumalta ja Oulusta on niitä lähtenyt. Turun porvareista polveutuvat *Mathesiukset*, *Stodiukset*, *Melartopæukset*, *Fleetet*, *Hornborgit*; Viipurin porvareista *Heintziukset*, *Ignatiukset*, *Vinterit*; Porin porvareista *Gottlebenit* ja *Indreniukset*; Oulun porvareista *Estlanderit*, *Nylanderit*, j. n. e. Tämä porvari- ja muitten rahamiessukujen pyrkiminen pappissäättyyn saa luonnollisen selityksensä siitäkin, että siirtyminen merkitsi yhtä askelta ylemmäs silloisella yhteiskunta-asteikolla. Sitäpaitsi kä-

sitettiin papintoimi, varsinkin 1600-luvulla, hallinnolliseksi toimeksi ja papit olivat siis tavallaan juuri ruunun- ja läänitysten voutien virkatasolla. Mutta varsin tavallista oli myös, että juuri huomattavimmat pappissuvut avioliittojen kautta edelleenkin solmivat sukulaisuussuhteita kaupunkien porvariston kanssa. Silloisten elinkeinosuhteitten vallitessa oli kieltämättä molemmilla siitä etua. Porvarien menestymisen pääehtoja oli houkutella luoksensa mahdollisimman paljon talonpoikia, olla kauppaseuduilla mahdollisimman tunnettu ja suosittu, ja yksi paraita keinoja tämän päämäärän saavuttamiseksi oli läheinen sukulaisuus paikkakunnan kirkkoherran kanssa. Ja yhtä tärkeätä oli kirkkoherralle, että hänellä oli läheiset siteet kaupunkilaisporvariston kanssa, jolta hän hankki kaupunkitavaransa, jolle hän möi suuren osan maalaistuotteistaan, ja jonka luona hänen kaupunkimatkoilla täytyi majoilla. Lopuksi olivat moniaat huomattavat pappissuvut peräisin suurilta talonpoikaistiloilta, kuten Tackout Huittisten Takkulasta, Rungiukset Loimaan Ryngästä, Polvianderit Euran Köylypolvesta ja Gadolinit Uudenkirkon Maunulasta.

Juuri papiston rikkain osa, $\frac{1}{3}$ kirkkoherroista ja muutamat kaikkein varakkaimmat kappalaiset olivat miltei järjestänsä tällaisissa sukulaisuussuhteissa; ja juuri näistä johtuvaksi, siis muista säädyistä tullee on heidän tavallista suurempi omaisuutensa selitettävä. Ja rikkauksiensa mukana ovat he vanhemmiltaan ja esivanhemmiltaan perineet myös kauppiasverta, kauppiaan yritteliäisyyttä ja kauppiaan taloustapaa. Rikkaitten pappismiesten omaisuus oli suureksi osaksi sijoitettuna viljavarastoihin, joita he kokoilivat hyvinä vuosina ja säästivät huonoiksi vuosiksi, vieläpä tällaisen vuoden kevätpuolelle, jolloin kurjuus maassa säännöllisesti oli suurin ja viljan hinnat korkeimmillaan. Taikka he lainasivat hädässä oleville viljaa korkeata korkoa vastaan. Tällainen menettely oli maassamme vanhaa alkujuurta. Jo 1600-luvulla vaativat rikkaat porvarit, lainatesaan seuraavaksi syksyksi $\frac{1}{2}$ tynnyriä rukiita, $\frac{3}{4}$ tynnyriä takaisin; ja tynnyristä he vaativat $1\frac{1}{2}$ tynnyriä; 1700-luvun puolivälissä mainitaan sisämaan varakkaitten säätyhenkilöitten yleisesti ottaneen tynnyriltä 5 kappaa korkoa. Myöskin oli tullut

tavaksi lainata rahaa velkakirjaa ja pantteja vastaan; moni rikkaimmista pappismiehistä onkin harjoittanut varsin laajaa lainausliikettä, ja lainaajien joukossa tapaa pitkät sarjat sekä paikkakunnan talonpoikia että naapuriseutujenkin herrasväkeä.

Suurempia lainoja vastaan he saivat kiinnityksiä maataloihin, ja ennen pitkää joutuivat suuret maa-alueet joko täten tai oston kautta heidän käsiinsä: Sysmän rikkaalta rovastilta Heintziukselta jäi suuri rustholli jokaiselle viidelle lapselle, ja Huitisten rovasti Idman oli koonnut käsiinsä 2 rustholliä aputiloineen ja lukuisine torppineen sekä 4 muuta taloa omassa pitäjässä ja 6 rällsitaloa Pöytyällä: yhteenlaskettua peltoalaa oli 388 tynnyrinalaa ja niittyä 1,241 tynnyrinalaa. Kuta enemmän tuollainen rikas maatalan omistaja hyötyi maataloudentuotteista, sitä enemmän hän kiihottui tuotantoansa lisäämään. Mutta keinoissa tapahtui 1700-luvulla huomattava muutos. Ei enään yksinomaan eikä edes etupäässä kiristetty talonpoikia tai hankittu uusia alueita ulosmittauksilla ja rikkailla naimisilla. Juuri ne pappismiehet, joilla oli omia maatiluksia virkatalojensa ohella, ja joissa oli perintönä vahva annos porvarisverta, ovat näet samaisen sataluvun kuluessa ruvenneet ajattelemaan maataloudellisia uudistuksia, tuotantokeinojen parantamista uusien viljelystapojen, viljelyskasvien ja työaseitten avulla. Viitattakoon vain muutamaan lähinnä olevaan esimerkkiin: tuskin on mikään sattuma, että maataloutemme uudistaja Gadd oli sekä isän että äidin puolelta vanhaa vouti- ja kauppiassukua ja että hänen isänsä oli koonnut käsiinsä 3 rustholliä kotiseudullaan; taikka että taloustieteilijä Kraftmanin isä ja esi-isät olivat Porvoon varakkaimpia liikemiehiä, taikka että Kalmin äiti oli Rossien vanhaa kauppiassukua Vaasasta. Kaikista taloudellisen uudistuksen merkkimiehistä tällaista tosin ei saata ainakaan yhtä ilmeisesti huomata, mutta varmaa on, että juuri liikemiesveren ja opillisten taipumusten yhtyminen samoihin sukuihin on yksi 1700-luvun käytännöllistieteellisen pyrkimyksen luonnollisimpia aiheuttajia.

Mutta ei siinä kyllä, että näin pyrittiin omaa maataloutta tekemään kannattavammaksi; moni noista taloudellisen uudistuksen edustajista papiston keskuudessa teki myös voitavansa saadaksensa pitäjänsä talonpojat seuraamaan heidän esimerk-

kiänsä. Alkuperäinen yhteenkuuluvaisuuden tunne oli sataluvun kuluessa jalostunut tietoiseksi ihmisrakkaudeksi ja isänmaalliseksi yhteishyvän harrastukseksi. Taloudellisen valistuksen kärsitti moni elämäntehtäväkseen kansan opettajana. Kieltämättä taloudellisten parannusten aikaansaaminen samalla tuotti suoranaista taloudellista etua. Sensijaan, että ennen toinen kato toisensa jälkeen oli pakottanut sielunpaimenen tyytymään tuskin puoliin tuloihin, niin hän opetettuaan seurakuntalaisille kunnollista ojitusta, niitynviljelystä j. n. e. sai odottamattomia lisätuloja uutistorpista ja muista lisäviljelyksistä, jotka varallisuuden kasvaessa syntyivät paikkakunnalle. Papin ja seurakunnan etu oli siis tässä suhteessa kaikin puolin yhteinen.

Mutta rikkauksien ja porvarillisen veren mukana oli pappis-
toon myös tullut koko joukko maallisen komeuden ja kaikenlais-
ten maailmallisten asiain harrastusta. Tällaista pappisluonnetta
oli jo 1500-luvun toisella puoliskolla edustanut Isonkyrön kirk-
koherra Geet, tunnettu »Isonkyrön suuriruhtinaan» nimellä rik-
kauksiensa, komean ja ylöllisen elintapansa vuoksi; hän polveu-
tuikin välittömästi Naantalin porvareista. Ja arvattavasti tar-
koittavat tuon tuostakin uudistuvat hurskaat valitukset pappien
komeista puvuista ja ylellisestä elämästä etupäässä juuri niitä,
joilla sekä veressään että aitoissaan oli kauppiaitten perintöä.
Joka tapauksessa tapaa 1700-luvulla rikkaitten pappien kodeissa
ylellisyyttä, joskus ihan aavistamatontakin, vaatetuksessa, pöy-
täkalustossa ja huoneitten sisustuksessa. Mainittakoon vain,
että Porvoon kinnaasin lehtorin ja Lappträskin kirkkoherran
Kraftmanin hopeakalusto painoi yli 2 leiviskää ja arvioitiin
enemmäksi kuin useimpien keskulaisten pappispesien varat;
puhumattakaan rikkaitten pappilanemäntien runsaista puku-
varastoista, joissa vilisi silkkisiä, puolisilkkisiä y. m. kalliita
vaatteita sekä myös muutamia jalokivikoristeita. Miten olikaan,
niin juuri noista rikkaimmista pappiloista levisivät uudet, hie-
nostuneemmat elintavat vähitellen köyhempiinkin.

Tähän aineelliseen ylellisyyteen liittyi niin sanoakseni hen-
kinen ylellisyys. Juuri noissa rikkaissa pappiloissa on ensinnä
ruvettu viljelemään suuremmassa määrin maallista kirjalli-
suutta. Kirjakokoelmain runsaus oli suurin piirtein katsottuna

tarkassa suhteessa muun maallisen tavaran runsauteen. Ja mitä tämä merkitsi kaukaisilla maaseuduilla, missä henkistä ravintoa muuten ylen vaikeasti oli saatavissa, on sanomattakin selvä. Sellaisten henkilöitten kuin Helsingin kirkkoherran Forsskählin, kuuluisan Itämaiden tutkijan isän, Kokkolan kirkkoherran Chydeniuksen, Antti Chydeniuksen isän, tai Kruunupyyn kirkkoherran Jusleniuksen, Porthanin enon ja kasvattajan kirjastot olivat aikansa suurimpia. Tosiaan on yksityiskohtaisesti osotettavissa, että korkeampi henkinen viljelys, olletikin tieteellinen sivistys, on pääasillisesti tällaisista pappiskodeista lähtöisin. Ja tämä papiston varakkain ryhmä on eniten muutenkin ollut väliasteena sukujen kohotessa korkeimpiin yhteiskunnallisiin asemiin.

Ylläolevasta siis selviää, että kaikki mitä maamme papis-
tossa oli korkeampaa sivistystä ja tavallista suurempaa talou-
dellista voimaa, oli lähtöisin sieltä, missä edistyneempi, pääomia
synnyttävä taloustapa oli vallalla: merenrannikon kauppakau-
pungeista, aatelisten läänityksiltä, mutta myös suurista talon-
poikaistaloista maanviljelyksen paraimmilla rintamailla. Asiata
saattaisi katsoa myöskin niin sanoakseni maantieteelliseltä kan-
nalta. Tällöin osottautuu, että useimmat suuret pappissuvut
ovat alkuisin rannikkokaupungeista tai Länsi-Suomesta; ehkä
saattaisi, vaikkei yhtä suurella syyllä, lisätä: Uudeltamaalta ja
Etelä-Hämeestä. Toiset ovat uskollisesti pysytelleet kotipai-
koillaan, mutta toiset ovat etsineet itselleen uusia toimialoja
pohjoisessa ja idässä, Pohjanmaalla sekä Savossa ja Karjalassa.
Aeimelaekset, Lithoviukset, Cajanukset, Chydeniukset, Castrénit,
Frosterukset ovat tätä tietä tulleet Pohjanmaalle; Steniukset,
Melartopaeukset, Hornborgit, Orraeukset j. n. e. Savoon ja
Karjalaan. Tämä huomattavien pappissukujen vähittäinen siir-
tyminen pohjoista ja itää kohti merkitsee suuriarvoista länsisuo-
malaista kulttuurivaikutusta muissa maamme osissa. Riittä-
köön tässä vain molempiin Steniuksiin vetoaminen, joista van-
hempi vielä oli syntynyt Satakunnan rintamailla ja jotka suorit-
tivat niin suurenmoisen raivaustyön Karjalan korvissa, taikka
vertauksen vuoksi Gabriel Valleniukseen, kuuluisaan »Karjalan
kuninkaaseen», joka aikoinaan syntyi samoilla Satakunnan rin-
tamaille kuin Steniuksetkin. Näiden rinnalla ei ole kuitenkaan

merenrannikon sivistyskeskuksista, varsinkaan ei Karjalan sivistyskehdestä Viipurista lähteneitä sukuja unohtettava.

Lopuksi on muistettava sitä vaatimatonta sivistystyötä, jonka köyhät kappalaiset ja apulaiset, usein varsinaisen pappis-köyhälistön jäsenet, suorittivat sivistyksen takamailla, kaukaisten pitäjain metsäkylillä. Samalla tavoin kuin toimeentulon vaikeus rintamailla oli pakottanut uutisasukkaat siirtymään näille tienoille, samalla tavoin kova kilpailu yllytti monen köyhän apulaisen oman paikan toivossa neuvottelemaan talonpoikaisten uutisasukkaitten kanssa kulmakunnan pyytämistä omaksi kappeliksi. Ja niinkuin uutisasukkaan, on tuollaisen pappismiehen tehtäväksi henkisen viljelyksen alalla tullut kaikkein karuimman korven raivaaminen.

3. Oikeusistuimet ja lainkäytäntö Vanhassa Suomessa vv. 1721—1812.

Esitelmä Suomen Historiallisen Seuran vuosikokouksessa

9 p. Marrask. v. 1914,

pitänyt

J. M. Salenius.

Ruotsin laki ja lainkäytäntö olivat Kaakkois-Suomessa, myöskin Käkisalmen läänissä, yleisesti voimassa, ennenkuin pohjoismaiden suuri sota repäisi Venäjälle kulman maastamme. Kun tämän hävittävän ja mullistavan sodan loppupuolella ja jälkeen asiat alkoivat sillä kulmalla järjestyä, oli sen ylioikeus-toina, siis Turun hovioikeuden sijalla, Venäjän v. 1711 perus-tettu hallitseva senaatti ja valtakunnan justitsikollegio, josta eräs haaraosasto v. 1735 muutettiin Moskovasta Pietariin saa-den nimekseen justitsikollegio Liivin- ja Vironmaan asioita var-ten ja kuuluen justitsiministerion alle.¹⁾ Uudenkaupungin rauhanteossa kyllä oli vakuutettu Venäjälle luovutetuille Liivin-maalle, Virolle ja Saarenmaalle samat oikeudet, kuin niillä ennen-kin oli ollut, mutta ei Vanhalle Suomelle eikä Inkerinmaalle muuta, kuin vapaa uskonnonharjoitus. Venäjän korkeammissa virastoissa, esim. äskenmainituissa, sitte kuitenkin ex analogia tuli yleiseksi se luulo, että Vanhalle Suomellekin oli jätetty sen entiset oikeudet ja lait voimaansa, koska ne jo vuosikymmenen olivat saaneet olla entisellään ja Pietari Suuri itse mielellään

¹⁾ Myöskin kamarikonttori oli yhteinen Vanhalle Suomelle ja Itä-merenmaakunnille ja vuodesta 1805 alkaen koulujen hallinto.

tunnusti hyväksi mitä Ruotsinvallan aikuisissa laitoksissa hyvää oli. Suuren sodan loppupuolella ja jälkeenkin oli Vanhan Suomen maaseuduilla yksi ainoa tuomari (oikeuskommissarius), sittemmin kuitenkin kaksi, ja kun Turun rauhankautta Kyminkartanon läänin kaksi tuomiokuntaa oli liitetty Vanhan Suomen lisäksi, oli kihlakunnantuomareita neljä. Laamannia Vanhassa Suomessa ei ollut, ennenkuin Kyminkartanon läänin laamanni sai vallan toisena instansina ratkaista myöskin Viipurin ja Käkisalmen maakuntien siviiliasioita. Tämä laamannioikeuskin oli justitsikollegion alaisena, kunnes keisarillinen manifesti 11 p. Tammik. v. 1780 määräsi sen suorastaan kuulumaan hallitsevan senaatin alle. Turun rauhanteossa oli Kyminkartanon maakunnan Venäjälle luovutetulle osalle vahvistettu sen entiset oikeudet ja tavat. Raastuvanoikeus Uudenkaupungin rauhankautta jälkeen oli jäänyt Viipuriin, jossa oli 1 pormestari ja 3, sittemmin 4, raatimiestä, mutta ei Käkisalmeen eikä Sortavalaaan. Viipurin raastuvanoikeus oli v. 1735 julistettu kuuluvaksi justitsikollegion alle. Turun rauhankautta jälkeen raastuvanoikeus taas asetettiin Haminaan, mutta ei Lappeenrantaan eikä Savonlinnaan.¹⁾ Lappeenrannassa vv. 1727—1783 kuitenkin oli kämnäri- eli aksiisi-oikeus, jonka praeses ja yksi raatimies Haminasta käsin määrättiin, koska Lappeenranta kauppaankin katsoen oli Haminan sivukaupunkina. Viipurissa oli kämnäri-oikeus vuodesta 1753. Vanhan Suomen kaupungeissa keisarinna Elisabetin ajoista alkaen vuoteen 1797 saakka myöskin oli »suullisia oikeusistumia (словесный судъ)». Sellaisessa eräs kaupungin vanhin puheenjohtajana ynnä kahden muun kaupunginvanhimman kanssa käsitteli ja ratkaisi velkoma-asioita.

Venäjällekkin oli levinyt valistusajakauden ajatustapoja ja harrastuksia ja sielläkin siis alettiin suunnitella valtakunnan hallinnon ja lainkäytön muuttamista. Kesäksi v. 1767 kutsuttiin kokoon »lakikomissioni», johon Vanhasta Suomestakin valittiin 14 p. Jouluk. v. 1766 annetun käskyn mukaan aatelismies joka piirikunnasta,²⁾ edusmies joka kaupungista, vapaa talonpoika

¹⁾ V. 1743 Lokakuun 3 päivään asti Haminassa oli kämnäri-oikeus.

²⁾ Vanhan Suomen aatelisto oli osaksi vanhaa aateliskantaa, osaksi sotilas- ja virkamiesaatelia. Talvikokouksissaan se joka kolmas vuosi valitsi edusmiehiä Vanhan Suomen raspraavoihin.

joka maakunnasta j. n. e.,¹⁾ mutta ulkonaisten kohta alkavien sotien ja muitten poliittisten olojen takia uudet suunnitelmat sillä kertaa keskeytyivät. Venäjän kuvernementinasetus vuodelta 1775 ja kesällä v. 1783 annetut ukaasit vasta loivat uuden hallinto- ja lainkäyttö-järjestelmän. Näitä ukaasia noudattaen seuraavan vuoden alkupuolella Vanhassa Suomessa järjestettiin monimutkainen käskynhaltijalaitos («die viburgsche Statthalterschaft») ja Ruotsinvallan aikuiset järjestelmät silloin peräti hävisivät. Justitsikollegiokin nyt oli lakkautettu. Joka kaupunki Vanhassa Suomessa sai raastuvanoikeuden ynnä maistraatin («городовой магистратъ») ja nämä sitte melkein lakkaamatta pysyivät useimmissa kaupungeissa. Käkisalmissa vuoden 1797 jälkeen ei ollut raastuvanoikeutta, mutta se sai semmoisen taas v. 1800. Lappeenranta ja Savonlinna olivat uudestaan saaneet maistraatin Lokakuussa v. 1798. Viipurissa vuoden 1784 jälkeen oli kaupungin maistraatissa 2 pormestaria ja 4 raatimiestä, jotka porvaristo valitsi 3 vuodeksi. Sitä ja Vanhan Suomen muitten kaupunkien oikeustoja ylempänä instansina oli Viipuriin asetettu kuvernementinmaistraatti (губернскій магистратъ), jonka kahteen (siviili- ja kriminaali-)departementtiin eli osastoon hallitseva senaatti nimitti kumpaankin presidentin, mutta jonka kummankin osaston muut jäsenet kaupunkilaiset valitsivat. Viipurissa oli myöskin »omantunnonoikeus (совѣстный судъ)», jonka esimieheksi käskynhaltija eli kenraalikuvernööri nimitti jonkun tribunaalin ehdolle panemista miehistä, mutta jonka muina valittuina jäseninä oli 2 aatelismiestä, 2 porvaria ja 2 talonpoikaa. Nämät koettivat sovittaa riitoja omassa säädyssään ja ratkaista noituutta koskevia ynnä epäselviä pienempiä rikosasioita sekä alaikäisten, vähätietoisten ja mielenvikaisten rikosjuttuja, kun jostakusta toisesta oikeudesta oli lykätty näitä asioita omantunnonoikeuteen.

Maalla laamanpinoikeus ja kihlakunnanoikeudet olivat lakkautetut. Vv. 1784—1796 oli olemassa seuraavat oikeusistimet erilaisia asioita ja eri säätyjä varten. *Alempi maaoikeus* («nedre landträtten, Niederlandgericht, нижній зѣмскій судъ») oli olemassa kussakin juridisessa piirikunnassa (уѣздъ) ja näitä

¹⁾ Katso liitettä.

piirikuntia, jotka olivat kaupunkien nimisiä, oli 5, sillä Savonlinnan kaupunki ei ollut minkään juridisen, mutta kyllä ekonominen piirikunnan keskuksena. Alemmassa maa-oikeudessa istui 2 piirikunnan aateliston valitsemaa jäsentä tahi virkamiestä ynnä 2 talonpoikaa ja sen hallituksen määräämää puheenjohtajaa kutsuttiin kapitanispravnikiksi eli järjestystuomariksi. Hänellä myöskin oli arvonimet praeses ja piirikunnan päämies (maakommissarius). Oli myöskin sihteeri ja anvald (viskaali, valtuutettu). Alempi maa-oikeus piti silmällä järjestystä piirikunnassaan, niinkuin kruununvoudit olivat poliisimiehinä »Suomessa», ja istui monta kertaa vuodessa joka pitäjässä milloin missäkin. Se tutki asioita todistajia hakematta eikä tuominnut, vaan lykäksi asiat ylempään maa-oikeuteen, käskynhaltijahallitukseen, piirikunnanoikeuteen tahi alempaan raspraavaan. Sen virkakielenä oli ruotsi. *Ylempi maa-oikeus* (»öfre landträtten, Oberlandgericht, верхній земскій судъ») oli laamannioikeuden vastineena, mutta käsitteli ainoastaan rälssimiesten ja heidän lahjoitusmaita koskevia sekä tähän oikeuteen vedotuita asioita. Se oli Viipurissa, jonne asiamiesten siis oli saapuminen, jos tahtoivat siinä asioitansa ajaa. Siinä oli 2 departementtia: toinen siviili- eli riita-asioita, toinen rikosasioita varten. Ylemmässä maa-oikeudessa oli 2 puheenjohtajaa, 10 aatelistaa assessoria, 1 prokurööri (prokurator), 2 anvaldia ja 2 sihteeriä. Virkakielenä oli ensin ruotsi, sitte saksa. *Alempi raspraava* eli lainkäyttö-oikeus (»nedre lagskipningsrätten, Niederrechtspflege, нижняя расправа») oli kihlakunnanoikeuden vastineena ja käsitteli talonpoikain sekä pappien asioita. Sillä siis ei ollut paljon tekemistä Käkisalmen eteläisessä piirikunnassa, jossa oli melkein pelkkiä rälssimiesten lahjoitusmaita. Alempi raspraava istui piirikuntansa kaupungissa, mutta saattoi lähteä maallekin tutkintoa toimittamaan. Siinä oli tutkinnon suorittanut tuomari, 8 talonpoikaa lautamiehinä ja 1 sihteeri. Virkakielenä oli ensin ruotsi, sitte saksa. Siitä sai vedota ylempään raspraavaan. Tämä *ylempi raspraava* eli lainkäyttö-oikeus (»öfre lagskipningsrätten, Oberrechtspflege, верхняя расправа») Viipurissa oli, niinkuin ylempi maa-oikeus, jaettu 2 departementtiin. Siinä oli 2 puheenjohtajaa, 10 talonpoikaa, 1 prokurööri, 2 anvaldia ja

2 sihteeriä. Virkakielenä oli saksa. Se oli laamanninoikeuden jonkunlaisena vastineena. *Piirikunnanoikeus* («krets-rätten, Kreisgericht, уѣздный судъ») oli vuodesta 1786 Viipurissa, kun sinä vuonna siihen oli yhdistetty Käkisalmenkin piirikunnanoikeus. Siinä oli 1 piirikunnantuomari, 2 aatelista assessoria, 2 talonpoikaa sekä 1 sihteeri, ja tästä usein vedottiin ylempään maa-oikeuteen, koska piirikunnankinoikeus käsitteli juttuja aatelisten ja heidän lampuotien välillä veroista y. m. Sen virkakielenä oli ruotsi. Rajat kaikkien tässä mainittujen oikeustojen välillä eivät olleet aivan tarkkoja. Korkein oikeusto Vanhan Suomen rajain sisäpuolella oli *tribunaali* («палата») Viipurissa, joka oli hovioikeuden vastineena ja jossa oli 2 osastoa: siviili- ja kriminaaltribunaali, joihin vedottiin yleimmästä raspravasta ja yleimmästä maa-oikeudesta sekä kaupungeista. Kummassakin osastossa oli 1 presidentti, 2 neuvosta, 2 assessoria, 1 kruunun anvald ja 1 kirjuri. Virkakielenä oli venäjä. Kriminaaliosastossa tuomittiin esim. virantoimituksessa tehdyistä rikoksista sekä hengen ja kunnian menettämisistä ansaitsevista teoista. Tribunaali kokonaisuudessaan kuului hallitsevan senaatin alle ja sen kokouksissa asiain käsittely pantiin pöytäkirjaan laajemmin kuin alemmissa oikeusistuimissa. Näissäkään kansan kieli ei päässyt pöytäkirjoihin ja entisiltä ajoilta peritty ruotsinkieli 1790-luvulla yhä enemmän väistyi saksan ja venäjän tieltä. Viipurin maistraatinkin kieleksi saksa oli päässyt. Tämä saksalaisuus levisi justitsikollegiosta alempiin oikeustoihin.

Se järjestelmä, joka Vanhassa Suomessa oli voimassa vuodesta 1784 alkaen, sai aikaan paljon uusia toisistaan hajallisia kollegiaalisia virastoja sekä uusia virkoja ja arvonimiä, joita Itämerenmaakuntain saksalaiset tavoittelivat. Esivalta nimitti miehiä kaikkiin korkeampiin virkoihin jonkun viraston tahi virkamiehen ehdotuksen mukaan ja samoin oikeustojen esimiehet,¹⁾ mutta näitten muut jäsenet enimmäk-

¹⁾ Senaatti määräsi oikeusministerin esityksestä kuvernementinprokuröörin. Tämän tuli vuoden 1775 asetuksen mukaan selittää kaikkia uusia asetuksia oikeustoille ja kuvernementinhallitukselle, antaa neuvoja tuomareille ja katsoa, että lakia noudatettiin. Hänelle tuomarien oli ilmoittaminen kaikki kruunun etuja koskevat jutut. Hänen avukseen oli ollut määrätty kuvernementin anvaldeja eli viskaaleja. Semmoinen oli joka piirikunnankaupungissa ja hän oli läsnä oikeustojen siinä kaupungissa pitämässä istunnoissa.

seen olivat aateliston ja talonpoikien valittavia. Vv. 1808—1812 oli olemassa erityinen apanage-oikeus («удѣльный приказъ») niitten apanage- eli hovinpitotilojen asukkaita varten, joita oli Antrean, Viipurin, Säkkijärven ja Virolahden pitäjissä, ja tämän oikeuden puheenjohtaja («головá») sekä 2 jäsentä olivat talonpoikia. Oikeustoihin talonpojat kuitenkin saivat valita edusmiehiään muistakin säädyistä, jos näillä ei ollut mitään julkista virkaa. Lautamiehiä Ruotsin vanhojen lakien mukaan jo oli ollut oikeustoissa ja nyt talonpoikien totuttaminen asiain ratkaisuun osaa ottamaan sekä kohdastaan valitsemaan kymmenniekkoja, kyläntaarasteja ja vuiburnikkia («выборный») oli ajan hengen mukaista, sillä valistusaikakaudella ja Ranskan silloisen vallankumouksen aikana puhuttiin paljon oikeuksien suomisesta alimmallekin säädylle ja tasa-arvon aikaansaamisesta. Maalaisväestön itsehallintoakin siis harrastettiin, vaikka käskynhaltijalaitos yleensä oli luonteeltaan byrokraattinen (virkavaltainen). Tribunaali ynnä sitä alemmat äsken mainitut tuomioistuimet lakkasivat olemasta sen asetuksen tähden, joka oli annettu 26 p. Helmik. v. 1797. Justitsikollegio, laamannioikeus ja kihlakunnanoikeudet silloin pääsivät uudestaan virkoomaan. Nämät viimeksimainitut Lokakuun keskivaiheilla v. 1797 jo olivat toimessa, kun Kesäkuussa ja Heinäkuussa oli valmistettu alemman raspraavan lakkauttamista. Kun kihlakunnantuomarinvirka oli avoinna, teki siviilikubernööri tahi kuvernementinhallitus ilmoituksen tästä justitsikollegiolle, joka antoi hallitsevalle senaatille tietoja virkaan ilman hakemusaikaa pyrkivistä, liittäen ilman ehdolle-panoa puoltosanansa jollekin heistä. Senaatti määräsi jonkun avonaiseen virkaan ja lähetti tiedon siitä kuvernementinhallituksen kautta. Valtakirjaa ei annettu. Tuomiokuntia vuodesta 1797 lähtien oli Vanhassa Suomessa 5, siis yhtä monta, kuin sitä ennen oli ollut juridisia piirikuntia, mutta hallinnollisia kihlakuntia oli 6. Maaviskaaleja oli 1 joka tuomiokunnassa, siis 5, ja kuvernementinhallitus nimitti heidät tuomarin ehdotuksesta. Viipurin tuomiokunta käsitti Viipurin kihlakunnan eli maakommissariuskreisin, Savonlinnan tuomiokunta Jääsken kihlakunnan, Kyminkartanon tuomiokunta Kymin ja Lappeen kihlakunnat, Käkisalmen eteläinen tuomiokunta samanni-

misin kihlakunnan ja samoin Käkisalmen pohjoinen tuomiokunta. Viipurin läänin järjestämiskomitea sittemmin ehdotti, että joka hallinnollinen kihlakunta olisi eri tuomiokuntana, joten tuomiokuntia olisi siinä läänissä 8, sillä sama komitea oli myöskin ehdottanut läänin jakamista 8 kihlakuntaan, vaikka näitä siihen asti oli ollut 6 erisuuruista. Tämän ehdotuksen mukaan 9 p. Lokak. v. 1816 määrättiin kihlakuntien ja tuomiokuntien luku kahdeksaksi. Käräjäkuntia ilmoitettiin v. 1812 olevan Viipurin ja Kyminkartanon tuomiokunnissa kummassakin 8, Savonlinnan tuomiokunnassa 4, Käkisalmen eteläisessä 8 ja pohjoisessa alkuansa 3, mutta tuomari Tavast äsken oli nostanut luvun 6:teen. Käräjäkuntien luku riippui tuomiokunnan pitäjien luvusta sekä suuruudesta. Järjestämiskomitea ehdotti, että joka nimismiehenpiiri olisi eri käräjäkuntana. Tämänkin toteutui v. 1816. Käräjäatalo v. 1812 puuttui useammilta käräjäkunnilta. Semmoinen kyllä oli Säkkijärvellä, mutta osaksi palaneena, Lappeella, mutta nyt enää kelpaamattomana, Savitaipaleella rappauneena sekä Sortavalassa, Ukuniemellä, Impilahdella ja Salmassa. Virolahden pitäjä oli rakentanut asunnon Taipaleen kruununtilalle pastori Brandstake vainajan leskelle sillä ehdolla, että siinä saisi pitää käräjätkin. Vehkalahelaisten sanottiin 13 vuotta sitte rakentaneen käräjäatalon Toikan rälssitilalle, jonka Haminan tulliherra David Bruun omisti, ja oli silloin sovittu, että siinä saa 20 vuotta istua käräjiä. Valkealassa oikeus istui Rantalan kruununtilalla pastori Procopaekusen lesken luona, joka siitä kantoi joka savulta kapan rukiita. Monessa pitäjässä pastori tahi nimismies antoi huoneita käräjiä varten ja sai sopimuksen mukaan käräjäkunnalta joko viljaa tahi polttopuita. Luumäen nimismies sai joka savulta kapan rukiita, kun antoi huoneitaan käräjäinpitoa varten. Uudellakirkolla oikeus istui kellonsoittajan yhdessä kamarissa. Viipurin pitäjältä tuomari sai 80 ruplaa käräjähuoneen hankkimiseen. Omalla kustannuksellaan tuomari hankki käräjille huoneita Savonlinnan tuomiokunnassa sekä Ruskealassa ja Suojärvellä. Käkisalmen eteläisessä tuomiokunnassakin tuomari hankki huoneet, mutta sai käräjäin ajaksi polttopuita käräjäkunnalta. — Vanhan Suomen käräjäpaikoissa ei myöskään ollut pitäjänvanki-

laa. Keisari 11 p. Elok. v. 1812 kirjoitti kuvernöörille, että nimismiehen sekä jahti- ja siltavoudin tuli käräjillä pitää huolta vankienhoidosta. — Lakimääräisiä käräjiä pidettiin talvella Tammikuun keskivälistä Toukokuun alkuun ja syksyllä Syyskuun alusta 21 päivään Joulukuuta. Oikeuteen manaamaan ja noutamaan usein lähetettiin sotamies tahi oikeudenkirjuri ja sotilas tahi siltavouti. Sotilaita Vanhassa Suomessa usein kutsuttiin siviilivirkamiesten avuksi. Käräjät aloitettiin jumalanpalveluksella, istunnon alussa luettiin vanhan Ruotsin tavan mukaan julki asetuksia ja sitte kehoitettiin talonpoikia olemaan kuuliaisina esivallalle, kruununpalvelijoille ja herrasväelle. Sen jälkeen asianomaiset vuorostaan pääsivät tuomioistuimen eteen. Mitään erityisiä vuorikäräjiä ruukkien ja tehtaitten sekä näitten henkilökunnan asioita varten Vanhassa Suomessa ei näy olleen ennen vuotta 1812.

Viipurin kaupungissa vuodesta 1797 eteenpäin oli raastuvanoikeudessa 1 pormestari ja 4 raatimiestä sekä kännärin-oikeus; muitten kaupunkien raastuvanoikeudessa 1 pormestari ja 2 raatimiestä. Kaupungeista sekä kihlakunnanoikeuksista sai riita-asioita vedota laamanninoikeuteen. Senaatti nimitti Vanhan Suomen laamannin. V. 1744 laamanninoikeus oli istunut Lauritsalassa Kyminkartanon maakunnan juttuja varten, Viipurissa Viipurin maakunnan ja Pukinniemiessä Käkisalmen maakunnan asioita ratkaisemassa, mutta vuoden 1797 jälkeen joka vuosi Tammik. — Maalisk. kerran Viipurissa Viipurin tuomiokunnan asioita varten, kerran Käkisalnessa Käkisalmen molempien tuomiokuntain ja kerran Lappeenrannassa Savonlinnan ja Kyminkartanon tuomiokuntien asioita varten. Sekä laamanninoikeudessa että kihlakunnanoikeudessa oli lautamiehiä, jotka joko pitäjänkokous tahi tuomari valitsi, kun kirkkoherranvirasto ja kruununpalvelija ensin olivat antaneet todistuksen heidän hyvämaineisuudestaan. Heitä piti olla vähintäkin 7 kummassakin oikeudessa. Kihlakunnanoikeuden päätösten alle tuomari kirjoitti nimensä ja painoi tuomiokunnan sinetin, jossa oli valtakunnan vaakuna ynnä sen ympärillä tuomiokunnan nimi, mutta vuoteen 1812 saakka oli tapana, että päätöksen lainmukaisuutta vielä vahvisti (kontrasignoi) yksi oikeuden notariuksista,

joita tuomari otti niin monta, kuin hän tahtoi, ja joille kuvernementinhallitus antoi konstitutoriaalin. Tämä kontrasignatio ei ollut Ruotsin lain vaatima, vaan vuoden 1725 yleisen venäläisen asetuksen seurauksena. Vuoden 1812 alusta notariuksia ei enää tarvittu, vaan he kantoivat palkkaansa saman vuoden Heinäkuun 1 päivään asti. Laamannillakin oli apulaisia (6) sekä kielenkääntäjä.

Kihlakunnanoikeuksista sai vuodesta 1797 eteenpäin vedota justitsikollegioon, niinkuin ennen vuotta 1784, sekä siviiliettä rikosasioita. Vielä korkeampana oikeustona oli hallitseva senaatti, joka oli uudestaan järjestetty v. 1802 ja johon siviiliasioissa vedottiin sen kolmanteen departementtiin, rikosasioissa viidennen departementin I:seen eli kriminaaliosastoon, poliisiviisikaalin-) asioissa viidennen departementin II:seen eli inkvisitioniosastoon. Senaatista sai vielä vedota keisariin. Että laamanni oli välittömästi senaatin alainen, oli uudestaan sanottu 12 p. Jouluk. v. 1796 annetussa ukaasissa.

Vanhan Suomen kaikkien tuomioistuinten arvolle ja «kunnioituksen herättämiseksi» välttämättömänä pidettiin sitä, että tuomarin virkapöytä sekä maalla että kaupungeissa oli katettu punaisella veralla ja että sen päällä seiso i oikeudenpeili »zerzal» («зерцало») joko jalustalla tahi pystysuoran sen lävitse pistetyn rautaisen akselin nojassa. Jos se ei ollut pöydällä, niin tuomarin joka kerta oli suoritettava 100 ruplaa hospitaalille. Oikeudenpeili oli kolmisivuinen ja joka sivulla oli kullattujen puitteitten välissä venäjänkielinen asetus, joka vaati tuomareilta arvokasta ja järkevää käytöstä ja oli heille ohjeena. Yhdellä sivulla oli Pietari suuren 27 p. Huhtik. v. 1722 antama ukaasi, jonka sisällys oli tämä: tuomari käyttäköön lakia sen tarkoituksen ja puustav in mukaan ilman omapäisiä selityksiä. Jos tulee eteen epäselviä ja arveluttavia asioita, niin on pyydettävä senaatilta selvitystä, mutta tämä ei saa antaa kysyjälle mitään neuvoa, ennenkuin keisari itse on tarkastanut sen lausuntoa ja tehnyt päätöksensä siitä tiettäväksi. Sitä, joka rikkoo tätä vastaan ja noudattaa Gagarin'in esimerkkiä, on pidettävä esivallan lakien vastustajana ja säälimättä rangaistava kuolemalla hänen ennen osoittamistaan ansioista huolimatta. — Toisella sivulla oli 21 p. Tam-

mik. v. 1724 annettu varoitus senaatin, synodin, kansliain, kollegioitten ja muitten julkisien virastojen miehille esiintymästä sopimattomasti oikeutta käytettäissä ja siten joutumasta edesvastauksen ja rangaistuksen alaiseksi. Menetellä ei saanut niin, kuin Schafiroff. Yksikään viraston jäsen ei saanut puolustaa sitä, joka lainvastaisella käytöksellä oikeudessa oli tehnyt itsensä rikokseen syyppääksi, vaan tämän menettely oli ilmoitettava prokuröörinvirastolle, jos tätä ilmianto laiminlyövä muuten tahtoi välttää samaa rangaistusta, kuin syyllinen itse oli ansainnut ja joka oli määrätty ukaasissa 24 p:ltä Lokak. v. 1723. Jos oikeuden virheentehnyt jäsen ei kuitenkaan ollut mennyt niin pitkälle, kuin Schafiroff, niin prokuröörin oli otettava esiin ja väärin käyttäytyneelle ojennettava laatikko, johon tämän oli paneminen, ennenkuin hän istuimeltaan nousi, sakkoa ensi kerralla 10 ruplaa, toisella kertaa 30 ja kolmannella 100. Kolmas kerta syylliseksi huomattuna, hänen sitä paitsi oli astuttava tyrmävankeuteen kolmeksi päiväksi. Jos hän samalla myöskin oli ollut hävytön ja julkea, niin hän oli menettävä yhden vuoden palkan, josta puolet oli lankeeva hospitaalille ja toiset puolet sille, jota kohtaan hävyttömyys oli ollut suunnattu. Jos joku useampia kertoja, kuin 3, tekisi saman rikoksen, niin hän menettäisi virkansa ja arvonimensä sekä $\frac{1}{3}$ kiinteästä ja irtaimesta omaisuudestaan. Oikeustojen ja virkamiesten piti säädylisestähän kohdella asianomaisia ja oikeutta hakevia. Mutta nämätkin olivat samoin rangaistavat, jos he yhtä lainvastaisella tavalla esiintyivät. Hävyttömyys asianomaisia kohtaan oli viepä kolmen kuukauden palkan syylliseltä oikeustonjäseneltä loukatulle ja julkinen anteeksipyyntö myöskin oli tehtävä. Jos joku kaikkia velvollisuuksiaan unhottaen käsin rupeaisi asianomaisiin, niin hänen rikostaan olisi tutkittava ja tuomittava sota-oikeudessa meriustavin (merilain) 5:nnen kirjan 1:sen luvun ja 15:nnen kohdan mukaan. Hän olisi valtiollisesti kuoletettuna karkoitettava Siperiaan. — Oikeudenpeilin kolmannella sivulla oli 27 p. Tammik. v. 1724 annettu ukaasi: senaatin, synodin, kollegioin ja muitten virastojen virkamiesten velvollisuutena oli hankkia itselleen tarkat tiedot lakien sisällyksestä. Ettei kukaan voisi sanoa tietämättömyyttensä väärän tuomion puolustukseksi, oli

aina, ennenkuin lainkohtaan viitattiin, se uudestaan etsittävä ja luettava. Rikoksia tätä sääntöä vastaan rangaistiin ensikeralla yhden vuoden palkan menettämällä ja viralta panemisella joksikin ajaksi, toisella kerralla kiinteän ja irtaimen omaisuuden kolmannen osan menettämällä ja kolmannella kerralla viran ja koko omaisuuden menettämällä. — Järjestämiskomitea arveli, ettei tuommoinen oikeudenpeili ollut välttämätön tuomarin pöydällä eikä punainen verkakaan, vaan että ken tahtoi saisi pitää niitä siinä ja kuluttaa loppuun.

Omituista lakien sekoitusta vallitsi Vanhassa Suomessa, sillä täytyihän noudattaa paitsi entisiä lakeja Venäjän ukaaseja, manifesteja ja asetuksia, ja määrättiin vanhan tavan mukaan syyllisille kovia ruumiinkin rangaistuksia (raippoja, vitsoja), sotapalvelusta, Siperian kolonoihin ja Baltishportin satamatoihin ajamista j. n. e. Lainkäytännön perustuksena oikeustoissa kuitenkin oli Ruotsin lait, joihin justitsikollegiokin yhä viittasi, vaikka useat yksityiset mahtimiehet Vanhassa Suomessa tahtoivat syrjäyttää niitä. Yleiseksi tavaksi ensin tuli, että Venäjälle v. 1721 luovutetuissa tuomiokunnissa noudatettiin Kristoffer kuninkaan maanlakia ja Maunu Liehakon käytäntöön päässyttä, vaikkei koskaan muodollisesti hyväksyttyä, lakikirjaa sekä ennen vuotta 1721 annettuja Ruotsin julistuksia. V. 1743 Venäjälle luovutetuissa tuomiokunnissa noudatettiin vuoden 1734 lakia ja ennen vuotta 1743 ilmestyneitä kunink. asetuksia. Mutta koska Kristoffer kuninkaan laissa määrätyt rangaistukset olivat epätasaiset ja usein liian kovat, tahdottiin Viipurinkin ja Käkisalmen maakunnissa saada voimaan tuota uudempaa Ruotsin lakia ja lievennettiin erityisillä asetuksilla rangaistuksia muutamista rikoksista. Hallitseva senaatti 2 p. Lokak. v. 1763 teki dokladin (ehdotuksen) vuoden 1734 lain noudattamiseksi rikosasioissa ja Viipurin kuvernööri von Engelhardt 1760-luvulla teki ehdotuksia samaan suuntaan. Vähitellen ruvettiin kaikkialla tuomitsemaan vuoden 1734 lain mukaan, vaikka eräät virastot Venäjällä (esim. kamarikonttori) sitä vastustivat. Muutamat vv. 1767 ja 1779 annetut ukaasit olivat suotuisat äsken mainituille toivomuksille v. 1721 Venäjälle luovutetuissa tuomiokunnissa. Keisarinna Elisabet 30 p. Syysk. v. 1754 oli lakkautta-

nut kuolemanrangaistukset, joten mestaukset loppuivat ja kuolemanrangaistus aina muutettiin toiseksi kovaksi rangaistukseksi. Järjestämiskomitean mielestä kuolemanrangaistukset vielä saattoivat olla tarpeelliset, mutta se toivoi, että suomalaiset saisivat suorittaa linnantytöitä omassa maassaan. Komitea, muutoksia ehdottaessaan Vanhan Suomen oloissa, mainitsi siellä noudatettavaksi aivan äskenkin annettuja Ruotsin asetuksia ja kuninkaankirjeitä. — Lutherilaisilla oli Vanhassa Suomessa kirkonrangaistuksiakin, kreikanuskoisilla varsinkin paastoja sekä muita nöyrytyksiä.

Vanhan Suomen oikeustoissa puheena olevan aikakauden loppupuolella käsitellyistä riita-asioista useimmat koskivat velkomista, kontrahtien rikkomista, perintöjuttuja, tilusriitoja taloista ja tonteista, naapurinoikeutta ja konkurssveja. Törkeimmät rikokset toisen kunniaa ja henkeä vastaan, lapsen- ja muut murhat, kruununpalvelijain loukkaaminen ja toisen omaisuuden vahingoittaminen olivat harvinaisia. Oikeuden tuomittavaksi useammin oli ilmoitettu varkauksia, vanhempain loukkaamista, tappeluita, tierauhan rikkomista, juoppoutta, sabatinrikoksia ja huorintekoja.

Vanhan Suomen tuomioistuimissa käsiteltyjen asiain luku ei ollut varsin suuri ja jotenkin harvoin oli esillä poliisi- ja ekonomia-asioita. Järjestämiskomitealle tehtyjen ilmoitusten mukaan oli vuodessa ratkaistuja asioita Viipurin tuomiokunnassa keskimäärin 3,000, Kyminkartanon tuomiokunnassa 3,000, Käkisalmen eteläisessä 4,000 ja Käkisalmen pohjoisessa 1,200. Savonlinnan tuomiokunnasta ei saatu järjestämiskomiteaan tilastollisia numeroita, koska tuomari istui Turussa hallituskonseljissa. Laamanninoikeuden edessä v. 1812 sanottiin olleen eri asioita vuodessa: Viipurissa 20, Lappeenrannassa 10 ja Käkisalmissa 20. Näistä oli senaattiin vedottu ainoastaan 1—3. Justitsikollegioon oli vuosittain vedottu rikosasioita 44, poliisiasioita 9 ja riita-asioita 10. Viipurin kämnärinoikeus vuosittain tutki 100 rikosasiaa ja 115 riita-asiaa. Haminan raastuvanoikeudessa ratkaistiin vuodessa asioita noin 400, Savonlinnassa 300 ja Sortavalassa vähän yli 100. — Oli 17 p. Maalisk. v. 1775 määrätty, että kriminaaliasia oli 10 vuodessa ratkaistava ja 28 p. Kesäk. v. 1787 määrättiin samoin siviiliasioista.

Asiapapereita ja kihlakunnan osaa varten sakoista Vanhan Suomen tuomiokunnissa ei ollut arkkuja («kihlakunnanarkkuja») ja kaikki tuomarit eivät olleet antaneet järjestämiskomitealle tietoja tuomiokunnan asetuskokoelmasta ja arkistosta.¹⁾ Varsinkin Ruotsin lakikirjoja ja asetuksia taisi moneltakin puuttua. Komitea lausui, että joka tuomarin kodissa pitäisi olla arkku sekä kaappeja tuomiokunnan rahoja ja kirjoja varten. Laamannilla pitäisi olla «lääninarkku» («landskista») tahi oli hänen lähetettävä asiakirjat lääninkansliaan säilytettäväksi. Turun hovioikeus saisi lähettää jonkun tarkastamaan kihlakunnantuomarien sekä laamannin arkistoja ja toimittaa kaikille tarpeellisen määrän asetuksia. Kihlakunnanoikeudet, raastuvanoikeudet ja Viipurin kämnäri oikeus eivät olleet kahdeksaan vuoteen lähettäneet tuomiokirjojansa justitsikollegiolle, koska aikaa muka ei ollut riittänyt niitten puhtaaksikirjoittamiseen eikä justitsikollegio ollut niitä vaatinutkaan. Useimmiten sille käskystä oli toimitettu oikeuden ratkaisemain asiain luetteloita. Koska laamannioikeus ei kuulunut justitsikollegion alle, sen ei tarvinnut lähettää tuomiokirjojansa sinne tarkastettavaksi. Järjestämiskomitea ehdotti, että Turun hovioikeuteen vaaditaan Vanhan Suomen kaikki tuomiokirjat kahdeksalta viimeiseltä vuodelta ja justitsikollegiolta kaikki tätä kuvernementtia koskevat paperit. Kihlakunnanoikeuden tuomiokirja puhtaaksikirjoitettuna oli vastedes lähetettävä hovioikeuteen ennen Mikkelin päivää seuraavana vuonna ja laamannioikeuden tuomiokirja ennen Elokuun viimeistä päivää seuraavana vuonna.

Tämmöinen oli Vanhan Suomen oikeusistuintien ja lainkäytännön yleinen laita vv. 1721—1812, mutta nämät eivät saaneet rauhassa toimia, vaan niitä häirittiin monelta taholta. Viipuriin asetettua ylioikeustoa, tribunaalia, kuvernööri Schtjerbatov 1790-luvulla tahtoi komentaa ja lausui sitä vastaan aiheettomia syytöksiä. Eräät kuvernöörit ja Viipurin linnan komendantit aikaisemmin tahtoivat sekaantua raastuvanoikeuden toimiin ja estää tämän päätösten toimeenpanoa sekä uhkasivat

¹⁾ Kymen tuomiokunnan arkistossa on tuomiokirjoja vuodesta 1744 alkaen. Siinä myöskin on Haminan alemman raspraavan ruotsiksi ja saksaksi kirjoitettuja tuomiokirjoja vuodesta 1784 alkaen sekä osia jostakin tuomarinarkistosta Lappeenrannassa.

sille rangaistusta, jos ei se totellut heidän oikullisia käskyjään. Komendantti Sikov kerran sulki arestiin koko maistraatin. Eräs seuraava komendantti tahtoi itse tuomita, vietti päävahtiin kaupunkilaisia, asetti heitä sota-oikeuden eteen j. n. e. Mutta justitsikollegio ja senaatti koettivat aina saada asiat oikealle tolalle. Maalla paljon laittomuutta harjoitettiin varsinkin lahjoitusmailla. Kun Kyminkartanon läänin suurin osa oli annettu kaivosyhtiölle, tämän johtomiehet eivät tahtoneet jättää tavallisten tuomarien ratkaistavaksi muuta kuin majesteettirikokset. Monikin muitten lahjoitusmaitten hoitaja ei antanut laillisen oikeuden istua niillä mailla. Erään lahjoitusmaan hovin kirjuri kerran ajoi asianosaiset käräjistä hoviin ja karkoitti lautamiehet käräjätalosta. Patukan uhalla kiellettiin talonpoikia oikeuteen menemästä ja oikeuden heille antamia tuomioita heiltä otettiin pois sekä revittiin rikki tahi muutettiin. Kihlakunnantucmarille ja laamannille ei saatu suorittaa kärjäkappoja, kun ei tultu heidän käräjiin, ja tuomioita ei saanut lunastaa. Oli kuitenkin niitäkin lahjoitusmaita, joitten alueella laillinen oikeus sai tuomita useimmista rikoksista, mutta ei päättää siviiliasioista, joita hovinhoitaja ja taarastit ilman pitkiä tutkintoja ratkaisivat hovissa. Jos niitä käsiteltiin lakimääräisissä käräjissä, uhattiin hovin puolelta lautamiehille rangaistusta ja viraltapanoa. Hovissa pantiin arestiin tahi jalkapuuhan tahi lyötiin patukalla ja letillä tahi pantiin käsi- ja kaularautoihin. Kruununmiehiä usein estettiin panemasta toimeen laillisen oikeuden tuomioita, esim. sakkoja vaatimasta. Eräs hovinhoitaja pani kruununmismiehen arestiin ja hänelle ei saatu maksaa kappoja. Sattuipa, että kruununvouti ainoastaan sotaväen avulla saattoi kantaa kruunun saatavia. Mutta virkamiehetkin usein olivat mieltävaltaisia ja rankaisivat omalla kädellään talonpoikia. Tuomarit toisinaan olivat huolimattomia ja ottivat vastaan lahjoja.

Vanhaan Suomeen jotenkin usein asetettiin tilapäisiä oikeustoja eli kommissioneja jotakin asiaa tutkimaan ja ratkaisemaan. Se tapahtui senkin tähden, että vakinaisia tuomioistuinta puheena olevan aikakauden alkupuolella, ennen käskynhaltijalaitoksen asettamista, oli liian vähän. Kuvernementinhallitus tahi justitsikollegio määräsi semmoisen kommissionin jäsenet

(usein kolme, joskus useampia) ja tämän julistama tuomio lähetettiin mainittuun kollegioon. Jos joku virkamies oli laittomasti menetellyt ja usein kyllä lahjoitusmaanhoitajan otettua itselleen liian suuren vallan asetettiin kommissiomi. Vv. 1738—39 eräs kommissiomi, jossa istui tuomari, raatimies ja maistraatin sihteeri, tutki Muolaan lahjoitusmaanhoitajan Krilovin pahoja tekoja. Vv. 1745—46 Haminassa oli kommissiomi tutkimassa kaupungin pormestarin ja komendantin sekä pormestarin ja maistraatin muitten jäsenten toisiaan vastaan tekemiä syytöksiä. Siinä kommissiomiassa oli laamanni, ylikamreeri, luutnantti, koulunrehtori ja kauppias. Vuodesta 1750 eteenpäin eräs kommissiomi, jossa istui laamanni, kihlakunnan tuomari ja räntmestari, tutki epäkohtia Aleksanteri Nevskin luostarin lahjoitusmailla ja v. 1763 istui Sortavalassa toinen kommissiomi samaa tarkoitusta varten. Siihen aikaan eräs ylimääräinen kommissiomi koetti saada tietoonsa oloja Kurkijoen-Koitsanlahden lahjoitusmaalla ja v. 1760 oli Lappeenrantaan kokoontunut kommissiomi, koska Kyminkartanon läänin Venäjänpuolinen osa melkein kokonaan oli annettu erään kaivosyhtiön haltuun ja sieltä paljo valituksia oli tullut. V. 1761 eräs kommissiomi Lappeenrannassa myöskin tutki Viipurin ja Lappeenrannan maakuntien keskinäisiä saha- ja metsänkaato-oloja. Nämät ja muut samanlaiset kommissiomit olivat ylimääräisiä oikeudenistuimia, joille oli annettu huomattavan suuri valta. Ne toimivat toki hyvin, koska niissä istui kokeneita lakimiehiä, ja niissä tavallisesti tehtiin kovasti työtä. Nekin samoin, kuin pysyväiset oikeustot, viitatessaan Ruotsin vallan aikuisiin lakeihin ylläpitivät Vanhassa Suomessa entisiä käsityksiä oikeasta ja väärästä, niin että nämät sillä maankulmalla, jossa kieli-, kansallisuus- ja muut olot olivat niin sekavia, eivät olleet paljon muuttuneet silloinkaan, kuin Vanha Suomi ja Uusi Suomi taas yhdistettiin toisiinsa.

Liite, jonka professori K. A. Bergholm on kopioinnut Haminan entisen konsistoriumin Porvoon tuomiokapitulin arkistossa säilytetyistä asiakirjoista.

Von Gottes Gnaden
Wir Catharina die Zweyte
Kayserin und Selbstherrscherin aller Reussen
u. s. w., u. s. w., u. s. w.
Thun hiemit öffentlich kund.

Es sind fast fünf Jahre verflossen, seit der Gott selbst, und das werthe Vaterland, durch seine dazu auserlesene Werckzeuge, Uns den Zepter dieses Reichs in die Hände gegeben, um dasselbe von dem für Augen schwebenden gänzlichen Untergange zu erretten. Von dem Augenblick an, da Wir den Thron bestiegen, biss auf den heutigen Tag, haben Wir Uns gegen Gott verpflichtet gehalten, und Uns zum einzigen Augenmerck gesetzt, dasjenige zu erfüllen, was Wir in dem, den 6. Julius 1762. bekannt gemachten Manifeste, auf Unser Kayserliches Wort feyerlichst angelobt haben: dass Wir nemlich Gott Tag und Nacht anflehen wollten, Uns seine mächtige Hülfe zu leisten, den Zepter, zu Aufrechthaltung Unserer rechtgläubige Religion, zur Verstärckung und Beschützung des geliebten Vaterlandes; zur Bewahrung der Gerechtigkeit; zur Ausrottung alles Bösen, alles Unrechts, und aller Bedrückungen, zu führen; und endlich solche Anordnungen und Gesetze zu machen, nach denen die Regierung des beliebten Vaterlandes in voller Kraft und den gehörigen Gränzen ihre ungehinderten Lauf haben könne, so dass auch in künftigen Zeiten ein jeder Gerichts-Ort, bey Aufrechthaltung der in allen Stücken nöthigen guten Ordnung, nach einer gemessenen Vorschrift und bestimmten Gesetzen zu Werke gehen könne. Dieser Unser Augenmerck in seinem ganzen Umfange zu erreichen, haben Wir Uns zum Gesetz vorgeschrieben, alle an Uns angelangte Beschwerden und Sachen mit Aufmercksamkeit anzuhören, und mit dem grössten Fleiss zu untersuchen, damit Wir auf einer Seite die Mängel, und auf der anderen die besten Mittel und Wege entdecken möchten, zu dem gewünschten und angelobten Endzweck zu erlangen.

Schon in den ersten 3 Jahren Unserer Regierung, haben Wir eingesehen, dass ein grosses Hinderniss bey der Untersuchung und Aburtheilung der Rechts-Sachen, und folglich bey Ausübung und Handhabung der Gerechtigkeit, in manchen Fällen aus dem Mangel, in andern aus der grossen Menge der zu verschiedenen Zeiten gegebenen, sich darauf beziehenden Verordnungen, herrühre; wie auch aus dem nicht beobachteten Unterschiede, zwischen unveränderlichen, und nur auf eine Zeitlang gültigen Gesetzen, fürnemlich aber daher, weil durch die Länge der Zeit, und die mancherley vorgefallene Veränderungen, der wahre Sinn, und die eigentliche Absicht, in welcher in den vorigen Zeiten die bürgerlichen Gesetze gegeben worden, heut zu Tage vielen gänzlich unbekannt geworden. Es kommt noch hinzu, dass partheyische Auslegungen, den wahren Sinn mancher Gesetze verdunkelt; und endlich sind die Schwierigkeiten noch durch die Verschiedenheit der vormahligen Zeiten und Gewohnheiten, die mit den jetzigen nicht die geringste Aehnlichkeit haben, äusserst vermehrt worden. Diese Veränderung der Sitten, ist der Grund und die Folge der grossen Unternehmungen des weisen Monarchen Unsers Herrn Gross-Vaters, Peter des Ersten, gewesen, der auch selbst schon die Mängel, und die Widersprüche der Gesetze eingesehen, und schon im Jahr 1700 den Befehl zur Verfertigung eines neuen Gesetz-Buches, gegeben, besonders aber vom Jahr 1714 an, biss an seinen Höchstseeligen Hintritt, verschiedene Vorschriften ertheilet, nach denen bey der Verbesserung der Gesetze verfahren werden sollte. Nach dem Uebergange dieses Grossen Monarchen in die Ewigkeit, ist in verschiedenen Jahren, von allen Unsern Vorfahren, fürnemlich aber zu den Zeiten Unserer geliebten Fr. Muhme, glorwürdigsten Andenckens, der Kayserin Elisabeth Petrowna, an der Verbesserung der bürgerlichen Gesetze gearbeitet worden. Da aber alle diese vorgedachten Bemühungen ohne den erwünschten Erfolg geblieben, so haben Wir, in Rücksicht sowohl auf alle von Unsern Vorfahren wahrgenommenen Mängel, als diejenigen, welche sich seit gedachter Zeit aufs neue hervorgethan haben, schon vor 2 Jahren Selbst den Anfang gemacht, eine Instruction aufzusetzen, nach welcher diejenige

verfahren sollen, denen Wir die Abfassung des Entwurfs zu einem neuen Gesetz-Buch anbefehlen werden.

Dieweil nun Unser vornehmster Wunsch und Verlangen ist, Unser Volck in dem höchsten, auf dieser Erde möglichen Grad des Glücks und der Zufriedenheit zu sehen, so haben Wir daher, und um die Bedürfnisse und wirklichen Mängel Unseres Volcks desto besser kennen zu lernen, befohlen, dass aus dem Senat, dem Synod, denen 3 ersten, und allen übrigen Collegien und Canzelleyen, denen der Senat es besonders andeuten wird, (die Canzelleyen der Gouvernements und Wojewoden ausgenommen) wie auch aus allen Kreysen und Stätten Unseres Reichs, ein halb Jahr nach der an Jedem Orte geschehenen Bekanntmachung dieses Manifestes, in Unserer Haupt-Stadt Moskau sich Deputirte einfinden sollen. Nach der an jedem Orte geschehenen Wahl gedachter Deputirten, sollen ihnen von demselben, nach dem Inhalt der beyliegenden Wahl-Ordnung, Vorschriften und Vollmachten ertheilet werden, und die zu diesem Geschäfte Erwählte, sollen sich bey ihrer Ankunft in Unserm Senate melden. Wir berufen diese Deputirte, denen Wir besondere Vorrechte und Vortheile verstatten werden, und die Wir nach Unserm Gutbefinden wiederum beurlauben wollen, nicht bloss deswegen zusammen, um von ihnen das Anliegen und die Bedürfnisse eines jeden Ortes zu vernehmen, sondern Wir gestatten ihnen auch den Zutritt zu derjenigen Commission, der Wir Unsere Vorschrift über die Art und Weise, ertheilen wollen, wie bey der Abfassung des Entwurfs von dem neuen, Uns zur Confirmation vorzulegenden Gesetz-Buche, verfahren soll. Wir geben durch diese Veranstaltung Unserm Volck ein Merckmahl von Unserer aufrichtigen Gesinnung sein Wohl zu befördern, und von Unserm grossen Zutrauen, und wahren mütterlichen Liebe zu demselben.

Es wird Uns dagegen, bey der schweren Regierungs-Bürde, so Wir tragen, zur Zufriedenheit und Erleichterung dienen, wenn Wir die Gesetze in Kraft und Achtung, und die Gerechtigkeit im Gange sehen. Und also setzen Wir von Seiten des Throns die Milde zum Grunde der Gesetze, und öffnen die Wege zur Ausübung der Gerechtigkeit und Gehorsam, durch welche die Glückseligkeit, samt Friede und Ruhe im Reiche erhalten werden. In

welchem Allen Uns Gott, der Geber alles Guten, helfen und beystehen wolle.

Gegeben zu St. Petersburg. Im Jahr nach Christi Geburth 1766. den 14. Dezember. Im fünften Jahr Unserer Regierung.

Von Ihro Kayserlichen Majestät eigenhändig unterschrieben

Catharina.

Tähän painettuun manifestiin on liitetty painetuita »vaali-järjestyksiä», joitten mukaan maata omistavat aatelismiehet saivat valita yhden edusmiehen joka piirikunnasta, taloja omistavat kauppa ja käsitöitä harjoittavat kaupunkilaiset yhden joka kaupungista ja maanviljelystä harjoittavat sotilaat sekä niinkutsutut tshernoshosny- ja jaloshni-valtakunnan-talonpojat yhden joka maakunnasta senjälkeen, kuin yksi elektori oli tullut valituksi joka seurakunnasta ja nämät elektorit olivat kokoontuneet maakunnan pääkaupunkiin lopullista vaalia toimittamaan.

4. Novgorodin Karjalan historiasta.

Kirjoittanut

P. Toikka.

1. Hallinnollinen jako, pokostat ja perevaarat.

Novgorodin Karjala kuului siihen osaan vapaavallan varsinaisia valtiomaita, jota nimitettiin Vatjan viidennekseksi ja sen ensimmäiseen eli n. s. Karjalaiseen puoliskoon. Sen hallinto oli keskitetty kahteen pääpaikkaan. Toisena oli karjalaisten vanha varustus Vuoksen suulla, Käkisalmi eli Karjalan kaupunki (Корела, Корельскій городокъ), toisena heidän vanha kauppaipaikkansa Nevajoen niskassa, Pähkinäsaari (Орѣховецъ). Karjalasta muodostui siten kaksi eri hallinnollista aluetta, kaksi piiri- eli tuomiokuntaa (уѣздъ, присудъ). Eteläisempi näistä, Pähkinälinnan piirikunta, käsitti varsinaisesta Karjalasta vain neljä kihlakuntaa: Pähkinälinnan kaupungin (Spaskin), Keltton, Korpiselkien ja Kuivaisten. Se ulottui hiukan Nevajoen eteläpuolellekin ¹⁾ ja yhtyi aikaa myöten Inkerinmaan nimellä tunnettuun suomalaisalueeseen. Pohjoinen, seitsemän kihlakuntaa sisältänyt Karjalankaupungin piirikunta (Корельскій уѣздъ), jota on totuttu Laatokan Karjalaksi nimittämään, alkoi nykyisen Karjalan etelärajusta ja päättyi, Laatokan länsi- ja pohjoisrannikkooa pitkin leviten, pohjois-Karjalan autioihin korpimaihin. Kummankin piirikunnan pääpaikan olivat novgorodi-

¹⁾ Eteläpuolelta Nevaa kuului siihen vain Lopen kihlakunta eli pokosta. Moskovan vallan aikana lisättiin siihen v. 1501 (7009) Tuutarin, Inkeren ja Järvisaaren pokostat, jotka sittemmin muodostivat piirikunnan pääosan. Временникъ XI 286.

laiset jo ennen Pähkinäsaaren rauhaa valtansa tueksi varustaneet ja kummassakin niistä piti asuntoansa piirikunnan hallintoa ja lainkäyttöä hoitava maaherra (namjéstnik) virkamiehinensä.

Koko se laaja maasentu, joka kuului Karjalankaupungin hallintopiiriin tai, kuten vanhojen verokirjojen sanontatapa kuuluu, »vetihe» siihen veronmaksussa, oikeudenhoidossa y. m., erotellaan sen ajan asiakirjoissa kahteen suurempaan osaan, Etu- ja Taka-Karjalaan. Edellisessä näistä oli kolme kihlakuntaa eli pokostaa: Raudun, Sakkulan ja Kaupungin, jälkimäinen jakaantui neljään: Kurkijoen, Sortavalan, Pomantsin ja Salmin pokostoihin.

Tällainen jaotus, *pokostajako*, oli, kuten tunnettu, vallalla kaikilla Novgorodin varsinaisilla alueilla, ja on sen alkuperästä sekä tarkoituksesta lausuttu erilaisia arveluita. Useimmat, etenkin myöhemmät tutkijat, ovat otaksuneet pokosta-sanan alkujaan tarkoittaneen joitakin piirejä eli alueita, joilla oli jotain yhteyttä veronkannon kanssa. Tämän mielipiteensä perustavat he siihen vanhojen aikakirjojen kertomukseen, jossa pokosta-nimitystä ensi kerran käytetään, nimittäin kertomukseen suuriruhtinatar Olgan matkasta Novgorodin alueilla v. 947. Hän näet silloin noiden aikakirjojen mukaan ¹⁾ asetti »Mustajoen (Mstan) varsille pokostoja ja veroja, sekä Laukaanjoelle aprakoita ja veroja». Itse nimityksen alkumerkitystä on koetettu johtaa milloin mistäkin kielestä. Todenmukaisimmin ovat tuota aikakirjojen suppeata esitystä kehittäneet v. Reutz ja historioitsija Solovjev. Edellinen arvelee pokostoja asutuiksi paikoiksi, joihin suuriruhtinatar Olga pysähtyi vierailemaan ja veroja kokoilemaan, sekä viittaa varjaagilaisruhtinasten poljudje-veromatkoihin. ²⁾ Solovjev selittää tämän arvelun tarkemmin, mainiten,

¹⁾ »И устави по Мьстѣ погосты и дани и по Лузѣ оброки и дани.» Полн. Собр. рус. лѣт.: IX, Никоновская лѣтопись, с. 29, samoin I, Лаврент. лѣт. с. 25; VI, Софійск. I-ая лѣт. с. 104. Ипатъев. лѣт. mainitsee myöskin Laukaanjoelle: »Погосты, оброки и дани», samoin Хлѣбн. лѣт. Kts. II. С. р. л. I стр. 25.

²⁾ v. Reutz, Versuch über die geschichtliche Ausbildung der russischen Staats- und Rechtsverfassung, Mitau, 1829 s. 57. — Полюдые = rahvaissa kulku.

että venäläiset ruhtinaat lähtivät tavallisesti marraskuussa seurueineen poljudjeveroa kokoilemaan ja viipyivät sillä matkallaan usein koko talven. Alamaiset olivat velvolliset elättämään ruhtinasta ja hänen seuruettaan tämän veronkannon aikana. Ruhtinas pysähtyi tietysti kullakin paikkakunnalla johonkin sopivaan paikkaan, jonne asukkaat toivat veronsa ja esittivät hänelle valituksensa tai muut asiansa. Tällaiset pysähdys- ja vierailupaikat (мѣста рощенія = погосты) muuttuivat kaiketi pysyviksi, jonkunlaisiksi paikkakunnan keskuksiksi, joiden mukaan itse paikkakuntaakin alettiin nimittää.¹⁾

Tämä Solovjevin selitys tuntuu osuvan hyvinkin oikeaan, ja samaa mieltä on pääasiassa myöskin Nevolin, joka on koettanut sovittaa eri mielipiteitä yhteen Novgorodin viidenneksiä ja pokostoja koskevassa teoksessaan.²⁾ Luonnolliselta tuntuu nimittäin ensinnäkin, että itse nimitys »pogost» on helpoimmin johdettava venäläisestä teosnasta »pogostitj».³⁾ Se tarkoittaisi siis paikkaa, jossa ruhtinas tai hänen veronkantajansa ajoittain vieraili veronkorjuulla ollessaan. Toiseksi viittaa se tuohon muualtakin tunnettuun seikkaan, että paikkakunnan väestö oli velvollinen kestittämään veronkantajia ja heidän seuralaisiaan, niin kauan kuin he jossakin paikassa viipyivät. Ja kun asujanten samalla tuli sinne kuljettaa veronsa, tuli tämä kestityspaikka myöskin merkitsemään veronkantopaikkaa sekä koko sitä paikkakuntaakin, veronkantopiiriä, jonka asukkaat sinne veronsa toivat ja tuosta veromiesten kestityksestä huolehtivat.

Näin käsitettynä selviäisi myöskin pogost-sanana merkitys jotain veroa tarkoittavana, — tässä tapauksessa nimenomaan kestitysveroa, — jommoisena sen tapaamme esim. suuriruhtinasten Iivana III:n ja Vasilin vapauskirjeissä v. 1504 Rusan kalastajille: »heidän ei tarvitse maksaa pokostaa, eikä ottaa osaa

¹⁾ Серг. Соловьёвъ, Исторія Россіи съ древнѣйшихъ временъ, Москва 1874, т. I с. 133, изд. 5-ое.

²⁾ Неволинъ, О пятинахъ и погостахъ Новгородскихъ въ XVI вѣкѣ, Спб. 1853 с. 85. (Записки Имп. русс. географич. общ. кн. VIII.)

³⁾ погостить = vieraila aika ajoin (Даль, Толковый словарь); pitää vierasana (Срезневскій, Матеріалы для словаря древне-русскаго языка, II, Спб. 1902).

mustaan veroon». ¹⁾ Pokosta olisi siten alkujaan = kestityspaikka, josta sitten asian luonnon mukaisesti ovat johtuneet merkitykset »veronkantopaikka», »veropiiri» sekä »kestitysvero».

Useimmiten muodostui sittemmin kuhunkin pokostaan myöskin kirkollinen seurakunta kirkkoinensa. Sen vuoksi ruvettiin pokosta-nimellä merkitsemään myöskin sekä seurakuntaa että kirkon ohella olevia kirkollisten viranomaisten, papin, tiakan y. m. asuntoja ja hautausmaata, jopa kirkonkylääkin, ja näitä merkitsemään se onkin usein paikoin jäänyt nykyaikoihin saakka. ²⁾

Veronkantokeskuksista on myöhemmin voinut siellä täällä syntyä myöskin kauppa- ja markkinapaikkoja, tai ovat ne ehkä, niinkuin moniaat tutkijat otaksuvat, jo aikaisemminkin sellaisina olleet ja juuri vilkkaamman liikkeensä vuoksi alun pitäen veronkantajien pysähdyspaikoiksi joutuneet. Suurta merkitystä ei niillä tässä suhteessa myöhemmin kumminkaan ole nähtävästi ollut, koskapa esim. Vatjan viidenneksen karjalaisen puoliskon s. o. Novgorodista suoraan pohjois-Karjalaan saakka ulottuvan alueen v. 1500 verokirjassa selostetuista 20 pokostasta vain yhdessä (Inkereellä) tavataan yksi kauppias mainittuna asuvaksi pokostallaan eli kirkonkylässä. ³⁾

Pokosta oli siis alkumerkityksensä mukaisesti hallinnollinen piiri, jolla oli erikoiset tehtävänsä veronkorjuun sekä muiden yhteiskunnallisten rasitusten suhteen. Sellaisia tehtäviä varten oli sillä nähtävästi erityiset virkamiehensäkin, vanhimmat (sta-

¹⁾ »Погоста имъ не платити, ни въ черной боръ имъ не тянути». Собр. roc. грам. I № 142, 143. Tästä päättäen olisi siis tuota kestitys veroakin ilmaistu joskus nimellä »погость». Tämänsuuntaista pokostasanan selitystä vahvistaa mielestämme myöskin se, mitä tuonnempana »perevaara» ja »stan» nimityksistä tulemme mainitsemaan.

²⁾ Vanhempina aikoina oli kumminkin vielä toisin: kaikilla pokostoilla ei ollut kirkkoa. Moskovan vallan aikana oli Sergejevitšin laskujen mukaan Derevan viidenneksessä 15 kirkotonta pokostaa 54:stä, Vatjan viidenneksessä 5 — 36:sta. Sekin siis osoittaa puolestaan, ettei pokosta alkujaan ollut kirkollinen laitos. Сергѣевичъ, Древности русск. права, III с. 85. Karjalassa ei Käkisalmen kaupungin pokostalla myöskään ollut omaa kirkkoa, jollei ehkä joku kaupungissa sijaitsevista kirkoista kuulunut maaseurakunnalle.

³⁾ Сергѣевичъ, Древности III, с. 82 примѣч.

rostat). Näitä viranomaisia mainitaan tosin vanhimmissa verokirjoissa harvoin: Karjalassa vain parissa paikassa, — Raudussa ja Sortavalan pokostassa —, mutta tämä seikka selvinnee ehkä siitä, että verokirjurit eivät kaiketi tähän virkanimeen sen suurempaa huomiota kiinnittäneet, koska vanhimmat, vaalinalaisia ollen, lienevät alituisen, ehkäpä joka vuosi, vaihdelleet, ja olihan kirjurien päätehtävänä sitä paitsi taloudellisten seikkojen merkitseminen eikä virkojen.¹⁾ Oikeudenhoitoon nähden eivät pokostat tietävästi mitään erikoisia alueita muodostaneet, sillä siinä suhteessa kuului koko piiri- eli tuomiokunta kaikkine pokostoineen asianomaiseen piirikaupunkiinsa.

Karjalassa yhtyi pokostajako vanhaan kotimaiseen kihlakuntajakoon. Sitä todistaa sekä vanha ruotsalainen riimikronikka, mainitessaan Karjalassa olleen 14 kihlakuntaa, niinkuin siellä 3:n Ruotsille luovutetun kanssa olikin, että vielä paremmin Pähkinäsaaren rauhakirja, sen venäläisessä tekstissä kun on näet aina käytetty pokosta-nimitystä niissä paikoin, missä latinalaisessa ja ruotsalaisessa on »gislalagh, gitzlalah» (kihlakunta).²⁾

¹⁾ Сергѣевичъ, III, s. 81; Временникъ XII, s. 90, 144. Inkerin puolella mainitaan starosteja kuitenkin useammin. Ks. Новг. писц. кн. III, 549, 576, 717, 791, 849, 864, 885, 893, 942 y. m. Kargalin pokostassa mainitaan starostana eräs itsenäinen tilallinen; siitä päättäen olivat nämä virkamiehet kaikille pokostan asukkailla yhteisiä, eikä vain talonpojille. Šelonan viidenneksen verokirjassa tapaa starosteja vieläkin useammin mainittuna. Новг. писц. кн. IV, 10, 15, 136, 383; V, 56, 149, 163, 334, 343, 348, 362, 389, 399 y. m. Toisinaan mainitaan nimenomaan, minkä paikkakunnan vanhimma on puhe: Burjegin starosta (V 399), Drjemjatskin starosta (IV 136), Vzvadin starosta (V 56) y. m. Luultavasti riippuu tämä tiheampi tai harvempi mainitseminen tässä niinkuin useassa muussakin suhteessa vain eri verokirjurien erilaisesta yksilöllisestä menettelytavasta. Starostien ohessa oli myöskin alempia viranomaisia, к у м м е н ы с м и е х и я (десяцкие), vaikkei sellaisia Karjalan puolelta mainita ainoatakaan, sitä vastoin Inkerissä monasti.

²⁾ Hausen, Finlands medeltidsurkunder, 313: »И да князь великий Юрги со вѣмъ Новемъгородомъ по любви три погосты: Севилакшю, Яскы, Огребу, Корѣльскыи погосты . . . А что нашихъ погостовъ Новгородскихъ . . . »Dedit rex magnus Iwrge cum omnibus de Nogardia pro amicicia tria gislalagh . . . Carelsk gislalagh . . . Nostra gislalagh de Nogardia . . . »Mykle Konungen Jurge med allom them aff Nogardhe gaff till winschap try giszla lagh . . . Karelsk gitzla lagh . . . Wor gitzlalah aff Nogardhe . . . »

Tällainen novgorodilaisten hallinnollisten piirien sovittelu ole-
viin yhteiskunnallisiin oloihin kävi sitä helpommin päinsä
Karjalan alueella, kun kihlakuntalaitos siellä oli epäilemättä jo
vakaantunut yhteiskunnallinen ilmiö, jolla oli, niinkuin Novgo-
roodin pokosteillakin, jo vuosisatoja vanhat juurensa.

Pokostat eli kihlakunnat jakaantuivat pienempiin alaosiinsa:
valtoihin (volost) ja perevaaroihin.

Volost eli *valta* nimityksellä tarkoitettiin muinaisessa venä-
läisessä kielenkäytössä aluetta, joka oli määrätyn henkilön tai
juridisen yksilön vallan (власть = волость) alainen. Sellaisena
alueena voi olla koko ruhtinaskunta ruhtinaansa vallasta riippu-
vana kokonaisuutena, joku keskusvallan alainen maakunta tai
pienempi alue, esim. Novgorodin volostit: Viena, Perma, Jugra
y. m., taikkapa arkkipiispan ja luostarien eri tilusryhmät tahi
myöskin yksityisen henkilön omistama ja hänen valtansa alle
kuuluva tilus, jossa oli useampia, tavallisesti johonkin pääkylään
(село), haltijansa tai hänen voutinsa asuinpaikkaan, keskitettyjä
kylä. Pienempiä tiluksia nimitettiin tavallisesti »volostka»
(pikku valta) taikka vaan sen ja sen omistajan »kyliksi» (де-
ревни.)¹⁾ Karjalaisella alueella tapaamme näitä valtoja kaik-
kialla, missä pokostaan sisältyvät maat olivat pilkotut monen eri
omistajan, kolmen-, neljänkymmenenkin kesken, missä ei siis
mitään laajempaa yhtenäistä maaomaisuutta voinut muodostua.
Näin oli laita koko Inkerin Karjalassa, samoin myöskin Laatokan
Karjalan eteläosassa, Etu-Karjalan kaikissa kolmessa pokostassa,
vieläpä muutamain paikoin Taka-Karjalassakin. Siellä oli m. m.
arkkipiispalla Kiteen valta (18 kylää) Sortavalan pokostassa,
Mekrijärven valta Ilomantsissa (6 kyl., mutta niissä yhteensä
48 taloa) sekä Salmin valta, joka käsitti koko Salmin pokostan,
paria kylää lukuunottamatta, mutta oli kumminkin siksi pieni
(21 kyl.), että oli tarpeetonta jaotella sitä useampiin erikoisiin

¹⁾ Tässä esityksessä käytämme volosteille vastaavaa suomalaista
nimitystä »valta», sillä kun on tässä suhteessa vakaantunut merkityk-
sensä Inkerin suomalaisten keskuudessa. Orjuuden aikana sanottiin
siellä aina oltavan sen tai sen »herran valtaa». Orjuuden lakattua siirtyi
nimitys merkitsemaan talonpoikaiskuntaa, esim. Tuutarin valta (= ven.
Дудергофская волость).

veroalueisiin. Samoin nimitetään vallaksi Valamon luostarin aluetta (21 kyl.) Sortavalan pokostassa, vaikka tämä nimitys on enimmäkseen jäänyt käyttämättä suurempiakin luostarituloja selostettaissa. Nähtävästi oli käsite siksi selvä, ettei sitä edes katsottu tarpeelliseksi verokirjaan aina merkitä. Mainitaanpa suuriruhtinaan valloiksi yksin perevaarojakin Kurkijoen ja Sortavalan pokostoissa Moskovon vallan aikana; nimitys tarkoittaa silloin arvatenkin = suuriruhtinaan vallan alaisia. Pieniä valtoja (volostkoja), tavallisesti 3—10 kylää käsittäviä, esiintyy vain Etu-Karjalassa; yhteensä luetellaan niitä 18 kolmessa eri pokostassa; ne ovat miltei kaikki myöhemmin konfiskoituja tiluksia.

Tavallisesti nimitetään valtoja omistajansa mukaan, esim. Mark Panfiljevin valta Suvannolla Sakkulassa, Grigori Rokuljskin valta Petäjärvellä ja Kiviniemellä Suvannon järven rannalla, tai on niillä jokin, luultavasti pääpaikan nimen mukainen, nimitys, sellainen kuin edellä mainituilla arkipiispan valloilla Taka-Karjalassa. Niinpä oli hänellä Raudussa Raassulin, Korven ja Vepsän, Maaselän, Mäkrän ja Kaskalan vallat. Joskus on senlaatuinen nimitys yksityistenkin tiluksilla, esim. Isak Leontjevin valta Kiimajärvi Sakkulassa.

Missä sitä vastoin samanluontoisia maita oli laajoilla aloilla, niinkuin esim. Taka-Karjalassa valtiomaita tai Novgorodin arkipiispalle kuuluvia, ja ne siis muodostivat suuria, yhtenäisiä verotusalueita, jaettiin pokostat *perevaaroihin*. Tämän käsitteen merkitys, josta suomalaisten ja venäläisten tutkijain mielipiteet ovat käyneet aivan eri suuntiin, on näihin saakka yhä pysynyt hämäränä ja epävarmana, ja sietänee sen vuoksi seikkaperäisempää tarkastelua. Suomalaiselle tutkijalle on jo itse tuo suomalaisperäiseltä kajahtava nimitys sekä sen kautta mieleen ehdottomasti johtuva viittaus joihinkin omintakeisiin vanhoihin yhteiskunnallisiin muotoihin, tarjonnut erikoista viehätystä. Venäläiset tiedemiehet ovat sen sijaan perustuneet vanhassa venäjänkielessä tavattavan samanmukaisen sanan paljoa proosallisempaan käsitteeseen tahi hapuilleet sinne tänne, sen merkitystä tarkemmin tajuamatta.

Meikäläisellä taholla lienee A. J. Europaeus ensimmäisenä

lausunut arvelunsa perevaara-nimityksestä, otaksuen sen suomalaisesta »perävara»-sanasta johtuneeksi.¹⁾ Hän katsoo kyllä mahdolliseksi, että »novgorodilaiset ennen tulivat Ladogan rantamaille ensin kauppaa ja pitoja pitelemään ja sen jälkeen veroa ylöskantamaan, ja että näitä kaupp- ja juomapaikkoja kutsuttiin perevaraksi, koskapa sen sanan venäjänkielessä sanotaan merkitsevän juoman, jonka yhteinen kansa oli tottunut nautitsemaan juhlapäivinä kuin myös veron, jota tästä juomasta maksettiin». Mutta itse puolestaan luulee hän kuitenkin »ne talot, joista siirtolaiset vähitellen muuttautuivat Karjalan sisusmaihiin, heiltä *perävaraksi* kutsutuksi ja että perävaran isäntä birkalaisen tavalla vastasi metsästäjien verosta ja sitten vapaasti sai heidän kanssaan kauppaa pitää ja veronsa heiltä ottaa».

Europaeksen otaksuma ei kumminkaan semmoisenaan ole saanut kannatusta, siksi tuntui jo itse sanan johto liian teennäiseltä. Se onkin mainittava vain ensimmäisenä yrityksenä tuon mielenkiintoisen nimityksen selittämiseen. Sitä vastoin näyttää eräs toinen hänen selityksensä, josta sietää tämän yhteydessä mainita, vielä myöhemminkin johtaneen hiukan harhaan. Hän mainitsee nimittäin näistä Taka-Karjalan perevaaroista, että ne »ei seisoneet Venäläisten herrojen alla niinkuin ala-Karjalassa, mutta suurimmaksi osaksi karjalaisten *haltiain* eli *isäntien* alla». Perevaarat olisivat siis hänen käsittääkseen olleet joitakin omintakeisia hallitusalueita kotimaisine hallitsijoineen. Tämän omittuisen käsityksen tapaamme sittemmin vielä joskus muuallakin historiallisessa kirjallisuudessamme, vaikkei ne verokirjojen kohdat, joihin se perustuu, anna minkäänlaista tukea tällaiselle otaksumiselle, niissä kun puhutaan vain Karjalan eli Käkisalmen maaherroista Novgorodin vallan aikana.²⁾

¹⁾ Karjalan ajantiedot, Kuopio, 1859, s. 26.

²⁾ Karjalan ajantiedot, I. c. Sulkeiden sisässä mainitsee hän vastaavan kohdan verokirjastakin: »за намѣстники за корельскими изъ старины», jossa ajatus tietysti on: »vanhastaan Karjalan (eli Käkisalmen) maaherrojen alaisia», siis vanhastaan valtiomaata, vastakohdattana juuri silloin (1500) maaherran alueeseen lisätyille maille. Vert. Aspelin, Suomen asukkaat pakanuuden aikana, Helsinki, 1885, s. 63: »Perevaaroissa taasen, joilla kullakin vielä 1500 oli karjalainen

Myöhempinä aikoina perevaara-käsitettä selvitellettiin tiedemiehemme, prof. Aspelinin, toht. Forsströmin (Hainarin), Schwindtin, Ronimuksen y. m. katsantokannat ovat hyvin yhdyttäviä keskenään. Kaikki he otaksuvat perevaara-sanana ehdottomasti suomalaiseksi, kaikilla on myöskin samanlainen käsitys sen merkityksestä. Perevaaralla tarkoitettiin sen mukaan »yhdestä perheestä eli talosta, jonka karjalaiset tavallisesti perustavat vaaralle eli mäelle, haaraantunutta asutusta»¹⁾ tahi, niinkuin toht. Ronimus, joka tätä seikkaa on laveimmin selostanut, lausuu: »ne ovat samasta alkulähteestä lähteneitä ja laajenneita asutusalueita, joiden olemassaoloa veronkantomiehet vaan ovat käyttäneet hyväksensä.»²⁾ Vaan kun Forsström vielä jyrkästivakuuttaa, ettei sennimistä piirijakoa tavata missään muualla kuin Itä-Karjalassa, ilmoittaa Ronimus löytäneensä niistä jälkiä myöskin Novgorodin eteläpuolella Derevan viidenneksessä Valdain ylängöllä ja johtuu tästä päättämään, että näiden seutujen asukkaat olivat myöskin karjalaisia. Tuonnempana näemme, että niitä oli kyllä olemassa muuallakin, missä ei asutuksen ainaakaan voi otaksua olleen suomalaista. Suomalaisista tutkijoista on ainoastaan toht. Voionmaa, joka viimeisimmäksi on tätä kysymystä käsitellyt, asettunut toiselle kannalle: hänen mielipiteensä perevaaralaitoksesta pitää läheisesti yhtä seuraavassa esitetyn kanssa.³⁾

Eräät aikaisemmat venäläiset historiantutkijat ja kielimiehet, kuten Beljajev ja Dalj, käsittävät perevaarojen merkinneen kalastajapiirejä jokien, järvien tai meren rantamilla. Tähän luuloon on heidät nähtävästi johtanut sekä se seikka, ettei heidän liene tunteneet perevaaroja muualta kuin Laatokan ranni-

hallitsijansa, oli useita kyliä . . .» Samoin Karjalan kirja, I s. 152: »Hänen (Rurikin) jälkeläisiensä vallanpidossa olivat ehkä siellä »vanhaan hallitsevat karjalaiset maaherrat», joista vielä puhutaan 1500 v:n verokirjassa».

¹⁾ Aspelin, l. c. s. 63 ja 69; Forsström, O. A., Suomen keskiajan historia, Jyväskylä 1897, s. 515.

²⁾ Ronimus, Novgorodin vatjalaisen viidenneksen verokirja v. 1500, akad. väitösk., Joensuu 1906, ss. 71—80.

³⁾ Voionmaa, Suomalaisia keskiajan tutkimuksia, Porvoo 1912, ss. 46—48.

koilta, että myöskin Taka-Karjalassa veroyksikkönä käytetyn «лукъ» (jouts) nimityksen sekoittaminen sanaan «лука» (mutka, poukama), koska he pitivät niitä rantapalstoina, joita oli jaettu perevaarojen asukkaille asunto- ja kalastuspaikoiksi, eikä veroyksikköinä.¹⁾ Arvelepa Beljajev perevaaroja suorastaan kalastusneuvoiksikin. Toiset taasen, esim. Nevolin, tyytyvät vain mainitsemaan itse perevaarajaon, mutta eivät ryhdy siitä mitään selityksiä antamaan.²⁾

Useimmat, etenkin myöhemmät selittäjät johtavat sen sanasta «переварить» (= keittää uudestaan, monistellen) ja selittävät sen merkinneen oluenkeittoa, itse keitettyä olutta sekä oluenkeitosta maksettua veroa. Näin Venäjän tiedeakatemian sanakirja sekä Sreznevskin muinaisvenäjänkielen sanakirja.³⁾ Brockhaus-Efronin tietosanakirja sanoo perevaaran olleen «veroyksikön (!) atraverokirjoituksessa, joka on saanut alkunsa oluen ja siman keitosta; se ilmestyy muka veroyksikkönä XV vuosisadalla, esim. Novgorodin ja kuningas Kasimirin sopimuksessa 1470 . . . Oluenkeiton yksikkönä määrää Derevan viidenneksen verokirja v:lta 1495 'perevaaran' seuraavasti: 2 perevaaraa keittivät 20 korobjaa maltaita (= noin 160 ämpäriä olutta).⁴⁾

¹⁾ Бѣляевъ, Исторія Новгорода Великаго, s. 29: Жители переварскихъ деревень надѣлялись луками, т. е. опредѣленными участками . . . рѣчного или озернаго, или морскаго берега, для поселенія и для рыбной ловли . . .» s. 30: «рыболовныя угодыя или луки . . .» — Даль, Толковый словарь: «Перевара = округъ рыбалокъ . . . съ землею и берегомъ (лукою).» Huom. «лукою» = instrumentalis-sija sanasta «лука.»

²⁾ Чечулинъ, Города Московскаго государства въ XVI в., s. 62: «perevaara on jokin paikallinen piirin (ujesdin) jaotus, mutta ei ole selvää mitä se vastasi, miten muodostui tai miten sitä hallittiin». — Ивановъ, Опытъ историческаго изслѣдованія о межѣваніи земель въ Россіи, s. 145, selittää sen akateemikko Butkovin mukaan hyvin omintuisesti: «Suomeksi on *perä* = ääri, loppu. ja *vara* = ylempi ja alempi, siis perevaara = järvenpää.»

³⁾ Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка, составленный вторымъ отдѣленіемъ Имп. академіи наукъ. Спб. 1867, sana «переварь». — Срезневскій, Матеріалы для словаря древне-русскаго языка по письменнымъ памятникамъ. Спб.: «перевара.»

⁴⁾ Бронгаузъ-Эфронъ, Энциклопедическій словарь: «перевара.»

Kaikissa näissä selityksissä on epäilemättä jonkun verran oikeaan osattua, vaikkapa paljon haparoivaakin: niiden määrittelyt eivät näy pyrkivän sen täydellisempään tarkkuuteen.

Samokvasov¹⁾ johtaa perevaaran merkityksen sanasta »веревка» (nuora) ja väittää sen kaikkialla lähteissä tarkoittavan talonpoikais- eli mustaverolaiskuntia, pokostan alajaotuksia, — jota väitettä ei esim. voi sovittaa mitenkään arkkipiispaalle kuuluneisiin perevaaroihin Taka-Karjalassa; nehän eivät olleet mustaverolaiskuntia ennenkuin vasta konfiskoimisen jälkeen Moskovan vallan aikana, jouduttuaan suuriruhtinaan omiksi.

Paraiten asian luonnon mukaisesti tuntuu perevaara-ky-symyksen esittävän Poboinin Toropetsin seutujen muinaisuutta koskevassa tutkimuksessaan.²⁾ Hän sanoo niiden olleen veronkantopiirejä, joiden asukkaat olivat velkapäät kestitemään kantomiehiä oluella, simalla y. m. tarpeellisella elatuksella, samoin kuin edellä olemme jo pokostoista sanoneet. Hän vetoaa siinä suhteessa useisiin muinaisiin lähteisiin, vaikkei olekaan käyttänyt kaikkia niiden tarjoamia todistuksia. Palaamme etempänä vielä Poboinin'in esitykseen, tarkasteltuamme sitä ennen, mitä vanhat asiakirjat perevaaroista tietävät kertoa.

Vanhin asiakirja, jossa olen tavannut perevaara-nimitystä käytetyksi, on suuriruhtinas Dmitri Donskoin ja hänen serkkunsa Volodimer Andrejevitšin sopimuskirja v:lta 1362. Siinä lausuu sopimuksen tekijä suuriruhtinas m. m.: »Mutta jos minun on lähetettävä veronkantajani kaupunkiin ja *perevaaroihin*, . . . otamaan veroa . . . kaupungista ja *vaaroista* . . . on sinun lähetettävä veronkantajasi yhdessä minun veronkantajieni mukana . . .» Samat sanamuodot tapaamme sitten myöskin vv. 1388 ja 1389 sopimuksissa, sillä erotuksella vain, että »perevaaran» sijasta on käytetty yksinomaan »варя», jonka toisaallakin näkee »perevaa-

¹⁾ Самоквасовъ, Д. Я., Архивный матеріалъ, т. II, стр. 26, 27. Москва 1909. Hän otaksuu »перевара» ja sen rinnakkaismuodot »вара», »варя» olevan samaa alkuperää kuin pohjois-Venäjäen »вервь» (= веревка).

²⁾ Побойнинъ, И., Торопецкая старина (Чтенія въ Имп. общ. ист. и древн. рос. при Моск. унив., 1897 г., кн. I 180).

ran» vastineena.¹⁾ Näiden asiakirjojen suppeista lauseistakin näemme siis jo pari tärkeätä seikkaa: perevaaroja oli muuallakin kuin suomalaisten asuma-alueella, yksin Moskovankin ruhtinaskunnassa, ja ne olivat joitakin veronkantopiirejä.

Paljoa tärkeämpiä ja runsaampia todisteita on meillä kuitenkin seuraavalta vuosisadalta. Toht. Ronimus on niistä jo osan maininnut väitöskirjassaan,²⁾ vaikka, omituista kyllä, jättänyt esittämättä tärkeimmät kohdat, joita hänen mainitsemansa asiakirjakokoelma sisältää. Noin 1440 paikoilla tehtiin Liettuan suuriruhtinaan Kasimirin ja Suuren Novgorodin kesken sopimus muutamista Liettuan ja Novgorodin rajaseuduista, joissa kummallakin oli oikeuksia ja etuja valvottavana, ja määrättiin, miten niiden oikeudenhoito, verotus y. m. oli järjestettävä. Lueteltuaan useampia paikkakuntia sekä ne verot, mitkä suuriruhtinas Kasimir niistä sai kantaa, lisää sopimuskirja pari kolme kertaa: »mutta olutta *perevaarasta* ja simaa kyllästää voimien (= varojen) mukaan.» Sen jälkeen jatketaan: »mutta Lukissa (Velikije Luki) on teidän tuomarinne (tiun) sekä meidän tuomarimme: tuomiovalta on heillä puoleksi. Mutta Toropetsin tuomarin ei tule tuomita novgorodilaisissa volosteissa, eikä Rževin tuomarin. Mutta Ljubokovista ja Zaklinjesta 2 näädin ja 2 oravin, ja simaa kyllästää voimien mukaan *perevaarasta*; mutta tuomarin on kuljettava *perevaaroissa* 15 miehenkera, ja mustaverolaisten luona samoin 15 miehenkera.»³⁾

¹⁾ Собрание государственныхъ грамотъ и договоровъ, I, 27: »а коли ми будетъ слати свои данщики въ городъ и на переваары, . . . дань взяти . . . въ городъ и въ варяхъ . . . а тобѣ свои данщики слати съ моими данщики вмѣстѣ . . .» I, 33, 35: »въ городъ и въ станѣхъ и въ варяхъ»; »въ городъ и на вари . . .» Sreznevski selittää sen näisäkin kohdin tarkoittavan oluenkeittopiirejä.

²⁾ Ronimus, Väitösk. s. 73.

³⁾ Акты, относящ. къ исторіи Западной Россіи, т. I. Спб. 1846 № 39: 1440 или позже. Договорная грамота Литовскаго вел. князя Казимира съ Вел. Новгородомъ: »пиво съ переваары, а медь сытити по силѣ . . . А на Лунахъ вашъ тивунъ, а нашъ тивунъ: судъ имъ наполю. А торопецкому тивуну по новгородскимъ волостемъ не судити, ни Ржовскому. А въ Любоковѣ и въ Заклинѣ по двѣ куні-

Nämä samat paikkakunnat Ržev ja Velikije Luki sekä lisäksi Holmin pokosta esiintyvät sittemmin myös Novgorodin ja kuningas Kasimirin liittosopimuksessa 1471, ja mainitaan niissä olevan neljä perevaaraa sekä lisätään veroista puhuttua taaskin kahdesti: »mutta simaa ja olutta perevaarasta voimien mukaan». ¹⁾

Tuossa samassa yllämainitussa Länsi-Venäjän asiakirjakoelmassa tapaamme vielä erään luultavasti kohta jälkeen 1479 laaditun asiakirjan »Muistiinpano Rževin verosta» (Запись о Ржевской дани), ²⁾ joka on perevaara-kysymyksessä varsin huomattava. Se on nähtävästi jokin Liettuun suuriruhtinaalle annettu selostus itse paikalla pidetystä tutkinnosta ja koskee Rževin alueen verosuhteita: kenelle ja minkä verran mikin paikkakunta näillä yhteisillä rajamailla veroa maksoi, sekä mitä vääryyksiä ja väkivaltaa moskovalaiset siellä olivat Novgorodin kukistumisen jälkeen harjoittaneet. Siinä luemme m. m.: ³⁾ »Samoin me-

цы да по двѣ бѣлцѣ, а медь сытити по силѣ съ перевары; а тивуну ѣздити по переваромъ у 15 человекъ, а по чорнокуньцамъ потому жъ въ 15 человекъ...» Tässä mainitut paikat ovat kaikki Novgorodin viidenneksistä etelään: Velikije Luki on kaupunki Lovatjoen varrella, Toropets siitä itään ja Ržev länteen päin. Mustaverolaisalue (Чернокунство) oli osa Toropetsin entistä ruhtinaskuntaa.

¹⁾ Акты Археографической Экспедиции, т. I ss. 62 ja 63; kts. Ronimus, väitösk. s. 73, jossa lauselmä on venäjäksi esitetty.

²⁾ Акты Западной Россіи, № 71.

³⁾ »Такожъ на Влицахъ и на Цеблѣ пошлина здавна идеть къ монастырю святого Кирила у Новгородъ, рубль грошей въ осень, а по сыру зъ дыму, а зимѣ вдругое ѣздить поѣздники и берутъ двѣстѣ бѣлокъ... а того по двожды на году ѣздить, въ осень а зимѣ; а люди на нихъ варять дванадцать варовъ пива; а по дванадцати ночей имъ ночевати у волости, у въ осень 12, а зимѣ 12... Такожъ съ тыхъ дву третей, съ Будкинскоѣ а съ Туровскоѣ, владыцѣ Новгородцкому идеть нѣсь-которыхъ дворовъ... по полтретинадцати бѣлки... А на владычины поѣздники варять пивъ зимѣ 12, а лѣтѣ 12, коли они ѣздить, а подводы берутъ съ перевары до перевары, а и страву берутъ же... а того здавна не бывало, што владычнымъ бояромъ ѣздити по тымъ жеребьемъ много, нижли только одиного посыльникъ ѣздитъ по тымъ варомъ пивнымъ, поки объѣдетъ пива, а объѣхавши пива прочъ ѣдетъ и приважеть Ржовитину завѣдать отъ себе, какъ вышей писано...»

nee Vliitsissä ja Tseblassa vero vanhastaan pyh. Kyrillon luostarille Novgorodiin, rupla grošia (liettualainen rahayksikkö) syksyllä, ja juusto savulta, mutta talvella kulkevat veromiehet toistamiseen ja ottavat 200 oravaa... Kaikkiaan käyvät he kahdesti vuodessa, syksyllä ja talvella; ja väestö keittää heille 12 panosta olutta; ja 12 yötä saavat he volostissa yöpyä, syksyllä 12 ja talvella 12... Samoin tulee noista kahdesta kolmanneksesta, Budkinon ja Turovin, Novgorodin arkkipiispalle muutamista taloista... 12 ja puoli oravaa kultakin... Mutta arkkipiispan veromiehille keittävät he oluvia talvella 12 (panosta?), ja kesällä 12, kun he kulkevat, mutta kyytiä ottavat perevaarasta perevaaraan, sekä myöskin ottavat muonaa... mutta se ei ole vanhastaan ollut tapana että arkkipiispan pajarit kulkisivat näillä maaosuuksilla paljon, muuta kuin vain (vero-) lähetti kerran kulkee näissä oluenteittopaikoissa, kunnes kiertää matkallaan oluet, mutta kierrettyään oluet, matkustaa pois ja käskee jonkun rževiläisen hoitaa hänen puolestaan asiat, niinkuin yllä on kirjoitettu...»

Paitsi näissä asiakirjoissa esiintyy perevaara-nimitys, niinkuin tiedämme, muutamissa verokirjoissakin XV:nnen vuosisadan loppupuolella sekä XVI:nnella vuosisadalla. Semmoista on etupäässä mainittava Karjalan verokirja v. 1500 ja Toropetsin alueen eli entisen Toropetsin ruhtinaskunnan verokirja v:lta 1540—41¹⁾. Jälkimäinen on tässä suhteessa erikoisen huomattava, koska siinä, niinkuin Taka-Karjalassakin, p o k o s t a t o v a t s e l o s t e t u t p e r e v a a r o i t t a i n, ja täläinen jako verrattain myöhäisiin aikoihin asti säännöllisenä säilynyt. Vanhemmista verokirjoista on myöskin Derevan viidenneksen verokirja v:lta 1495—96 säilyttänyt useita jälkiä pere-

¹⁾ Книга Торопца № 1 Oikeusminist. arkistossa Moskovassa. Toropetsin ruhtinaskunta sijaitsi nykyisen Pskovin läänin kaakkoiskulmassa. Sen asukkaat olivat krivišien heimoa; seutu on sen vuoksi paikannimistöltäänkin perin venäläistä (vert. Poboinin, edelläm. kirjoitus). XII ja XIII:nnella vuosisadalla oli se vielä itsenäisenä, mutta joutui sitten monen hävityksen jälkeen Liettuan vallan alle. Moskovan yhteyteen tuli se 1500. Lännen ja pohjoisen puolelta ympäröivät sitä nuo yllämainitut riitamaat: Velikije Luki, Holm ja Ržev.

vaaroista, vaikkei siinä olekaan mitään senlaatuista suoranaista jaotusta huomattavissa kuin edellämainituissa. Toht. Ronimus on siitä luetellut esimerkkejä, joista hän muutaman katsoo selvästi tukevan hänen väitteitensä kysymyksenalaisesta asiasta, toisissa taas arvelee perevaara-käsitteen jo alkaneen himmetä.¹⁾ Edellistä laatua on Žabnon pokostassa kuuluisan Marfa Boretskin omistama Berezovetsin valta Seligerjärven luona, jossa mainitaan olleen 35 perevaaraa ja luetellaan, mitä veroja perevaarasta suoritettiin tiunille, — tässä nähtävästi voudille²⁾. »Himmenneitä» kohtia tapaamme kuitenkin runsaammin; niitä on tämän viidenneksen ensimmäisessä sekä toisessa puoliskossa. Edellisessä mainitaan: Gorodnon pokostassa läänitysmies Ivan Kolytševin, — siis jo Moskovan vallan aikana, — ottaneen parista kylästä verona m. m. tynnyrillisen »perevaaraa» (= olutta), toisesta 20 ämpäriä, toisesta 15 ämpäriä.³⁾ Aikaisemmin ei tätä veroa mainita kannetuksi. Rutinan pokostassa ottivat läänitysmiehet Krapotkin ruhtinaat Aleksei Skokuhinin entisestä vallasta »perevaaran asemasta» (за перевару) maltaita 18 $\frac{3}{4}$ korobjaa ja humaloita 9 $\frac{3}{8}$ korobjaa.⁴⁾ Tästäkään verosta ei aikaisemmin puhuta mitään. Pirosin pokostassa olivat pajari Jakim Onanjinin talonpojat koko vallan yhdessä keittäneet hänelle 2 panosta olutta (варили 2 перевары), joihin meni 20 korobjaa maltaita ynnä talonpoikien omat humalat. Mutta jollei Jakim, joka itse asui Rutinan pokostassa, saapunut maatilalleen talonpoikiensa luo, suorittivat he hänelle olutpanosten (за тѣ перевары) ja tervehdyslahjan (поклонное) asemasta 1 $\frac{1}{2}$ novgor. ruplaa. Kun tilus sitten konfiskoimisen jälkeen läänitettiin moskovalaiselle Mihailo Konstantinoville, kantoi tämä olutpanosten asemasta (за перевары) veroa 25 $\frac{1}{8}$ korobjaa maltaita ja 4 kor. humaloita.⁵⁾ Derevan toisessa puoliskossa puhutaan »pe-

1) Ronimus, Väitösk. s. 74 ja 75.

2) Новгородскія писцовыя книги: т. I Переписная оброчная Книга Деревской пятины около 1495 г. Спб. 1859. Первая половина, столбець 651. Ronimus, Väitösk. s. 74.

3) l. c. palsta 276 ... бочка перевары 20 вѣдерь ...»

4) l. c. palsta 436.

5) l. c. palstat 441—442.

revaarasta» vain Ustj-Volman pokostassa. Siellä kantoivat parilla tiluksella sekä entiset omistajat, novgorodilaiset pajarit Andrei ja Fedor Teljatevit, että myöhemmin läänitysmiehet Gridja Štšokin ja Feodor Karkmazov useista kylistä »perevaaran asemasta» verona ruista, kauraa, humaloita, ohramal-taita, jopa leipiä ja lihaakin.¹⁾

Šelonan viidenneksen verokirjassa v:lta 1498 puhutaan »perevaarasta» vain parissa kolmessa kohdassa. Ramyševin pokostassa oli Jakim ja Grigori Ramyševskien konfiskoiduilla tiluksilla sekä entiset omistajat että heidän sijaansa tulleet läänitysmiehet Ondrei ja Jelizar Jerofejevit kantaneet talonpojilta rahaveroa »perevaaran asemasta», samoin kuin Derevan viidenneksen muutamilta tiluksilta mainitsimme tehdyksi.²⁾

Tärkeämpi ja ennen esittämiämme seikkoja tukeva on sen sijaan kolmas kohta, jossa selostetaan p. Antonin luostarin konfiskoidun tiluksen monenlaatuiset vanhat verot. Siinä mainitaan näet m. m., että talonpojat »keittävät luostarinjohtajan m a j a i l u v e r ö k s i olutta luostarinjohtajaa varten».³⁾

Tämän verran puhuvat tiedossani olevat lähteet »perevaarasta» sen eri merkityksissä. Mitä päätelmiä voimme nyt niiden nojalla tehdä?

Ensimmäinen niistä ilmenevä johtopäätös on perevaaralaitoksen ulottuminen jotenkin laajalle alalle: tapaamme niitä pohjoisessa, Laatokan Karjalassa, keski-Venäjällä Moskovan suuriruhtinaskunnassa, Novgorodin eteläisillä alueilla sekä Liettuun ja Novgorodin riitamailla. Perevaarat eivät siis olleet mitään suomalaisille eikä nimenomaan Karjalan heimolle ominaista.

Niiden vanhuutta taas todistavat edellämainitut Dmitri

¹⁾ Новг. писц. кн. т. II ст. 334—344.

²⁾ Новг. писц. книги V 219—221.

³⁾ Новг. писц. кн. IV 86; 1498, Которский погостъ: »а постоанье игуменское ворять на игумена пиво». Постоанье = seisahdus l. rūsähdys joksikin ajaksi. Vrt. myös seuraavassa sanaan »станъ» = rūsähdyspaikka. »Majailuveroa» viljassa mainitaan myöskin arkkipiispan tiluksella Logoveštšin pokostassa suoritetun voudille. Новг. писц. кн. V 91; 1498. Samoin paikoittain Inkerin puolella rahassa »за постоанье»: III 291, 515, 919 y. m.

Donskoin sopimuskirjat vv. 1362—1389. Säännöllisimmin järjestettyinä näemme ne vielä XVI vuosisadalla Karjalassa ja Toropetsin alueella; muualla olivat ne, sikäli kuin niitä lähteissä enää esiintyy, erityisistä syistä yhä enemmän menettäneet tarkoituksensa, tai käytettiin perevaara-nimitystä vain alkuperäisemmässä merkityksessään (= olut).

Tästä johdumme toiseen seikkaan, perevaara-nimityksen alkuperään. Kun perevaaralaitos oli noinkin laajalle levinnyt, kuin edellä olemme nähneet, vieläpä seuduille, joiden väestö kansallisuudeltaan oli aivan erilaista, emme voi päteville syillä väittää itse nimitystäkään suomalaiseksi, — siitä mielikuvitteesta täytynee meidän luopua. »Perevaara» sana on epäilemättä johdettava venäjänkielen »переварить» verbistä ja on alkuaan tarkoittanut juomanpanoa ja sen tuotetta, olutta, niinkuin jotkut ylläluetelluista Derevan verokirjojen kohdista selvästi osoittavat. Olletikin todistaa sitä ylempänä mainittu »muistiinpano Rževin verosta», siinä kun nimenomaan näemme sanat »перевара» ja »пивная vara», vieläpä suorastaan »пива» (»kierteen oluet») vastaavina käsitteinä.¹⁾

Näin ollen raukeaa nähdäksemme myöskin se väite, että perevaaralaitos olisi joutunut Laatokan Karjalaan Valdain seuduilta siirtyneiden karjalaisten mukana, — jos sellainen siirto olisikin tapahtunut.²⁾ Todenmukaisemmin ovat sen Karjalaan

¹⁾ Акты Зап. России № 71. Samassa merkityksessä esiintyy se myöskin sellaisissa asiakirjojen lauselmissa kuin esim. erään luostarin varauskirjassa v:ltä 1470: »eikä minun voutini käy heidän luonansa, eikä juo »perevaaroja» (переваръ не пить), eikä veroja kannan . . .» (Акты юридические т. I № 110). Rinnakkaismuoto »vara», »варя» on johdettava sanasta »варить» (= keittää).

²⁾ Ronimus, Väitösk. ss. 76—78. Todistamattomaksi jää myöskin hänen samassa yhteydessä lausumansa otaksuma karjalaisen asutuksen runsaudesta Valdain ylängöillä vielä 1500 paikoilla. Derevan viidenneksen vanhat verokirjat eivät ainakaan anna suurta tukea sellaiselle oletukselle. Niillä seuduin tavattavat, suomalaisilta vivahtavat paikan nimet, etenkin jokien ja järvien, joskus kylienkin (Моять, Тудерь, Кѣмцы, Селькѣво болото у. м.), ovat kaiketi jo vanhemmilta ajoilta peräisin. Mitä taas tulee Karjalan ja Inkerin kreikanuskoisten suomalaisten siirtymiseen sinne päin Stolbovan rauhan jälkeen, muka heimolaisten luo, ovat sen siirtymisen syyt etsittävät niiden seutujen täy-

tuoneet novgorodilaiset omana veronkantoterminään. Kansan kesken se tuskin olikaan paljon käytännössä, koskapa sitä ei kansankielessä eikä muinaisissa muisteloissakaan tietääksemme ole säilynyt. Asianlaita on Laatokan Karjalassa kaiketi ollut sama kuin Toropetsissa. Poboinin kertoo näet, ¹⁾ että Toropetsin maan jako volosteihin ja perevaaroihin oli todennäköisesti hallitusvallan toimeenpanema veron, elätteiden ja erilaisten suoritusten mukavamman kannon vuoksi: paikallinen maantieteellinen jaotus sen sijaan oli varsinaisesti aivan toisenlainen, sillä kansan kesken oli kullakin vähäisellä paikkakunnalla oma erikoinen nimensä.

Mutta jos perevaara-sanalla alkujaan on tarkoitettu olutta ja sen keittoa, miten on se sitten alkumerkityksestään joutunut ilmaisemaan jotain veronkantopiiriä, jommoisena se ainakin Karjalassa ja Toropetsin alueella selvään esiintyy? Asianmeno on käsittääksemme ollut seuraava. Kun pokostat veropiireinä kävivät liian laajoiksi ja kun sen vuoksi, tai ehkäpä muutoinkin helpottaakseen väestölle verojen tuontia kantopaikalle, tuli tarve muodostella pienempiä veronkantoalueita, pantiin väestön velvollisuudeksi tällöinkin sama lisärasitus, josta olemme jo pokostoista puhuessa maininneet: sen täytyi ylläpitää verottajiansa, hankkimalla heille tarpeellinen muona ja juoma. Täten tuli keitosta merkitsevä sana tarkoittamaan yleensä keititystä, ²⁾ sekä siitä keitityspaikkaa = veronkantopaikkaa, ³⁾ josta se vihdoin laajeni käsittämään koko piiriä, jonka asiana oli keitituksesta huolehtia, koko veronkantoaluetta, semmoisina kuin ne Karjalassa sitten tapaamme.

Näin on nähdäksemme tuon käsitteen kehitys helpommin

dellisestä autioitumisesta »sekasorron aikana», jonka vuoksi Moskovan hallitus mielellään ohjasi siirtolaistulvan noille autioille paikoille. Vert. Tverin ruhtinaskunnan historiaa ja Tverin läänin tilastoll. tietokirjoja.

¹⁾ Торопецкая старина, с. 14.

²⁾ Vrt. edellä: »mettä ja olutta voimien mukaan»; »ja väestö keittää heille 12 panosta olutta»; »veromiehille keittävät he oluvia».

³⁾ Vrt. edellä: »kyytiä ottavat he perevaarasta toiseen»; »vain verolähetti kulkee näissä oluenkeittopaikoissa» (по тымъ варомъ пивнымъ).

selvitettävissä. Siihen suuntaan käsittää sen myöskin Poboinin,¹⁾ kun hän pitää perevaaroja veronkantajien ja heidän seuralaisensa pysähdyspaikkoina, joissa väestön täytyi heitä muutaman päivän ruokkia ja etenkin juottaa oluella. Myöhemmin, sanoo hän, pysähtyivät näihin perevaarapaikkoihin myöskin liettualaiset tiunit (tuomarit), jotka tulivat paikkakunnalle lainkäyttöä varten, eikä vain veronkorjuutoimissa. Samoin oli luultavasti laita Karjalassakin, jossa sitä paitsi liettualainenkaan vaikutus, niinkuin tiedämme, ei ollut aivan tuntematon.

Luonnollisesti järjestyivät asiat näin vain sellaisilla mailla, joilla veropiirit todella olivat laajat ja yhtenäiset, siis etupäässä valtion mailla, kuten Moskovassa, Karjalassa ja Toropetsissa, mutta myöskin muunluontoisilla avarammilla tiluksilla, — arkipiispan mailla Karjalassa ja Rževin alueella, Kyrillon luostarin Rževissä, — vieläpä rikkaiden yksityistenkin, niinkuin edellämainitulla Marfa Boretskin tilalla. Sen sijaan oli tällainen jako tarpeeton tavallisilla pienehköillä tiluksilla, luostarien, yksityisten y. m. Mutta perevaaravero on kyllä joskus niilläkin tavattavissa, varsinkin jos omistaja itse asui kauempana ja kävi vain ajoittain maatilallaan. Silloin nähtävästi alustalaiset, kuni yhtenäinen veroalue ainakin, hänen hyvitteekseen kestitsivät häntä oluella, niinkuin edelläkerrottu esimerkki pajari Jakim Onanjinista sattuvasti kuvaa.²⁾ Veroesineenä oli ollut kuitenkin perin tavallinen kaikkialla; sen näemme ehtimiseen esiintyvän Karjalan verokirjassakin. Mutta useat tilanhaltijat, esimerkiksi myöhemmin moni moskovalainen läänitysmies, muuttivat sen syystä tai toisesta viljassa, maltaissa, jopa rahassakin maksettavaksi veroksi. Sen vuoksi kohtaakin verokirjoissa nuo lauseparret: »perevaaran (= oluen) asemasta maksavat he...» Tuskinpa sen sijaan ainoassakaan ylläesittämämme esimerkeistä voimme sen sanoa merkinneen oluenkeitosta maksettua veroa, niinkuin Venäjän tiedeakatemian sanakirja ja sen mukaan toht. Ronimus siitä mainitsevat.

¹⁾ *Торопецкая старина*, с. 70.

²⁾ Samoin edellämainittu p. Antonin luostarinjohtajan »majailuvero», s. 16.

Veronkantajien ja muiden virkamiesten ruokkiminen ja »perevaaralla» kestitseminen sekä kuljetus veronkantopaikasta toiseen oli väestölle varmaankin raskaana taakkana. Sen vuoksi täytyikin siihen osalliseksi »vetää» (тянуть въ перевару) kaikki piirin veronmaksajat, »perevaaralaiset» (переваряне). Ja senpä tähden koetettiin myöskin tuota rasitusta huojentaa määräämällä tarkemmin, kuten Rževin ja Toropetsin alueilla näimme, kuinka monen seuralaisen kera viranomainen sai kulkea perevaaroissa, sekä kuinka monta olutpanosta heille tuli keittää, kuinka pitkän ajan he saivat oleskella jossakin veronkantopaikassa, ja mistä ja mihin heidän tuli kyytiä saada.¹⁾

On hyvin luultavaa, että samanlaatuisia määräyksiä oli olemassa Karjalankin perevaarojen suhteen, vaikkei meille siitä suoranaisia tietoja olekaan säilynyt. Ainoa varma seikka, jonka sikäläisestä verokirjasta voimme nähdä, on se, että ne täälläkin olivat veronkantopiirejä. Sillä vaikkei edes niiden veroja ole mainittu, näemme kumminkin monin paikoin puhuttavan verovapaudesta sekä useammassa kohden, missä siitä on puhe, määräyksen, että vapausvuosien kuluttua verot olivat suoritettavat yhdessä muiden perevaaralaisten kanssa sekä kuinka monesta veroyksiköstä kukin vapausvuosien nauttija vastasi.²⁾

Karjalan perevaaroja tarkastellessa herää vielä eräs tärkeäkö kysymys, joka tuntuu puolustavan olettamusta perevaaralaisten yhteisestä alkukodista. Miten on nimittäin selitettävissä se omituinen seikka, että hyvinkin kaukana toisistaan, jopa eri pokostoissakin asuvat talonpojat luettiin samaan veropiiriin kuuluvaksi, tai päinvastoin saman paikkakunnan kylät

¹⁾ Vrt. edellä: »tiuinin tulee kulkea perevaaroissa 15 miehen kera»; »keittävät heille 12 panosta olutta (варовъ пива)»; »saavat yöpyä 12 yötä vallassa, 12 syksyllä ja 12 talvella»; »kyytiä ottavat perevaarasta perevaaraan»; »kierrettyään oluet matkustaa pois» y. m.

²⁾ Врем. XII с. 124: »ottaa osaa perevaaralaisten kanssa suuriruhtinaan (obsa-)veroon ja kaikkiin suorituksiin yhdestä joutsesta luettelon mukaan». Samoin s. 128 kahdesta joutsesta. S. 131: »tulee heidän kuulua Sorolan perevaaraan talonpoikien kanssa suuriruht. obsaveron ja maaherran kaikkien verojen maksussa»; samoin s. 137 kahdesti, 152, 158 y. m.

eri perevaaroihin? ¹⁾ Epäilemättä on tässä myöskin alkuperäisen kotipaikan vaikutus huomattavissa: jos joku metsästäjä, kalastaja tai kasken raataja siirtyikin ulommaksi entisiltä kotisijoiltaan, hän ei siltä menettänyt yhteyttään kotiseutunsa kanssa, tai oikeastaan toisin, — hänen täytyi kumminkin ottaa osaa oman veropiirinsä rasituksiin, hän ei päässyt niistä erilleen, asettuipa minne tahansa samanluontoisen veromaan rajojen sisällä. Mutta siirtyessään toisen haltijan alueelle, esim. valtionmaalta arkkipiispan tai jonkun yksityisen maille taikka päinvastoin, oli talonpoika tietenkin katkaissut siteensä entiseen veroalueeseensa. Tavallaan voi siis katsoa perevaarojen muodostuksen Karjalassa johtuneen alkuperäisen pesäpaikan yhteydestä, mutta vain tavallaan. Sillä toisaalta kohtaamme sellaisiakin tapauksia, että kyliä siirrettiin tarpeen vaatiessa toisesta perevaarasta toiseen, tai muodostettiin muuttuneiden olosuhteiden vuoksi uusia perevaaroja tai hävisi jokin entinen. Esimerkkejä kaikkiin näihin saamme juuri Karjalan omista vero- y. m. asiakirjoista. Niinpä luetellaan v. 1500 verokirjassa Kurkijoen pokostan *K o k k o l a n* ja *S a a r e n* perevaarassa 9 autiokylää: Koitsanlahti, Ilmee, Yliänkilä, Joukio, Järvenpää y. m., jotka 20 p. heinäk. 1500 annettiin viljeltäviksi, toiset viiden, useimmat kolmen vuoden verovapautta vastaan, ja lopuksi lisätään: »mutta määrääjän kuluttua tulevat he näistä kylistä . . . kuulumaan *K y l ä l a h d e n* perevaaraan . . .» ²⁾ Siis tehtiin samalla siirto perevaarasta toiseen. Sorolan perevaarassa Kurkijoella tapaamme *K o p l o l a n* ja *S o r o l a n* kylät, *Sortavalan* pokostan *A i r a n t e e n* perevaarassa *H u n n u k a n* kylän, joilla ennen oli ollut aivan erikoiset verovelvollisuutensa, kahdella jahtihaukkojen pyynti Käkisalmen maaherralle, kolmannella suitsutusaineiden kustantaminen Käkisalmen kaupungin kirkkoihin. V. 1500 merkitään näistä: »mutta nyt on heidät kirjoitettu perevaaraan . . .», ³⁾

¹⁾ Bpem. XII, c. 156, 162, 163: Mäkisalmon saari Sortavalan pokostassa esim. kuului kolmeen eri perevaaraan, mutta se olikin osaksi arkkipiispan, osaksi valtion maata. Muita esimerkkejä kts. Ronimus, *Väitösk.* s. 72.

²⁾ Bpem. XII, c. 137.

³⁾ Bpem. XII, c. 131, 158.

— aikaisemmin he siis eivät niihin kuuluneet. Kurkijoen pokostan tutkintokirjassa v:lta 1571 tapaamme taas aivan uuden perevaaran, *Kasimirin perevaaran*, joka on muodostettu Novgorodin posatniekalle Vasili Kasimirille kuuluneista, sittemmin suuriruhtinaalle anastetuista kylistä.¹⁾ Sen sijaan näkyy Sakkulan pokostassa jälkiä eräästä v. 1500 jo hävinneestä *Pyhän perevaarasta*.²⁾ Se oli kaikesti lakannut olemasta yhtenä veropiirinä jouduttuaan useampien eri omistajien haltuun.

Mainitunlaiset seikat huomioon ottaen täytyy otaksua, ettei perevaarojen kokoonpanossa siis yhdestä ja samasta pesäpaikasta johtumisella voinut olla mitään ehdottomasti ratkaisevaa vaikutusta; olosuhteet voivat tuon kokoonpanon luonnetta monin tavoin muuttella.

Läpikäytyämme näin ne todisteet, mitä tarjona olevat lähteet ja eri tutkijain mielipiteet meille antavat perevaaralaitoksesta, luettelemme vain lopuksi Laatokan Karjalassa v. 1500 tavattavat perevaarat. Niitä oli siellä Taka-Karjalan kolmessa suuremmassa pokostassa, Kurkijoella, Sortavalassa ja Ilomantsissa, yhteensä 23. Neljäs, Salmin pokosta, ei pienuutensa vuoksi sellaista jaotusta kaivannut. Perevaaroista oli valtionmaalla Käikisalmen maaherran alaisia 10: Kylälähdén, Pitkolan, Kurkijoen, Sorolan, Lapinlähden-Soskuan ja Saaren Kurkijoen pokostassa sekä Saaren, Riekkolan, Lähden ja Airanteen Sortavalan pokostassa. Arkkipiispan alueilla oli 13 perevaaraa: Kurkijoella Kokkolan, Saaren, Otsonlähden ja Kesvalähden, Sortavalan pokostassa Kerisyryjän, Untolan, Liikolan, Vasteijan ja Otsoisten sekä Ilomantsissa Ilomantsin, Noutlähden, Sonkajan ja Pälkjärven perevaarat. Nimensä olivat ne tietysti kukin saaneet pääpaikkansa mukaan.

Paitsi mainittuja veropiirejä oli valtionmaalla Sortavalan pokostassa vielä pienehkö, 4 kylää käsittävä hallinnollinen alue, *Otsoisten stan*,³⁾ joka tavataan sennimisenä XVI:n vuosisadan lopulle saakka. Se oli tiettävästi perevaaran veroinen alue sekün

1) Отказная книга 1571 Оikeusminist. arkistossa № 28.

2) Врем. XII, с. 33.

3) Врем. XII, с. 159.

ja tarkoittaa tässä kaiketi pientä veronkantopiiriä, joka jostain erikoisesta syystä oli pysytetty erillään perevaarajaosta. Itse nimitys (станъ = pysähdyspaikka) jo viittaa siihen, että tämä, samoin kuin perevaaratkin, on käsitettävä veronkantokeskukseksi, veromiesten oleskelupaikaksi, vaikka se venäläisillä alueilla enimmäkseen tarkoittaa paljoa suurempaa alaa, piirikunnan (ujesdin) eli linnaläänin alajaotusta. Nykyjään merkitsee se Venäjällä poliisipiiriä maaseudulla.

2. Verotusperusteet; veroyksiköt: aura, obsa, joutsi.

Tarkastettuamme erilaisten veropiirien muodostumista Novgorodin mailla ja etenkin Laatokan Karjalassa, koetamme ottaa selkoa niistä verotusperusteista, joita vapaavallan alueilla noudatettiin, siellä käytetyistä veroyksiköistä ja niiden mukaan suoritetuista veroista.

Novgorodin alueilla käytännössä olleet veroyksiköt olivat, niinkuin tavallisesti nähdään varhaisemmissa yhteiskuntaoloissa, ei vain sisällöltään, mutta nimeltäänkin läheisesti liittyneet väestön harjoittamiin elinkeinoihin. Ovathan vanhemmissa maatalviljelevissä yhteiskunnissa maanviljelyksessä käytetyt työ-aseet lähinnä verotusperusteena eikä vielä itse viljelty maa-ala; metsästyksen ollessa asukkaiden pääelinkeinona otetaan vero siinä käytetyistä aseista ja sen tuotteista j. n. e.¹⁾ Tähän tapaan olivat myöskin muodostuneet verokirjoissa kohtaamamme novgorodilaiset veroyksiköt, atra (соха), obsa (обжа) ja joutsi (лукъ). Ne olivat kaikki aivan erikoisia Suuren Novgorodin mailla: obsaa ja joutsa ei muualla käytetty, atran nimellinen veroyksikkö tavataan tosin muuallakin Venäjällä, etenkin Moskovan alueella, mutta toisenlaatuisena, paljon suurempana kuin Novgorodissa. Näistä veroyksiköistä esiintyy atra siellä kaikkialla; sen alajaotukset, obsa ja joutsi, sitä vastoin eri seuduilla:

¹⁾ Niinpä maksoivat vjatišit katsareille ja v. 964 Svjatoslaville «killingin auralta» (по шлягу съ рала); samoin Vladimir Suurelle 981. Varjaagit kantoivat 859 tšuudeilta y. m. «oravan ja karpän mieheltä». Полн. собр. рус. лѣт. Vert. Suomessa käytettyä «koukkua».

edellinen etelämmillä alueilla, jossa maanviljelys oli jo enemmän vallalla, joutui pohjoisemmilla suomalaisilla alueilla, Taka-Karjalassa ja Vienassa, missä metsästyistä vielä enimmäin harjoitettiin.

Pääyksikkönä oli *atra*, mutta ei se eikä sen alajaotuksetkaan aikaisemmin näytä osoittavan mitään määrättyä maa-alaa, vaan ainoastaan verotettua työasetta. Aikaa myöten muuttuu se kumminkin verotetusta työaseesta yleisemmäksi verotustermiksi, jonka suuruus maataloudessa määrätään työjuhtaluvun ja työvoimien mukaan ja jota käytetään sitten perusyksikkönä useita muitakin elinkeinoja verotettaessa. Semmoisena kohtaamme sen jo Novgorodin ja suuriruhtinas Vasili Sokean välisessä sopimuksessa 1437, Novotoržokin »mustasta verosta» puhuttaessa. Siinä määrittelevät novgorodilaiset, kun he myöntävät suuriruhtinaalle mustaa veroa yhden riunan atralta, tämän veroyksikkönsä: »mutta atraan luetaan kaksi hevosta ja kolmas sivuhevonen»¹⁾, sekä luettelevat, mitkä muut yksiköt (parkitsijan amme, nuotta, kauppapuoti, sepän paja y. m.) katsotaan vastaavaksi tätä perusyksikköä. Atran ala maataloudessa käsitetään siis kolmen hevosen — ja tietysti myöskin kolmen miehen — viljelemäksi maa-alaksi.

Tuo kolmiluku sekä itse atran käsitteen käy meille selvemmäksi eräästä myöhemmästä selityksestä, jonka novgorodilaiset antoivat veroyksiköistään. Kun nimittäin suuren Novgorodin itsenäisyystaistelun päätyttyä Iivana III tammikuussa 1478 vaati novgorodilaisilta veroa puoli riunaa obsalta, valittivat he tällaista verotusta liian raskaaksi ja anoivat, että suuriruhtinas alentaisi veromäärän puoleen riunaan atralta. Suuriruhtinas kysyy silloin, kuinka suuri heidän atransa oli. Siihen vastaavat Novgorodin lähettiläät: »kolme obsaa on atra, mutta obsan yksi mies kyntää yhdellä hevosella; vaan joka kolmella hevosella kyntää itse kolmantena, niin se on atra».²⁾ Tämän määrittelyn mukaan käsittää atra

¹⁾ Акты арх. экс. I, 32: »а въ соху два коня да третья припряжь».

²⁾ Полн. Собр. русск. лѣтоп. Соф. II.

siis tässäkin kolme hevosta ja kaksi työmiestä, paitsi isäntää, ja tällaisen kolmiluvun juuri sentähden, että atrassa on kolme obsaa, ja obsa taas on maa-ala, jonka yksi mies yhdellä hevosella voi viljellä, eli kuten Sergejevitš sattuvasti määrittelee, obsa on yksihevosinen ja yksimiehininen talous.¹⁾ Mitään tarkemmin määrättyä pinta-alaa ei kumpikaan yksikkö siten tässäkin määrittelyssä ilmaise; molemmatkin ovat jotenkin abstraktisia suureita. Mutta toisaalta eivät ne näin abstraktisinakaan olleet mukavuuttaan ja etujansa vailla, koska täten kävi mahdolliseksi sovitella veromäärä yksilöllisemmin, kunkin talouden erikoisten olojen ja laadun mukaan.

Kun tiedämme Novgorodin atran sisältäneen kolme obsaa, tai Taka-Karjalassa ja Vienassa kolme jousta, tulee meidän, sen suuruutta käsittääksemme, tarkastella näitä sen alaasia, etenkin tavallisinta niistä, obsaa. Mitä ensinnäkin merkitsi *obsa*? Ryhtymättä tarkemmin esittämään obsa-sanana alkuperästä lausuttuja mieipiiteitä, mainitsemme vaan, että se on luonnollisimmin selitettävissä Gurjevin otaksuman mukaan²⁾ koko työaseen, atran, osana. Novgorodin seuduilla nimitetään näet obseiksi »atran pitkittäistä yläosaa, johon sen luotin, kurjet ja vitsat ovat kiinnitettyinä», siis o j a s t a tai a i s o j a. Tämä selitys on ainakin paljon läheisempi ja asianmukaisempi kuin moni muu, jota siitä on yritetty antaa, sillä jos atralla tarkoitettiin jotain laajempaa maa-alaa, ei ole kaukaa haettu oletus, että yhdellä sen pääosalla merkittiin tuon maa-alan pienempää jako-osaa.

Mainitsimme obsan tavallisimmaksi veroyksiköksi Novgorodin mailla. Sen tapaammekin novgorodilaisissa verokirjoissa ehtimiseen vapaavallan etelärajoilta Etu-Karjalaan saakka pohjoisessa. »Kylvävät ruista (tai toukoviljaa) niin ja niin monta koroppaa, niittävät heinää niin ja niin monta rukoa, niin ja niin monta obsaa», on suorastaan jokaisesta verollisesta kylästä merkittynä. Tästä päättäen luulisi, että ruiskylvö ja heinäsaato var-

¹⁾ Сергѣевичъ, III 316. Epäselväksi jää kumminkin hänen määrittäyksensä mukaan, mitä oli $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ j. n. e. obsaa. Vrt. Djakonovin arvostelu Sergejevitšin kirjasta Ж. М. Н. II. 1904 июль, 197 sekä Sergejevitšin omat arvelut — III 271.

²⁾ П. С. Гурьевъ, О земскихъ вопросахъ, с. 27; Спб. 1879.

sinaisesti määräävät obsan suuruuden. Näin ei kuitenkaan ollut asianlaita eikä voinutkaan olla, niin kauvan kuin novgorodilaiset maaverotusyksiköt eivät tarkoittaneet määräsuuruista maalalaa. Miltei jokaiselta verokirjojen sivulta saamme esimerkkejä siitä, että yksi ja sama määrä veroyksiköitä, obseja, ei vastaa samaa kylvömäärää tai samaa heinäsattoa. Otamme todisteeksi eri seuduilta muutamia esimerkkejä (ks. taulukkoa seur. sivulla).

Missä toukovilja oli pääviljana ja kylvöala siis sen mukaan määrätty, oli 8 tai 10 koroppaa obsaa kohti tavallisena määränä; niin esim. Suomenlahden etelärannalla Tuutarin pokostassa.

Näistä esimerkeistä huomaamme, että yhden veroyksikön, obsan, käsittämä pelto- ja niittymaan ala voi vaihetella melkoisesti: 1—12 ruiskoroppaan ja 0—400 heinärukoon. Ne osoittavat siis riittävästi, ettemme vielä Moskovon vallan alkuaikoinakaan voi pitää obsaa minkään määräsuuruisen viljelysmaan mitana, muuta kuin suhteellisesti. Eri paikkakunnilla voi näet kyllä huomata jonkun koroppaluvun, joka yleisemmin vastasi yhtä obsaa, mutta poikkeukset siitä ovat kumminkin siksi runsaat, ettei miltään seudulta voi jotain yleisesti pätevää lukua esittää. Niinpä saamme Etu-Karjalassa, kaikki erilaiset koroppamäärät obsalle huomioon ottaen, v. 1500 verokirjan mukaan tavallisimmaksi koroppamääräksi 4, mutta löydämme myöskin melkoisesti poikkeuksia siitä, kuten seuraava katsaus osoittaa:

P o k o s t a t	Kylä, joissa kylvöala obsalle oli koroppaa:			% 4 koropan määrästä poik- keavia kyliä
	2—4	4	4—7	
Kaupungin pokosta	23	84	5	25
Sakkula	36	168	35	29,7
Rautu	50	105	10	36,97
Yhteensä	109	357	50	30,81

Noin 69 % Etu-Karjalan kylistä, erikoisista sekä yhteiskylien osista, oli täten sellaisia, joissa obsaan laskettiin 4 ruisko-

Paikka- kunta	Pokosta	Kylä	Taloja	Henkiä	Kylvö ruiskoropp.		Keski- määrin obsalle		Verokirjan kohta	
					Heinäsa- lo rukoa	Obseja	koroppia	rukoa		
Etu-Karjala	Kaupungin pokosta	Suotlahti	1	2	6	40	1	6	40	Врем. XII, 25
		Kisinlahti	1	3	8	100	1 $\frac{1}{2}$	5 $\frac{1}{3}$	66 $\frac{2}{3}$	„ „ 23
		Kourola	2	2	4	30	1	4	30	„ „ 22
		„	1	1	3	15	1	3	15	„ „ „
		Kaukola	1	1	2	15	1	2	15	„ „ 32
Inkerin Kar- jala	Keltto	Sakkula	1	1	7	30	1	7	30	„ „ 52
		Tolsterniemi	2	2	5	7	1	5	7	„ „ 36
		Kiimajärvi	1	1	4	30	2	2	15	„ „ 52
Novgorodin piirikunta	Tuutari	Kähä	1	2	7	30	1 $\frac{1}{2}$	4 $\frac{2}{3}$	20	„ „ 91
		Tököttilä	1	1	10	60	2	5	30	„ „ 92
		Rosmiittala	1	2	7	40	2	3 $\frac{1}{2}$	20	„ „ 97
Laatokan piirikunta	Terebožka	Palmula	1	2	3	20	$\frac{1}{2}$	6	40	Врем. XI
		Muhkula	2	3	5	30	1	5	30	„ „
		Pajula	1	2	4	40	1	4	40	„ „
		Papinkontu	2	4	3	30	2	1 $\frac{1}{2}$	15	„ „
		Syrjä	1	2	3	15	1	3	15	„ „
Šelonan vii- dennes	Pieni Loppi	Ottola	1	1	3	20	$\frac{1}{2}$	6	40	„ „
		Leukasaari	1	2	2	50	1	2	50	„ „
		„	1	1	6	20	$\frac{1}{2}$	12	40	Новг. писц. кн. V, 172
		Hemna	1	2	8	50	1	8	50	IV, 130
		Dremjatski	1	3	2	100	$\frac{1}{2}$	4	200	IV, 3
Derevan vii- dennes	Bologoje	Zaverjažje	1	2	3	0	$\frac{1}{2}$	6	0	IV, 14
		Paozerje	1	2	2	400	1	2	400	IV, 15
		„	2	2	6	30	1	6	30	I, 123
		Dora	2	2	4	10	1	4	10	„ „
		Šipulino	2	2	5	40	2	2 $\frac{1}{2}$	20	„ 124
Bežetsin viidennes	Bjelajan valta	Gorka	2	2	6	100	4	1 $\frac{1}{2}$	25	„ 123
		Levontjevo	1	1	1	10	1	1	10	„ „
		Kolomnitša	1	1	6	15	1 $\frac{1}{2}$	4	10	VI, 10
		Bjelkovo	1	1	3	10	1	3	10	„ 11
		Sjelovo	1	1	2	5	1	2	5	„ 19

ropan kylvö-ala; ¹⁾ useilla tiluksilla olikin se määrä yksinomaan vallalla. Mutta oli olemassa myöskin koko joukko, lähes 31 %, sellaisia kyliä, joissa koroppaluku oli alempi tai korkeampi tuota tavallisempaa määrää. Voipa tuollainen poikkeus eri tiluksilla toisinaan nousta paljon korkeammaksikin; esim. luostarikylissä Sakkulassa aina 56 %, kumoten siter kaiken säännöllisyyden. ²⁾ Keskimäärin tulee Etu-Karjalan kylissä obsalle 3,85 ruiskoropan kylvöala.

Jotenkin samanlainen kuin Etu-Karjalassa oli koroppaluvun suhde myöskin Inkerin Karjalassa sekä Nevan eteläpuolella Inkerinmaalla.

Laatokan piirikunnan 418 kylästä ja kylänosasta oli 224:ssä (53,59 %) kylvöala 4 koroppaa, alle 4:n — 153:ssa ja yli 4 koropan 41:ssä, siis 46,41 % poikkesi tuosta useimmin esiintyvistä määrästä. ³⁾

Suhde muuttuu yhä enemmän, kun siirrymme Novgorodin eteläisemmille alueille. Šelonan viidenneksessä on vielä 4 koropan kylvöala obsalle muita valtavampi, mutta ei kumminkaan tee enää puoltakaan kyläluvusta (44,13 %), jota vastoin yli 4 kor. kylvöala tavataan 38,81 %:lla ja alle 4 kor. vain lähes 17 %:lla kyläluvusta. ⁴⁾

¹⁾ Vrt. Ronimus, Väitösk. ss. 58, 95.

²⁾ Bpem. XII, 64, 76; siellä oli kyliä, joissa kylvöala obsalle teki koroppaa:

	alle 4	4	yli 4
Valamon luostarin	10	16	9
Konevitsan „	10	14	11
Nikolain „	1	6	4
Sakkulan kirkon	—	—	1

³⁾ Bpem. XI.

⁴⁾ Šelonan viidenneksen vanhimmat verokirjat (vv. 1498, 1499 ja 1501) ovat melkoisen vajavat: niistä on paljon lehtiä jo kadonnut. Olen merkinnyt muistiin kaikki sen säilyneet kyläselostukset, yhteensä 2811 kylästä ja kylänosasta, ja saanut m. m. kylvöaloiksi seuraavat luvut:

Derevan viidenneksessä muuttuvat nämä suhdeluvut vieläkin enemmän, mutta aivan vastakkaiseen suuntaan kuin Šelonassa. Sen ensimmäisessä puoliskossa oli kyliä, joissa kylvöala on 4 kor. obsaa kohti, mitättömän vähän, $1,43 \text{ } \frac{0}{0}$, yli 4 kor. vieläkin vähemmän — $0,52 \text{ } \frac{0}{0}$, koko muu suuren suuri joukko oli sellaisia, joissa obsalle tuli alle 4 koropan. ¹⁾ Melkein samanlainen oli asianlaita viidenneksen toisessakin puoliskossa.

Bežetsin viidenneksessä on suhde hyvin lähellä edellistä: enimmäissä osassa kyliä ($94,9 \text{ } \frac{0}{0}$) oli täälläkin kylvöala alle 4 koropan — enimmissä 3 kor. obsalle, — 4 kor. oli vain $4,42 \text{ } \frac{0}{0}$:lla ja yli 4 kor. ainoastaan 2 kylässä. ²⁾

alle 4 kor. kyliä	480
4 „ „	1240
4—5 „ „	440
5 „ „	430
5—6 „ „	56
6 „ „	132
yli 6—12 saakka	33

Alin kylvöala oli $1\frac{5}{7}$ kor. 3 kylässä. Новг. писц. кн. т. IV и V.

¹⁾ Новг. писц. кн. I и II. Olen laskenut Derevan viidenneksen ensimmäisen puoliskon kaikki kylät ja saanut tässä suhteessa seuraavat tulokset:

kylvömäärä obsaa kohti alle 2 koropan oli	259 kylässä,
2 „ „	1095 „
2—3 „ „	2836 „
3 „ „	836 „
yli 3 „ „	260 „
<hr/>	
yhteensä	5286 kylässä.

Näistä oli 4 kor. kylvöala vain 76 kylässä, yli 4 — 28 kylässä. Vähin kylvöala oli 1 koropan, suurin 7 kor. obsaa kohti.

²⁾ Новг. писц. кн. VI, 1—32. Bežetsistä on vanhemmilta ajoilta säilynyt vain 4 hovivallan verokirja v. 1501. Siinä selostetuista kylistä on 294:n kylvöala mainittu. Niistä oli

yli 4 kor. kylvöala	2 kylässä
4 „ „	13 „
3—4 „ „	98 „
3 „ „	104 „
2—3 „ „	72 „
2 „ „	4 „
$1\frac{3}{5}$ „ „	1 „

Kolmessa kylässä oli toukoviilja vallalla — $8\frac{4}{7}$ kor. obsalle.

Vielä vähemmän kuin kylvöala sopii heinäsatto miksiäkään obsan suuruuden ilmaisijaksi; vaihtelevaisuus siinä oli eri kylien kesken samalla paikkakunnallakin vielä suurempi kuin peltojen laajuudessa. Oli paikkakuntia jokien ja järvien rannoilla, joissa heinäsatto nousi satoihin, jopa tuhanteenkin rukoon yhdessä kylässä, ja toisia taas sellaisia, joissa niittyjä löytyi tuskin nimeksikään. Sen suhteen on siis vaikea edes senkään vertausta saada jotain luokitusta aikaan kuin olemme edellä kylvöalan suhteen yrittäneet. Etu-Karjalassakin nähdään sen eri pokostoissa melkoisesti vaihtelevan, niin että heinäsatto esim. Kaupungin pokostassa oli toista vertausta suurempi yhtä veroyksikköä kohti kuin Raudussa; Sakkulassa taas oli se melkein näiden kahden keskivälillä. Luokitellen sen 10-rukoiisiin osastoihin, näemme v. 1500 verokirjoituksen mukaan Etu-Karjalassa olleen kyliä, joissa heinäsatto teki obsaa kohti rukoja:

Pokostat	1—10	10—20	20—30	30—40	40—50	50—60	60—70	100	Keskimäärä obsalle
Kaupungin pokosta	1	14	51	25	15	2	1	2	26,3
Sakkula	5	105	100	19	9	1	—	—	17,8
Rautu	28	80	46	8	2	1	—	—	13,13
Yhteensä	34	199	197	52	26	4	1	2	17,63

Alin rukomäärä tuli obsalle eräässä Konevitsan luostarin kylässä Maanselällä Raudussa — $3\frac{1}{3}$ rukoa, korkein, 100 rukoa obsaa kohti, kahdessa kylässä Kaupungin pokostassa, Unnunkoskella Räisälässä ja Suotlahdella Käkisalmen pitäjässä.

Muilla seuduilla tavataan samanlaista vaihtelua. Maitsemme niistä vain muutaman esimerkin. Niinpä oli Laatokan piirikunnassa heinäsatton keskimäärä melkein sama kuin Etu-Karjalassa Kaupungin pokostassa, Derevan ja Bežetsin viidenneksissä lähenteli se Sakkulan pokostan keskimäärää. Šelonan viidenneksessä oli kyllä lähes puolella kylistä heinäsatto joko 10—20 tai 20—30 rukoon, mutta melkein yhtä paljon oli sellaisia, joilla se oli suurempi, nousten 123 kylällä 100—400 rukoon obsaa kohti.

Tarkasteltuamme näin obsan ja kylvöalan suhdetta toisiinsa enemmän kuin kymmenessä tuhannessa kylässä eri seutukunnilla vapaavallan mailla voimme todeta, ettei koroppa- ja rukoluku semmoisenaan ole missään suoranaisessa suhteessa veroyksikkölukuun ja ettei obsaa vielä Moskovon vallan alkuaikoina eikä siis Novgorodin vallan aikanakaan käytetty minäkään varsinaisena maa-alanmittana; voimme myöskin määritellä, minkä rajojen välillä tuon veroyksikön käsittämä maa-ala vaihteli, — Karjalassa 2—7 koropan, Derevassa 1—7 kor., Šelonassa $1\frac{5}{7}$ —12 kor. kylvöalan välillä j. n. e., — vaan ei sen enempää: Tuulos on siis verrattain vähäinen, mutta ei kuitenkaan merkitykseton. Tosin riistää se meiltä sen harhaluulon, että koroppa- ja rukoluvun avulla voisi hyvin yksinkertaisesti määrätä myöskin veroyksikön suuruuden, niinkuin joskus on yritetty tehdä, mutta toisaalta tarjoaa se jo jonkunlaisen perustan, jolta lähtien voimme pyrkiä selvempään käsitykseen novgorodilaisten veroyksikköjen sisällyksestä. Sitä ennen on meidän vielä kumminkin tarkastettava, oliko kylien talo- ja henkiluvulla ehkä jotain vaikutusta obsan suuruuteen, niinkuin toisinaan on arveltu, sekä koetettava saada selville, millaisia mittoja olivat nuo verokirjoissa obsan yhteydessä esiintyvät koroppa ja ruko.

Mitä ensinmainittuun seikkaan tulee, riittää jo pikainenkin silmäys verokirjoihin osoittamaan, ettei talo- eikä henkilöluku määrää veroyksikkölukua. ¹⁾ On kyllä luonnollista, että obsaluku tavallisesti kohoaa, jos kylässä on suurempi määrä taloja tai talossa enemmän työvoimia kuin jossain toisessa, sillä suurempihan siinä silloin on talouskin, viljelykset y. m., mutta mitään suoranaista suhdetta ei tässä kohoamisessa voi huomata. Jo edellä esitetystä taulukostakin (s. 27) nähdään, että kylässä voi olla 1 talo ja 1 henki, mutta obsaluku $\frac{1}{2}$, 1, $1\frac{1}{2}$ tai 2, taikka 2 taloa ja henkeä, mutta obseja 1, 2 jopa 4:kin j. n. e., vaihetellen milloin minnekkin suuntaan. Mistään suhteellisesta vastaavaisuudesta näiden suureitten kesken ei siis voi olla puhetta, vielä vähemmän voidaan väittää, että talo ja obsa olisivat oikeastaan olleet yksi ja sama käsite. ²⁾

¹⁾ Vert. Сергѣевичъ, Древности, III, 53.

²⁾ Kts. esim. Владиславлевъ, Обжа, Ж. М. Н. Просв. 1892 августъ.

Millaisia mittoja vanhat novgorodilaiset koropat ja ruot olivat, siihen on sitä vastoin vaikeampi löytää täysin tyydyttävää vastausta. *Ruon* eli *kopnan* (копна) suhteen sanoo Rožkov viitaten useisiin lähdepaikkoihin, että desjatiinan (= 1,09 hehtaaria) alalta niitettiin tavallisesti 20 rukoa.¹⁾ Ronimus, mainitsematta lähdeään, selittää »kopnalla ymmärrettävän sitä heinä määrää, mikä lähtee desjatiinan kymmenennestä osasta»,²⁾ siis toista vertaa suurempaa mittaa. Rožkovin väite lienee pidettävä varmempana, koska se perustuu vanhoihin lähteisiin. Ruko olisi siis ollut painomittana 100 kiloa³⁾ ja niityn pintamittana $\frac{1}{20}$ hehtaaria.

Koropan (коробья)⁴⁾ suuruudesta on tehty monenlaisia laskelmia. Selvää on kyllä, että koroppa myöskin esiintyy kahdenlaisena mittana, vilja- sekä pintamittana, mutta sen sisällyksestä ei kummassakaan suhteessa ole ollut täyttä varmuutta. Prof. Kljutševskin laskujen mukaan painoi novgorodilainen tšetvertti, joka oli puolet koropasta, 6 puutaa, siis koroppa 12 puutaa.⁵⁾ Nikitski taas laskee koropan painon 7 puudaksi,⁶⁾ ja samaa mieltä on myöskin Sergejevitš, vaikka hän toisessa kohdassa vähän aikaisemmin on otaksunut sen 6 puudan painoiseksi; sen vuoksi tulevat hänen laskelmansa koropan käsittämästä kylvöalastakin erilaisiksi eri kohdissa.⁷⁾ Ronimus saa Beljajevin ja Miljukovin tiedonantojen mukaan harkintansa lopputulokseksi, että koroppa oli sama mitta kuin nykyinen tšetvertti eli kuli, siis painoltaan 9 puutaa = 2 hehtoa.⁸⁾ Erotus laskuissa on, kuten huomaa, melkoisen suuri, ja sen mukaan ovat myöskin mielipiteet koropan käsittämästä kylvöalasta vaihtelevia. Ronimuksen esittämien todistusten nojalla vastaisi se tarkoin desjatiinaa ja hehtaaria. Sergejevitš laskee sen suuruuden $\frac{3}{5}$ — $\frac{3}{4}$

¹⁾ Рожковъ, Сельское хозяйство, 72.

²⁾ Ronimus, Väitösk. 63—64.

³⁾ Vrt. Ronimus, l. c. — 200 kiloa.

⁴⁾ Oikeastaan = kopra, vasu.

⁵⁾ Ключевскій, Русскій рубль (Чтенія 1889 I).

⁶⁾ Никитскій, Къ вопросу о мѣрахъ древней Руси, Ж. М. Н. П. 1894 апрѣль.

⁷⁾ Сергѣевичъ, Древности III, 53—54 и 90.

⁸⁾ Ronimus, väitösk. 61—62.

desjatiinaksi ¹⁾, perustaen laskelmansa m. m. siihen, että kylvömäärät Venäjällä eivät ole entisestään juuri ollenkaan muuttuneet, siis entisaikoina kuten nytkin kylvettiin esim. Novgorodin läänissä 8—10 puutaa ruista desjatiinalle, nykyisen Pietarin läänin alueella 9—12 puutaa j. n. e. Otaksuen koropan painoksi 6 puutaa, saa hän sen kylvöalaksi Novgorodin tienoilla $\frac{6}{8}$ — $\frac{6}{10}$ (= $\frac{3}{4}$ tai $\frac{3}{5}$) desjatiinaa, pohjoisempana taas $\frac{6}{9}$ — $\frac{6}{12}$ (= $\frac{2}{3}$ — $\frac{1}{2}$) desjat. Mutta edempänä samassa teoksessaan ²⁾ otaksuu hän sen tehneen $\frac{1}{2}$ —1 desjatiinaa, millä perusteella, on vaikea huomata. Näin ollen on koko kysymyksen ratkaisu vielä aivan epävarma ja kaipaa lisää selvittelyä.

Näyttää kuitenkin siltä, niinkuin tarjoisivat vanhat verokirjat tässäkin parasta apua. Beljajev ³⁾ mainitsee jo tosin eräästä v. 1580 verokirjasta esimerkin todisteeksi siitä, että koroppa = 2 tšetverttiä = 1 desjat. kylvöala, mutta tätä XVI:n vuosisadan loppupuolelta otettua esimerkkiä voinee tuskin pitää riittävänä todisteena siitä, että asianlaita v. 1500 paikoilla oli samanlainen, koskapa mainitulla vuosisadalla tiedetään maaoloissa, kuten monissa muissakin, tapahtuneen melkoisia muutoksia.

Sen sijaan löydämme Šelonan viidenneksen verokirjoista juuri kysymyksenalaiselta ajalta muutamia kylvöalaa koskevia huomattavia tiedonantoja, joihin en ole huomannut venäläisten tutkijain huomiotaan kiinnittäneen. Matvei Valujevin kirjassa v:lta 7009 (1501) selostetaan Paozerjen pokostasta m. m. Paozerjen pääkylä, jonka alle kuuluvien talonpoikien tuli viljellä suuriruhtinaalle 24 desjatiinaa peltomaata »yhdessä pellossa». Tässä selostuksessa lausutaan kylvöstä: »mutta desjatiinalle kylvävät koropan ja nelikon ruista.» ⁴⁾ Tämän tiedonannon vahvistaa Ivan Beleutovin ja

¹⁾ Сергѣевичъ, I. с. 54.

²⁾ I. с. 90.

³⁾ Бѣляевъ, О поземельномъ владѣннн, Врем. XI, 64.

⁴⁾ Нов. писц. кн. V 287: Списки съ книги Шелонския пятины писма Матфеа Ивановича Валуева 7009 года, а въ нихъ писаны вел. князя волости, и села, и деревни, и погосты: »а пашни великаго князя въ томъ селе въ поле по 24 десятины, а на десятину сеютъ по коробье съ четверткою ржи». Novgorodilainen koroppa jakaantui 4 nelikkoon (chetъ, четвѣтка).

Aleksei Žerebtsovin verokirja v:lta 7059 (1551), jossa melkein samoin sanoin luemme: »Tsaarin ja suuriruhtinaan pääkylä Paozerje, . . . mutta tsaarin ja suuriruht. peltomaata on siinä pääkylässä Matvei Valujevin ja Ivaško Sverbejevin verokirjojen mukaan yhdessä pellossa 24 desjatiinaa, mutta desjatiinalle kylvivät korobjan ja nelikon ruista, mutta kahdessa pellossa on samoin. Mutta uuden kirjoituksen mukaan on peltomaata yhdessä pellossa 31 desjatiinaa ja kahdessa samoin, mutta desjatiinalle kylvivät 5 nelikkoa ruista. Ja vanhaan kirjoitukseen verraten lisääntyi uuden kirjoituksen mukaan yhdessä pellossa peltomaata 7 desjatiinaa, mutta kahdessa samoin». ¹⁾

Samassa verokirjassa luemme Golinon pokostasta: »Ja pokostalla on myös tsaarin ja suuriruhtinaan pääkylä, mutta tsaarin ja suuriruhtinaan peltoa on siinä pääkylässä verokirjojen mukaan», — siis kaiketi jo yllämainitun vanhemman verokirjan (1501) y. m. mukaan, — »yhdessä pellossa 14 desjatiinaa, mutta desjatiinalle kylvivät koropan ja nelikon ruista, mutta kahdessa pellossa samoin. Uuden kirjoituksen mukaan on yhdessä pellossa 17 desjatiinaa, mutta kahdessa samoin, mutta desjatiinalle kylvivät koropan ja nelikon ruista. Ja vanhaan kirjoitukseen verraten lisääntyi uuden kirjoituksen mukaan yhdessä pellossa peltomaata 3 desjatiinaa, mutta kahdessa samoin.» ²⁾

Nämä pari kolme kohtaa ovat mielestäni kylvöalakysymyksen ja koropan suuruuden selvittämiseksi varsin valaisevia. Onko niillä yleisesti pätevää merkitystä, on vaikea päättää, mutta semmoisenaankin antavat ne meidän huomata, minkä verran

¹⁾ Новг. писц. кн. V 315—316: Списки съ писцовыхъ книгъ Шелонския пятины писма Ивана Григорьевича Белеутова да Алексея Жеребцова съ товарищи 7059, за руками написано . . . Оброчныхъ волостей Паозерье, и Заверяжье, и Голина. Mainitut paikkakunnat ovat kaikki Novgorodin lähimmässä ympäristössä etelän ja lännen puolella.

²⁾ Новг. писц. кн. V 320 (Белеутова да Жеребцова): Погость Голинской: » . . . пашни въ поле по 14 десятинь, а на десятину сеяді по коробье съ четверткою ржи, а въ дву поляхъ по тому-жь . . . »

Novgorodin lähistöllä jo 1500 paikoilla sekä sittemmin koko puolen vuosisadan ajalla oli tapana kylvää ruista desjatiinan alalle. Luulen kumminkin, että tämä sama kylvömäärä oli vallalla muuallakin ja muunkinlaisilla tiluksilla kuin suuriruhtinaan, sillä samanlainen viljelystapa oli kaiketi käytännössä novgorodilaisten kesken yltyleensä.

Kylvömääränä olisi siis ollut 5 nelikkoa eli 1 koroppa ja nelikko desjatiinalle. Jos nyt meidän aikoina hehtaarille kylvetään 2 hehtoa, ¹⁾ ja desjatiina sekä hehtaari ovat miltei samankokoiset alat, oli koropan suuruus $1\frac{3}{5}$ hehtoa ja sen kylvöala $\frac{4}{5}$ desjatiinaa tai hehtaaria. Jos taas 2 hehtoa painaa 9 puutaa, ²⁾ saamme koropan painoksi 7,2 puutaa, siis melkein saman painomäärän kuin prof. Nikitski on saanut laskelmissaan. Tästä johdumme sitten siihen kylvön määrään desjatiinalle, joka prof. Sergejevitšin yllämainitun huomautuksen mukaan on vielä nykyisinkin keskimääränä Novgorodin tienoilla, — desjatiinalle olisi nimittäin kylvetty 9 puutaa ruista.

Olemme näin pitkältä puhuneet näiden novgorodilaisten mittojen suuruudesta, koska asia on tähdellinen koko maanomistuksen, viljelysalojen y. m. tarkemmalle selvittelylle. Nähtyämme, mitä itse alkuperäiset lähteet, verokirjat, niistä tiedävät, noudatamme seuraavissa tutkisteluissamme mieluummin niiden antamaa osviittaa kuin eri tutkijain mielipiteitä.

Kun näitä verokirjoihin perustuvia laskelmiamme sovitamme Laatokan Karjalassa tavattaviin kylvömääriin, huomaamme edellä esittämämme taulukon mukaan, että 69 % Etu-Karjalan kylistä olisi omistanut $3\frac{1}{5}$ hehtaaria peltoa, 21,2 % — alle sen määrän $1\frac{3}{5}$ hehtaariin saakka ja 9,69 % siitä ylöspäin $5\frac{3}{5}$ hehtaariin saakka.

Karjalan verokirja puhuu kumminkin vain ruiskylvöstä — »kylvävät ruista niin ja niin monta koroppaa». Jos siis koko tuo verokirjan mainitsema viljelysala käytettiin rukiin kylvämiseen, täytyisi johtua siihen päätökseen, että rukiin vil-

¹⁾ Ronimus, Väitösk. 62.

²⁾ Ronimus, l. c.

jelys ainakin Etu-Karjalassa oli silloin tavattoman laajaksi paisunut. ¹⁾ Vaan ottaen huomioon, että rukiin ohessa viljeltiin koko joukko muitakin viljelyskasveja: kauraa veromäärästä päätäten lähes yhtä paljon kuin ruistakin, ohraa, pellavia, paikoittain vehnääkin y. m., jotka tietysti vaativat osalleen melkoiset määrät viljelysmaata, — sitä paitsi oli osa peltoa arvattavasti kesantona, — tuntuu päinvastoin siltä, kuin olisi tuo verokirjan mainitsema viljelysmaa ollut liiankin niukka kaikille näille eri viljelyskasveille. Todennäköisesti oli asianlaita kuitenkin niin, että rukiin, kuni pääviljalajin, kylvö on pidetty vain koko viljelysalan ilmaisijana, ilman että sillä tarkoitettiinkaan todellista rukiin kylvömäärää. Verokirjurit eivät katsoneet tarpeelliseksi eri viljalajien kylvöaloja merkitä; se olisi ollut sekä liian pitkälistä joka kylässä tehdä että vaikeatakin, sillä se olisi vaatinut viljelysmaiden tarkempaa mittausta ja arvioimista. Kun sitä paitsi eri viljalajien kylvösuhde on jotenkin pysyväinen, — kauran rukiiseen kuin 2 : 1, ohran rukiiseen melkein kuin 1 : 1 j. n. e., ²⁾ — otettiin eksponentiksi päävilja, ruis, tai paikoittain toukovilja, ja määrättiin kylvöalan suuruus sen mukaan kuinka paljon sitä viljalajia olisi mennyt peltojen siementämiseen, jos kaikki olisi kylvetty samalla viljalla. Tällainen arvioiminen kävi sitä helpommaksi, kuin kaikesta päättäen arvioitiinkin vain yksi pelto kolmesta samantlaisesta ja ehkäpä juuri se, johon sillä kertaa pääviljalajia kylvettiin. Varmalta näyttää näet, että vanhemmissa verokirjoissa on myöhempiin verraten käytetty monessa kohden suppeampaa, yksinkertaisempaa merkitsemistapaa, niinpä kylvöalastakin puhuttaessa. Ei ole nimitäin epäilemistä, että Novgorodin alueilla jo XV:n vuosisadan loppuosalla oli jotenkin yleensä vallalla *kolmivuoroviljelys*. Sen myöntävät venäläiset tutkijatkin yleisesti, vaikka, omituista kyllä, päättelevät siitä ex analogia muilta seuduilta Suzdalin, Valgetjärven y. m. otettujen todistusten nojalla eivätkä vetoa itse novgorodilaisiin todistuskappaleisiin, nimittäin taaskin

¹⁾ Vert. Ronimus, Väitösk. 62.

²⁾ Vert. Рожковъ, Сельское хозяйство, 54.

verokirjoihin.¹⁾ Palaamme sen vuoksi jälleen äsken käyttämiimme Šelonan viidenneksen verokirjoihin: ne antavat meille tässäkin varsin mielenkiintoisia tietoja. Jo yllämainitut kohdat vv. 1501 ja 1551 verokirjoista, joita käytimme todistuksina koropan kylvöalasta puhuttaissa, osoittivat samalla, että kolmivuoroviljelys oli käytännössä Novgorodin ympäristöllä jo 1500 paikoilla, kun ne yhtämittaa toistivat, paljonko oli peltomaata »yhdessä pellossa», jonka lausetavan tarkoituksen myöhempi verokirja aina selitti lisäämällä: »mutta kahdessa samoin». Näin on kolmivuoro-käsite sittemmin ilmaistu kaikissa myöhemmissä novgorodilaisissa verokirjoissa alkaen v:sta 1539, jolloin jo tuli tavaksi lausua selvään se, mikä aikaisemmin käsitettiin jo itsestään sisältyvän tuohon stereotyyppiseen lausumatapaan: »kylvävät ruista niin ja niin monta koroppaa», ja mikä vain silloin tällöin vanhemmilta kirjureilta sattui pujahtamaan esiin, kun tarve vaati. Kun esim. oli ilmaistava viljelyksessä ollut maa-ala autiokylissä, joiden suhteen ei enää voitu sanoa, paljonko silloin yhteen peltoon kylvettiin, merkittiin usein koko viljelysala yhtenä kokonaisuutena seuraavaan tapaan: »Zamošjen kylä, autio, viljelysmaata on kaikissa kolmessa pellossa 15 koropan ala, mutta vanhassa kirjoituksessa oli 2 obsaa». ²⁾ Tässä tulee siis esiin »kaikki 3 peltoa» yhdessä; vanhassa kirjoituksessa oli tietysti tästä kylästä, kuten muistakin, merkitty: »... kylvävät ruista 5 koroppaa, 2 obsaa.» Samoin: »Pustoperžan kylä, autio, peltomaata kaikissa kolmessa pellossa 8 koropan ala, heiniä 20 rukoa, kirjoituksessa oli obsa». ³⁾ Toisinaan lyhennettiin tätä

¹⁾ Näin Sergejevič (Древности, III 90), Rožkov (Сельское хозяйство 105) y. m. On kyllä mahdollista, että jotkut teokset, joita en ole sattunut saamaan käsiini, niihin vetoavatkin, mutta nähtävästi ei nämä mainitsemani uudemmatkaan tutkijat ole sellaisia tunteneet. Seikka näyttää viittaavan siihen, että verokirjoihin on vielä runsas varasto käyttämättömiä tietoja kätkeytyneinä.

²⁾ Новг. писц. кн. V: книга Шелонской пятины 1498 года, стр. 105: Щирский погость: »... а пашные земли во всёхъ трехъ поляхъ на 15 коробей, ...»

³⁾ Нов. писц. кн. IV 124; 1498: Которский погость. Inkerissä on Puustoperän kylällä ollut samanlainen venäläinen nimi. Samoin V 114.

lausumatapaa vielä, merkiten vain: »mutta peltomaata oli 3 koropan ala» (на 3 кор.)¹⁾, tai lausuttiin autiokylistäkin yhden pellon kylvöala (пашенной земли въ полѣ на 4 кор.)²⁾

Tällaiset esimerkit, niin selviä kuin ne ovatkin, voidaan kumminkin väittää vain yksityisiksi tapauksiksi tai poikkeuksiksi tavallisesta. Voimme kumminkin tuoda kymmenittäin esimerkkejä, jotka todistavat samaa, s. o. osoittavat, että vanhan kirjoituksen merkitsemistapa oli vain tyypistettyä, vaikka tarkoittikin samanlaista jaotusta »kolmeen peltoon» kuin myöhemmätkin verokirjat. Niitä saamme runsaasti, jos vertailemme eri vuosien verokirjoja keskenään, joita Šelonan viidenneksestä onneksi on säilynyt samoilta paikkakunnilta, vaikkapa katkonaisinkin. Olen siten vertaillut vv. 1498, 1499, 1501, 1524, 1539, 1551 ja 1571 kirjoja ja löytänyt niistä suuren joukon samoja kyliä, vieläpä sellaisia, joissa on aivan sama obsaluku sekä koroppa- ja rukomäärä, mutta myöhemmissä aina nuo säännölliset lisäykset: »yhdessä pellossa, ja kahdessa samoin», taikka on erotusta vain heinäsadossa. Etenkin on opettavaista verrata toisiinsa vv. 1498 ja 1539 verokirjoja, jälkimäisessä kun ensi kerran tapaa nuo lisäykset, ilman että muut muutokset ovat sen suurempia. Otan siitä osoitteeksi muutamia kyliä: (ks. seur. siv.)

Näihin voisimme lisätä vielä muitakin samaa todistavia esimerkkejä: papiston kylvömaista muutamissa pokostoissa eri vuosilta, eräistä vaihdetuista tiluksista³⁾ y. m., mutta ylläolevatkin jo riittänevät. Epäilemättä voisi samanlaatuista todistuksia saada muistakin viidenneksistä, jos vain olisi tilaisuutta vertailuun aikaisempien ja myöhempien verokirjojen kesken, vaan sitä tuskin enää saataneen.

Hiukkasen tapaamme viittauksia kolmivuoroviljelyksestä Vatjan viidenneksen verokirjassakin v:ltä 1500. Eräässä kohden mainitaan näet, että Gditskin pokostan pappi kyntää kirkon maata vain »yhdessä pellossa 3 ruiskoropan kylvöalan».⁴⁾

¹⁾ Ks. samat verokirjat: V 115, 159, IV 42, 109 y. m.

²⁾ Samoin IV 109, V 159, IV 170.

³⁾ Esim. Burjagin pokostassa 1499 (V 415), 1524 (V 399) ja 1551 (V 325).

⁴⁾ Новг. писц. кн. III 65.

Pokosta	Kylä	1498					1539					Verokirjan kohdat
		talvoja	henkiä	koroppaa	rukoa	obsaa	talvoja	henkiä	koroppaa pellosa ja kahdessa samoin	rukoa	obsaa	
Mihailovski	Mežnik	2	2	40	150	2 $\frac{1}{2}$	2	5	10	150	2 $\frac{1}{2}$	V 189, IV 293
"	Vyskid	1	3	8	50	2	3	8	50	2	"	" IV 294
"	Morino	3	6	12	100	3	8	12	100	3	V 191, IV 299	
Karatšumi	Boljšoje	2	4	8	60	2	2	8	60	2	V 271, IV 305	
"	Demjanovo	1	1	4	20	1	1	4	20	1	" IV 308	
Ofremov	Ljubastitsa	1	2	2	50	1 $\frac{1}{2}$	1	2	50	1 $\frac{1}{2}$	V 235, IV 361	
"	Zahod	1	1	1	4	1	1	4	30	1	" IV 362	
"	Guharevo	1	1	1	30	1	1	4	30	1	" IV 362	

Toisessa kohdassa taas sanotaan Budkovon pokostan papilla olevan sarkoja »kahdessa pellossa». ¹⁾

Kaikki tämänlaiset seikat huomioon ottaen voi pitää varmana, että kolmivuoro oli XV:n vuosisadan lopulla ainakin jo hyvin yleisenä viljelystapana Novgorodin viidenneksissä, vaikeivät sen ajan verokirjat siitä monasti mainitsekaan. Peltoja oli siis kolme, joista yhteen kaiketi kylvettiin etupäässä syysvilja, toi-

¹⁾ Новг. писц. кн. III 358. Gditsk on Novgorodista pohjoiseen, Budkovo luoteeseen, kumpikin lähellä Inkerinmaan rajoja.

seen pääasiallisesti toukoviilja ja muut viljelyskasvit, kolmas taas sai sillä aikaa levätä. Ja kun viljelysmaa näin oli jaettu kolmeen samanlaiseen palstaan, tarvittiin vain yhden suuruus merkitä verokirjaan, niin oli toistenkin jo samalla määrätty. Todellisuudessa oli sitä siis kolme kertaa enemmän kuin ilmoitettu koroppamäärä osoittaa, niin että peltomaata riitti kunkin vuoden ja eri viljakasvien osalle. Ruiskoropan kylvöala oli, kuten edellä mainitsimme, vain lyhyiden vuoksi otettu eksponentiksi kaikille muillekin viljelyksille.

Näin ollen olisi suurimmalla osalla Etu-Karjalan kyliä ollut viljelysmaata kolmessa pellossa yhteensä noin 10 hehtaarin verran, vähemmällä osalla $3\frac{1}{5}$ —9 heht. ja vain $\frac{1}{10}$ osalla yli 10 ha, 16 ha saakka. Luultavasti olivat kaskiviljelykset, joita Karjalassa arvatenkin oli paljon, luettu tähän samaan summaan. Erikseen eivät vanhemmat verokirjat niistäkään kerro mitään. Vasta myöhemmissä esiintyy termi »kynnettyä metsää niin ja niin paljon» kaiketi kaskimaita tarkoittavana.

Peltomaiden lisäksi tuli niityt, joiden pinta-alan verokirja, niinkuin tiedämme, ilmaisee niistä niitetyn rukoluvun eli kopnien mukaan. Rožkovin tiedonantoja noudattaen saamme obsaa kohti enimmille Etu-Karjalan kylille niittyä ainoastaan $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ ha, muutamille enemmänkin, 5 ha saakka, pienelle osalle allekin $\frac{1}{2}$ ha. Lisänä oli kai myöskin se vähä, mikä saatiin »kolmannesta pellostä», kesannosta, eläinten ruokon avuksi, jokivarsien ja järvenrantojen kaislat ja ruo'ot y. m.

Kun koko Etu-Karjalassa kylvöalan ilmoitetaan v. 1500 yhteensä tekevän 3396 koroppaa ja heinäsadon 15562 rukoa, tulee siitä keskimäärin:

kylää kohti	6,58	kor.	ja	30,16	rukoa,
taloa	»	4,84	»	»	22,2
obsaa	»	3,85	»	»	17,63

Kylässä oli siten keskimäärin 5,3 ha ala kylvömaata »yhdessä pellossa» ja noin $1\frac{1}{2}$ ha niittyä, talolla lähes 4 ha peltoa ja vähän yli hehtaarin niittyä, yhteen veroyksikköön, obsaan, sisältyi likipitään 3 ha peltomaata ja 0,88 ha niittyä.

Tämä suhde pelto- ja niittymaan välillä vastaa jokseenkin tarkoin sitä, jonka Rožkov todistaa olleen normaalimääränä maanviljelystaloudessa Venäjällä XVI:lla vuosisadalla.¹⁾ Koko peltomaa »kolmessa pellossa» suhtautuu näet Karjalassakin niittymaan alaan kuin 10 : 1.

Laajimmat viljelykset olivat luostaritiluksilla Sakkulassa, 777 kor. ja 3305 rukoa;²⁾ niissä ovat keskimäärät kylälle sekä talolle suurimmat (9,47 kor., 40,3 rukoa, jopa Konevitsan luostarin maalla 11,5 kor. ja 46,28 rukoa kylää kohti; 6,58 kor. ja 28 rukoa taloa kohti); mutta obsalle tulee täälläkin melkein sama keskimäärä (3,87 kor. ja 16,16 rukoa) kuin tuo yleinen. Sen jälkeen oli suurin kylvöala kylää kohti, 8,21 kor., arkkipiispan tiluksilla Raudun pokostassa.

Selostettuamme täten, mitä kylvöalasta, veroyksikköjen suuruudesta y. m. s. olemme vanhojen lähteiden perusteella voineet selville saada, palaamme vielä takaisin aikaisemmin esittämäämme seikkaan, nimittäin veroyksikön, obsan, vaihtelevaisuuteen. Näimmehän obsan Etu-Karjalan kylissä liikkuneen 2 ja 7 koropan kylvöalan rajoissa. Miten on siis selitettävä sellainen erotus sitä vastaavassa kylvöalassa, että se toisissa kylissä voi sisältää vain kuuden koropan alan kolmessa pellossa, toisissa parinkymmenen? Epäilemättä oli tähän erilaisuuteen monet seikat vaikuttamassa. Maaperä ei tietysti ollut samanlainen kaikkialla: hyvää maata luettiin kaiketi jo vanhemmissa kirjoituksissakin yhteen veroyksikköön vähemmän kuin keskinertaista, huonoa sitä enemmän. Myöhemmissä kirjoituksissa on tuollainen erotus jo selvään ilmaistukin: maa oli jaettu kolmeen eri lajiin ja veroyksiköitä on tasoitettu lisäämällä huonoa maata runsaammin yhden obsan alaan. Vanhemmilla viljelyseuduilla oli obsan käsittämä ala varmaan myöskin pienempi kuin siellä, missä viljelys vielä oli heikko, samoin vanhoissa taloissa uudisasutuksiin verraten.³⁾ Kaikenlaiset nautteet, hyvät kalavedet, eränpyyntipaikat y. m., yleensä tilaisuus sivuansioi-

¹⁾ Рожковъ, Сельское хозяйство, 72.

²⁾ Vrt. Ronimus, väitösk. 59.

³⁾ Esim. Karjalassa Врем. XII 97, 98: uudiskylä — 3 kor., 10 rukoa, 1/2 obsaa, ja sen vieressä vanha kylä: 3 kor., 10 rukoa, 1 obsa.

hin maanviljelyksen ohella lisäsi kylän tai talon varallisuutta ja vähensi obsan käsittämää kylvöalaa. Samoin vaikutti kaiketi itse viljelijän omaisuus- ja perhesuhteetkin: yksi mies yhdellä hevosella raataen oli vähäkykyisempi veronmaksaja, kuin jos hänellä oli talossaan useampia raatajia. Näyttääpä viljelijän oma yhteiskunnallinen asemakin vaikuttaneen siihen, montako veroyksikköä verokirjurit hänen viljelyksilleen panivat: useat korkeammat koroppamäärät yhtä obsaa kohti tapaamme näet maanomistajain omissa asuinkylissä,¹⁾ vaikkapa he tuskin lie-nevät ottaneet juuri huonoimmat maat kartanonsa viljelyksiin. Syyt veroyksikön vaihteluun olivat siten monenlaiset, kuten ne seikatkin, joita verokirjurien tuli ottaa huomioonsa määritelles-sään, kuinka suuren alan kulloinkin »yksi mies yhdellä hevosella kyntää». Arvattavasti oli verokirjureille menettelyohjeiden ohessa annettu laaja valtuus arvostella oman paraimman käsi-tyksensä mukaan eri kylille ja taloille kuuluvat edut ja sen mukaan määrätä niiden osalle tulevat veroyksiköt, korottaa tai vähentää niitä,²⁾ sanalla sanoen, sovittaa ne, niinkuin vanha

¹⁾ Karjalassa kuitenkin vanhan kirjoituksen aikaan nähtävästi vähemmän. Kts. esim. Врем. XII 51, 52, 65 (kahdesti), 104.

²⁾ Se näkyy m. m. niistä valituksista, joita liian korkean arvioi-misen johdosta tehtiin. Sellainen korkea arvio tapahtui hyvin laajassa määrässä esim. v. 1499 Korostynin ja Burjagin pokostoissa Šelonan viidenneksessä. Verokirjuri Valujev oli korottanut veroja niin, että muutamia kyliä autioitui, ja melkein joka kylän kylvöala suuresti vä-heni. Hallituksen täytyi lähettää 1524 kirjuri Volosatyi oikaisemaan arviota, jolloin Korostynissä noin 30 % veroyksiköistä poistettiin ja veroja sen mukaan alennettiin. Новг. писц. кн. V 388 и 407; V 399 и 415. — Siihen viittaa myöskin sellaiset kohdat Laatokan Karjalan verokirjassa, joissa puhutaan veroyksiköiden vähentämisestä muuta-milta köyhtyneiltä tilallisilta: Врем. XII 23, 28, 29, 63, sekä moni muu kohta, jossa ilmoitetaan obsaluku vähenneeksi, vaikka kylä-, talo- ja henkiluku ovat pysyneet ennallaan. Samoin todistaa sitä moni autio-kylä koskeva kohta Šelonan ja etenkin Derevan viidenneksessä. Liian korkea arvio oli nähtävästi ollut syynä autioitumiseen, ja siitä huo-mauttavat myöhemmät verokirjurit tavallisesti seuraavaan tapaan: »Mikulkinon kylä on autio, oli kirjoitettu kahdeksi obsaksi, mutta maata on sen alla puoleen obsaan (на ½ обжы)»; »Prudištšan kylä on autio, oli kirjoitettu obsaksi, mutta maata sen alla puoleen obsaan. Ja talo oli kirjoitettu kyläksi Kolodnassa, vaikkei sen alla

verotusermi kuului, kunkin »omaisuuden, elinkeinojen ja voiman mukaan». Tällöinen yksilökohtainen arvioimistapa taas ei luonnollisesti ollut vaikuttamatta obsan suuruuden vaihtelevaisuuteen.

Vaan kaikista mainitunlaisista obsan suuruuteen vaikuttaneista tekijöistä huolimatta, huomaa verokirjoja tarkastellessa, että sen, ja samoin siis atrankin, pääsisältönä, silloin kun vanhat verokirjat laadittiin, oli maaseuduilla sittenkin jo maa. Työaseita ja elävää työvoimaa s. o. mies- ja hevoslukua merkinneiden asteiden kautta kävi kehitys siihen suuntaan, että sen lopulta täytyi muuttua aivan määrättyksi maa-alan ilmaisijaksi. Semmoisena tapaamme sen myöhemmin XVI:n vuosisadan kirjoissa. Mutta jo vanhemmissakin, XV:n vuosisadan verokirjoissa viittaa moni lausetapa tähän sen yhä muuttuvaan merkitykseen. Kun luemme Karjalan verokirjassa tähän tapaan: »mutta obsasta ei veroa ollut, s i t ä k y n t i Luka itseään varten»; »mutta k ä k s i o b s a a k y n t i Isak itseään varten»,¹⁾ niin näemme tässä jo n. s. vanhan kirjoituksen aikaan kysymyksen olevan etupäässä maa-alasta. Lauselmat semmoiset kuin: »hävisi Kuittolan kylä Rajalassa, autio, mutta oli 2 obsaa»; »Babjen kylä Käkisalmen kaupungin luona, autio, mutta oli obsa»²⁾, osoittavat, samoin kuin kaikkien asuttujen kylien kylvömäärätkin, että obseille pantiin yksinomaan a s u t t u m a a, vieläpä p e l t o m a a,³⁾ ja vain verollinen (Врем. XII 33: »pokostalla

ole maatakaan». Новг. писц. кн. I 159, 311 y. m. m. Sergejevitš (Древности III 315) katsoo olevan aivan selvää, että obsa tällaisissa tapauksissa esintyy määrättyinä maa-alan mittana, vaikka ei sano tietävänsä, kuinka suuri se oli. Sitä on vaikea tietääkin, kun ei siitä verokirjoissa ole vihiäkään. Vertaa tähän esim. Karjalan verokirjurin merkintää Ylä-Sappaan kylistä (Врем. XII 29): »Kaikkiaan vanhan kirjoituksen mukaan ... 3 obsaa ..., mutta uuden kirjoituksen mukaan ... 1½ obsaa ... mutta 1½ obsaa on heiltä vähennetty köyhyyden tähden». Jos nämä kylät olisivat kokonaan autioituneet, olisi Derevan verokirjuri varmaan niistä merkinnyt, että arvio oli liian korkea. Karjalan verokirjuri ei senlaatuista lausetapaa ollenkaan käytä: ei nähtävästi tahtonut arvostella edeltäjänsä työtä.

1) Врем. XII 41, 43.

2) Врем. XII 9, 16.

3) Kts. esim. Käkisalmen Ylösnousemisen kirkolle kuulunutta

verottomia: pappi Savva, ... obseille ei ole pantu»). Obsa oli siis etupäässä viljeltyyn peltomaahan kohdistuva veroyksikkö, jonka sisältämä maa-ala oli suuruudeltaan vaihteleva, vaikka se Novgorodin vallan loppuaikoina ja Moskovan vallan alkupuolella oli, novgorodilaisen määräytyksen mukaan, vielä läheisessä suhteessa elävään työvoimaan.

Taka-Karjalan veroyksikkö, *joutsi*, näyttää olleen samanlaisen kehityksen alainen kuin obsa muilla seuduin. Osoitettuun alkujaan sikäläisen tärkeimmän elinkeinon, metsästyksen, verollista pääasetta, joutuu se elävää työvoimaa, joutsen jännitykseen kykenevää miestä merkitseväksi verotusyksiköksi. Semmoisena tapaa sen yleensä vielä v. 1500 verokirjassa, jossa se vastaa obsaa, sillä joutsiakin laskee verokirja aina kolme yhteen atraan; vaan samalla ilmaisee se myöskin verohenkien määrää, koska joutsi- ja verohenkiluku on joka kohdassa aivan sama. Maa-alan kanssa ei sillä sitä vastoin näytä vielä olevan mitään tekemistä, vaikka moni kohta verokirjassa todistaa, että maanviljelystä Taka-Karjalassakin jo silloin harjoitettiin joka pokostassa.¹⁾ Vasta myöhemmin, XVI:llä vuosisadalla esiintyy se, kuten obsakin, viljellyn maa-alan yksikkönä. Silloin puhutaan jo puolesta, neljännes-, kahdeksannes-joutsesta j. n. e.²⁾ Venäläisille tutkijoille on koko joutsikäsite ollut nähtävästi outo: tuskin kukaan heistä on siihen sen enempää huomiota kiinnittänyt. »Veroyksikkö Novgorodin pohjoisilla suomalaisilla alueilla», on ainoa siitä heillä näkemäni määritys,³⁾ joka seikka puolestaan viittaa meillä tavalliseen käsitykseen tämän verotermin suomalaisesta alkuperästä.

Paitsi ylläselosteltuja maaseudun veroyksiköitä on vielä

Kivikodan (Киврода) kylää Laatokan etelärannalla Laatokan kaup. pokostassa. Vanhan kirjoituksen aikaan oli siinä ollut 6 taloa, 11 henkeä, 6 obsaa, mutta v. 1500 kirjoituksessa oli vain 3 taloa, 3 henkeä peltoa kalastajia; heitä ei enää pantu obseille, »sentähden että ovat ilman peltoa». Врем. XI 36.

¹⁾ Kts. Врем. XI esim. koko Salmin pokostaa.

²⁾ Отказная Книга 7¹/₈₅ № 28. Kurkijoen pokostan tutkintokirja.

³⁾ Vert. kuitenkin edellä s. 10 mainittua »joutsen» sekoittamista »mutkaa, poukamaa» merkitsevän sanaan.

mainittava kaupungeissa obsaa vastaavana käytetty yksikkö, *talo*, jonka otamme lähemmin puheeksi Käkisalmen kaupungista ja Suvannon Taipaleen kauppalasta selkoa tehdessämme, koska se Karjalassa tuli ainoastaan näissä paikoin kysymykseen.

Näitä veroyksiköitä noudatettiin luonnollisesti valtionmailla ja valtiolle suoritettavia veroja ja rasituksia määrättäessä. Yksityisillä maanomistajilla, tilallisilla, luostareilla, arkkipiispaila, oli sen sijaan nähtävästi yleensä käytännössä omat erikoiset verotuserusteensa, kun vuokratalonpojilta veroja kannettiin. Usein mainittu Šelonan verokirja antaa siitäkin todistuksia monin paikoin. Niinpä kantoi arkkipiispa sekä useat luostarit veronsa omien atrojensa mukaan, joihin meni obseja aina enemmän kuin valtion atraan, milloin 4 tai 5 obsan paikoilla, milloin 7, 8, 12, jopa 14:kin obsaa.¹⁾

Tilallisten mailla tapaa erikoisina veroyksikköinä »osan» tai »arvan» (ВЫТЬ, жеребей) myöskin erilaisia obsamääriä vastaamassa.²⁾

¹⁾ Новг. писц. кн. IV, V. Paraiten näkyy se Jurjevin luostari-tiluksen selostuksesta Mihailovskin pokostassa (V 189; 1498). 60 obsaa eli 20 novg. atraa teki siellä luostarin atroja $4\frac{1}{4}$, joista tuli luostarille tuloa, mutta atralta tuli rahaa 24 riunaa 6 tenkaa». Luostarin atra oli täällä siis yli 14 obsaa. Joka kylästä, paitsi muutamia $\frac{1}{2}$ obsaa käsittäneitä, luutellaan sitten veroyksiköt sekä obseissa että luostarin atroissa, mutta sama atraluku ei vastaa aina yhtä suurta obsamäärää; esim. *треть четъ сохи* (= $\frac{1}{12}$ atraa) on useimmiten = obsa, mutta joskus myöskin $1\frac{1}{2}$ tai 2 obsaa; *четъ сохи* (= $\frac{1}{4}$ atraa) = $1\frac{1}{2}$, 2 tai 3 obsaa j. n. e. Saman luostarin tiluksella Berezan pokostassa (V 310) teki atra noin $8\frac{1}{2}$ obsaa. Volotovin luostarin maalla (IV 40) oli atra = $4\frac{4}{5}$ obsaa; Ontonovin luostarin (IV 39) — $4\frac{10}{11}$ obs. Arkkipiispan tiluksilla: 7 obsaa (V 92), 8 obsaa (IV 134), 12 obsaa (V 106). Samoin luostariatroja V 310, IV 86 y. m.

²⁾ Новг. писц. кн. V 113: Jakov Korobin, posatniekka Kasimirin veljen tilalla muodosti kukin kylä yhden »vuitin» (= osan, — Inkerissä oli »vuitti» entinen nimitys yhteismaasta jollekin talolle kuuluvalla osalla), vaikka obsaluku oli 2, $2\frac{1}{2}$ ja 3 eri kylissä. V 120 mainitaan Feodor Teljatevin tiluksella obsien ohella myös arvat eli osudet (žerebei) ja näyttää 2 obsaa yleensä tehneen yhden arvan, olipa kylvömäärät mitkä tahansa. Verot ovat määrättyt »arpojen» mukaan. V 125 vastaa 2 arpaa 7 obsaa, V 315: 15 arpaa = 24 obsaa; V 139 luutellaan obsat sekä arvat eri kylistä, mutta esim. $\frac{1}{2}$ arpaa voi olla = 1, $1\frac{1}{2}$ tai 2 obs. j. n. e. V 139 mainitaan 15 arpaa = $27\frac{1}{2}$ obsaa.

Karjalan verokirjassa esiintyy tällainen erikoinen veroyksikkö vain arkkipiispan mailla Ilomantsin pokostan 4:ssä perevaarassa. Siellä ei nimittäin veroja kannettu joutselta, vaan talolta: 12 tenkaa piispalle, 2 tenkaa veronkantajalle ja nelikko rukiita kymmenysmiehelle, siis noin 16 tenkaa talolta, vaikkapa talojen joutsiluku vaihteli yhdestä neljään. Mutta verokirjasta näkee melkein joka sivulta, ettei veroja yksityisiltä tiluksilta kannettu obsien mukaan, koska samaa obsalukua vastaa hyvin erilaiset veromäärät tai päinvastoin yhtä suuret verot tapaa eriobsaisilla kylillä. Maanomistajain ja heidän vuokratalonpoikiensa kesken oli tietysti olemassa varsin vaihtelevia sopimuksia, riippuen siitä, oliko talonpoika vasta asettunut maapalstalleen vaiko jo kauemmin siinä asunut, millainen oli viljeltävä maa, mitä muita etuja siinä oli j. n. e. Sitä enemmän voivat verotusperusteet luonnollisesti vaihetella eri omistajien mailla.¹⁾

¹⁾ Ottaen tasaisemman vertailun vuoksi muutamia Etu-Karjalan kyliä, joissa kylvömäärä obsalle oli kussakin sama (4 koroppaa) ja jotka kukin suorittivat verona $\frac{1}{2}$ viljasta, näemme, että muiden verojen määrä voi suuresti vaihetella. Niinpä oli verojen raha-arvo obsaa kohti, paitsi viljakolmannelta:

Kalistonniemellä (arkkipiispan, XII 8) — $6\frac{1}{2}$ tenkaa,
Salmen kylässä (Mark Panfiljevin, XII 38) — 30 tenkaa,
Vepsässä (saman, XII 88) 57 tenkaa,

Marjinossa (Feklistovin, XII 10) — 0 tenkaa; vain viljakolmannes. Uudiskylillä ei taas »vapaavuosina» ollut vielä mitään veroa.

5. Porvoon, Helsingin ja Oulun taistelu tapuli- oikeuksista vuosina 1743—1744.

Kirjoittanut

A. R. Cederberg.

Kun parhaaksi oli saatu tietää, että Hamina ja Lappeenranta eivät enään tulisi kuulumaan Ruotsin vallan alle ja Itä-Suomi näin muodoin tulisi kadottamaan tärkeät kauppapaikkansa ja myös ainoan tapulikaupunkinsa, jätti valtiopäivillä oleva Porvoon kaupungin edustaja, pormestari *Gabriel Hagert* anomuksen säädyille, että Porvoo saisi tapulikaupungin oikeudet ja luvan perustaa kauppaloita tai n. k. varastopaikkoja (nederlagsplatser) maaseudulla, esittäen tällaisiksi Rantasalmea, Mikkelä tai Ristiinaa.¹⁾

Anomukselle pontta ja vahvistusta antaaksensa jättivät Karjalan, Hämeen ja kaksi Savon edustajaa talonpoikaissäädyyssä tämän anomuksen puolesta puoltokirjeen, jossa he esitystä lämpimästi kannattivat. »Koska nyt» — sanotaan anomuskirjassa — »Lappeenrannan ja Haminan kaupungit, joissa Karjalan, Savon ja Pohjois-Hämeen rahvas tähän asti on harjoittanut suurinta kauppansa, ovat äskeisessä rauhassa luovutetut Venäjälle, pitänevät Valtakunnan Säädyt tavanmukaisella hellällä ja siis korkeasti kiitettävällä tavallaan huolta siitä, että keinot keksitään kaikkien talonpojalle välttämättömien tavaroiden

¹⁾ Kopio säätyjen kirjeestä kuninkaalle 12/9 1743 Mikkelin Läänin-arkistossa. — Tämä ja joukko tapuli-riitaa koskevia papereita löytyy mainitun arkiston nidoksessa *Ankomna Bref 1742*, mihin viitataan, ellei muuta nidosta ilmoiteta.

Onko tämä Hagertin anomus sama, josta *Mickwitz* mainitsee (*De finska deputationerna vid riksdagen 1742—1743* s. 112—113), emme uskalla varmuudella väittää.

hankkimiseksi muihin kaupunkiin, niin että talonpojat saavat niitä itselleen mukavasti ja ettei siis kauppa, kuten on peljätty, tule Venäjälle kääntymään. Sentähden ja koska allekirjoittaneet noiden seutujen edustajat ovat kuulleet, että pormestari Gabriel Hagert on alamaisimmasti tehnyt nöyrän anomuksen Valtakunnan Korkeille Säädyille, siitä että Porvoo saisi tapuli-kaupungin oikeudet, jonka kautta varmaan on oletettavissa, että tuonti tulee suuremmaksi ja luonnollisesti maaseudulle tarpeellisten tavaroiden hinnat huokeammiksi, kuin myös, että Porvoo voisi saada n. k. kauppalan tai varastopaikan Rantasalmen pitäjään, mikä seikka toisi mainion edun maalle, koska sekä koko Karjalasta että Savosta voitaisiin sinne saapua mukavasti kesällä ja talvella noutamaan suolaa ja mitä muuten tarvitaan, kun rahvas taas muussa tapauksessa olisi pakoitettu muilta kaukaisilta ja ehkä luvattomilta paikoilta sitä hakemaan, mikä saattaisi liian paljon hankaluuksia mukanaan», täytyy edustajien toivoa, että anomukseen suostuttaisiin.¹⁾

Itse Hagertin anomuksesta, mikäli sen sananmukaisesti ymmärrämme, ei olisi pitänyt olla muuta kuin hyvää sanottavaa, niin luonnottomalta kuin tuntuukin, että Savon ja Pohjois-Karjalan kauppa olisi voitu menestyksellä suunnata Porvooseen asti. Olihan Hagertin tarkoitus, että sisämaan talonpojille Porvooseen hankittaisiin tarpeelliset ulkomaan tavarat ja että heidän kauppansa ei pääsisi kääntymään Venäjälle.

Mutta asia ei ollut itsestään selvä. Helsingin edustaja ei voinut tyvenin mielin nähdä, että naapurikaupunki saisi tapuli-oikeudet, joista Helsingille tulisi koitumaan huomattavaa haittaa. Asia oli saatava raukeamaan. Helsingillä sattui olemaan edustaja, jonka asianajajakyky nähtävästi on arvosteltava hyvällä kiitoslauseella. Ja hänelle sattui niin onnellisesti, että maaherra Stjernstedt myös kuului niihin, jotka asettuivat epäilevälle kannalle Porvoon edusmiehen anomuksen subteen.

Tuskin olivat anomus ja puoltolause jätetyt Suomen taloudellisten asioiden järjestämistä varten asetetulle deputatsioonille, kun jo Helsingin edustaja, pormestari *H. J. Forstén*

¹⁾ Puoltokirje on päivätty Tukholmassa 20/1743 ja ovat sen allekirjoittaneet Karjalan talonpoikien edustaja *Matti Härkönen*, Ylisen-Savon edustaja *Eskil Asilainen*. Alisen-Savon edustaja *Paavo Reinikainen* ja Hämeen edustaja *Haakon Kaarloupoika* (kopio M. L. A.).

kiirehti todistamaan, ettei asiaa tapulioikeuksien antamisesta voitu ratkaista, ennenkuin porvaristojen, rahvaan ja maaherrojen mielipidettä oli asiassa kysytty. Toiseksi oli saatava selville, tarvittiinko uusia tapulikaupunkeja entisten lisäksi ja kolmanneksi ei kysymystä suinkaan voitu ottaa päätettäväksi niin kauvan kuin raja vielä on selvittelemättä. Ja loppujen lopuksi huomautti Forstén, että tämä porvoolaisten anomus tulisi vahingoittamaan Helsingin ja Turun privilegioita. Sitäpaitsi olisi rahvaalle mukavampi, että kauppala perustettaisiin Kelttiin, josta Helsinki pitäisi huolen ja josta Helsingin edustaja jo oli tehnyt säädyille anomuksen. Vielä ei suinkaan ollut sanottu, eikö sopisi perustaa lähemmäksi rajaa uusi kaupunki, jossa samalla linnoitus tulisi olemaan rajan suojana. Sitäpaitsi ei ollut suinkaan varma, voisiko Porvoo pidättää Karjalan ja Savon kauppaa kääntymästä Venäjälle. ¹⁾

Tähän vastasi Porvoon edustaja, että Forsténin verukkeet olivat vaan keksityt ajan viivyttämiseksi. Mitä siihen ajatukseen tuli, että mahdollisesti voitiin ajatella uuden kaupungin perustamista lähemmäksi rajaa, huomauttaa Porvoon edustaja, että jos niin tulisi tapahtumaan, että sinne kaupunki saataisiin, jolle paremmin tapulioikeudet sopisivat, luopuisi Porvoo tapulioikeuksistaan. Mitä taas väitteeseen tuli, ettei Porvoo voisi tyydyttää maaseudun kauppaa, oli se perätön, sillä jos kaupunki saisi järjestää kauppalat sekä Mikkeliin että Rantasalmelle, jotka kumpainkin olivat lähellä rajaa, tulisi niistä maakunnille suuri hyöty; sitä paitsi ei Porvoo suinkaan tahtonut estää muita kaupunkeja käyttämästä näitä kauppaloita. ²⁾

Kaikesta näkyy, että taistelua ei käyty ainoastaan kynällä, vaan että muitakin keinoja käytettiin. Kun asiaa pappissäädyssä käsiteltiin, saapui pormestari Forstén sen istuntoon ja pyysi, ettei sääty tekisi mitään päätöstä, vaan lähettäisi asian Kuninkaalliselle Majesteetille. Sillä aikaa saataisiin kuulla, mitä naapurikaupungit ja asianomaiset kollegit asiasta arvelivat. Forsténin neuvosta ei myöskään Hagertille jätetty nähtäväksi vastustajiensa lausuntoja. ²⁾

¹⁾ Kopio säätyjen kirjeestä kuninkaalle 12/9 1743. M. L. A.

²⁾ Pappissäädyn ptk. 29/8 1743, 3/9 1743; *Mickwitz*, De finska deputationerna s. 115.

Asia oli siis tullut säätyjen istunnoissa käsiteltäväksi.

Mickwitz on siksi tarkasti selostanut asian käsittelyä eri säädöissä¹⁾, että meidän ei tarvitse muuta kuin mainita siitä pääkohdat. Porvarissäädöissä oli taistelu tulisin; Hagert ja hänen ystävänsä seisoivat toisella puolella, Forstén ja hänen miehensä vastakkaisella. Sääty päätti lopultakin 18:lla äänellä 12:ta vastaan puolustaa väliaikaisten tapulioikeuksien myöntämistä Porvoolle, kuitenkin sillä nimenomaisella ehdolla, ettei Kunink. Majesteetin tarvitsisi tähän oikeuteen kiinnittää huomiota asiaa lopullisesti ratkaistaessa. Kuvaava on porvarissäädyn perustelu asiassa — *Mickwitz* ei ole siitä maininnut — mikäli se käy pöytäkirjoista ilmi. »Sääty on siis» — sanotaan niissä — »katsonut toiselta puolen arveluttavaksi sallia mitään muutosta Helsingin ja Turun kaupunkien privilegioissa ilman edelläkäypää tutkimusta, mutta toiselta puolen yhtä arveluttavaksi antaa kaupan siirtyä Ruotsin alamaisilta venäläisille ja antaa viimemainittujen nyt alussa tottua siihen, ja sentähden arvellut omasta puolestaan olevan parasta ja tärkeätä, että koska valtakunnan alamaiset Savossa ja Karjalassa ja ne, jotka asuvat läbellä Venäjän rajaa, eivät voi saada oikeutta harjoittaa kauppaa valtakunnan rajojen ulkopuolella, vaan estävät sen rajatullivartiostot, seuraa siitä, ettei rahvasta saa pakoittaa kulkemaan liian pitkiä matkoja, kun he tahtovat ostaa tai myydä jotain. Olisi myöskin mitä vabingollisinta, jos kotimaan tavarain kauppa lähtisi sujumaan yli Venäjän rajan, mitä ei helposti voida lopettaa ja muuttaa, jos ei sitä alussa estetä, ennenkuin venäläiset siihen tottuvat. Sentähden Sääty pitää suotavana, että Porvoo saisi tapulioikeudet, kunnes tutkimus voitaisiin paikkakunnalla toimeenpanna ja tultaisiin näkemään, olisiko mahdollista perustaa uusi kaupunki lähemmäksi rajaa, kuin Porvoo on, jonka jälkeen alamaisuudessa voitaisiin Hänen Kuninkaalliselle Majesteetilleen esittää, että Hän, huolimatta tästä väliaikaisesti Porvoolle jätetystä oikeudesta, toimisi tässä suhteessa valtakunnalle ja yleiselle hyvinvoinnille edullisimmaksi havaitulla tavalla. Myöskin voitiin nyt heti perustaa Savoia ja Karjalaa varten muutamia kauppaloita, joissa Porvoo ja Helsinki sekä myös muualla Suomessa ja Pohjan-

¹⁾ Main. teos. s. 113—115.

maalla olevat kaupungit voisivat käydä, kunnes Hänen Kuninkaallinen Majesteettinsa asian ratkaisisi. . . »¹⁾

Aatelissäätö päätti ensin jättää kysymyksen Kuninkaallisen Majesteetin ratkaistavaksi, mutta otti sitten porvarissäädyn kehoituksesta asian uudestaan käsiteltäväksi ja tuli silloin samaan päätökseen kuin sekini. Näemme, että maaherra Stjernstedt on niiden puolella, jotka vastustivat viimeksi tehtyä päätöstä — siis väliaikaisten tapulioikeuksien myöntämistä Porvoolle.

Pappis- ja talonpoikaissäätö jättivät asian Kuninkaallisen Majesteetin ratkaisuvaltaan. Kaksi säätyä oli jäänyt kahta vastaan ja niin meni asia kuninkaisiin.²⁾

Porvoon pormestari jätti heti tämän jälkeen uuden anomuksen kuninkaalle, missä hän perusteli entistä pyyntönsä. Jokapäiväinen kokemus, sanoi hän, osoitti, että rajaseudun asukkaat tahtoivat kulkea yli rajan kauppamatkoillansa. Jo edellisinä aikoina oli huomattu, miten halukkaasti Karjalan ja Savon miehet kulkivat Venäjän puolelle hakemaan hollantilaista tupakkaa ja viemään tavaroitansa sinne, vaikka silloin Hamina ja Lappeenranta olivat siksi lähellä. Nyt olivat tällaiset kauppamatkat sitäkin luonnollisempia, kun mainitut Venäjälle luovutetut kaupungit olivat kuin suomalaisten sylissä ja suomalaiset kaupungit Helsinki ja Turku olivat 60 tai 80 penikulman päässä ja myös Pohjanmaan kaupungit olivat hyvin kaukana. Ainoastaan sillä tavalla oli vaara vältettävissä, että Porvoo sai tapulikaupungin oikeudet ja voi kohtuullisilla hinnoillaan vieroittaa rahvasta rajantakaisista kauppamatkoista. Porvoon kaupungilla oli myös kaikki tarvittavat edellytykset ollakseen hyvä tapulikaupunki; sillä oli hyvä satama, sillä oli rautatehtaita ja sahalaitoksia. Sitäpaitsi liinatehdas, joka on erittäin hyvässä kukoistuksessa. Tämä viimeksi mainittu tulisi kumminkin kuihtumaan, jos Karjalan talonpojat, jotka tähän asti olivat parhainta liinalankaa ja eniten myyneet, tulisivat harjoittamaan kauppaansa venäläisten kanssa ja myymään tavaransa rajan toisella puolella.

Porvoon edustaja kuvasi vielä, mitä etuja maaseudulla tulisi olemaan, jos kaupunki saisi tapulioikeudet, ja vakuutti lo-

¹⁾ Ote porvarissäädyn pöytäkirjoista 1/9 1743. M. L. A.

²⁾ Kopio säätyjen kirjeestä kuninkaalle 12/9 1743. M. L. A. — *Mickwitz* m. t. s. 115.

puksi samaa, mitä ennenkin, että jos lähemmäksi rajaa joku uusi kaupunki perustettaisiin, Porvoo luopuisi tapulioikeuksistaan uuden kaupungin hyväksi. Muu ei kaupungilla ollut tarkoitukseksi kuin estää kauppaa kulkemasta yli valtakunnan rajan.¹⁾

Ei ollut hidas Helsinginkään edustaja valvomaan oikeuksiansa korkeiden asianomaisten luona. Laajassa vastinekirjoittelussa, joka sekin on osoitettu kuninkaalle, pyysi hän huomauttaa ensiksikin, että Porvoo ei suinkaan voinut tyydyttää Savon ja Karjalan kauppatarvetta. Porvoo oli nimittäin niin pitkän matkan päässä Savon ja Karjalan mailta, että talonpojat eivät voisi sinne tavaroineen tulla. Varsinkaan eivät he kuljettaisi sinne tervaa, joka kumminkin oli maamiehen tuottavin kauppatavara; tätä näet ei voitu sopivasti muulloin kuin kesällä kuljettaa ja jos sitä aikoisi lähteä viemään kesällä, täytyisi kulkea milloin vesiä, milloin maamatkoja. Porvoo ei voinut estää talonpoikia tekemästä kauppansa Venäjällä, varsinkaan nyt, kun tavallinen kauppatie, joka johti vesiä myöten Savonlinnan ohi, kulki Venäjän valtakunnan alueella ja talonpojat tulisivat kulkemaan tätä tietä tullessaan kauppamatkoillensa Etelä-Suomen kaupunkeihin.

Näin ollen kävi Porvoon tapulioikeus joutavaksi ja vieläpä se tulisi vahingoittamaan muiden kaupunkien oikeuksia. Ja tämä oli tärkeä asia, joka sieti miettimistä ja tarkkaa harkitsemista.

Kuitenkin, huomauttaa edelleen Helsingin edustaja, jää vielä kysymys vastauksesta, millä tavalla savolaisten ja karjalaisten kauppaolot olisivat järjestettävät. Tästä ei sentään voitu vielä mitään sanoa, ennenkuin se rajakomisiooni, joka tulisi huolehtimaan uuden rajan toimeenpanosta, oli asiaa tutkinut ja kysellyt kaupunkien ja rahvaan mielipidettä. Ja vaikka suinkaan ei voitu muuta olettaa, kuin että maan molemmat tapulikaupungit Helsinki ja Turku hyvästi täyttivät maan kauppatarpeet ja hankkivat maamiehelle kaiken sen; minkä hän voi tarvita, niin esitti kumminkin Helsingin edustaja kaikkien mahdollisten erimielisyyksien välttämiseksi tulevaisuudessa, että Helsinki ja Porvoo yhdistettäisiin yhdeksi kaupungiksi. Tämä ehdotus on mielestämme siksi huomattava ja aikakauden kokeiluluonteelle

¹⁾ Kopio pormestari Hagertin päiväämättömästä memoriaalista kuninkaalle. M. L. A.

kuvaava, että mainitsemme siitä Helsingin edustajan omilla sanoilla.

»På det all dispute och theraf flytande förfång» — sanoo Forstén — »samt oredor emellan Helsingfors och Borgo städerne må nu och för framtiden arböjas och förekommas, föränlåtes Eders Kongl. Majest:s allernädigste godtfinnande jag i djupaste underdånighet underställa, om icke Helsingfors och Borgå kunde combineras och läggas til en stad på lika sätt och med samma inrättning, som Friedrichshamn och Willmarstrand woro sammanlagde, i hvilken händelse, som Borgo tå skulle komma att nyttja stapelrättigheten med Helsingfors, så kunde: *1:mo* Borgerskapet i bägge städerne få sittja crubbade vid theras gårdar och fastigheter, utan at bliwa mot theras wilja twungne till någon flyttring ifrån den ena staden till den andra. *2:do* Kunde Borgerskapet i Borgo hafwa frihet, att icke allenast med Helsingfors Boerne interessera i Skiepps-Redderier, utan ock ifrån Heisingfors, hwar est Siötull finnes, till utrikes orter exporterera alla theras waror och effecter, samt åter införskrifwa nödiga wahror till theras förrödenhet. *3:tio* Emot thet Borgo således hade frihet att idka seglation och utrikes handel gemensamt med Helsingfors, så skulle Borgerskapet i sidstnämde Stad äga frihet att hafwa nederlag och Kiöpmanna wahror i Borgo och them förytttra, samt therstädes få idka handel med Landtmannen, hvilken frihet Borgerskapet i Borgo jämwäl wore obetagen att nyttja uti Helsingfors. Och som *4:to* sedan bägge Städerne på thet sättet till enahanda frihet, handel och rörelse blifwit Combinerade; Så skulle och desse Städens Magistrater böra sammanfogas i så måtto, att Magistraten i Borgo blefwe transporterat till Helsingfors såsom förut warande gammal stapelstad, och ther skie en inrättning af Justitiae- och Politie Borgmästare, samt i Borgo förblifwa en Cämners-Rätt, hwarest en Rådman med en Notarius och några Bissittjare kunde administrera Justitien och förefallande oeconomica samt appellation skie therifrån till Rådstufwu Rätten i Helsingfors. Staten skulle härigenom ej blifwa på något sätt grave-rad, icke heller skulle bägge Städernes Borgmästare eller öfrige Magistrats-Personer och Betjante komma att lida, emedan hwar och en blefwe bibehållen wid sine Ämbeten och löner, utan wore twärtom att förmoda i stället för thet these Magistrater nu

hafwa mycket ringa löner, man med tiden kunde förhoppas att få någon tillökning, sedan handeln och Borgerskapets förmögenhet igenom inbördes sämja och bearbetande tiltager och sig förmerar. Hwartil kommer 5:to, att enär thesse Städer blifwa lagde til ett, så warder icke allenast handeln af theras bägge sides ägande naturlige förmåner styrkt och befordrad, utan ock kunna Borgerskapet med så mycket större fördel samfällt cultivera och nyttja wissa Kiöpingar, Nederlags- och Marknadsplatser, som till Allmogens begwänlighet och handelens underhållande torde komma upp i landet att anläggas och inrättas.

Allernådigste Konung! som thetta märkeligen skulle befrämja både Eders Kongl. Majest:s och Cronones höga interesse, Landets nytta, samt Borgerskapets upkomst i bägge thesse Städer; altså anhåller hos Eders Kongl. Maj:t jag uti djupaste underdånighet, att Eders Kongl. Maj:t Allerdånigst täcktes förordna thet en sådan här underdånigst omförmäld Combination och sammansättning af Helsingfors och Borgo Städer kunde blifwa til wärkställighet befordrad, och berörde Städer med ett nytt privilegium theröfwer försedde . . .»¹⁾

Voimme ymmärtää, että tämä ehdotus ei ilahuttanut Porvoon edustajan mieltä, eikä riita loppunutkaan tähän.

Uupumaton Gabriel Hagert jätti vielä laajan selityskirjelmän kauppakollegille, jossa hän toi esiin jo ennen esittämiensä mielipiteitä ja myöskin uusia, koettaen samalla kumota Helsingin edustajan väitteitä. Hän osoitti, miten epäjohdonmukaista edellisen puhe oli, kun tämä laveasti puheli matkan pituudesta Savosta ja Karjalasta Porvooseen ja sen suurista hankaluuksista, mutta oletti samalla, että maamiehet voisivat käydä tarpeellisia kauppavaraitaan hakemassa Helsingistä, jonne mainituista maakunnista oli yhä pitempi matka. Vielä huomautti hän, että koska usein edellisinä aikoina oli valitettu sitä suolanpuutetta, joka mainituissa maakunnissa oli ollut tuntuviissa, niin olipa luonnollista, että se tulisi olemaan vielä huomattavampi nyt, kun Hamina ei enään kuulunut valtakuntaan. Ja lopuksi tuli ottaa huomioon, mikä kotimaista kauppaa uhkaava vaara piili siinä, että Venäjän keisarinna oli vahvistanut Haminan kaupungille

¹⁾ Kopio pormestari Forsténin päiväämättömästä memoriaalista kunninkaalalle. M. L. A.

samat privileegiot, kuin sillä ennen oli ollut ja että Hamina siis nähtävästi tulisi tekemään kaikkensa vetääkseen Itä-Suomen kaupan puoleensa.

Mitä taas Forsténin esitykseen Helsingin ja Porvoon yhdistämisestä tuli, oli se asia, johon ei kai kiinnitettäisi mitään huomiota, koskapahan riidanalainen asia koski ainoastaan Porvoon tapulioikeutta. Kuitenkin lausui Hagert ihmetyksensä, että Helsingin edustaja oli voinut tehdä tällaisen esityksen, »som är snör-rätt stridande ej allenast emot the uhråldrige fundations Privilegier Staden Borgo af framfarne Glorwyrdigste Konungar sig förwärfwat, och bwarifran man sig till intet steg i Fullmäktigens mäkta rundt brukade försök begifwer; utan ock mot den sanskyldige nytta Kongl. Maj:t och Riket genom then Högstes bistånd af thenna staden i framtiden hafwa kan». ¹⁾

Kun oli pormestari Hagert palannut takaisin pieneen kaupunkiinsa Porvoonjoen varrella, rupesi hän yhtä suurella tarmolla kuin valtiopäivilläkin työskentelemään asiansa hyväksi. Porvoon kauppiaiden oli otettava Itä-Suomen kauppa käsiinsä. Mikkeliin ja Rantasalmelle oli hankittava kauppatarveta, joita talonpojat tarvitsivat, ja osoitettava, että Porvoon porvarit kykenivät tyydyttämään maakunnan kauppatarpeen, vaikka Helsingin pormestari asiaa kuinka epäilisi ja vastustaisi.

Saman vuoden lopussa saivat porvoolaiset, siitä uuden anomuksen tehtyään, luvan perustaa Mikkeliin kauppalan. Tämän johdosta oli joku kauppias luvannut lähteä Mikkelin kirkonkylään ja viedä sinne suolaa, tupakkaa, rautaa ja muuta tavaraa. Tälle kauppiaille pyysivät porvoolaiset vapaata matkaa ja vapaata asuntoa uudessa kauppalassa, samalla kun anottiin, että venäläisten kulkukauppiaiden ei enää sallittaisi kulkea ympäri maakuntaa eikä asukkaiden yli rajan kauppamatkoillessa. ²⁾

¹⁾ Kopio Hagertin päiväämättömästä memoriaalista kauppakollegille. M. L. A.

²⁾ Porvoon maistraatin kirjeet maaherralle ^{21/12} 1743, ^{28/1} 1744. M. L. A. — Me tapaammekin näinä vuosina Mikkelin kirkonkylässä muutaman kauppiamiehen, jonka nähtävästi piti edustaa Porvoon kauppiaita. Hän jäi asumaan Mikkeliin vielä senkin jälkeen, kuin Degerby oli perustettu ja Mikkelin kauppalahanke rauvennut. Taas 1770-luvulla oli, kuten tunnettu, puhetta kauppalan perustamisesta Mikkeliin, olipa jo annettu käsky asianomaisille suorittaa paikan päällä tonttitarvioimiset.

Samalla aikaa, kun taistelu Porvoon kaupungin tapuli-oikeuksista riehui kuumimmillaan, käytiin valtiopäivillä toistakin taistelua, jonka tarkoituksena myös oli Savon ja Karjalan kauppalojen uudestaan järjestäminen.

Karjalan ja Savon edusmiehet, joihin sitten toisessa memoriaalissa yhtyi Pohjanmaan edustaja, anoivat, että koska nyt Savonlinna, Hamina ja Lappeenranta olivat joutuneet Venäjän vallan alle, Oulu saisi tapulikaupungin oikeudet ja tulisi uuden itäisen läänin pääkaupungiksi. Olisi sopivaa, — sanottiin edellisessä anomuksessa — sekä Savon että Karjalan talonpojille käydä kauppaa Oulussa, jonne vesimatkoja myöten helposti päästäisiin. Myöskin olisi mainittujen maakuntien kaupalle erittäin edullista, jos Oulun porvarit saisivat »kaikkien muitten lähellä olevien kaupunkien kera» perustaa kauppaloita ja pitää markkinoita siellä, missä Savon ja Karjalan rahvaan tarve sellaista vaatisi. Koska myöskin Porvoo kernaasti teki kauppaa Savon ja Karjalan kanssa, esittivät mainitut valtiopäivämiehet, että kauppaloita perustettaisiin sekä Iisalmelle että Rantasalmelle, joten rahvaan ei tarvitsisi kulkea raivaamattomia teitä ja että se helposti voisi saada näistä kauppaloista, mitä tarvitsi; myöskin porvoolaiset kauppiaat, se on edustajien tarkoitus, pääsisivät helposti tulemaan Rantasalmen kauppalaan.

Kuinka tämä anomus soveltui yhteen sen puoltolauseen kanssa, jonka samat miehet antoivat Porvoon tapulikaupunki-anomukselle, sitä on vaikea ymmärtää. Me arvaamme, että nämät talonpoikaissäädyn edustajat, ollen muutenkin vähemmän tottuneet valtiolliseen toimintaan, nyt olojen ollessa täydellisesti sekasin voivat tehdä tällaisia ristiriitaisia anomuksia — elleivät syyt heidän menettelytapaansa ole etsittävässä aivan toisellaisista vaikuttimista ja ellei anomuksen aiheuttajina olleet kokonaan toiset henkilöt kuin sen allekirjoittajat.

Jos tähän anomukseen vastoin luuloa ei suostuttaisi, »ei rahvas katsonut millään tavalla voivansa tulla toimeen vielä vähemmin voivansa kuljettaa maata myöten tavaroitansa aivan etäisiin paikkoihin, vaan täytyi heidän kärsiä puutetta ja olla vailla kaikkea sitä, mitä maamies välttämättömästi tarvitsee ja siis tulla pakoitetuksi käymään kauppaa Venäjän puolella; jotapaitsi he, niinkauvan kuin ei mihinkään toimenpiteisiin tässä suh-

teessa korkeimmalta taholta ollut ryhdytty, eivät voineet olla vaille venäläistä kaupantekoa, mitä tuli vilja-, karja- ja suola-kauppaan . . .»¹⁾

Tämäkin anomus meni säätyjen harkittavaksi, mutta nämät eivät joutaneet sitä ratkaista. Asian ollessa näin kiireellistä ja tärkeätä laatua jätettiin se Kuninkaalliselle Majesteetille päätettäväksi ilman säätyjen ratkaisua.

Nyt yhdistettiin molemmat anomukset, jotka koskivat tapulioikeuksien saantia. Oli saatava selville, minne uusi tapuli-kaupunki tulisi, Porvooseen vai Ouluun, vai eikö sellaista ensinkään perustettaisi. Olipa samalla otettava tarkka selko kaikista asianhaaroista, sisämaan asukasten kauppatarpeesta, kuinka sitä tähän asti oli tyydytetty, tarvittaisiinko kauppaloita ja minne. Kaiken tämän tähden vaati kuningas lausuntoa kamari- ja kaupakollegilta. Viimemainittu taas käski maaherroja kuulustelemaan asianomaisten kaupunkien ja maaseudun rahvaan mieli-pidettä tässä asiassa ja oman lausuntonsa kera lähettämään ilmoituksen niistä kauppakollegille.

Emme tiedä lieenvätkö Porvoo ja Helsinki enään vastanneet mitään uutta sen lisäksi, mitä olivat tapulikysymyksessä ennen lausuneet. Pääasiallisimman me siitä edellisessä esityksessä olemme lukeneet. Me tarkastelemme vain seuraavassa, mitä Oulun maistraatti asiasta arveli, mitä Pohjois-Karjalan talonpojat sanoivat ja mille kannalle Savon ja Kyminkartanon läänin maaherra asiassa asettui.

Oulun maistraatin kirjelmä asiassa — päivätty maaliskuun alkupuolella 1744 — on osoitettu suorastaan kuninkaalle.

Mitä uuteen lääninjärjestelyyn tulee, jota myös oli ehdotettu, olisi erittäin suotava, että Oulu tulisi läänin pääkaupungiksi. Savon läänin yhdistettäisiin silloin sopivasti paitsi Oulun kaupunkia, Kemin, Iin, Pudasjärven, Oulun, Hailuodon, Siikajoen, Paltamon ja Sotkamon pitäjät. Rahvaan vastustus ei tässä mitään merkinnyt; se johtui ainoastaan uusien rasitusten pelosta.

Oulu oli Savon ja Karjalan luonnollisin kauppapaikka. *Siihen aikaan kun Hamina ja Lappeenranta kuuluivat Ruotsin val-*

¹⁾ Anomuksen ovat allekirjoittaneet Matti Härkönen, Eskil Asilainen ja Paavo Reinikainen. Suomalaisen Deputatsioonin 1746—1747 asiakirjat. N:o 96. — Vrt. *Mickwitz*, De finska deputationerna II. s. 309, 311.

takuntaan, kävi suurin osa Savoia ja Karjalaa kauppamatkoilla Oulussa, minne he kesällä ja talvella mukavimmin pääsivät. »Heidän tavallinen tavarankuljetuksensa voi kesällä kulkea veneillä virtoja, jokia tai sisäjärviä myöten, niin että kaiken Karjalan asukkaat voivat saapua Oulun rantaan, kun kanavoita vähän puhdistetaan ja maanselkä, joka on parin pyssynkantaman pituinen, puhkaistaan», sanotaan kirjelmässä.

Savon ja Karjalan kauppayhteys Oulun kanssa ei ollut ainoastaan suotava, vaan välttämätön. Elleivät oululaiset huonojen vuosien sattuessa olisi kuljettaneet sekä syömä- että siemenviljoja Savoon ja Karjalaan, eivät asukkaat olisi voineet tulla toimeen ja maksaa verojansa. Ja ellei Oulu tapulioikeuksia saisi, tulisivat Savon ja Karjalan asukkaat kulkemaan tavaroineen Venäjän puolelle, ja venäläiset kauppamiehet yli rajan, kuten viime talvena nähtiin. Suuri vahinko oli kruunulle koitunut siitä, että Suomeen oli tullutta kuljetettu kalliita rihkamatavaroita ja sekä niputettua että niputtamatonta tupakkaa.

Mitä uusiin kauppaloihin tuli, oli niiden perustaminen erittäin suotava ja tarpeellinen. Oulun maistraatti katsoi Kuopiota ja Rantasalmea sopivimmiksi paikoiksi.

Oululaiset kyllä tiesivät, että yksi ja toinen Pohjanmaan kaupunki toivoi itselleen tapulioikeuksia ja että Oulun tapulioikeuksia tultaisiin vastustamaan. Muistutukset kaupungin satamaa vastaan olivat aiheettomat. Ja linnoittamalla kaupunkia ympäröivät saaret, tulisi kaupungista vahva rajamuuri sekä tälle maakunnalle että koko valtakunnalle.

Näin oululaiset perustelivat asiaansa. Jonkun ajan kuluttua lähettivät he myöskin Kyminkartanon läänin maaherralle kirjelmän, missä asiansa hyväksi puhuivat.¹⁾

Karjalan talonpoikia kuulusteltiin asiassa maaliskuun alussa 1744 Liperin käräjillä, jonne oli saapunut melkoinen joukko Liperin talonpoikia ja edustajia kaikista muistakin Pohjois-Karjalan pitäjistä. Rahvas puolusti tapulioikeuksien antamista Porvoolle, koska se oli lähempänä ja sinne mukavammin päästiin kuin Ouluun. Sitäpaitsi oli Porvoo luvannut hankkia suolaa ja tupakkaa Rantasalmen kauppapaikkaan, joka, ollen keskellä

¹⁾ Kopio Oulun maistraatin kirjelmästä kuninkaalle $\frac{5}{3}$ 1744; Oulun maistraatin kirjelmä maaherra Stjernstedtille $\frac{10}{3}$ 1744. M. L. A.

maaherrakuntaa, oli erittäin sopiva kauppalaksi. Talonpojat lausuivat, että ellei kauppalaa perustettaisi Rantasalmelle, ei olisi mahdollista estää kaupankäyntiä venäläisten kanssa. Talonpoikien täytyi siinä tapauksessa, etteivät he kauppalaa Rantasalmelle saisi, saada käydä Venäjän puolella suolaa, tupakkaa ja viljaa hakemassa. Myöskin sentähden oli Porvoo sopivampi tapulikaupungiksi, että vesitie sinne oli selvempi ja lyhempi kuin Ouluun ja voivat Porvoon porvarit myydä tavaroita yhtä huo-keasta kuin Haminan porvarit ennen. Mitä taas Mikkelin kaupalaan tuli, täytyi niiden, jotka sinne Pohjois-Savosta ja Karjalasta pyrkivät, kulkea venäläisen alueen kautta. Pielisjärven pitäjän miehet lausuivat erikoisesti, että vaikka heillä Ouluun olikin hiukan lyhyempi matka kuin Porvooseen, puolustivat hekin Porvoon tapulioikeuksia, sillä matka Ouluun oli vaikea, tiet sinne raivaamattomat. Sitäpaitsi voivat varmaankin Helsinki ja Porvoo yhdistettyinä hankkia suolaa ja tupakkaa Rantasalmelle samalla hinnalla kuin ennen Haminessa oli saatu, ja talonpojille oli siellä tilaisuus myydä tavaransa useista kaupungeista kokoontuville kauppamiehille. Ja vielä lausuivat talonpojat yhteisesti sen toivomuksen, että maaherranvirasto sijoitettaisiin Rantasalmelle, joka oli keskellä lääninä, niin että rahvas valituksineen helposti pääsisi tulemaan maaherran puheille, sillä olipa heidän aivan mahdotonta tulla asioissaan niinhyvin Ouluun kuin Porvooseenkin. Ja loppujen lopuksi he vielä kerran pyysivät, että kauppala tosiaankin perustettaisiin Rantasalmelle köyhän rahvaan tilan kohottamiseksi.

Maaherra Stjernstedt otti asiasta perinpohjaisen selon. Hän kutsutti luokseen Oulun porvareita ja antoi heidän selittää, miten uusi vesiväylä Pohjois-Karjalasta ja Pohjois-Savosta tulisi Ouluun kulkemaan, jos sellainen saataisiin. Tästä, samoin kuin maaherran lausunnosta, olemme eräässä edellisessä tutkimuksessa laajemmin kertoneet puhuessamme aikomuksista kääntää koko Karjalan kauppa Pohjanmaalle.¹⁾ Tulos, mihin maaherra päätyi, oli se, että tällainen vesiväylä kyllä saataisiin toimeen, sillä kuulopuheiden mukaan olivat venäläiset myös viime sodan aikoina kuljettaneet vesitse elatustarpeita aina omilta rajoiltaan Laatokan kautta Ouluun asti.

¹⁾ Pohjois-Karjalan kauppaolot vuosina 1721—1775 s. 158—159.

Toiseksi hankki tarmokas maaherra tarkkoja tietoja maamatkoista Savosta ja Karjalasta Pohjanmaalle. Sen mukaan sai hän osoitetuksi, miten Karjalasta voitiin päästä Pohjanmaalle joko suurta valtatieä myöten Nurmeksen, Sotkamon ja Paltamon kautta tai toista tietä, jonka suunta oli Nurmes—Haapajoki—Savitaipale—Horsmannmäki—Luostankylä—Puumala—Alapää—Pielisjärven Keyritty—Kuopion Keyritty—Joutsenlahti—Korpjärvi—Sälövä—Hornajärvi—Viita—Palois—Iisalmi. Iisalmelta kulkisi tie Nissilän kautta edemmäksi.

Näin otti Stjernstedt selvää sekä vesi- että maamatkoista, joita myöten kauppa voisi johtua Savosta ja Karjalasta Pohjanmaalle.

Lausunnossaan, jonka Stjernstedt jätti kysymyksessä olevasta asiasta, ei hän voinut muuta kuin puoltaa Oulun tapulioikeuksia. Oulun ja Kajaanin rahvaan edustajan anomuksen Oulun muodostamisesta läänin pääkaupungiksi oli nähtävästi aiheuttanut se toivo, että Savosta ja Karjalasta silloin saataisiin viljaa näille paikkakunnille, joita kato usein kohtasi. Karjalaiset ja savolaiset näet säännöllisesti toivat viljaa muassaan tullessaan hakemaan tavaroita kaupungista. Jos Oulu ei saisi tapulioikeuksia, eivät talonpoikien matkat myöskään tulisi tänne kohdistumaan ja viljanpuute tulisi täällä olemaan yhtä suuri kuin ennenkin.

»Omasta puolestani tahdon lisätä», — sanotaan Stjernstedtin lausunnossa — »että mikäli Savon ja Karjalan rahvasta ei tällä tavalla totuteta pois Suomenlahden kaupungeista, luiskah-tanee näiden seutujen voin, talin, tervan ynnä muun tavarain vienti ruotsalaisten käsistä, varsinkin kun näitä tavaroita tullaan kuljettamaan aivan Savonlinnan ohitse ja Lappeenrannan läheltä, ennenkuin ne voidaan saada Mikkeliin, minne vesimatkaa riittää, matkan jatkuessa sitten maata myöten 20 penikulmaa Helsingin läänissä olevaan Porvooseen. Venäläiset kauppiat eivät näet sellaisen tilaisuuden sattuessa jättäne ostamatta kaikkea, mikä saatavissa on, johon kauppaan rahvas lienee sitäkin suostuvaisempi. kun se senkautta säästyy pitemmän matkan teosta, saaden venäläisiltä parempaa tupakkaa kahta kertaa halvemmalla ja myöskin suolaa tästälähtien samalla tavalla.

Tämä kaikki saanee aikaan eripuraisuutta venäläisten ja

ruotsalaisten kauppiaiden välillä sekä paljon ristiriitoja molempien valtakuntien kesken. . .

Kaiken tämän lisäksi on harkittava, miten hyödyllistä ja tarpeellista voinee olla sijoittaa kolme tapulikaupunkia ja yhtä monta läänin pääkaupunkia, kuten ovat Turku, Helsinki ja Porvoo, niin lähelle toisiaan, vain noin 22 penikulman päähän toisistaan, kun taas koko muulla Suomella, joka on enemmän kuin 100 penikulmaa, ei tulisi olemaan yhtään läänin pääkaupunkia tai tapulikaupunkia.»¹⁾

Näin puolusti maaherra Stjernstedt Oulun kaupungin tapulioikeuksia. Pian tulivat hänelle kumminkin uudet tuumat mieleen, kun ei tapulikaupunkikysymys ruvennut ratkeamaan. Oli saatava kokonaan uusi tapulikaupunki Etelä-Suomeen perustetuksi ja tähän tarjoutuikin sopiva tilaisuus pian.

Kun vielä tapulikysymys oli ratkaisematta ja harkinnan alaisena, olivat Haminan kodittomat porvarit, arvatenkin 1743 vuoden lopussa tai seuraavan alussa, tehneet anomuksen saada asettua Pikku-Ahvenkoskelle ja nauttia samoja etuoikeuksia kuin Haminan entiset porvarit.

Tätä haminalaisten anomusta oli Stjernstedt puoltanut, varsinkin koska Haminan porvarit jo olivat tutut kaikille Savon ja Karjalan talonpojille, joten nämät olivat tottuneet näihin vanhoihin majamiehiinsä, ja niin muodoin tulisivat tekemään taas heidän kanssaan kauppojansa.²⁾

¹⁾ Maaherra Stjernstedtin päiväämätön kirjealustelma kuninkaalle. Tavataan irtonaisena nidoksessa Ankomna Bref 1745. M. L. A. — Vrt. *Cederberg*. Pohjois-Karjalan kauppaolot s. 168—169.

²⁾ Maaherra Stjernstedtin kirje kuninkaalle ²⁸/₂ 1744. R. W. A. — Ennenkuin Stjernstedt lähetti lausuntonsa Porvoon tapulioikeudesta kuninkaalle, kirjoittivat Haminan entiset porvarit hänelle anomuksen, missä m. m. sanottiin: „Som wi fåt förnimma, at Herr Landshöfdingen härstädes lærer med det första tillika med sitt betänkannde insända städernas och allmogens utlätelser angående Borgå stads sökte stapelfrihet till Kongl. Commerce Collegium och att Borgå stad icke allenast skall hafva protesterat emot vår ansökning om lilla Abborfors utan och wara i begrep. at afsända Herr Borgmästaren Hagert till Stockholm att drifva på skyndsamt slut uti theras ansökning, hafwandes bemelte Borgmästare till en sådan resa redan erhållit permission, hwaraf hända torde, at oss något hinder och motstående möta kunde, hälst som Borgåboarne, om the se sig icke kunna få en ständig stapelrättighet för theras stad, likwål torde

Selvästi maaherra Stjernstedt ajatteli toimenpidettä vain väliaikaiseksi, kuten Porvoon kauppaloitakin, sillä muuten emme ymmärtäisi hänen menettelytapaansa. Näin käsitti myös hallitus asian. Kuningas suostui kirjeellään 9/7 1744 siihen, että Haminan kodittomat porvarit toistaiseksi, kunnes oli saatu selville, minne uusi tapulikaupunki perustettaisiin, saisivat asettua Pikku-Ahvenkoskelle ja »siellä harjoittaa kauppaa kaikkine vapauksineen, joita tapulikaupungin asukkaat nauttivat». Mutta heidän velvollisuutensa oli samalla pitää huolta siitä, että maamiehet saivat kauppatavaroita ja että ne kauppalat, jotka maaherra heille osoittaisi, tulisivat perustetuiksi.

Kiitos Jaakko Forsellin, joka oli huomattavin Haminan entisistä porvareista, tarmon ja kyvyn, saivat Haminan kodittomat miehet pian muuttaa uuteen kotiin Degerbyn rusthollin maalle, minne oli perustettava uusi tapulikaupunki. Niin selvitettiin parhaiten tästä riidasta, joka niin paljon tomua oli taivaalle kohottanut.

Porvoo oli auttamattomasti joutunut taistelussa tappiolle, Helsinki rauhoittui pian pahimman kilpailijansa kaaduttua. Oululle pyydettiin vielä seuraavilla valtiopäivillä tapulioikeuksia, mutta tuloksetta.

påstå och utvärka sig then friheten ad interim och sedan the engång fåt inveckla sig uti utrikes handell och seglation, vore störrer swårighet at kunna få them derifrån, åtminstone skulle der med på några år utgå, sedan de giordt bekästand på skieps anskaffande med mera hwaraf imedlertid för oss wid den nya staden Abborfors ansenlig skada och olägenhet uti vår handel och sjöfahrt existera skulle; altså ha till förekommande deraf vi warit föranlätne at der emot upsättia en sådan skrift till Kongl. Commercie Collegium, som närlagde utwisar anhållandes i ödmiukhet at Eders Nåde täcktes den samma jämte sin högtgällande föreskrift insända och derhän förmå at högbemälte Kongl. Collegium icke må företaga och utlåta sig öfver Borgå stads ansökning, förän vår inkommer utan at sådant på en gång kunde skie, så at de skiäl, som å vår sida anfört äro, wid det tillfället måge komma uti hög rättwis Consideration.“ (Päivämätön; M. L. A. Ankomna Bref 1745.)

6. Muutamia esityksiä keisari Aleksanteri I:lle Suomesta vuodelta 1808.

Julkaissut

U. L. Lehtonen.

Kirjelmät ja mietinnöt, jotka olen tähän jäljentänyt, löytyvät alkuperäiskappaleina Venäjän ulkoasiain ministerön arkistossa Pietarissa, asiakirjasarjassa nimeltä »Affaires finlandaises».

Ensimmäiseksi kokoelmaani olen asettanut majuri Johan Tandefeltin kirjeen ja mietinnön keisari Aleksanterille elokuun 24 p:ltä 1808, koska tämän mietinnön laajuus ja asiarikkaus on paljon suurempi kuin muitten nyt julkaisemieni.

Tutustuessaan näihin Tandefeltin kirjoituksiin lukija on heti huomaava, että hän itse on selittänyt saaneensa syyn niiden laatimiseen osaksi »keisarillisesta» julistuksesta huhtikuun 8 p:ltä (v. l.) 1808, osaksi kreivi Buxhoevdenin kirjelmästä Kyminkartanon läänin maaherralle J. H. Lodelle kesäkuun 5/17 p:ltä samana vuonna. Edellinen oli oikeammin Venäjän ulkoasiain ministerin kreivi Rumjantsevin eikä keisarin nimessä julkaistu, ja se oli tuo tunnettu K. H. Klickin, vastoin Y. M. Sprengportenin ponnistuksia aikaansaama julistus, minkä kautta Ruotsin Suomelle sodan alussa annettu lupaus kansan edustajain kutsumisesta valtiopäiville Turkuun peruutettiin, mutta ilmoitettiin maan uuden hallitsijan sensijaan mielellään haluavan ottaa ylipäällikkönsä kautta vastaan yksityisten valistuneitten henkilöitten kirjallisia esityksiä maan tarpeista. Tätä koskeva kohta julistuksen lopussa kuului: »Hans Majestät, som aldrig vägradt nådigt upptaga sina undersåtars önskningsar, tillåter alla upplyste

invånare uti Finland, att till dess derstädes en chef kommenderande general, skrifteligen ingifva deras betänkande, i afseende uppå nations fördelar; Hans Majestät, som hyser en faderlig omvårdnad för sina undersåtare, är öfvertygad, att en sammankomst uti Åbo, för att härom genom deputerade öfverlägga, ej ännu skulle uppfylla ändamålet» . . .¹⁾ Jälkimäinen Tandefeltin mainitsemista virallisista kirjelmistä lienee ollut se Buxhoevdenin kiertokirje kaikille maaherroille, jonka päivämääränä hänen hallinnollisen kirjevaihtonsa painetussa kokoelmassa on »Åbo den 4/16 Junij 1808», koska myöskin siinä puhutaan keisarille annettavista yksityisten henkilöitten mietinnöistä; jota vastoin Buxhoevdenin kirjelmät seuraavalta päivältä, minkä Tandefelt itse mainitsee tarkottamansa Buxhoevdenin kirjelmän päivämääräksi, eivät sisällä mitään tähän kuuluvaa. »Sedan H. K. M. troupper — niin Buxhoevden m. m. oli tuohon kirjelmäänsä kirjoittanut — intagit den största delen af Finnland, och detta land för alltid är med Ryssland förenadt, så är det för mig en angenäm pligt at under alla synpuneter, ej allenast för det närvarande, utan ock för framtiden grunda dess invånares lycka. Ibland flere utvägar anser jag nu som ett vercksamt medel därtill, at upplyste medborgare, valde ibland de bättre stånden, blifva af Hans Kejslerliga Majestät kände och erhålla tillfälle at uti underdånighet uppgifva planer ledande till det allmänna bästa» . . .²⁾ Muu osa kirjelmää koski toista asiaa, varakkaimpain yhteiskuntaluokkien nuorien jäsenten, upseerien ja virkamiesten, lähettämistä Pietarin hoviin, armeijaan ja virastoihin muka tutustumaan oloihin ja saamaan kokemusta, mutta tosiasiassa olemaan takeina Suomen kansan uskollisuudesta.

Päätäten muutamista Tandefeltin kirjelmissä esiintyvistä lauseista on Lode, saatuaan Rumjantsevin julistuksen ja varsinkin Buxhoevdenin määräyksen, ilmoittanut niistä vartavasten eräille huomatuimmille lääninsä henkilöille ja kääntynyt silloin myöskin majuri Tandefeltin puoleen ehkä pyynnöllä, että ainakin tämä laatisi keisari Aleksanteria varten puheena

¹⁾ Suomenmaan hallinnollista kirjevaihtoa vuodelta 1808, I, 590.

²⁾ Mainittu teos, I, 166.

olevan esityksen. Nähtävästikin Tandefeltilla on ollut jonkunlaisia tunnetuita edellytyksiä tällaiseen työhön vallitsevissa oloissa enemmän kuin useimmilla muilla lääninsä säätyläisillä; ja jokata-pauksessa saa sen vaikutuksen, että kun hän on tehtävään suostunut, on hän sen samalla tahtonut suorittaa mitä huolellisimmin, käyttää aikaa sitä varten ja mahdollisuuden mukaan valmistaa kuvauksensa valloitetun maan tilasta ja tarpeista valaisevaksi ja monipuoliseksi.¹⁾ Vasta elokuun loppupuolella, sen 24 p:nä (u. l.), hän on päässyt lopettamaan mietintönsä. Kaksi päivää myöhemmin se sitten on saapunut Turkuun kreivi Buxhoevedenin kansliaan, mistä se viipymättä on lähetetty edelleen Pietariin.²⁾ Täällä mietintö keisari Aleksanterin omasta käskystä on käännetty ruotsista venäjänkielille ja siten todella päässyt asianomaiseen tarkotettuun huomioon.³⁾ Sitä m. m. osottavat muutama lyijykynäviivat mietinnön venäjänkielisen tekstin laidoissa, jommoisia keisari Aleksanteri tavallisesti piirteli itse tutustuessaan hallitusasioihin, jopa niiden pienimpiinkin yksityiskohtiin.

Asiat, joita Tandefelt mietinnössään käsitteli, olivat moninaiset. Laajimmin hän kiinnitti huomiota muutamiin Suomen silloisen sisällisen tilan pääkysymyksiin; semmoisia olivat Suomen sotalaitos ja sen uudistus, isonjaon toimeenpaneminen, maan elinkeinoelämän järjestäminen maaseudulla ja kaupungeissa,

¹⁾ Tätä käsitystä vahvistaa myös tri A. R. CEDERBERGIN ilmoitus Historiallisen Seuran kokouksessa syyskuun 27 p. 1915 ynnä hänen siitä laatimansa pitkähkö selostus U. Suomettaressa (N:o 264). Ilmoitus koski Heinolassa heinäkuun 26 p. 1808 suoritettua Suomen Lähetyskunnan jäsenten valitsemista. Tandefelt (nähtävästi juuri majuri Johan, eikä hra Cederbergin kirjoituksessa mainittu everstiluutnantti Fredrik) oli tähän tilaisuuteen lähettänyt kirjeen, jossa hän ilmoitti tekeillä olevasta mietinnöstään ja pyysi, »että hän saisi jonkun verran aikaa sen perinpohjaiseen valmisteluun».

²⁾ Suomenmaan hallinnollista kirjevaihtoa vuodelta 1808. II, II, 525, muist.

³⁾ Kirjeessä marraskuun 6 p:ltä (v. l.) Araktshejev ilmoitti tämän keisarillisen käskyn kreivi Saltykoville ja pyysi että käänös sekä originaalikirjoitus sitten lähetettäisiin hänelle takaisin esitettäväksi keisarille. Ulkoasiain ministeriön arkisto Pietarissa, Interieur, 1808, N:o 22.

oikeudenkäynnin parantaminen ja hovioikeuksien uudesta muodostaminen (m. m. laamannioikeuksien lakkauttamisen kautta), metsien suojeleminen, hypoteekkipankin perustaminen j. n. e. Näiden ohella hän mainitsi monista muista asioista eri aloilta, esim. Suomen asiain laiminlyönnistä Ruotsin vallan viimeisinä aikoina, olojen kehittämästä rahvaan yleisestä epäluulosta ylempiä säätyjä ja virkamiehiä kohtaan, kulkuneuvojen parantamisesta, seurakuntien jakamisesta ja venäjänkielen taidon edistämisestä Suomen sivistyneitten luokkien keskuudessa. Selvästi tuli esiin, että Tandefelt valtiollisilta mielipiteiltään kuului lähelle Anjalanmiesten piiriä. Siinä kohden erikseen huomautettakoon hänen ehdotuksestaan, että Viaporille (Sveaborg) annettaisiin uusi nimi »Aleksandria», koska se ei nyt enää ollut Svean vaan Suomen linna, ja koska tämä nimi olisi omansa ikuisiksi ajoiksi pitämään suomalaisten kiitollisessa muistissa rakastetun hallitsijan, jonka työstä oli oleva lähtöisin maan uusi onnellinen tulevaisuus.

Mietintöä ja sen tekijää kuvaava on myöskin se kirje kreivi Rumjantseville, joka saattoi mietintöä, kun Tandefelt sen lähetti luotaan. Vaikka tämä kirje on ennestään julkaistu,¹⁾ saanen kuitenkin jäljentää siitä tähän erään kohdan. Siinä Tandefelt sanoo: »Uti denna underdånigste välmenta afhandling har jag följt den öfvertygelse jag genom 50 års erfarenhet bort stadga. Få af mine landsmän torde gifvas, som med den sensibilité, som jag, sett landet dageligen med dess invånare aftyna och jordbrukaren isynnerhet blifva förtryckt, eij eller mera af hjertat önskat mot detta onda en snar hjelp. Så vist som i en lyckelig stund min önskan nu är fullbordad genom Hans Kejsersliga Majestäts mächtige åtgjörd, så ren och uprichtig har min afsigt varit i hvad jag här vågat i underdånighet föreslå till förmån för ett kärt fädernesland.»

Suomen koskenperkauslaitoksen päällikön, kenraalimajuri ja vapaaherra E. G. von Willebrandin kirjeen ja

¹⁾ Suomenmaan hallinnollista kirjevaihtoa vuodelta 1808. II, II, 255—256.

m i e t i n n ö n keisari Aleksanterille olen sijoittanut kokoelmaani toiseksi järjestyksessä. Molemmat on päivätty Pietarissa, kirje marraskuun 2:na, mietintö marraskuun 14 päivänä. Itse asiassa ne kuitenkin ovat varmasti samalta päivältä, merkiten siis edellinen päiväys ajanlaskua vanhan, jälkimäinen uuden kalenterin mukaan. Päättän tämän m. m. siitä, että juuri tuona päivänä Willebrand sai yksityisen pääsyn keisarin luo, missä tilaisuudessa hän jätti perille myöskin valmistamansa kirjoitukset. Ne joutuivat kreivi Soltykovin, virkaa tekevän ulkoasiain ministerin haltuun.¹⁾

Vapaaherra v. Willebrandin persoonallisuus ja tällöinen matka Pietariin ovat ennestään niin pääasiassa tunnettuja, että minun on tässä syytä vain muistuttaa mieleen parista kohdasta ja antaa niiden johdosta vähän täydentäviä tietoja.²⁾

Willebrand oli matkustanut Pietariin kreivi Buxhoevdenin erityisestä määräyksestä samaan aikaan kuin Suomen Lähetyskunnan valitut jäsenet alkoivat sinne kokoontua. Määräyksensä Buxhoevden oli allekirjoittanut syyskuun 7 p. (u. l.); Willebrandin tuli sen mukaan matkustaa heti, ottaa mukaansa kaikki koskenperkauslaitosta koskevat suunnitelmat ja asiakirjat, ilmoittautua Pietarissa kreivi Rumjantseville ja antaa tälle tietoja yleensä kaikista asioista, mikäli häneltä niitä kysyttäisiin. Ja Buxhoevden kylläkin odotti, että Willebrandilta kysyttäisiin yhtä ja toista paljosta muustakin kuin vain Suomen vesistöistä. Hän oli vanha ja kokenut, Suomen eri osissa toiminut hallitusmies; Buxhoevdenin mielestä saattoi hänen asiantuntemuksensa olla keisarilliselle hallitukselle nyt varsin tervetullut, kun oli kysymyksessä Suomen sisäisten olojen uudestajärjestely ja tietojen saanti tätä varten eri tahoilta.³⁾ — Myöhemmin, syyskuun

¹⁾ Ulkoasiain ministeriön arkisto Pietarissa, Affaires finlandaises, N:o 59. — Huomautettakoon kuitenkin, että toisessa saman arkiston lähteessä (Ministère, N:o 136) mainitaan Willebrandin saaneen audiensin vasta 3 päivää myöhemmin.

²⁾ Valtioneuvos J. R. DANIELSON-KALMARI on viimeisimmäksi maininnut hänestä kirjoituksessaan »Pietarissa talvella 1808—09», Historiallinen Aikakauskirja 1911, siv. 17 ja seur.

³⁾ Suomenmaan hallinnollista kirjevaihtoa vuodelta 1808, I, 344—345.

13 p., Buxhoevdén vielä täydensi määräyksiänsä kehottamalla Willebrandia kääntymään Pietarissa ensikädessä sisäasiain ministerin ruhtinas Kurakinin puoleen, koska saapuneitten tietojen mukaan kreivi Rumjantsev ei enää ollut siellä tavattavissa, hän kun oli matkustanut Erfurtiin. ¹⁾

Mutta näyttääpä vielä siltä, että Willebrandin lähteminen Pietariin oli Buxhoevdénille jostain muustakin syystä aivan erikoisen tärkeä. Häntä Suomen silloinen ylipäällikkö suorastaan ajatteli Suomen Lähetyskunnan viralliseksi esittelijäksi. Minkätähden juuri häntä, sitä en tarkalleen voi sanoa, mutta ehkäpä vähän selitystä saa Buxhoevdénille Pietarista annetusta siitä ohjeesta, jonka mukaan hänen Suomen Lähetyskunnan vaaleja johtaessaan tuli pitää huolta, että valituiksi tulisi Venäjää kohtaan suopeita henkilöitä. ²⁾ Tällaiseksi Buxhoevdén varmasti on tiennyt vapaaherra v. Willebrandin. Ja kun hän täten Willebrandin liitti Lähetyskuntaan luottamushenkilönään, niin hän myöskin ryhtyi erikoisiin toimiin sitä varten, että tälle hänen valitullensa tulisi taatuksi Pietarissa hyvä vastaanotto. Niinpä hän kirjoitti elokuun 26/syyskuun 7 päivänä kreivi Rumjantseville, samalla kuin hän aivan lyhyesti ilmoitti eräitten Suomen Lähetyskunnan jäsenten lähdistä, erikseen Willebrandista seuraavaa:

»Täältä sitäpaitsi lähtee Pietariin Ruotsin palveluksessa oleva kenraalimajuri Willebrand, joka ennen on ollut Turun ja Porin, Hämeen ja Uudenmaan läänin maaherrana, Hänen Majesteettinsa Ruotsin kuninkaan valtiosihteerinä, mutta nykyään toimii vasta valloitetun Suomen vesikulkulaitoksen johtajana. Pidän velvollisuutenani suosittaa häntä Teidän Ylhäisyydellenne miehenä, joka nauttien yleistä kunnioitusta ja luottamusta täkäläisen kansan puolelta on aina osottanut harrastusta ja intoa Hänen Keisarillisen Majesteettinsa palvelukseksi ja alttiudellaan ja toimeliaisuudellaan juhlallisen uskollisuusvalan ottamisessa erityisesti ollut voimakkaana esimerkkinä kaikille muille. Hän

¹⁾ Suomenmaan hallinnollista kirjevaihtoa vuodelta 1808, I, 351—352.

²⁾ Rumjantsevin kirjelmästä Buxhoevdénille kesäkuun 9/21 p:ltä 1808. Ulkoasiain ministeriön arkisto Pietarissa, Campagnes, Suède, N:o 50.

tosin ei kuulu lähetyksunnan jäseniin, mutta siihen nähden että häntä on niin paljon käytetty, että hänellä on laajat tiedot kaikissa tätä maata koskevista asioissa ja voi siis olla varsin hyödyllinen siinä tehtävässä, jota varten varsinaisesti kootaan täältä lähetyksunnankin jäseniä, minä ehdotin hänelle tätä matkaa, mihinkä hän myös mielellään suostui. Hänen tehtävänä on esittää Teidän Ylhäisyytenne kautta Hänen Keisarilliselle Majesteetilleen tšekäläisen lähetyksunnan jäsenet ja olla apuna sen tarkotusten hyväksi. Toivon, että hän tässä tehtävässä antaa uusia osotuksia alamaisesta harrastuksestaan ja innostaan, ja nöyrimmästi pyydän Teidän Ylhäisyyttänne suomaan hänelle suopeinta huomiota, esittelemään hänet Hänen Majesteetillensa Keisarille ja, kun lähetyksunnan työ päättyy, pyytämään hänelle kaikkein armollisinta palkintoa, p. Annan ritarikunnan I:sen luokan merkkiä, jonka hän jo tähänastisillakin toimillaan on osottanut ansainneensa.»¹⁾

Ja suoraan keisarillekin Buxhoevden kirjoitti samana päivänä vartavasten kirjeen Willebrandista, kuvaten häntä milteipä samoin sanoin kuin yllä esitettyssä kirjeessään sekä pyytäen hänelle samaa suosionosotusta.²⁾ Tämän kirjeen Willebrand sai itse viedä Pietariin, missä hän sen jätti audiensitilaisuudessa keisarille.

Pietariin Willebrand kuitenkin saapui vasta paljon myöhemmin kuin ensin oli suunniteltu. Matkalle hän tosin oli lähtenyt syyskuun puolivälissä, samalla kuin useat muut Lähetyksunnan jäsenet, Rehbinderin, Haartmanin ja Tjæderin seurassa, mutta Viipurista heidät palautti jälleen kotiseuduille tunnettu Buxhoevdenin käsky, joka määräsi Lähetyksunnan keräytymään Pietariin vasta senjälkeen, kuin keisari Aleksanteri olisi saapunut sinne takaisin matkaltansa Erfurtiin.³⁾ Tästä pakollisesta odotusajastaan Willebrand näkyy ainakin

¹⁾ Ulkoasiain ministeriön arkisto Pietarissa, Campagnes, Suède 1808, N:o 178.

²⁾ Samassa arkiston paikassa asiakirja N:o 177.

³⁾ Vert. CASTRÉN, Skildringar ur Finlands nyare historia, I, 57—58.

osan viettäneen Turussa.¹⁾ Ja sinä aikana hän joutui Buxhoevdenin kanssa uusiin, hänelle itselle arvattavasti hyvin edullisiin suhteisiin, joilla muuten on ollut jonkun verran yleisempääkin merkitystä.

Niitä Suomen miehiä, joihin Venäjän hallitus ensinnä on kääntänyt huomionsa alottaessaan sodan Suomessa, on ollut vapaaherra R. H. de Geer. Jo heinäkuusta alkaen hän on oleskellut Pietarissa toimien erinäisissä Suomea koskeissa asioissa; m. m. hän on huomauttanut kreivi Rumjantseville, että ennen sotaa Suomesta tavallisesti oli viety suuret määrät, lähes 35,000 tshetverttiä rukiita Tukholmaan, koska Suomen maanomistajien tuli hankkia itselleen varoja, millä maksaisivat kruununveronsa, ostaisivat suolaa, rautaa ja muita tarvitsemiansa tavaroita. Välikauppiaat kuitenkin olivat haitallisesti sekaantuneet näihin kauppoihin, riistäen itselleen osan voitosta ja korottaen hintoja, joten köyhien asukkaitten oli kevään tullen täytynyt ostaa itselleen viljaa liian kalliista hinnasta. Tämän tähden de Geer ehdotti, että nyt, kun sardon korjuun aika oli jälleen tullut eikä myynti Tukholmaan ollut mahdollinen, Venäjän hallitus ostaisi viljaa Suomesta varastoihinsa kohtuullisesta hinnasta myydäksensä sitä asukkaille myöhemmin 5:n tai 6:n prosentin voitolla, mikä olisi edullista itsellensä hallitukselle, hyödyllistä maanviljelijöille, joiden tuli myydä osa viljaansa, estäisi keinottelua ja auttaisi myös väestön köyhimpiä luokkia.

Rumjantsevin ehdotuksesta keisari suostuikin tähän ehdotukseen, ja elokuun 4/16 p. 1808 lähetettiin Buxhoevdenille käskykirje, jossa hänet määrättiin ostamaan Suomesta valtion laskuun viljaa de Geerin esittämässä määrässä, perustamaan sitä varten kruunun makasiineja, myymään niistä jyviä tarvittaessa väestölle valtion ostohintaan ja loput käyttämään sotaväen tarpeeksi. Mutta Buxhoevden puolestaan ei ollut halukas tätä määräystä heti toteuttamaan sen kaikessa laajuudessa ilman vastaväitteitä. Kirjeessään Rumjantseville elo-

¹⁾ Vert. Willebrandin tämän kirjoituksen yhteydessä painettua kirjettä keisari Aleksanterille sekä teosta: Suomenmaan hallinnollista kirjevaihtoa, I, 381.

kuun 16/28 p:ltä hän huomautti sodan hävityksistä Suomessa, viljan kalleudesta siellä nykyisinä aikoina, hintojen vielä suuremmasta noususta, heti kun kruunu oli alkanut tehdä ostajansa, kruunun tappioista sekä tämän että makasiinien rakennus- ja hoitokustannusten johdosta, minkä lisäksi hän ilmoitti, että Pietarista, josta Suomenkin asukkaitten oli lupa ostaa rukiita, niitä voi saada 8 ruplasta 50 kopeekasta tshetvertiltä, kun sensijaan Suomessa tuli maksaa 30 ruplaa ja enemmänkin. Näin ollen hän pyysi asian esittämistä uudestaan keisarille. Niin tehtiinkin¹⁾. Kuitenkin ennenkuin asian uusi ratkaisu vielä ennätti tapahtua, Buxhoevden jo itse ryhtyi kaikesta huolimatta melkoiisiin viljan ja rehun ostoihin suoraan Suomesta. Se oli käynyt hänelle välttämättömäksi Venäjän armeijan tarpeitten tähden, sillä juuri tähän aikaan, keisarin nimenomaisesta tahdosta, vastoin Buxhoevdenin toivomuksia, tämän armeijan täytyi marssia levähtämättä yhä kauemmaksi pohjoiseen köyhille alueille hävittämään Suomea puolustaneen sotajoukon viimeisiäkin jätteitä. — Näissä oloissa juuri Wilbrandin osalle tuli, kun hän palasi Viipurista Turkuun, hankkia Venäjän kruunua varten viljaa suuria määriä, kokonaista 10,000 tshetverttiä, ja sen lisäksi rehuja.

Se tehtävä ei toki estänyt häntä lähtemästä uudelleen, käskyn taas tultua, Pietariin, sillä hänelle jäi Suomeen määrittäjä toimia varten asiamies, everstilutnantti F. G. Riddersverd. Pietariin hän on saapunut lokakuun 3/15 p. Mutta siellä hänen suhteensa Suomen Lähetyskuntaan samalla muuttui. Rumjantsevin apulainen kreivi A. Saltykov ynnä Y. M. Sprengtporten oli jo ennemmin määrätty johtamaan Lähetyskuntaa keisarin luo, ja muutenkin Willebrand joutui virallisesti erilleen Lähetyskunnasta. Ehkäpä tämä seikka vaikutti myöskin sen, ettei Willebrand liioin heti saanut pyytämänsä yksityistä audiensia. Lokakuun 19/31 p. Saltykov ensi kerran teki siitä esityksen keisarille, mutta siihen suostuttiin vasta toisen esittelyn jälkeen lokakuun 30/marraskuun 11 p.,

¹⁾ Ulkoasiain ministeriön arkisto Pietarissa. Campagnes, Suède, 1808, N:o 66 ja 179; — Affaires finlandaises, N:o 62; — Ministère, 1808, N:o 80 ja 84.

jolloin Saltykov ilmoitti lisää Willebrandin jo haluavan päästä pian palaamaan Suomeen, missä hänen oli hankittava viljaa Venäjän armeijalle ja suoritettava eräitä toisiakin kreivi Buxhoevdenin määräyksiä. Saman ilmoituksen Willebrand on asettanut myös kirjeeseensä Aleksanterille. Näin ollen hänen esittelynsä, kuten jo mainitsin, tapahtui vihdoinkin marraskuun 2/14 p. Kuutta päivää myöhemmin hän sen lisäksi pääsi esittelylle molempien keisarinnojen ja keisarillisen perheen suuriruhtinaallisten jäsenten luo.

Huolimatta tuosta kiireestä, josta Willebrand oli maininnut saadakseen audiensin, ei hän kuitenkaan vielä hetikään sen saatuaan rientänyt pois Pietarista. Vasta joulukuun 2/14 p. hän sieltä lähti. Tätä ennen hänkin todella oli saanut p. Annan ensimmäisen luokan ritarimerkin ja matkaravoja 500 tukaattia. Päätäten siitä, että Suomen Lähetyskunnan asioita varten käytettyjen venäläisten virkamiesten joukossa on mainittu myöskin eräs Venäjän vesiteitten hallituksen palveluksessa oleva henkilö, lienee Willebrand saanut oleskelunsa aikana Pietarissa antaa selvityksiä myöskin niistä asioista, jotka kuuluivat hänen varsinaiseen virka-alaansa, nim. Suomen vesiteistä.¹⁾

Näitä yksinomaan koskee hänen edellämainittu mietintönsä. Sen alussa on lyhyt, mutta selvä esitys Suomen vesistöistä ja niiden maantieteellisestä luonteesta; sitä seuraa selontekoja suoritetuista tai tekeillä olevista perkaus- ja kanavoimistöistä, ja niiden ohella on muutamia ehdotuksia samojen töitten vastaista jatkamista varten. Mietinnöstä, joka on kirjoitettu ruotsiksi, en ole tavannut venäjänkielistä käännöstä.

Kolmantena seuraa von Knorringin mietintö parannuksista Suomessa. Kuka hän on ollut, sitä en varmaan voi sanoa, mutta luultavastikin tuo muutamia vuosia aikaisemmin Suomesta Venäjälle siirtynyt Karl Fredrik von Knorring, joka tähän aikaan on kuulunut Y. M. Sprengtportenin ympäristöön. Mietintö ei liioin ole päivätty; otaksun

¹⁾ Ulkoasiain ministeriön arkisto Pietarissa, Affaires finlandaises, N:o 28, 35 ja 59.

senkin valmistuneen v:n 1808 loppupuolella. Tekijä siinä kääntää huomiota Tampereen kaupunkiin ja koskeen, puhuu muutamista Suomen vuorikaivoksista, mutta aivan erityisesti vapaaherra v. Willebrandin omistamasta Jokioisten kartanosta, jonka ynnä ruotsalaisen Björkmanin omistaman Fiskarsin tilan ostamista valtion rauta- ja ruutiteollisuutta varten hän suosittelee. Saaneekohan tässäkin ehdotuksessa nähdä vaikutuksia Willebrandin käynnistä Pietarissa, sillä kovin edulliseksi on hänen kartanonsa osto esitetty? — Mietintö ei ole suoraan osotettu keisarille, mutta on kirjoitettu joka tapauksessa häntä varten. Sen päällekirjoitus »Memoire Projectif pour l'Amélioration de la Finlande» on lisätty siihen myöhemmin.

Neljäs ja viides mietintö ovat nimettömiä ja ilman päivämäärää; en ryhdy tässä ensinkään lausumaan arveluitani niiden tekijöistä. Edellinen käsittelee Suomen merenkulun tilaa ja toimia sen hoitamiseksi Suomen valloituksen jälkeen; jälkimäinen suunnittelee lyhyesti Suomen uudestajärjestelyä Venäjän vallan yhteyteen. Molemmat ovat varmasti v:n 1808 lopulta tai v:n 1809 alkupäiviltä.

*

Mietinnöt ja kirjeet olen jäljentänyt tähän niiden alkuperäisessä kielellisessä asussa. Kun minun ei ole onnistunut nyt uudelleen verrata jäljennöksiä alkuperäiskappaleisiin, on mahdollista, että julkaisu ei ole jäänyt aivan vapaaksi virheistä. Missään tapauksessa ne eivät liene suuria.

I.

J. Tandefeltin kirje ja mietintö keisari Aleksanterille.

(Ulkoasiain ministeriön arkisto Pietarissa. Affaires finlandaises.
N:o 77. Alkuperäiskappaleet. Allekirjoitukset omakätiset.)

Underdånigst till Hans Kejslerliga Majt:

Alexander den I:sta

Sjelf regerande öfver alla Ryssar.

Stormächtigste Allernådigste Kejsare!

Den nåd och Huldhet, hvarmed Eders Kejslerliga Majestät behagat antaga Finlands beskydd och vården om dess inbyggare, ådagaläggas ytterligare och fullkomligen igenom nådigste förordnandet, att af valde uplyste invånare därstädes, inhämta planer i afseende uppå Nations fördelar, dem de skrifteligen författade få inlämna, till härstädes en Chef Commenderande Generalen m: m: öfver Eders Kejslerliga Majestäts Armée.

Då en Regent anser undersåtarenas sällhet för sitt hufvud föremål, kunna de ej annat än vara lyckelige, huru lysande är icke nu denna Juvel i den Ryska Kejslerliga Kronan och hvad större säkerhet kunna undersåtarena förvänta om en lyckelig framtid, eller mera förbindande till all mögelig undersätelig tro och undergifvenhet.

Af Eders Kejslerliga Majestäts Befallningshafvande i Kymmenegårds Län, är äfven jag vald att genom uppgifvande af sådane planer vinna den oskattbara nåden så medelst blifva känd. Jag vågar därföre i djupaste underdånighet lägga en afhandling därom inför Eders Kejslerliga Majestäts fötter.

Men Allernådigste Kejsare! om jag råkat mot min vilja vidröra ämnen, som icke äro öfverensstämmande med Eders Majestäts höga afsigter, har sådant skett blott i största välmening och emedan ingenting än med visshet synts vara stadgat

eller nådigst föreskrifvit i hvad man egentligen borde underdånigst uppgifva såsom ländande till Nations fördel.

Jag bönfaller fördenskull det täcktes Eders Majestät nådigst anse altsammans, som härrörande af undergiftaste bemödande, att fullgjöra Eders Majestäts Höga vilja, samt varmaste hjerta för ett kärt fädernes Land, då jag däraf får nåden blifva känd, blir min belöning den största, att få till dödstunden framhärda med all uptänkelig Zele

Eders Kejslerlige Majestäts

underdånigste och troplichtigste undersåte
Joh. Tandefelt.

*Underdånigst författad Afhandling,
om orsakerne till Finnlands wanmacht och planer
till dess uphjelpande:*

I anledning så af Hans Kejslerlige Majestäts Allernådigste declaration af den 8 Aprill sistledne, som och en Chef Commenderande Generalen med mera Högvälborne Herr Grefve Bouché högtvördade Bref till Herr Landshöfdingen och Riddaren Lode af den ⁵/₁₇ Juni nästledne, är mig öfverlämnat, tillika med flere af Finlands invånare, att uppgifva planer i afseende på nations fördelar ledande till dett allmänna bästa, till underdånigste efterlefnad häraf, har jag med varmaste hjerta för mitt Fäderneslands väl, efter bästa wett och förstånd sökt i underdånighet fullgjöra en skyldighet, för mig en i bland de käraste.

Så litet en Läkare kann föreslå med säkerhet Medicamenter för Patienten utan, att känna sjukdomen, lika så litet kunna och bote medel uptänkas, till uphjelpande af ett i wanmacht varande land, om eij orsakerne äro kände, som därtill varit vållande.

Ämnet är vidsträckt och fordrar lika så vidsträckta insichter i allmänna hushållningen, oskillachtig ifrån den enskilda, det torde således blifva öfwer en mans höfva, att häruti vara full-

ständig; men då En huld och om sitt folks väl sorgfällig Stor Monarch, behagat härom nådigst infordra flere uplyste mäns betänkanden, blifva de sammantagne, denn mäst mögeliga och genom Dess visa urval den säkraste utvägen, till vinnande af ändamålet. Dett är på sådan grund jag vågat författa följande afhandling, att läggas i underdånighet för Hans Kejsrliche Majestäts fötter.

Knapt lærer något Rike uti Europa, undergått så många Revolutioner, under halftannat år hundrade som Sverige, hvilka alt mera eller mindre bidragit till Rikets obestånd hvaruti Finland onkeligen fått vidkännas svåraste ödet emedan det altid utgiort Krigsteateren, så ofta Svenskarne velat frucktlöst oroa sin mächtige Granne och är än i manna minne, huru desse därstädes och därunder utöfvat våldsamheter, större än någon fiende, en fölgd af det föracht de altid visat, så för invånare som Landet, hvilket nogsamnt bestyrecker af en Svensk Secrete utskåtts Ledamots uttryck till Protocollet, vid 1738 års Riksdag, då fråga varom Krigsförklaring emot Ryssland, emot Konungens vilja, som befarade, att Landet därigenom kunde förloras, svaret blef »att sådan förlust vore obetydelig emot det, att Svenskarne därigenom fick tillfälle visa sin gamla tapperhet, hvilket äfven nu ytterligare confirmeras! Måtte då desse omilde gäster för sista gången utgjort Finlands plågoris och den stunden vara oförgätelig, då ett så tryckande välde tager en enda.

Det hvarken hör till föremålet eller blir nödigt anföra, alla desse händelser eller i hvad måtto de tid efter annan förändrat landets utseende, folkets lynne, tankesätt och Seder; men den under Konung Carl den XI:tes Regering utaf ofrelse stånden befordrade Reduction af Adelens urgamla Fastigheter, har härmed ett oskillachtigt sammanhang, icke i anseende till Sveriges förluster af betydelige Provinser, som omgifva Finska viken af hvilka den nu Conquetterade var sista delen, utan i anseende därtill, att Indelningsvärdet häraf blef en fölgd, så wida Konungen dymedelst kom uti tillfälle, att underlägga Kronan de af Adeln reducerade godsen och hemman; All jord uti Riket, blef således styckad och skild ifrån sitt sammanhang, Krono och Frelse om hvarandra blandade, som nu är att ses, alt efter som

Roterade Regementernes läge, men ej jordbruket ford[r]ade, de öfrige innom Cretsen belägne hemman anslogos anten till Civil Statens aflöning, eller blefvo Kronan förbehållne. Deras skyldighet, som fått besittningsrättigheten af desse hemman, blef fördenskull att aflöna alla Embetsmän ifrån Öfwersten till Mousquettairen, ifrån Landshöfdingen till Länsman, ifrån Biskoppen till Klockaren, utom Academie och andra Stater.

Wid Liquidationer med dem alla om lönerne, måste naturligtvis Bonden, som hvarken kunde räkna, skrifva elter läsa, misstänka uträkningarne, om de än voro alldrig så richtige, än mera då han fant sig för fördelad, hvarigenom den ännu varande Animosite och Bondens misstroende till alla Stånds personer upkommit, han klagade för Konung han för Ständer; men uti en sak där han hade hela embetsmannas Corpsen emot sig, kunde omögeligen rättelserne, blifva warachtige om de och erböllos; ty värkställigheten berodde af dem man klagat uppå, i hvilken belägenhet finlands invånare, fram för de Svenske, alltid varit, såsom längre skilde ifrån Tronen.

Om Arméens utredning och beklädning, blefvo likväl Contracter uprättade; men här i Finland hafva de blifvit brutne och oftast ändrade, efter projectmakares godtycke, under nam[n] af allmogens frivilliga samtycke, hvilka åter under gått nya förändringar, vid hvart ombyte af Chefer vid Corpserne så, att oackttadt tydelige föreskrifter i Reglementen och Utrednings förordningar, ingenting för allmogen varit, att trygga sig vid Öfwerstarnas och en del Landshöfdingars vilja och välbehag blef den Lag, som tjente Rote och Rusthållare till efterrättelse, oackttadt den snörrätt stred, emot den som Konungen utgifvit. På enahanda sätt äro Reserverne och Passevolense afgiften med mera dem påtrugade.

Mot sistnämnde afgift skulle Rote och Rusthållare vara befriade, från alt hvad som hörde till utredningen, Proviant och Fourage; men ärfarenheten har vist så vid rupturen 1796 som nu vid sista utcommenderingen, att Rote och Rusthållare fått försjuta en Månads proviant och Fourage; ty oachtadt en årlig vinst på Trossen för Compagnie Cheferne af 3 a 400 Riksdaler var behållningen lika fullt betydelig i Passevolance Cassan; men

den remitterades till Sverige och användes till andra behofver så, att Fästningarne icke kunde Provieras eller Magaziner uprättas till större belopp än hvad man på Credit af några i Landet kunde erhålla, på sådant sätt, skulle nödvändigt sista skärfven i Contant dragas ur Landet. Häraf är lätt att inse dett indelningsväcket är den källa, hvarifrån Landets vanmacht hufvudsakeligen har sitt ursprung och närmare fås utredas. I ty genom räntarnes förvandling till penningar, dels efter Marekgång dels och varierande torgpriser, blir Summan alltid beroende af löntagarens välbehag, Bonden fölgachteligen misstrogen, ett af hufvuddragen i dess Caractere, täta ombyten af Boställs innehafvare, aflägsne under dem anslagne lönings hemman, fölgachteligen brist på dagsvärken hvaraf vanhäfd, flere öfverdrefne och betungande utskylder, fölgachteligen utblottat tillstånd, många transporter af ränte persedlar fölgachteligen måste flere högst nödige för Bonden efterlätas, hvaraf brist af produkter i Städerne, men öfverflöd i aflägsne orter, oräknelige pretentioner af Upbörds män och löntagare, fölgachteligen tvång och huglöshet, mångfalldige Liqidationer, executioner och erfvoden, fölgachteligen lesnad och farhåga, oräkneliga onera vid knecktelegor, beklädningar och utredning, fölgachteligen ett odrägeligit beroende af alt b[e]fjäl, flere obebodde eller vanhäfdade Boställs bygnader, till och med för Dragoner och Soldater, fölgachteligen Continuerlige Husesyner laga ansvar, rättgångar och aftrugade kostnader, utom förnyade bygnader, som alltid falla på jordbrukarens eller Landbondens lott, den där föga känner Contrachtet, som med honom uprättat, utom mångfalldige flere hinder för den arbetande, med ett ord inga olägenheter för jordbruket kunna uptänkas, som icke här i Landet härleda sig af indelningsväcket, hvilka alla omögeligen kunna afhjelpas utan, att häfva orsaken likväl har dess vidm[a]gt-hållande kostat Staten oräkneliga Summor, upfylt flere rum med volumner af allmogens besvär, Resolutioner förordningar och Contrachter, som allrig varit mögelige afhjelpa, efterlefva eller hålla, dock sysselsatt Regering, Ständer och tusendetals Embets män, som på annat sätt kunnat vara Land och Rike nyttige, eller och reduceras Staten till lindring.

Om allenast den olägenhet considereras, att hvart och ett hemman till indelningshafvaren betalar ett ansenligt quantum hö, oachtat hemmanet i brist på Engar och lägenheter till deras upodling, saknar egit behof, samt dessutom är forbunden forsla detta höö, så väl som öfrige rente persedlar, hvart räntetagaren behagar innom Lagsaga eller till bostället, är denna redan tillräckelig och snörrätt stridande mot jordbrukets upkomst, källan till all välmacht och utom hvars bestånd alla andra näringar måste aftyna.

Dett skäl till indelningsvärkets försvar, man förebär, att en indelt Armé i fält öfwergår den wärfde i tapperhet, kan ej vara grundat, man Souponerar, att officerare så väl som soldaten, med mera nit försvarar Fäderneslandet, emedan de tillika gjöra det för sina boställen, där hustru och barn äro quarlämnade; men huru den hypotesen kan äga bestånd, känner jag ej, jag skulle snarare Statuéra motsatsen; ty då ej nekas kann, att i händelse officieren eller knechten blir skuten eller genom blesürer vanför att tjena, måste ju bostället afstås till en annan af hustru och barn, om icke den sanna äran vore enda driffjedren till mod och tapperhet, skulle häraf följa, att man i möjligaste måtto sökte skona lif och lemmar. Af samma beskaffenhet äro och de dryga Accordsummor, som nu betalas alla grader i genom, man torde äfven i afseende till dem och den förlust hustru och barn måste vidkännas, genom mannens afgang, få enahanda considerationer, som i förra fallet, derföre blir dett en ostridig sanning, att äran allena utgör en rättskaffens Soldat, hvarföre och en värfvad Armee gör sin skyldighet, lika så väl som den indelte, hvilket ärfarenheten bestyrker; Jag So[u]pponerar, att accorder icke existera.

Sedan jag nu haft nåden ådalägga de flere olägenheter indelningsväirket medför, får jag i underdånighet däremot sätta i jembörelse, de förmåner till Jordbrukets upkomst, som en på värfvad fot stäld Armee tillskyndar.

Den så väl som alla andra Embetsmän böra aflönas med Constante penningar; Armeen som upsättes, anten genom wärfning eller utskrifning af manbart folk i Landet, kann då med lätthet, jordbrukaren till förmån, transporteras ifrån ena Pro-

vinsen till den andra, alt efter som tillgångar på Subsistensen föranleda eller Magaziner i sådant ändamål blifvit inrättade, hvarigenom Landtman undgår besvärlige transporter af sine producter, den han mot Contant betalning eller i afräkning på sin ränta kan aflåta till Armeen, det öfriga hinner han då transportera till Städerne, Spanmålen behöfwer ej i sådant fall blifva liggande i aflägsne provinser, penningen blir jemt distribuerad i landet, Landtman äger äfven tillgångar ej allenast till Krono utskylder utan och ett öfwerskått till Jordbrukets och flere näringars upkomst; penningen befordrar industri och upmuntrar den arbetande, som ser sin möda wara betalt, producterne måste och i den mån ökas, efter Landtmannen då undgår alla de besvärligheter, som genom indelningvärket varit dess lott. Han får dessutom tillfälle, att nyttja permitterade på stället till arbete, blott för släpkläder och välplägning, då någon betydelig företagen upodling sådant fordrar.

Om med denna Armée, åtminstone i början, någon del Ryska trupper förenas vinner nation äfven den förmån, att med lätthet lära sig språket, som nu mera blir nödvändigare än Svenskan förut varit, i anseende till närmare granskning och förning.

Genom utskrifningar, kan rekruteringen omögeligen blifva mera betungande, än den nu varande; emedan i stället för det den nu beror af hemmanens antal, som utgöra Rotan och räknas öfwerhufwud vara fem om Soldaten, måtte de manbara och de till Soldater dugelige Karlarnes antal vara vida större så, att åtminstone 50 i stället för 5 kunna deltaga om kneekten, den som då af dem utskrifves erhåller således en större lega med mindre känning, emedan flere däruti deltaga, han Capitulerar på 6 år, att vara Ordinarie Karl samt att stå quar i andra 6: som Reserv för tienstgörning i Garnizoner, då dess tour infaller, som i proportion af reserve Corpren styreka ej ofta kann falla, efter hvilka 12. år, han är aldeles fri från krigstienst, om han så åstundar; hvilket äfwen för kneekten är förmånligare än, att tjena så länge han förmår, som räknas till 60. års ålder. Kronan har således, att commendera en dubbelt så stor Armee utan, att jordbrukaren eller andre näringar därigenom äro på minsta

sätt graverade. Kronan bör ej eller härigenom betydiligen graveras, emedan sedan nu varande wärfvade Regementers kostnad uptages och endast de i Garnizonerne tjenstgörande Reservers aflöning beräknas, kann kostnaden ej blifva stor, när de öfrige af denna Second Armeen permitteras på arbeten efter behag eller och få sin näring på de hemman där de äro anwärfwade eller utskrifne.

Hvad befälet beträffar så kunna afskedade, män än tjenstföre officerare antagas och på dett sättet njuta en fördel antingare pension än den de af Pensions Cassan erhållit, åtminstone hafva bättre utkomst utan, att gravera Kronan, som i detta fall bör äga rättighet till Pensions Cassan, utan prejudice för pensionairerne.

Ware långt ifrån mig, att i underdånighet hafva föreslagit denna ändring om Eders Kejserslige Majestät vore sinnad bibehålla alt i sitt förra skick, i händelse invånarena vore därom angelagne; men om de blifva behöringen underrättade och uplyste, tror jag ej annat än att de med nöije antaga proposition härom; men skulle emot förmodan, de annorlunda vara prevenerade, måtte väl erfarenheten öfwertyga dem om sitt eget väl.

J händelse Finska Armeen förvärvat de nådigst, den offererade förmån, att få blifva bibehållne vid sine Sysslor, torde rätta tiden nu vara inne till häfwande af indelnings väirket.

Jag bör ej eller forbigå, att nämna huru som officerare vid den Ambulatoriske Armeen lära sig därunder känna Landet, formera reconnoiserings Cartor öfwer betydelige pass och Situationer, samt i anlädning däraf detailera en attaque eller difence på stället, hvilket till den Commenderande generalen kan inlämnas för att anten gillas eller rättas hvarigenom lättast Habile befälhafware måtte erhållas.

Genom indelningsväirket häfwande får Kronan fri disposition af all sin jord således och om alla Boställen, som nu äro distraherade efter Regementernes districter; men ej i dett sammanhang med öfrige Krono jorden som ett rättskaffens jordbruk fordrar, till vinnande hvaraf, ett generelt skifte blir nödigt, hvarvid om så fordras Krono kan utbyttas emot equivalent frelse och tvärtom. Kronan så väl som Frelseman får då propo-

sitionerade ägor af Åker, Eng, Skog, och Mulbete äfwen utrymme till Torp och torpställen, således och nödige dagsvärken, hvarigenom och då större lägenheter såmedelst formeras, äfwen mera indrägtige Arrenden kunna träffas utan, att därför blottställa Arrandatoren, med drygare afgifter, än de som efter en gifven skattläggning pröfvas skälige, Arrandatoren bör äga den behållning, som fordras till egen bärgning och att värkställa de Meliorationer, som i Contractet föreskrifvas.

Men efter intet Storskifte kann sägas här vara värkstält så, att hvarken Byalagen, än mindre hemmanen sin emellan i samfällighet warande, så blifwit skilde, som afsichten varit nämligen, att hvar skulle få sina ägor, så ifrån samfällighet utbrutne, att de utan intrång i hvarandras lotter kunde beqvämligast skötas, samt Åker Eng och Skogsmark i behörigt förhållande och jemgoda lotter, hvar och en tildelas, så långt möjligt var, utan snarare nu mera inblandade så, att den ena Byn och grannen har sina upodlingar och i brukvarande ägor inom den andras råer och lotter, oftast till en half mil belägne ifrån Bohlstaden; Dessutom allrig det nödvändiga förhållande iachtagit, som bör vara emellan åker och Engs lägenheter, hvilket likväl hemmanens och Bylagens bestånd i framtiden fordrar, så är ej underligt, att ett allmänt missnöje öfwer de här förrättade Storskiften upkommit; Men denna oreda var en följd af författningarne, som tid efter annan så blifwit jemkade, att de äro mot hvarandra stridige, dett ena Bylaget har fått alentalet till delnings grund, det andra mantalet och det tredje räntan utom att de Domstolar som under namn af Ägodelnings Rätter dömt i Storskiftsmålen, äfwen befattat sig med Rätvisterne, som enligt urgamle Svenske lagar borde hanteras vid ordinarie Domstolarne, hvarigenom alla här i Landet förlorat det beneficium Juris, att få genom Hæradslagmans och Riddare Synerätter dett tvifliga behörigen Synat och afgjort, hvarföre och händt att oftast hvad i äldre tider genom desse Synerätter blifwit afgjort till och med af Konungarne faststält hafva Ägodelnings Rättarne ändrat efter godtycko så långt, att den som i proportion mot sitt mantal hade mindre ägor än dess granne, måste därpå afstå än mera genom Råernes kullhäfvande. Dett är nästan omejligit, att upräkna

alla de injurier som här förelupit och hvaruti ingen rättelse i högsta Domstolen kunnat ärhållas, såvida ingen referent därstädes hade begrepp om Storskiiftsmål, man skulle hjälpa detta därmed, att en finsk Häradshöfdinge skulle Förordnas till ständig referent i Storskiiftsmålen; men som man af honom ej kunde begiära mera insichter än en Jurist under vanliga Coursen förvärfvar sig, så är och altsammans i Stato quo; om i synnerhet Bönder klagat öfver att deras upodlingar, oachtat de voro längst ifrån dess hemman belägne i dess grannes genom skiftet tillfallne skogslott fant högsta Domstolen klaganderne vara lidande, ehuru han fått wederlag, man kände ej annat än, att billigheten fordrade, dett hvar och en borde bibehållas vid sina upodlingar; men aldeles ej att däraf tydeligen fölgde, dett inga Storskiiften med sådant förbehåll, voro mögelige värkställa; när författningarne voro mot hvarandra stridige och wilkorlige, skulle och största oreda förelöpa emot Domarens bästa wett och vilja; men hvad som mäst gjort desse skiften här i Landet högst orichtige är Landtmätare författningarne de hafva sin betalning efter det quantum tunland de Carterat och Råliniers längd de upmätt, naturligtvis fölgde häraf, att denna som dessutom nyttjade flere okunnoge Lärlingar blott för att vinna quantiteten af längder och tunneland, ej frågade efter om Cartan var öfwerenstämmande med Marken eller ej; Och då man får taga förgifvit, att ingen säker Carta existerar, finner man lätt, att uträkningarne af dem ej eller kunna vara richtige, således ej eller skiften, hvarför och förordnat är, att i händelse uppenbara felachtigheter kunna utredas; bör skiftet vara ogilt således och ehuru en del af dem af högsta Domstolen äro faststälde, gäller det ej om parterne allenast mächtade den Kostnad, som till detta utredande fordras; eller om därmed något vore vunnit.

Jag våger ej längre uppehålla mig, vid beskrifningen om all den ordning som härvid förelupit, ej eller Calculera de ofanttelige Summor Jordbrukaren måst erlægga, utan i underdånighet hemställa om icke rättelser torde utan särdeles kostnad ske, vid underdånigst projecterade generela skiftet och vid Cartornes Connecterande öfwer hela Landet; den som då wore i betydelig förlust, kunde härvid anmäla sitt lidande utan att något hinder,

af hwad beskaffenhet som hälst, skulle ligga i vägen till vinnande af rättelse, hwarom längre ner. Sedan generela skiftet för sig gått och all jord genom utbyten fått en determinerad storlek samt ägor i behörigt förhållande lagde, kunde en Skattnings Commissions förordnas, som efter dett, all Krono jord efter som föreskrifvit varder, blifvit skattlagd och ägendomarne, samt hemmanen fått ett determinerat värde, efter utsädets storlek, och mera eller mindre fördelactig belägenhet, samt sådant alt undergått Eders Kejsrerlige Majestäts nådigste pröfning, vore och värdet af alla ägendomarne gifvit, hvarunder äfwen Säterier och Frelse jorden borde inbegripas, på dett att hela Landets vidd beskaffenhet och värde blefve uträdt och Eders Majestäts bekant; Mantalen skulle därefter få sin behöriga storlek, samt de af dem efter vanligheten beroende gårdar och utskylder proportioneras och beräknas.

Och som penninge bristen i Landet försätter invånarena i nödvändighet, att i underdånighet begagna sig af Eders Majestäts nådiga löfte, om en Låne banques inrättning, undgick låntagaren härigenom äfwen den omgång att låta värdera den ägendom hann tänkt lämna som hypotheque, emedan värdet redan är gifvit. Den som possiderar en Krono lägenhet, där i synnerhet betydliga upodlingar äro, att göra borde vara lika berättigad till lån som Säteri innehafwaren emedan ägendomen behåller sitt värde i hvares hand den vara må.

Härvid blir likväl nödigt, att proportionera så interesstet att ej innehafwaren, som härtills skedt, däraf, räknat till 6 procent, ruineras, hvilket ej kann förekommas om icke interesstet nedsättes till 5 procent samt att 2 procent årl. på Capitalet afgår, hvarigenom Kronan alldrig kann blifva lidande, efter interessten småningom betala lånen, Jordbrukaren blir äfwen hulpen för, att kunna uträtta något till Landets förmån och näringarnas upkomst; ej eller är, att befara dett banques sedlar härigenom förlora sitt värde, då allmänt kunnigt är att Landets ägendor utgjöra hypothequen samt, att lånen ofelbart så medelst blifwa inbetalte.

Alla Cassor, grundade på lån af Fastägendom med 6 cents ränta utan, att något däraf på Capitalet afgår, äro som

erfarenheten vist, här i landet, där missväxt så ofta infaller, högst skadeliga; man använder penningarne för, att med skyndsamhet gjöra Meliorationer, som i brist på arbetare här blifva kostsamme, de kasta ej af sig så hastigt den calculerade revenuen, som ansenligen forminskas genom fördryga utskylder, penningarnes osäkra värde och arbetares förökte löner hvartill kommer öfwer höfwan upstegrade Köpmanna varor, ett ondt som ej kann förekommas då handeln är monopolisk således påtageligit, att ett så drygt intresse ej kann betalas. Den idogaste hushållare måtte därigenom se sig skild vid sin ägendom, oaktat han å dess uphielpande använt, ej allenast lånet, utan och sin öfriga förmögenhet.

Sedan sådana försök här blifwit giorde, har man funnit rådeligast, att låta jordbruket gå som det kan och lämna yppersta lägenheter stående ofruchtsamme.

Desse Cassor äga dessutom den högst förderfweliga egenskap, att draga hastigt penningar utur rörelsen, till de Städer där de äro inrättade, befordra där luxen, som influerar på hela Riket och så medelst sätter de förnämsta Handels Contoren i tillfälle, att samla större Capitaler än de ifrån handels rörelse behöfva, dem de remittera till utlänningen, att trasera uppå, då pennningar af mindre handlande där behöfvas, hvarigenom oppet tillfälle är gifvit, att sätta hvad värde dett behagas på dett i Riket gångbara mynt, genom Cours och agiotering, som influerar på hvar medborgares Cassa.

Den skillnad man här gjort i säkerheten vid lån uppå Krono och Skatte jord, är mera än besynnerlig, bägge höra onekeligen Kronan till, den ringa Köpeskilling man i skatte lösen betalar, kann omögeligen helt och hållit skilja Kronan vid sin primitiva rättighet till jorden, som och är uppenbart därpå, att skatte rättigheten tillika med besittningen är förlorad genom wanhäfd, i hvilket fall Kronan disponerar hemmanet såsom wore det Krono och Långgifvarens intekning kraftlös; hvarigenom författningarne skulle blifva motstridige.

Dett är väl sant, att ägaren till ett skatte hemman har rättighet förmedelst kjøp afstå det till hvem som hälst, då därmed Lagfares lika som med Frelse; men när innehafvaren af alt Krono

hemman äger rättighet till oquald besittning så länge det ej vanhäfdas samt, att afstå sådan rättighet till hvem som hälst, emot betingad Summa så finner jag i den delen ingen annan skillnad än den, att Landshöfdingen i senare fallet utfärdar immisshjon, i stället för det Häradshöfdingen i förra fallet lämnar Lagfarten, således blir säkerheten vid lån den samma. Men däruti är en betydelig preference vid Krono hemman, att alltid äldsta Sonen eller dottren vid Fadrens frånfälle, är berättigad till besittningen, hvarigenom hemmanet bibehålles ostyckat och gör åboen mera besuten, än på ett skatte hemman, till hvilkets besittning alla arftagare äro lika berättigade, hvarigenom händer, då den ena arvingen ej mera än den andra vill taga lösen, att hemmanet måtte klyfvas ofta i åttendedelar; dett är ej svårt att finna, huru försvagade desse hemman härigenom måste blifva; hvar och en lott behöfwer så många hus, som hemmanet oklufvit hade, ägorne måste skiljas med oräkneliga gärdesgårdar, när därtill kommer Consumtion af weden, kann omegeligen skogen därmed uthärda, utom dess kunde hemmanet ostyckat fullkomeligen skiötas med åtta personer, men i senare fallet fordras lika stort antal på hvardera delen, fläste dagsvärken åtgå till byggnad stängsell och ved transporter, häfden kann således härigenom ej vara förbättrad, emedan icke nya upodlingslägenheter för någondera blifvit utsynade utan de gamla styckade; men som desse delar måste utgiöra Präste rättigheter, Tings och Lagmans Kappor lika som dett hela forut erlade, är uppenbart, att egen nyttan gifvit anledning till desse högst fördärfveliga klyfningar, de borde för den skull förbudas samt de som besitta så små lotter emplojeras på de lägenheter, som genom generela skiftet kunna yppas, hvarigenom dem ej kan tryta fullt vederlag, desse äga och fullt bohag, således mera antagelige till åboer, än de som på öfwerlops jorden mot frihets år äro placerade, hvilka där ej längre Subsistera än skog till swedjande och frihets åren för dem vara.

Huruvida Kronans inkomster genom detta generela skiftet ökes eller minskas är omögeligit förutse eller Cal[c]ulera; men dett kann vara lika mycket emedan Stats utgifterne därefter komma, att proportioneras, hvilka i fall de öfwerstiga till-

gångarne, efter Jordens beskattning nogsamnt ärsättas genom handelen och personelle utskylderne utan, att stiga till deras nu varande belopp.

Utom hvad redan rörande en tilltagande skogsbrist genom hemmans Klyfningar är anmärkt, blir consumption stor genom bygnads sättet, ett hus som upföres utan behörig stenfot på sjelfva jorden, med mullbänkar de där stiga på andra varfwet af väggarne, kann ej stå länge för än understa varfwen äro förutnade efter, 20—30 år blir huset härigenom för lågt, dett måtte fördenskull nedrifvas och förses med nytt underlag af 2 eller 3 nya stockar för hvar wägg, utom de som genom vårdslös teckning, vid takbanden äro skämde, som ej annat kann än betydelligen medtaga skogen, när härtill kommer att de flästa husen täckas med takved, hvartill man varit förpliktad af Synerätter, så vid officers, som Kneckte Boställen, oachtat denna takved, merendels består af ämnen till bästa timber, är obegripeligit, att finska skogarne härmed uthärdat härtill dags; men bristen är likväl redan på flere orter känbar.

Dett är ej utan, att icke byggnads sättet på flere handa sätt med skogens besparing kann förbättras, så väl som sättet at gärda, för bägge tror jag påfunnit nya metoder; men de fordra särskilta beskrifvningar, hvilka här för vidlyftigheten ej kunna intagas; men om de nådigst påfordras vill jag i underdånighet dem utarbete och upgifva.

Sågarnes antal här i Landet är visserligen icke proportiönerad mot tillgång af skog, hvaraf och en uppenbar brist på byggningstimmer redan yppar sig.

Alla qvarnar i Strömdragen anlagde, förorsaka dessutom en annan olägenhet och hinder vid Landtbruket, nämligen vattnets updämning, hvarigenom ej allemast gamle i brukvarande ägor och giorde upodlingar äro lidande, utan och alla påtänkte förekomne; hvilket ärfarenheten på flere ställen vist, men i synnerhet långs med Kymmene älf och med den Communication ägande Sjöar, således äfven i kring alla Peijenä med flere andre stora Sjöars stränder.

Mann misräcknar sig däruti; att quarnar, som anläggas nedan om ett fall, icke kunna värka på vattnet öfver det samma,

oachtat vatten horisonten nedan före genom dammarne blifvit förhögd mera eller mindre, på hvilken grund quarnställen här warda Laglikmätigt af wederbörande utsynade utan, att öfwerboerne förmå sådant hindra; men det är en falsk princip; ty som det är en Matematisk och Physisk sanning, att fallande Kroppar, ibland hvilka äfven vattnet räknas; falla med en hastighet i Subduplicat förhållande mot distancerne den de falla uppå, så följer och, att om nedra vatten Horisonten blifvit högd, måste distancen vattnet forut fallit uppå blifvit Kortare och förlorat sin hastighet i Subduplicat förhållande mot den förhöging som sket nedan om fallet; hvaraf är Solkrat (sic!), att vattnet åfwanföre måste stiga i samma förhållande, ju flere quarnar fördenskull i ett och samma vattudrag blifvit bygde i fallen efter hvarandra, ju betydeligare blifva öfwersvämningar; men härtill neka Synemännen.

Om väderquarnar i dett stället byggdes på de ställen där lägenheterne sådant medgaf, kunde åtminstone en del quarnar utdömmas; eller och att den som ville bygga i vattudragen skall vara förbunden genom Strömränsning först nedsänka vatten Horisonten så mycket, att den ej genom quar[n]dammen blir högre än förut.

Häraf följer och, att projecttet om durchfarter bör af sig sjelft förfalla; ty om ändamålet med dem skall vinnas måste genom Slussbyggnader vatten Horisonten på flere ställen höjas, hvilket ej allenast skulle förorsaka öfwersvämningar, utan och medtaga sista skogen i Landet, till Slussbyggnaderne, som oftast måste renoveras. Genom förbättrade vägar och forwagnars inrättande Städerna och Prowincerne mellan, vinner man så långt det samma, som fordras sedan Armeen kommit på värfvad rot och får sina Stationer i landet, alt efter som tillgångar gifves till dess Proviaatering och förplägning.

Genom forwagnars inrättande torde och den här i högsta måtto Landtman grawerande hållskjutsen blifva drägeligare i dett, att ett mindre antal hållhästar på gästgifvare gårdarne då behöfves eller, att skjutsen ställdes under entreprenade mot billig afgift af Sockneboerne, hvaruti de förmodeligen gjärna skulle ingå, såvida man redan ser, att de lega för sig som bo afsides, eller på annat sätt hafva förmån däraf.

Stadsmanna näringar få ej blandas med Landtmanna dett är förmodeligen således mot all principe, att en Stad som Borgå till exempel skall äga öfwer 600 Tunnland Åker den Stan besår med Råg och årligen skördar, det är påtageligt, att Landtman i sådan Stad, då han skall sälja sin Säd i början af året, blir anten ej af med sin vara, eller och missbuden, Köpman och den för-mågnare Borgaren, som har åkrar, svarar då som här sker, jag har mera Råg än du, jag behöfwer den ej. Mera Åker än som kan emplojerar till plantager, torde således ej böra höra Städerne till.

Genom dett, att Stads och Lands församlingarne äfwen äro här förenade äro Borgå Sockens invånare i högsta måtto förfördelade, Kyrkoquartern och Krogarne kosta Bonden hälften af dess höö och andra producter tillfälle gifwes äfven härigenom till luxe och öfverflöd de fördjupa sig dageligen alt mer och mer i skuld hos Köpman, som håller hvar Söndag för en Marknadsdag.

Denna Socken är så vidsträckt och endel i Skärgården belägen så, att folket ej utan tidspilla och Kostnad kann färdas en väg af 2 a 3 mil. Församlingen kunde beqvämigen delas i tu efter Länen och Nylands Läns kyrka upbyggas vid Tjusterby, Kymmene gårds vid Bosgården, hvarigenom skäre boerne i synnerhet wore betjente i afseende till vägen Sjöledes.

Staden däremot kann hafva mera fördel af Stapelstads friheten, i likhet med öfrige i kring finska viken belägne Städer, om utländingar då få frihet att segla i Bo[r]gå hamn, torde handelen så för dem som Landtman Komma i tillbörligit skick, så nemligen, att man finge köpa af dem, som sålde för bästa priset och Sälja till den, som betalte mäst; uti en monopolisk handel förhåller det sig tvertom; ty köpman uti en Stat kann ej annorlunda anses, än dess Commissionaire, som fått sina privilegier för dett han skall exportera Statens producter till dess största vinst och importerar behofverne för bästa priset, vore nu någon af dem ensamt berättigad därtill, är påtageligt, att invånare måste af honom Köpa importerne och betala dem efter högsta priset samt tvungne att Sälja sina producter till wanpris, emedan denne Monopolist endast äger rättighet, att exportera, dett ej eller låter gjiöra sig för hvar och en som tillwärcar ex-

porterne, att dem utom Riket debitera, häraf följer påtageligen, att en sådan Köpman ensamt blir vid vinsten samt, att Staten och alla inbyggare därvid måste förlora, hvarföre och en monopolisk handel ej annat kann vara än högst skadelig, äfwen stridande mot folkrätten. Af en sådan handel härleda sig äfwen Lurendräjerier; ty då hvar och en tror sig äga rättigheten köpa af den som säljer för bästa priset och betalar exporten högst, är uppenbart, att när Lurendräjaren är i tillfälle på detta sätt förfördela monopolisten, tyckes han mer tjena än skada allmänheten, dett blir ej Lurendräjarens fel om Kronan förlorar något på Tullen, emedlertid vinner Landet, hvarföre och England icke en gång med Armerade flottor kunnat förekomma dem.

En sådan klyfning af de större Pastorater här i Landet är lika nödig hvilket lämpeligast ske kan sedan allmänna skiftet för sig gått, jag tror och att Presten så välsom en annan ämbetsman, vore mera betjent med Penninge lön och, att församlingarne i dett stället Contribuerade något vist i ett för alt till Kronan, dock blifva Prästegårdarne för dem nödige, men ej vederlags Spanmålen, emedan skälet hvaraf den har sin uprinnelse, långt för detta försvunnit.

Bränvins tillvärkningen uti Städerna är så emot Stads som Landtmanna interessel, de förre kunna ej äga någon vinst af, att förbränna den Spanmål, som till andra behöfver inköpes, weden bringas därigenom närmast i kring Staden till högt pris, hvarigenom den fattigare borgaren lider, utom flere andra olägenheter; däremot om Landtman endast är tillåtit, att bränna kann sådant ske med skogens besparing, emedan vindfällena därvid nyttjas, tillika vinna på transporten; ty om han förbränner 3 tunnor Råg och får minst 45 Kannor Bränvin, svarar Tyngden och rummet därpå på dess släda ungefär emot en Tunna Råg, han kann således än få fram två Tunnor Råg, för den skull i stället för tre, som är dess vanliga lass.

Borgaren behöfver ej eller föda så många Kreatur, Jordbrukaren däremot flere samt många, att pålägga af hvilka ingen inkomst fås i Mjolk och Smör på 4 år, dranken blir fördenskull för honom en nödwändig artikel för, att underhjelpa bristen vid ut fordringarne. Erfarenheten styrker detta; man ser, att

sedan Landtman nu mera fått fritt införa sitt bränvin till Salu, köper Borgaren dett hållre än bränner, äfwen hålldre än ifrån större Brännerier, emedan dett alltid befinnes vara erg blandat, som är troligt, efter de i Spiralgående piporne sällan fås så rena, som deraka vid mindre pannor brukelige. Öfver flödige Bränvinsupandet på landet har man och funnit härigenom aftaga, emedan då Bonden ej fick sälja sitt Bränvin, han då Söp upp med sitt folk hela tillvärkningen, den han nu finner sin räkning vid att förvandla till pennings.

Att gå i detaile af de felactigheter, som vid utöfningen af Jordbruket, på flere orter här förefalla vore utan ändamål, de rättas af sig Sjelft genom exempel af erfarne Jordbrukare, efter det ägorne så blifvit skiftade, att hvart hemman och lägenhet har dem uti ett sammanhang närmast Bolstaden belägne och proportionerad åker mot Eng, skog och mulbete till husbehof så, att ej som härtills skett Åker och Engs brister hos den ena blifvit ersatte, med skogsmark af den andra, hvaraf hemmanens obestånd och sluteliga undergång måste följa.

Tillgång af penningar befordrar flit och industri, som fördrifva hos nationen medfödd lätja och håglöshet; men utan en värksam tillsyn i synnerhet i början efter stora skiftet, blir alt bemödande fruktlöst här i landet, där fördomar och vana, understödde af envishet hos allmänheten äro rådande.

Till vinnande af dett förra och häfvande af dett senare, torde Länen här fordra Klyfning i synnerhet, som den ambulatoreske Armeen behöfver prompt handräkning af Landshöfdingarne, i de districter Arméen anten Marcherar igenom, eller blifver stående, äfven i alla andra hänseenden, i hvilka deras nuvarande vidsträckta belägenhet hindrar en behörig värksamhet. På dett ej Staten härigenom betydelligen måtte ökas, kunna Lagmans Sysslorne indragas och till understöd i lön för de tillkomne Landshöfdingarne anslås. I rättegångs mål förorsakar denna instance endast uppehåll emedan rätten endast en gång om året samlas, när nu en sak tager skotts mål och dett flere gångor, kan saken endast vid Lagmans Rätten utdragas i 3 a 4 år, som erfarenhet vist; och då denna rätt utgjöres af blott en Lagkarl, som ordförande, hvilken oftast har mindre Juridiske

Kunskaper, än en vice Häradshöfdinge, samt öfrige Ledamöter bestå af Bönder hvilka på intet sätt äro slugare än de vid Härads Rätterne, kann ej eller något till sakens uplysning förekomma, som ej Härads Rätten bör uptaga och dömma uti, skulle man åter förmoda, att för parterne, som troligt är, någon förmån tillföll däraf, att målen här skrifteligen ageras, är sådant lätt afhulpit, om dett sker hädan efter vid Härads Rätterne, hvarifrån appelleras till Hof Rätten, man torde och kunna sätta i fråga om flere än en Hof Rätt här i Landet blir nödig, Ledamöterne i den kunde ökas och målen lika fort afgjöras, som nu sker i tvenne. Parternes Konstnad kann härigenom icke ökas, emedan i alla fall vid desse Domstolar nyttjas Fullmächtige, som finnas på stället, härigenom skulle likväl en betydelig besparing i Staten upkomma för att ersätta brister på nödigare ställen.

Annan ändring än denne uti Rättegångsmål och den uti Jurisdictionerne, hvartill generarela skiftet kann föranleda, lär ej blifva nödig, emedan allmenheten redan känner och är van vid den nu varande, likväl, om någon skickeligare och mera kunnig i Lagfarenheten, vore i Härads Rätterne adjungerad, än en Bonde, borde man hoppas, att målen med mera skyndsamt och säkerhet blefvo afgiorde, nämndens röster skulle och så medelst mera balancera Häradshäfdingens än nu skjer; för att aflöna en sådan man bör fyra Nämдемännens löner kunna indragas äfven Häradshöfdingen afstå något af sina inkomster hvilka nu tyckas vara mera än tillräckelige.

Hvad som likväl i rättegången förefaller besynnerligt är, att vadpenningar skola betalas då parten söker rättelse i en högre Domstol, i hvad, som honom emot gått, hvi[1]ka i Hof Rätterne, fått namn af Revisions skilling då till Konungen wädjas: Sådant strider ju oppenbart emot den rätt, undersåtarena bör äga till rättvisa och synnerhet till den nåd, som för dem hos Regenten alltid öppen står, utan betalning, nu i synnerhet bör denna afgift försvinna sedan Eders Majjestät så Faderligen antagitsig undersåtarenas beskydd och därom nådigst försäkrat; om en part icke mächtade denna afgift följer tydeligen, att enär ej med andre vilkor får wädjas än att denna afgift först erlägges, den fattige i sådant fall är aldeles förlustig dett hopp han om beskydd mot

orättvisa med underdånigste förtröstan gjort sig, hvilket uti en väl bestält Regering blir det nödvändigaste, om någon säkerhet för undersåtarena skall förväntas, mot förtryck och förföljelser af embetsmän; när ifrån Collegierne är tillåtit utan, att vadpenningar erläggas, i underdånighet besvära sig, vet jag ej hvarföre sådant i Hof-Rätterne bör ske med andra vilkor.

Lika så är det utan ändamål, att borgen för rätte gångs Kostnad skall presteras, innan tagit vad får full följas, dett händelser merendels att parterne blifva dömda, att kännas vid hvar sin Kostnad, i hvilket fall borgen var onödig, men som ofta ehuru obetydelig rättegångs Kostnaden är, förorsakar flere omgångar och besvärigheter, eller mån icke vederparten har sin Kostnad väl betalt då han vunnit saken, däremot den som tappat får vidkännas mångfalldigt drygare förlust, än Rättegångs kostnader kann blifva.

Dett är ej utan, att icke flere rättegångar kunde undvikas genom inrättningar af freds domare och förliknings Domstolar; men sådant kan ske med tiden, när alt annat fått sin stadga och behöriga gång.

Ingenting torde vara nödigare än, att genom ena Hof Rättens indragning få lön för tvenne Generale Fiscaler, med Justitiearie Character, den ena i Södra och den andra i Norra delen af Landet, hvilka i egenskap af Justitie Canseller hade tillsyn öfver, att allting vid Domstolarne Laglikmätigt tillgick, såsom och att alla andra embetsmän fullgjorde sine skyldigheter utan egen nytta, till hvilkas biträde en vice Häradshöfdinge med Häradshöfdinge rang och rättighet till Competense af Jurisdiction kann förordnas utom, att Stads och Lands Fiscaler vore skyldige, att månateligen ingifva sina relationer till desse Justitiarier, hvar och en uti sitt district.

Lika så är nödigt för tillsyn af skogarne, att öfver Jägmästare förordnades i hvart Härad, som tillika besörgde om odjurens utödande, hvilka här i Landet göra stor skada, utan hinder af någon Jägeri betjening; hvilken Syssla kann betridas af Krono Befallningmännen med Öfver Jägmästare Character, biträdde af Ländsmännen med Jägmästare rang och värdighet, för hvilka alla, Boställen borde vara anslagne nära vid de större

Landsvägarne, på det att de äfven måtte kunna med Activite bestrida sine öfrige gjöromål som härtills, dock skulle Jägmästarena vara befriade ifrån alla executionsmål hvilkas handhafvande endast tillkom öfver Jägmästaren, deras löner borde och ökas så att de ej som härtills, vore allmogen till last.

Som alla Kronans inkomster i penningar på wiss dag i Banquen skola vara deponerade, så blir nödigt, att ett Stats Contoir inrättas i förbindelse med ett för Kammarväcket så, att allting kan hafva sin tillbörliga gång utan uppehåll, hvarföre de och vid Gouverneurens Residence måtte vara anlagde, äfven ett Landtmäterie Contoir där alla Landets Cartor, förvaras och ifrån det i Stockholm requireras, så väl som alt hvad i Cammar Collegium Finland angår.

Detta Contoir bestrides af en Öfver Directeur med biträde af tvenne Premier Landtmätare. Ordinarie så väl som Commissions Landtmätarena i Länen skulle vara pligtige efter slutade fältmätningar där infinna sig med sine arbeten för, att examineras och sedan alt behörigen blifvit rättat, anmälas och upvisas i Cammar Collegium, under Gouverneurens åvaro och skulle uti enskilte Storskifts mål något förelupit, hvaröfver besvär äro inlämnade och genom Syn på stället utredas bör, kan Ländshöfdingen tillika med Öfwer Directeuren och Härads Domaren den förrätta och afgjöra, mot det parterne gemensamt erlægga skjutsen, hvilken instance till vinnande af rättvisa svarade emot de i Lag stadgade Riddare Syner, den Finnarne till största förfång genom Ägodelnings Rätternes förordnande, är ifråntagen, men ej Svenskarne.

Och som Eders Kejslerlige Majjestät nådigst förklarar, dett undersåtarena ägde tillstånd, att i underdånighet fly till Dess Höga Domstol, så torde och Parterne, som ej med förberörde utslag vore nöjde, få frihet, att i underdånighet söka ändring, hvarigenom tvifvelsutän säkraste Controllen mot Landtmätarena skulle vinnas och de för allmogen högsbesvärlige och kostsamma Ägodelnings Rätter undvikas.

Som dett tillkommer Gouverneuren, att Presidera i alla till desse Collegier wädjade mål ifrån Landshöfdingarne och Cheferne vid Armeen, så tillhör dett äfven den i Landet en Chef

Commenderande Generalen och Ammiralerna vid Flottorne, att här äga Säte och stämma för, att vid handterande af de mål, som höra till deras departementer aflämnas sina röster, men Gouverneuren äga i alla mål votum decidende.

U[t]om några få Familier är Adeln i Landet öfver alt fattig, dett blir således för den fattigare delen en omögelighet, att profitera af den nådiga offert dem är giord, att i Pettersburg eller vid Eders Keiserlige Majestäts lysande Hof och Collegier inhämta den habitude, som fordras, att kunna bestrida högre Embeten, till denna fattigdom kunna de ej sjelfve vara vållande, då man erhindrar sig huru deras gods gått dem utur händerne först igenom reduction och senare tider därigenom, att tvänne sist Regerande Konungar i Sverige, lämnat ofrelse män, utan minsta förtjenst, tvert emot Privilegiernes uttryckeliga innehåll rättighet, att genom Kiöp, emot en ringa determinerad afgift till Kongl. Cancelliet, sätta sig i everldelig possession af flere Säterier, som blott varit förut pantförskrefne och kunnat af Adelen infrias; endast i Borgå Socken äro fem sådana ägendorar abalienerade. Eders Majestät, som nådigst behagat försäkra detta stånd om deras Privilegiers helgd, täcktes Allernådigst behjerta en för Adelen så ömmande omständighet och förklara, att desse ägendorar ej kunna anses annorlunda än som blott pantförskrefne i synnerhet, som en sådan författning uppenbart åsyftat Adelens totala undergång här i Landet, äfven lika nådigst tillåta mig i under dånighet upgifva ett project hvarigenom de kunde komma i tillfälle, att i likhet med de för mögnares barn begagna sig af omförmälte Eders Majestäts Faderliga omsorg; Jag har ej fallit på denna idé utan anledning, Konungen af Sverige har utnämnt en af Dess Prinsar till Storfurste i Finland, Om Eders Majestät täcktes äfven så förordna, att någon af Kejsrerlige Husets höga allierade under denna Caractair härstädes förde styret som Gouverneur, samt erhöill en Stat tillräckelig, att underhålla ett Fursteligt Hof, där äfven en Cadett skole för fattigare Adelens barn wore inrättad, kanske sådan som forut på Hapaniemi, skulle de därstädes och vid Fursteliga Häfvet först kunna vinna de nödige kunskaper och skickelighet, som fordrades, att underdånigst presentera sig vid dett

Petersburgska, samt sedermera efter förtjenst emjöjeras vid Collegier därstädes äfven här i Landet.

Till slut bönfaller jag lika så i djupaste underdånighet om den smickrande heder för Finland att som Sveaborgs Fästning i anseende till sitt läge, fått ett aldeles olämpeligit namn, emedan dett väl utgör en Borg för Finland, men ej för Sverige, sedan Landet kommit i andra händer, dett då kunde bevärdigas med namnet *Alexandria*; nuvarande invånare och efterkommande i everldeliga tider skulle då vid uprepanDET af detta för dem ljuva och kära namn, erhindra sig den lyckeliga händelse, som nu tillskyndar deras framtida sällhet och förvara dett i minnet med största Mögeliga undergifna vördnad och erkänsla.

Allernådigste Kejsare, dett är med desse mine underdånigste förslager, som alla andra, de fordra öfwerläggning och urskillning innan de kunna kallas mogne; Eders Majjestät såsom den uppersta granskaren, täcktes dock nådigst anse dem såsom fruckt af en undersåtes oryggeliga tro och undergifvenhet.

Eknäs Gård vid Borgå d. 24 Augusti år 1808.

J. Tandefelt.
ingeniör major.

II.

E. G. von Willebrandin kirje ja mietintö keisari Aleksanterille.

(Ulkoasiain ministeriön arkisto Pietarissa. Affaires finlandaises.
N:o 66. Alkuperäiskappaleet. Allekirjoitukset omakätiset.)

Sire!

C'est avec la plus profonde sousmission qu'un des sujets de la Finlande nouvellement conquise ose demander à Votre Majesté Impériale la grace de vouloir bien agréer des très humbles remerciemens pour le traitement magnanime dont la Finlande a joui en tant que cela peut s'accorder avec les maux ordinaires de la guerre.

Comme Directeur du Comité pour la communication des eaux en Finlande j'ai reçu l'ordre de Monsieur le Comte de Buxhoevden de me rendre à St. Petersbourg muni de tous les papiers de ce Comité pour pouvoir obtenir la grace de mettre aux pieds de Votre Majesté Impériale les éclaircissemens necessaires sur cet objet. En vertu de ces ordres j'ai composé une relation touchante l'état actuel de la communication des eaux et les travaux faits au canal de Kuumo situé dans la province de Björneborg, ainsi qu'une description des principaux aqueducs et cascades de la Finlande et je n'attends que les ordres de Votre Majesté Impériale pour remettre cette relation à celui qui sera chargé de la recevoir. Pour ce qui regarde les cartes des canaux de derivation, elles ont été envoyées en Suède déjà avant le commencement de la guerre.

Peu de tems après mon retour de Wibourg à Åbo Monsieur le Comte de Buxhoevden m'a confié la commission de faire acheter et transporter des provisions pour les armées de Votre Majesté Impériale. Dans l'espace de 12. jours j'ai réussi à faire l'accord pour la livraison de 10,000 tonneaux de seigle et de farine et j'en ai fait mon rapport au Commandant en Chef, en lui communiquant en même tems les prétensions des fournisseurs. Monsieur le Comte de Buxhoevden m'ayant en outre chargé

non seulement de veiller à ce que cette livraison soit finie au terme fixé mais aussi de faire acheter encore une quantité de provisions et fourrages je prends la liberté de soumettre au jugement de Votre Majesté Impériale si ma presence en Finlande ne sera très nécessaire dans ce moment et si mon retour ne doit avoir lieu incessamment pour pouvoir, tant qu'il dependra de moi, seconder dans une affaire si importante pour le service de Votre Majesté Impériale.

Je suis avec le plus profond respect

Sire

de Votre Majesté Impériale

Le plus sousmis et tres fidèle

Sujet et Serviteur

St. Petersbourg

le 2 Novembre 1808.

E. G. v. Willebrand.

Underdånigste Promemoria.

I anledning af hans Excellences, Grefve Buxhoevdens befallning, får jag härhos i underdånighet aflemna följande berättelse angående Vattudragen, Canal-arbeten och Strömrrensningarna i Finland.

Vid första blicken å Finlands Geografiska Charta finner man de fleste trakter af detta Land vara genomskurne af större och mindre insjöar, floder och vattudrag, som redan ifrån äldre tider blifvit af Invånarene begagnade så till varu-transporter som till lättare communication särskilte orter emellan. Vid en tilltagande folkmängd och industrie har man föreslagit och äfwen till en del gjort försök, att genom biträde af konst och menniskjo-arbete, det vill säga, genom forsrensningar och Canalgräfningar ytterligare befrämja nästnämnda viktiga ändamål, samt att tillika, medelst vattnets snabbare och lättare afledning, förekomma eller åtminstone minska de stora skador och olägenheter af öfversvämningar, som en betydlig del af Landets bäst odlade trakter eljest årligen måste vidkännas, och att derigenom äfven bidraga till insjöars, kärrs och mossars uttorkande, hvaraf

ej mindre Landets Climat efter hand skall mildras och förbättras, än nya uppodlings tillfällen beredas för en dageligen och rikeligen tillväxande folkmängd.

För att i wederbörligt Systeme och sammanhang kunna föreslå, hvad hufvudsakligast kan vara att tillgöra för nästnämnde gagneliga och viktiga ändamål, är det nödigt att först göra sig en allmän Geographisk öfversikt af Finlands förnämsta och största Vattudrag, med behörigt afseende å deras ursprung och utlopp, deras höjd öfver hafsytan, deras inbördig sammanhang samt hindren eller utvägarne för deras förening, upprensning och öfriga begagnande.

I sådant afseende anmärkes 1:o *Saimen* stora Insjö i Savolax, som börjar i norra delen af Idensalmi Socken och går ända till Joutzenus eller Willmanstrand i Karelen, i en sträcka af 30 Svenska mil, derifrån den, genom Elfven Wuoksen, faller vid Kexholm i Ladoga. Nedersta delen af Saimen, som utgör en sträcka af 15 mil emellan Warkaus i Leppävirta socken och Willmanstrand, är redan utan all konstens åtgärd så farbar, att stora Lådjor, som kunna taga 250 till 300 tolfter bräder, gå der obehindradt fram. Men vid Warkaus afbrytes farten af Huru, öfver 15 fot höga vattufall, som i sitt nuvarande skick omöjeligen kan befaras hvarken upp- eller utföre. Ofvanföre Warkaus vidtager åter en mästadels ren och djup sjö i hela 10 mils sträckning till en mil norrom Maaninga kyrka, nära gränsen emellan Idensalmi och Kuopio soknar. Endast i Konnus eller Napas forssar vid Leppävirta kyrka behöfva några grunda och stenbundna sund upprensas för att blifva hinderlöst farbara äfven för större båtar eller fartyg. Ifrån denna medlersta del af Saimen skiljes den öfversta delen deraf (som är fem mil lång, liggande hel och hållen inom Idensalmi socken) medelst Wiando och Tomberi forssar, tillsammans af omkring nio fots höjd hvilka endast vid vår- och höstfloden kunna med mindre båtar befaras, och det icke heller då utan mycken både möda och fara, men skola sannolikt med måttelig upprensnings-kostnad kunna märkeligen förbättras och för obehindrad båtfart beqväma göras. Några mindre på denna fem mils sträcka förekommande forssar äro än lättare att öppna och upprensa.

Omkring nämnde 30 mils långa vattudrag ligga de flesta och folkrikaste soknar af Savolax, hvarförutan hela Karelen har dermed gemenskap genom sina flere stora sjöar och de Elfvar som förena dem i hvilka dock betydliga forsrensningar måste företagas, innan nödig beqvämlighet och säkerhet kan erhållas för de båtfarter, man här vill företaga, i hvilket afseende noggranna undersökningar på stället först böra företagas, och särskilte planer till arbetet för hvarje fors sedermera uppgöras, lämpade efter hvarje Orts olika behof och öfriga locale omständigheter.

Alla för detta uppgifna förslag att förena de Savolaxske och de Österbottniske nedåt Bottniska viken flytande vattudrag, medelst nya Canaler och gräfningar genom och öfver Landtryggen, mötas af så många naturliga svårigheter, att om de och med ofantelig förspillning af arbete och kostnader skulle kunna verkställas, vore doch i ett föga odladt, i ett så glest bebodt och så långt i norr beläget landt föga båtnad af slika nya Canaler och slussanläggningar att hemta. Då öfversta delen af Saimen ligger omkring 280 fot öfver hafsytan, men landtryggen, som skiljer Savolax ifrån Österbotten, uppstiger till en höjd öfver hafvet af mer än 600 fot; så hade man först att, genom gräfning och slussar, arbeta sig upp ifrån Idensalmi stora sjö öfver 300 fot, för att komma öfver Landtryggen, och sedan åter mer än 600 fot ner ifrån denna höjd till Bottniska viken. Vida lättare är det följa vattudragens egna naturliga lopp, och att söka med drägliga omkostnader undanrödja de hinder, dervid kunna förekomma. Wiando, Huru och Imatra fallen äro ofelbart de besvärligaste, kanske till en del omöjliga att besegra; men der båtfarten måste stadna, och der man ej genom nya vattuledningar kan komma de svåraste fallen förbi, kunna korta foror till lands för både båtar och varor påtänkas, till märkelig lättnad för öfra Landets eljest högst besvärliga och långväga varu-transporter.

2:o *Päijäne* stora Insjö, belägen till största delen på gränsen emellan Kymmenegårds och Tavastehus Län, 258 fot öfver hafsytan, börjar vid Jyväskylä kyrka i Laukas socken inom Wasa Län, och sträcker sig Tolf mil i söder, med ren och öppen sjö, utan afbrott af forssar eller strömdrag, till Anianpeldo i Hollola

församling, derifrån den genom Kymmene Elf faller i Finska viken. Dess största bredd är omkring Två mil. Flera betydliga vattudrag, kommande så i öster som väster långt in ifrån det öfra Finland, förena sig dessutom med Päijäne, af hvilka det, som framkommer nära nästnämnde Jyväskylä kapell, och ett annat, som vid Syssmä kyrka deruti inflyter, äro de märkeligaste. Flera i dessa på Tretton a fjorton mils afstånd till Päijäne framlöpande rika och ymniga vattuledningar, förekommande forssar behöfva dock ofelbart mer eller mindre upprensas, innan obehindrade båtfarter i dem kunna anställas. Men af ännu flere och svårare fall besväras sjelfva kymmene Elf, genom hvilken Päijäne uttömmar sig i Finska viken, ej långt ifrån Lovisa Stad. De förnämsta deribland äro Kalkis, Koskenniska, Kyöperilä, Keltis, Ummeljoki, Aniala, Ahvis, Hirvikoski, Strömfors, Kuuskoski, och Abborfors, utgörande, tillsammans tagne något öfver Tvåhundra femtio fots höjd. Hvad möjlighet det må vara, att dessa forssar antingen till någon del uppränsa eller, medelst nygräfna Canaler, förbikomma, samt hvilka kostnader dertill erfordras, lärer ej ännu vara nog omständeligen undersökt, och än mindre någon plan för ett slikt företag uppgjord.

3:o är till märkandes *Kuumo* Elf, som utflyter i Bottniska viken vid Björneborg, der den afbördar sig den stora vattenmassa, som från en talrik mängd djupa och vidlyftiga insjöar så i Tavastehus som Björneborgs Län i detta deras gemensamma aflopp från flere håll och trakter sammanflyter.

Dessa genom *Kuumo* Elf nedrinnande vatten fördela sig dessförinnan likasom i 3:ne hufvudgrenar. Den *nordligaste* af dem tager sin början dels i Keuru dels i nordligaste delen af Ruovesi Socken, utgörande ett sammanhang af stora och genom obetydliga forssar med hvarandra förenade sjöar ända ned till Messuby, der den sluteligen med ett sextiofem fots högt fall vid Tammerfors faller ur Näsijärvi uti Pyhäjärvi Sjö i Birkala Socken. Som landsträckan emellan Näsijärvi och Pyhäjärvi på detta ställe är endast Ett Tusende fem hundra alnar bred, så blefve ej heller landstransporten deröfver särdeles lång eller besvärlig, om ej någon communication sjöledes kan erhållas.

Den *medlersta* grenen kommer dels ifrån Längelmäki och

Orivesi Soknar genom Kangasala och Pälkäne, dels ifrån Padasjoki, Lampis och Hauho. De förenas uti Pälkäne och flyta sedan tillsammans med Tavastehuska vattnen, som utgöra den sydligaste vattugrenen, ned till Säxmäki. Flere svåra i denna vattusträckning förekommande långa forssar och höga fall, af hvilka Apia och Walkiakoski, tillsammans om femton fot äro de förnämsta, göra den samma, åtminstone för det närvarande, till båtfart mindre beqväm och tjenlig. Äfven må såsom en besynnerlighet anmärkas, att vid början af denna vattuledning i Padasjoki Socken förekommer på sjelfva landtryggen en sjö, som ger vatten både till Päijäne och till det genom Kuumo Elf utflytande vattudraget, hvarföre och denna sjö på Finska språket kallas Wesijako, eller vattufördelningen.

Den *sydligaste* grenen af de vatten, som nedgå genom Kuumo Elf, börjar ifrån Pääjärvi sjö i Koskis kapell af Lampis Socken och går genom Kärkölä kapell af Hällöla till Janackala, der en än sydligare vattuledning ifrån Loppis Sjö ytterligare tillstöter. Den stryker sedan genom Wåno, Tavastehus, Hattula, Säxmäki och Lempälä Församlingar, utan något fall förrän den uti sistnämnde Socken genom Njemis och Kuockalas forssar, faller uti Wesilax Sjön Sorwanselkä, som sedan med ett föga märkeligt fall af en fots höjd, förenar sig med Birkala sjön. Å denna sträcka är åtta mils obehindrad båtfart ifrån Janackala till Lempälä. Skulle Birkala förr detta påbörjade men efter 1788 års krig owidrörda och nu till största delen igenfallna graf med dertill hörande slussverk göras färdig; så skulle Tavastehus Läns flere sjöar dymedelst erhålla en beqväm förening med Birkala sjön, och således äfven Hattula, Säxmäki, Ackas och Lempälä med flere socknar deraf hemta märkelig lättnad för sin varu-transport.

Alla nästnämnde i Trenne hufvudsystemer fördelta vattudrag, som genomskära ganska många af Landets bäst bebodda och bäst odlade socknar, förena sig således, efter hvad redan anmärkt är, i Pyhäjärvi inom Birkala Socken belägna Insjö, som ligger ännu Tvåhundra femtio fot öfver hafsytan, men faller sedan genom 2:ne tätt på hvarandra följande fall nemligen Wiks forssen af Tre och en half samt Nokia af sextiofyra fots

höjd uti Kulovesi inom Karcku Pastorat. Af det ifrån Ikalis och Tavastkyrö Socknar, genom Sjuro forss, ytterligare nedkommande vattnet får Kulovesi en ny tillökning, hvarifrån man sedan obehindradt kan med båt nedkomma till Tyrvis Bro eller Wammaskoski, der Kuumo Elf egentligen tager sin början, framflytande vidare, under många afbrott af större och mindre forssar samt med idkeliga tillop af flere mindre åar och floder genom Hvittis, Kuumo och Ulsby soknar i en sträcka af åtta mil intill utloppet vid Björneborg.

Största mängden af öfra Landets genom Kuumo Elf framflytande vatten samlar sig således ifrån de tre hufvudgrenarne först i Birkala sjön eller Pyhäjärvi, Tolf mil ofvanom Elfwens utlopp. Som Nokia sammanträngda forss, hvarigenom sistnämnde vatturika Insjö måste sig frambryta, är så hög och brannt, att den ej genom någon rensning kan göras farbar; så lär i afseende å varu-transporterna ifrån öfra orterna föga annan utväg vara att påtänka, än att anlägga en landtväg längst åt södra stranden af vattudraget å hvilken både båtar och waror kunna föras upp och neder in åt Kulovesi, hvarifrån de sedan, såsom redan sagdt är obehindradt kunna gå till början af Kuumo Elf vid Wammaskoski. Men hvad de derifrån vidtagande forssar beträffar; så är nu mera all förhoppning, att de flesta af dem skola kunna genom fortsatta strömnensningar, med måttelig kostnad göras farbara och de öfriga åter förbifaras längst åt Kuumo nya Canal som nu mera nalkas sin fullbordan, och hvarom följande specielle underrättelse torde förtjena att meddelas:

Genom framledne fält-marskalken Ehrensvärds föranstaltande blefvo redan för några och femtio år sedan dessa forssar undersökte och afwägde, för att genom deras upprensning dels bereda säkrare och beqvämare båtfarter i Kuumo Elf, dels och befordra vattnets snabbare aflopp samt förekomma de täta öfversvämningar, hvaraf landets vid Elfven belägna både åkrar och ängar årligen lida en känbar skada. Till följö af dessa undersökningar blefvo och redan åren 1757, 1760, 1761 och 1762 de hinderligaste och svåraste ställen i Kuockala, Viksfors, Nokia, Wammaskoski, Tyrvis, Vuorio och Niska forssarne betydligen upprensade, och omkring 125000:de Cubik-alnar sten och grus

utur dem upptagne, hvarigenom dessa steniga och brusande strömmar tvungos att spakare framflyta, och skadeliga vår- och höstfloder redan i märkelig mon förekommos. Men i anseende till dessa tiders wacklande styrelse-grunder afbröts arbetet — innan det på långt när hann blifva färdigt, eh låg sedan opåtänkt och owidrörd, till dess nu regerande Konungen i Sverige, genom kungörelsen om Strömrrensningarna i Storfurstendömet Finland, af den 17 December 1799, åter täcktes förordna om dess vidare fortsättande och fullföljande med femhundra man soldater, som årligen hvarje sommar borde sig i sådant ändamål och emot en viss för dem stadgad dagspenning å arbetsorten infinna; hvarjemte Kongl. Maj:t anlog årligen sex tusende Riksdaler af allmänna medlen till de dervid erforderliga omkostnader samt befalle tillika att den ordning vid arbetet borde följas, att alla för wattnets aflopp närmare saltsjön mötande hinder först borde undanrödjas, samt att i den mon sådant skett, arbetet skulle sträckas längre, allt som vattudragen följa på hvarandra; Äfwensom en Direction tillförordnades, som hade att öfwer i frågavarande arbete inseende och styrelse föra.

Efter dessa förnyade anstalter till strömrrensingsarbetets fortsättande, gjordes dermed en början följande året 1800; men i brist på nödiga Instrumentalier och öfriga behof för arbetets fortgång blott med tvåhundra man, som sysselsattes med de nedanom Ylistaro belägna forssars upprensning. I anseende till 1801 och 1802 årens missväxter inställdes allt strömrrensingsarbete; men under denna mellantid uppgafs, undersöktes och till verkställighet bereddes förslaget att medelst gräfning af en ny Canal, som skulle ledas ifrån Kohijärvi med Kuumo Elf, näst ofvanom Kettarö och Niska forssar, sammanhang ägande Insjö förbigå nästnämde 2:ne och dessutom Nio andra i Kuumo Elf befintelige större och mindre vattufall, samt efter en genomgräfwen landsträcka af wid pass En och en fjerdedels mil, åter vid Ylistaro by med Elfen förenas.

Förslaget till denna nya Canal hvarmedelst Directionen förmodade det öfwersvämmande flodwattnets aflopp kunna snarare och med mindre kostnad befrämjas, än genom de många steniga forsarnas upprensning, samt en beqvämare båtfart til-

lika erhållas, bifölls af Kngl. Maj:t den 20 Januari 1801: Efter nödiga förberedelser börjades Canal-arbetet om sommaren 1803 med Åtta hundra man, och har sedermera alla år till och med det sistledne 1807, blifvit fortsatt af stundom större stundom mindre arbets-Commenderingar af de finska Regementerna, med den framgång, att vattnet hela denna sommar derigenom haft fritt aflopp. De å nästberörde Canal-arbete härtills använde kostnader bestiga sig till närmare Åttatio Tre Tusende Riksdaler i Riksgälds-Sedlar.

Emellertid behöfver doch Canalen än på några ställen både till djup och bredd förbättras och utvidgas samt åtskilliga jordras derutur upptagas; hvarförutan friare passage för vattnet genom och ur Kohijärvi Träsk måste genom muddring öppnas åtskilliga bro byggnader öfver Canalen företagas, utom flere andra härmed sammanhang ägande mindre arbeten, hvartill än torde fordras en arbets-commendering af Åtta hundra man i Trenne Månader.

Till ytterligare befordran så väl af en mer obehindrad båtled som af flodvattnets hastigare och ymnigare aflopp bör ofelbart, sedan Cabal-arbetet blifvit fullbordadt, med förendringarne i Kuumo Elf årligen fortfaras samt sedan dermed, efter det behöfvet kräfver, hunnits upp till Wammaskoski, noga pröfvas och undersökas, hvad utväg må vara att taga med det svåra fallet vid Nokia? huruvida genom upprensning något dervid må vara att tillgöra? Om denna ledsamma förss medelst någon ny tillgörande af för vattnets aflopp tillräckelig Canal-ledning kunde möjligen förbigås? eller och en ny landväg dervid vara att påtänka för öf[v]erbyggarenes varu-transporter? hvad vidare i strömrönsningsvägen för de genom Kuumo Elf utflytande vattudrag må vara att tillgöra, kan med skäl till framtidens försorg öfwerlemnas.

4:o böra ej heller förbigås *Norra Österbottens* förnämsta vattudrag, som kommande dels ifrån Sotkamo, dels ifrån Kuusamo och Hyrynsalmi församlingar, uttömma sig genom 2:ne hufvudgrenar i Uleå sex mil långa och fyra mil breda samt vid pass sexhundra fot öf[v]er hafsytan belägna Träsk eller Sjö, hvilken åter har sitt utlopp genom den Tio mil långa och strida Uleå Elf

uti Bottniska viken — vid Uleåborg. Af nämnde vattugrenar är den genom Sotkamo gående redan mycket farbar, i anseende till de i denna församling befintliga stora sjöar, genom hvilka vattudraget löper. För att undvika Kojwukoski och det ännu brantare och större Ämmä fallet, måste likväl alla nedkommande båtar vid Cajana utlastas, och varorne forbi nämnde forssar landvägen fortskaffas. Den nordligare genom Hyrynsalmi fortlöpande grenen är till båtfart än mindre beqväm, och behöfver mycken upprensning; dock nedkomma några Landtmanna producter äfven den vägen. Men i synnerhet bör och förtjenar Uleå Elf med all omsorg upprensas, för att minska besvärligheter och vådan af den utför samma elf icke dess mindre redan ifrån längre tider tillbaka öfliga båtfart, hvarvid, merendels årligen i de strida, stupande och orena forssarne, af hvilka Niska, Ahmas, Pyhä- och Merikoski äro de svåraste, en och annan båt, stundom både med folk och last, förolyckas: Att ej nämna den besvärliga återfarten uppför så många häftiga, än branta än åter långsträckta vattufall. Af en slik länge önskad både säkrare och beqvämligare båtled skulle äfven Invånarene i de närmast landtryggen belägne Norra soknar af Savolax och Karelen hemta en märkelig båtnad och lättnad vid sina landmanna varors framforslande till Uleåborg, dervid de härtills varit af många hinder och olägenheter besvärade. Landttransporten öfver landtryggen ifrån de närmast tillstötande Savolaxske watten är, efter Landsvägen Sex mil, men i rät linea föga mera än fyra.

Utom nu korteligen beskrefna fyra större och vidlyftigare sammanhängande wattu-systemer, äger Finland ett stort förråd af åtskilliga mindre både insjöar, åar och strömmar, som i särskilte directioner löpa ned så väl till Bottniska som till Finska viken, deribland flere ofelbart äro af den beskaffenhet, att de både borde och kunde upprensas, så till det öfwerflödiga och skadliga vattnets friare aflopp, som äfven till lättande af nästboendes båtfarter: men som de förstnämde större vattudragens sänkande och afledande äfven i större och vidsträcktare mon gagnar landet; så är väl rättast att stadna först wid dem med sin åtgärd och uppmärksamhet.

Att genom ordentliga Canal- och Slussbyggnader, sådane

som i flere Europas Länder och äfwen i Södra Sverige blifvit anlagda, vilja likaledes i Finland befordra communicationen och varu-transporterne nedåt sjökanten, synes för det närvarande vara hvarken nödigt eller rådligt. Slika anläggningar skulle i ett så högt öfver hafsytan beläget land medföra ofanteliga kostnader. Slussarne skulle löpa fara, att af våra långa vintrars käl och is årligen rubbas och förstöras: Den ringa transport af landtmanna-varor, som i ett ännu så litet odladt och folkfattigt land på de korta och arbetsdryga sommar-hösttiderna är att påräckna, skulle sannolikt ej förslå till kostnaderna af Canalerne underhållande, mycket mindre gifva Kronan eller enskilte Entrepreneurer någon fördel, och hvad värst vore: Slusswerken skulle nödvändigt genom sina uppdämningar göra hinder i det ifrån öfra Landet nedkommande vattnets fria aflopp, hvaraf skadliga öfersvämningar, särdeles på de lågländtare trakterne af landet vore oundgängeligen att befara.

Den åtgärd således, som vid Finlands vattudrag för det närvarande vore att önska, består deri, att sedan Kuumo Canal först blifvit completerad och för behofvet ytterligare utvidgad, de så högstnödiga ström- och forsrensningarne så i detta som i de öfrige större vattudragen måtte med alfvare företagas och årligen fortsättas, hvaraf i synnerhet den förmån, såsom den största och betydligaste, vore att förvänta och påräckna, att nemligen de i så många afseenden för landtbruket förderflige öfersvämningar dymedelst kunde förekommas samt vattenytan sänkas i öfra Landets många vidsträckta Sjöar och strömdrag, hvarigenom många kärr och mossar efterhand skulle uttorekas och blifva odelbara, Climatet förbättras och förstörande frostnätter blifva sällsyntare. Då härtill än kommer, att med det samma flere härtills otillgängelige och fruktansvärda forssar kunna göras farbara för större och mindre båtar, framforslandet af landtmanna effecter samt den inre rörelsen i landet dymedelst lättas och Landtbrukaren följakteligen uppmuntras till allt verksammare drift och industrie i sina företag; Så synes klart vara, att nästberörde nyttiga fors- och strörensningar ej nog kunna tillstyrkas och påyrkas, såsom bland de yppersta medel till Finlands förkofran och upphjelpande.

Att en viss årlig och för ändamålet tillräckelig Fond dertill tillika må anslås, synes vara likaså nödvändigt; äfvensom att arbetet så väl framdeles som härtills af Landets infödde Soldater bedrifves.

Sanct Petterburg den 14 november 1808.

E. G. v. Willebrand.

III.

v. Knorringin mietintö.

(Ulkoasiain ministeriön arkisto Pietarissa. Affaires finlandaises.
N:o 79. Allekirjoitus omakätinen.)

Memoire Projectif pour l'Amélioration de la Finlande.

Exposé très humble sur la manière d'améliorer, le grand Duché de Finlande dernièrement conquis par l'armée victorieuse de Sa Majesté l'Empereur de toutes les Russies et d'épargner en même tems quelques millions de Roubles.

Parmi les soins les plus urgents qu'exige un pays aussi riche en rudi materiaux comme l'est la Russie; les Fabriques de toute sorte demandent la plus grande attention, et c'est la manière la plus simple de travail qui produit le plus grand Benefice. La rivière de Tamersfors peut être regardée comme le chef d'oeuvre de la nature en cette considération ci malheureusement ni le gouvernement suédois, ni les sujets ont sçu en profiter et quelques mauvais moulins sont tout ce qu'il y a d'établi, une rivière tombe à peu près 50 pieds sur une distance d'une Verst entre deux laes qui procurent une communication par Eau de 200 Versts et d'avantage dans le pays où l'on trouve une quantité inépuisable de Bois de structure, pour Bruler et à en faire des charbons l'endroit de Tamersfors peut devenir non seulement de ce coté très utile à l'Empire, il est de même de la dernière importance pour les opérations militaires; le pays fournit et les vivres et l'occasion pour la défense, des grandes routes et des defilées impénétrables sont des avantages ignorés jusqu'aprésent.

Gustaf III Roi de Suède accorda à quelques habitans du pays la permission d'y construire une ville, ils ont bâti quelques maisons de Bois sans profiter cependant de l'occasion. La ville est située sur le territoire d'Hatampä dont la situation peut être comparé en quelque sorte au site de Zarskoë Selo; le propriétaire de ce territoire n'a vendu que la moitié du fleuve; par l'achat de la terre de Hatampä à 3 Versts de la ville on sera en pleine possession.

Pour ouvrir un passage de Tamersfors à St. Petersbourg il faudrait employer quelques travaux pour surmonter l'obstacle des courants à l'Embouchure du lac auprès de la ville de Björnebourg. A 40 Wersts de Tamersfors il y a une mine de fer d'une bonne qualité, mais inculte quoiqu'il y a là une rivière sur le terrain d'une Heimath appartenant à l'Université d'Abo dans la Paroisse de Kyro; en remboursant à l'Université les modiques revenus de ce Bien on pourra tirer partie de ce trésor de la nature, non seulement pour établir des fabriques mais pour fournir de même le fer Brut qu'on tirait de la Suède; les forets d'alentour seront les ressources inépuisables de Bois; les transports et les ouvrages même donneront de quoi vivre aux paysans qui se trouvent maintenant dans la plus grande misère.

La 2:e mine de fer en Finlande est dans le gouvernement de Nylande entre Helsingfors et Abo près de la ville Ekenäs, elle appartient à un marchand suédois Björkmann qui fixé à Stokholm y tire les revenus de son Bien en Finlande, il possède dans la même contrée la seule mine de cuivre en Finlande j'ose exposer que par l'achat de cette mine la livraison des matériaux à la fabrique d'armes à la fonderie et à la monnaie aurait lieu sans la difficulté du transport de la Sibérie.

La 2:e mine de cuivre trouvée au gouvernement D'Uleaborg près de Cajana est réputée être de même qualité comme les autres mines de Suède, on n'en a jamais tiré aucune partie.

La Russie a besoin d'une grande quantité de poudre à canon tant pour ses armées nombreuses que pour les forteresses dont le nombre s'est accrue par la conquête de la Finlande, le seul Swéaborg ce Gibraltar du nord exige une grande quantité et le transport de cet article est très dangeureux soit par terre ou par mer et très couteux. Il serait plus avantageux de fabriquer le poudre à canon sur le lieu même ou l'on le consume; le gouvernement Suédois reclamait des habitans une certaine quantité de nître par an et ils augmenteraient leurs livraisons à un prix modique, il ne faudrait donc qu'indiquer un dépôt de la livraison.

Jockis seigneurie du général major Baron de Willebrand dans la Paroisse de Tammela serait le lieu le plus propre pour

la fabrication du poudre à canon. Ce seigneur a fait beaucoup des améliorations, aussi le considère-t-on comme le meilleur économ du pays cinq différentes fabriques dont une est de drap, la seconde de fer, la troisième de planches la quatrième de teinture la cinquième de nitre et un bon moulin à Eau attestent sa renommée, la quantité de Bois facilite la fabrication du poudre et quelque mille paysans qui cultivant à present la terre ne subsistent qu'avec peine se trouveront très heureux de changer de sort. Les fabriques de fer tireront le fer Brut des mines de Fiscars appartenant à Björkmann. Les revenues se montreront de ces deux propriétés à 15 sur cent. Le terrain de la seigneurie de Jockis est de 58000 mesures de terre chacune à 28000 pieds quarré d'Angleterre sans compter les marais, les lacs et les montagnes.

La Vente des petites domaines qui ne produisent presque rien et qui sont toujours exposées à être ruinées par les fermiers produira la somme d'une million de Roubles a quoi reviendra l'achat de ces deux terres. L'Expérience nous prouve que le fermier ne cherche que tirer de la ferme le profit pour le moment; et que le propriétaire songe à conserver pour retirer du profit à l'avenir lui et ses héritiers. L'Etablissement des fabriques fera resulter non seulement du profit pour la haute couronne, mais aussi pour le pays même qui sous la domination pauvre des Suédois manquait et des denrées et des espèces monnoïées tandis que par l'augmentation de la circulation de l'argent, l'habitant ameliora sa position ce qui influera de même sur la propagation.

L'objet et les Bornes du present exposé ne me permettent pas de déposer aux pieds de Sa Majesté Impériale un ample détail de ces moyens et de la procedure que je crois nécessaire mais j'ose me flatter que mon Auguste Souverain daignera d'après Sa clémence m'accorder la grace de vouloir permettre que je prouve sitôt qu'il plaira à Sa Majesté sur les lieux même la verité de ce que j'ai eu l'honneur de déposer.

J'ai l'honneur de me nommer

de mon Auguste Souverain
le plus soumis et obeissant sujet
de Knorring.

IV.

Mietintö Suomen merenkulusta.

(Ulkoasiain ministeriön arkisto Pietarissa. Affaires finlandaises. N:o 78.)

Pensées sur la Navigation Finlandoise.

1:o La Situation géographique de Finland étant naturellement peu favorable pour le Commerce en general, et encore moins pour la Navigation Exterieur: Cette consideration demande absolument l'attention la plus serieuse du Monarque pour le bien du Pays.

Excepté un peu de Fer, de Cuivre, de Provisions de bouche, et de Blé dans les années abondantes, l'exportation de la Finland consiste principalement en Productions de Forêt. La Russie et la Suede produisent et exportent les mêmes articles. Aucune échange de ces marchandizes ne peut donc avoir lieu entre ces Pays limitophes: Il faut les exporter bien loin aux autres Etats d'Europe, surtout aux Puissances maritimes. A cause de nos Glaces d'Hiver de longue durée la Navigation en Finland n'est guere practicable que tout au plus durant 5 mois d'Eté: Les autres Sept mois d'année les vaisseaux chez nous non seulement sont desoeuvrés, mais font aussi un Capital sans intérêt, et de plus une propriété deperissante chaque jour. L'eloignement, le tortueux et dangereux Passage par le Baltique, la Sonde et Cattégatt avant que de parvenir aux places de vente les plus proches, situées, autour de la Mer de Nord, sont des inconvenients tres grandes; car lorsque, par exemple, l'armateur de Gothembourg en un Eté avec le même vaissau fait 5 jusqu'à 8 voyages en Angleterre, celui de Finland y fait seulement un voyage entier, et en expediant son vaissau vers l'automne la seconde fois pour la Hollande ou l'Angleterre, le vaissau tres rarement revient la meme année. Il est obligé de passer l'hiver chez l'Etranger dans les Climats plus doux. Les Primes d'Assurance sur les Vaissaux, qui doivent passer les golphes dangereuses de Finland, sont

toujours en Eté le double: En automne quelque fois le triple et le quadruple de ce qu'un vaissau pay, que de la meme place etrangere est destiné seulement pour Gothembourg. Pour exporter nos lourdes et volumineuses marchandizes avec économie il faut pour cela des vaisaux d'une certaine grandeur: Les gages du maitre et des officiers étant les mêmes s'ils commendent un grand ou un petit vaissau, et quand au nombre de l'Equipage il y a aussi dans un grand vaissau vis à vis d'un petit Batiment quelqu'avantage pour l'armateur. Mais de l'autre coté ces grands vaisaux sont moins convenables et par consequent ont plus de difficulté à trouver des frêts que les petits vaisaux Danois exportants des marchandizes plus precieuses et à dessein construits pour etre fretés de l'Etranger. Nos grands vaisaux Marchands ne trouvant donc à l'ordinaire et en tems de Paix des frêts, ils sont obligé vers les automnes d'aller en leste du mer de Nord vers la mediterrannée pour en apporter du Sel; ou bien d'en retourner directement chez soi lestés avec du Sable achetté des anglois ou des Hollandois. C'est donc le plus souvent le Frêt de sortie qui doit porter tous les frais de toute l'Expedition, ce qu'accable bien severement nos marchandizes lourdes, dont l'effet sur le pauvre Paysan Finlandois à la vente de sa production en premiere main, et en achettant son Sel fort chér en derniere main ne manque pas de se faire sentir tres durement.

Ces difficultés naturelles de la Navigation d'un Pays froid, pauvre et éloigné du centre de commerce d'Europe etantes impossibles d'etre entièrement levées, le Gouvernement Suedois y a taché remedier par une ordonnance Royale du nommée *Le Product-Placat*, par la quelle on a assuré la subsistance de la navigation marchande Suedoise en la favorisant par des concessions à l'egard des impôts à la Couronne et des frais de Port, assez grandes pour empecher l'Etranger plus favorisé par la nature de s'emparer entierement de la navigation marchande dans nos Ports, en leur faissant payer des Droits et des frais beaucoup plus forts que les vaisaux nationaux n'en payent.

C'est par la continuation de cette precaution Sage, que la Finland dans l'avenir sera en etat de soutenir la concurrence de son Rival, le Norvege, exportant à l'Etranger les memes ar-

ticles que la Finland, mais en tous égards plus favorisé pour la navigation par sa situation, et en outre y encouragé de Son Sage Gouvernement par des Droits extremement faciles. De reste le soin gracieux de l'Empereur pour le bien de Ses nouveaux sujets ne peut Lui attirer aucune jalousie des Etats Alliés, lorsque rien n'est changé par là dans les stipulations anciennes entre Eux.

2:o) Pour occuper les vaisseaux Finlandois pendant les Hivers dans la Mediterranée et pour leur donner occasion d'en apporter tant de Sel pour le vaste Empire, qu'il leur sera possible, il faut absolument que leur Pavillon soit respecté par des Corsaires Barbaresques. De foibles Etats achettent pour cet effet par des Presens annuels l'amitié de ces nations Pirates. A la conclusion d'une Paix peut etre ne pas éloignée le Souverain d'un grand Empire procurera aisement et d'une maniere plus digne de Lui, à ses sujets l'avantage d'une navigation sûre même dans cette Mer là.

3:o) A mesure que la navigation marchande augmente, l'établissement des Consuls deviendra necessaire, du moïn dans les villes maritimes, où le plus grand Commerce se fait sans que les armateurs seront liés, au prejudice des autres maisons nationales ou Etrangères, au quelles ils pourront avoir plus de confiance, indispensablement à donner à ces consuls la commission marchande de leurs vaisseaux.

4:o) L'institution de la compagnie des Plongeurs subsistante en Suede depuis longtems, et tout recemment même introduite sur les Côtes du Nord de Finland, doit entierement etre abolie, parceque cette compagnie unique dans l'Europe, au commencement instituée dans la bonne vûe de secourir les marchen-zeux, à honte de l'eclaircessement du Siecle, est peu à peu devenue un veritable fleau des armateurs, et pourtant soutenue par la Coutume et par l'influence de puissants intérêts.

5:o Au lieu de Plongeurs, l'établissement de bons Pilotes bien placés de distance en distance sur toute la cote de la Finland sera d'une grande utilité pour la navigation. Cette institution etant encore fort defectueuse; mais bien arrangée pour l'avenir, servira aussi en quelque maniere a embarasser l'importation de

la Contrebande. Le meilleur et l'unique moyen sûr a detruire ce vil trafique est pourtant de le rendre absolument ne pas lucratif, en ôtant entierement, ou en baissant du moins à un tel degre les Droits sur certains articles, à l'ordinaire des objets des Contrebandiers et des fraudeurs de Droits de la Couronne, qu'il ne vaudra pas la peine et les frais de les introduire frauduleusement dans le Pays.

6:0 Quelques villes de Finland ont déjà été surchargées des marchands Etrangers, qui non seulement y ont apporté des vivres et des marchandize de la premiere necessité, mais y ont aussi établi des magasins des articles de Luxe. Un abus dont la continuation ne manquera pas de frapper et de detruire tout Commerce Regulier.

V.

Mietintö Suomen uudestajärjestelystä.

(Ulkoasiain ministeriön arkisto Pietarissa. Affaires finlandaises. N:o 80.)

Memoire.

Persuadé, que Sa Majesté l'Empereur, se fera un plaisir de préparer le bonheur des habitans de la Finlande conquise, et de leur temoigner la différence entre leur sort actuel et celles qu'ils ont quitté, on se prend la liberté de proposer les moyens d'attacher les sujets à leur Souverain par des noeuds indissolibles.

Cette nation libre en a toujours compté leur plus grand bonheur, depuis le tems qu'il a eu une protection de part de leur Souverain, contre tous les violences de leur semblable. La surété de leurs loix, leur vie et leur bien, les ont attaché principalement au gouvernement; leur caractère nationale en est d'être envieux, et jaloux contre leurs compatriotes; ce n'est que la justice de leur Souverain, qui les tiennent en ordre. Les procès civils, ont été jugés des justices qu'on appelle Herrads, Lagmanns et Hofret, et de là on en a eu le droit d'appeller au Collège à Stockholm; la dernière instance a été le Parlement du Roi; les affaires criminelles exceptent la justice de Lagmann et s'en va de haute justice en Finlande droit au Roi. Cette marche des affaires les ont convaincûs, que leurs procès, examinés de tant de justices leur a dernièrement procuré la surété souhaitée; le même droit conservera les habitans de ne pas douter du bonheur de voir leur surété gardée.

Il semble, que pour être au fait des loix Suédois et leur application, quelques sujets finois, connûs pour probité et connoissance des loix seront placés auprès d'un Ministre des affaires intérieures pour lui informer des intentions des loix fondamentales, qui sera soumis à la decision de Sa Majesté l'Empereur.

L'orgueil et l'amour propre des sujets Suédois et Finois ont toujours été de recevoir une brevêt, qui leur assure l'emploi

de chaque place, qui'ils occupent. Cette brevêt souscrit du Roi lui même, ou son Secrèt contresigné d'un Secrétaire d'Etat leurs ont assurés de ne pas perdre leurs places sans un Examen et jugement legale; le changement sera regardé comme un mépris du part du nouveau Gouvernement.

Les Parlements, les Gouverneurs, les Evêques et les Magistrats dans les villes, en cas de vacance, ont eu le droit de proposer trois sujets à chaque place, et le nomination en depende du Monarque, qui ordonne l'expédition de leur brevêt.

Pour accoutumer la nation Finois à la langue Russe et l'influence nécessaire dans tous les justices, il semble, qu'on flera du bien à la nation, d'ordonner un Secrétaire Russe auprès du chaque Gouverneur, celui, connoissant les langues Suédois et Finois, sera de beaucoup d'utilité pour le gouvernement; son instruction lui prescrira ses devoirs.

Un gouverneur général dans la Finlande conquise, fourni avec un plein pouvoir de diriger toutes les affaires, selon qu'il lui bon semble, sera regardé comme un de[s]pôt[e], jamais bien reçu des habitans, ainsi il semble, que Sa Majesté l'Empereur gagnera plus de devouement, s'il ordonnera, que toutes les affaires, sera examinées et jugées par le général Commandant l'Armée, le Gouverneur général et encore un général, lesquels ensemble finiront les affaires selon l'instruction suprême de Sa Majesté l'Empereur, qui se fera soumettre à Sa haute décision les affaires du plus grand conséquence.

Quand en cas de convocation les mêmes des États du pays se rassemblera, les sujets doivent être élus des sujets nés Finois, et non de ceux, qui se sont naturalisés depuis peu, toujours prêts a quitter le pays, quand leur propre intérêt se presente; le sujet Finois natif en a toujours une connoissance plus fondée de leur bonheur futur, qu'un étranger naturalisé, que l'hazarde en a pour quelque tems conduit dans le pays.

Pour éviter aussi bien, que pour contrecarrer l'influence de part de Suédois, qui actuellement en est en possession des meilleures terres dans la Finlande, il ne faut pas oublier que les Familles, comte de Fersen, d'Uglas, Kurk et Kling-sporre, le Baron de Reuterholm, de Cedercreuz, d'Armfeldt, Munk

et Wrédé, Messieurs Hildebrandt, Björkmann et Bremer ne manqueront jamais à des intrigues perpetuelles, conjointement avec les parens de ceux, qui ont placés leurs enfans dans les régiments de Garde et les Collèges à Stockholm.

Une Diét convoqué en Finlande pour consulter par les quatres États, le bien être du pays mettra ordre par tout, et finira tout différence encore plus facilement si Sa Majesté l'Empereur La donnera à Son peuple, certainement la dernière âme, qui vive ne balancera une instant à se soumettre du bon coeur, et le total sera à jamais sincèrement devoué à leur Monarque bienfaisant; certainement on n'aura pas besoin de forcer le serment de fidelité par le Bajonette, les coeurs se soumettront du meilleur volonté.

La situation de la ville de Borgo située 60 verstes de l'ancienne frontière, presente bien de place et de commodité au convoqué, non seulement dans la ville seule, mais aussi dans les plusieurs terres situées tout près de la ville.

Le tems éclaircira à quel point mes tres humbles réflexions ont été fondées, veuille le bon Dieu proteger les bonnes intentions de notre auguste Souverain.

7. Lisiä Pielisen ympäristön kreivinaikuiseen historiaan.

Kirjoittanut

Mandi Nevalainen.

Eräät Pohjois-Karjalan historiantutkijat ovat valittaneet, että 1650-, 1660- ja 1670-luvut olisivat hyvin pimeää aikaa tämän seudun historiassa. Sitä ei kuitenkaan voida sanoa Pielisen ympäristön mainittujen vuosikymmenien historiasta, sillä tämä aika oli Pielisen ympäristöllä edistyksestä rikasta kreivin aikaa, jolloin Pielisen pokosta oli liitettyä kreivi Pietari Brahen hallussa olevaan Kajaanin vapaaherrakuntaan. Monet tutkijat ovat sitä aikaa jo ansiokkaalla tavalla valaisseet. Vielä on kuitenkin Suomen valtioarkistosta löytynyt useita käyttämättömiä lähteitä. Varsinkin tämännäiset tuomiokirjat ovat tarjonneet paljo kiitollista uutta ainesta. Tätä tutkielmaa varten on ensi kerran tarkemmin läpikäyty Pielisen pokostan tuomiokirjat vuosilta 1653—59, 1667, 1672, 1674—80. Paitsi edellämainittuja tuomiokirjoja, olen ennättänyt tutkia melkein kaikki samannaikuiset Pielisen pokostan tilikirjat, maakirjat, autioluettelot, jonkun armahdusluettelon sekä erinäisiä kirjelmiä. Lieksan ja Nurmeksen kirkonarkistoissa ei ole asiakirjoja näin varhaisilta ajoilta, mutta muutama kysymyksessä olevaa aikaa koskeva tieto on kuitenkin sieltäkin löytynyt myöhemmistä asiakirjoista.

1. *Hallinto ja oikeudenkäyttö.*

Ylin ja yhdistävä laitos Kajaanin vapaaherrakunnan hallinnossa oli *Kajaanin konventti*.¹⁾ Sitä alempana olivat kihlakunnan käräjät. Siihen aikaan tavallisesti muodosti kirkollinen

¹⁾ Vrt. Nordmann, Per Brahe, s. 292.

pitäjä käräjäkunnan, joka oli yhdyskunta hallintoa ja oikeudenkäyttöä varten.

Pielisjärvellä ei 1600-luvun puolivälissä oltu muutamina vuosina käräjiä istuttu.¹⁾ Kun kreivi Pietari Brahe sitten v. 1652 oli ostanut Pielisen pokostan, pidettiin sen ensimmäiset kreivinaikuiset käräjät Nurmeskylässä nimismies Henrik Danielssonin talossa tammikuun 7 ja 8 p:nä 1653. Seuraavat käräjät, jotka pidettiin kesällä samana vuonna, olivat Lieksan kylässä. Näillä käräjillä julistettiin kreivin käskykirje kaupungin perustamisesta Lieksanjoen suuhun, ja seuraavana talvena sanotaankin käräjäin olleen tässä uudessa *Brahean kaupungissa*. Siellä istuttiin niitä säännöllisesti talvella ja kesällä sotavuoteen 1656 asti. Sodan takia ei käräjiä pidetty ensinkään kesällä 1656. Vuosina 1657, 1658 ja 1659 pidettiin käräjät taas Nurmeskylässä.²⁾ P. Nordmann on jättänyt mainitsematta Nurmeskylän käräjäpaikkana.³⁾ V:n 1657 kesäkäräjistä sanotaan, että »Pielisessä ei kesäkäräjiä pidetty, koska siellä 1) oli jotenkin turvatonta, 2) ei ollut ilmennyt paljo asioita, 3) rahvas ei itsekään tahtonut niitä pidettäväksi». Kesäkäräjäin tuomiokirjoja ei ole olemassa seuraaviltakaan vuosilta, joten niiden pito lienee loppunut, mutta talvella on luultavasti joka vuosi kreivin ajan loppuun asti istuttu käräjät, vaikkei tuomiokirjoja olekaan säilynyt kaikilta vuosilta. Niissä tuomiokirjoissa, mitä on ollut käytettävänä 1660—1670-luvuilta, mainitaan käräjäpaikkana jälleen Brahea.

Hallinnon puolesta oli käräjillä läsnä ensiksikin vapaaherakunnan sotaväen ylipäällikkö ja ylin hallinnollinen virkamies, »hauptman» eli »hopmanni» (tämä arvonimi esiintyy asiakirjoissa monella tavalla kirjoitettuna, esim. v. 1653: »hoppman», vv. 1658 ja 1659: »happman», vv. 1674 ja 1675: »hopman» ja v. 1676: »hauptman», sekä v. 1679: »haubtman»). Joskus oli hopmannin sijassa kihlakunnan tuomari, ainakin vuosien 1655 ja 1656 käräjillä⁴⁾. Pitäjän vouti oli myös saapuvilla. 1670-luvun

¹⁾ Pielisjärven käräjäin 14—15/6 1653 tuomiokirja.

²⁾ Pielisjärven käräjäin tuomiokirjat vuosilta 1653—59.

³⁾ Vert. Nordmann, m. t. s. 298.

⁴⁾ Pielisjärven tuomiokirjat mainituilta vuosilta.

tuomiokirjoissa mainitaan läsnöolleeksi vielä vapaaherrakunnan kirjuri, joka, samoin kuin hopmanni ja tuomarikin, asui Kajaanissa. Lisäksi oli käräjillä luotettavia miehiä («flere gode män») ja aina 12 lautamiestä.

Käräjillä luettiin tavallisesti ensiksi kreiviltä saapuneita määräyksiä ja kehoituksia. Ensi vuosina laativat nimismiehet veroluettelot, mutta sittemmin toimitettiin verollekirjoitus käräjillä, niinkuin etempänä tarkemmin käypi selville. Sen jälkeen keskusteltiin ja päätettiin käräjillä pitäjän yhteisistä asioista, niinkuin kirkkojen ja pappilain rakennuksista, puolustuslaitoksesta y. m. s. Käräjillä haettiin myös lupia talojen perustamiseen. Niittyjen ja kaskimaiden omistuksesta syntyi paljo riita- ja rikosjuttujakin.

Ensimäisillä kreivinaikuisilla käräjillä tammikuun 7 ja 8 p:nä 1653 Nurmeksessa oli läsnä hopmanni Zacharias Palmbaum, vouti Anders Eriksson sekä nimismies Henrik Danielsson, jonka luona käräjätkin pidettiin. Lautamiehinä olivat Niilo Matinpoika Sippolainen Vieistä, Ignata Olperinpoika Vuokosta, Pekka Suhoinen Haapajärveltä, Lauri Kotilainen Ylikylästä, Niilo Laurinpoika Pennanen Nurmeksesta, Olli Hamara Vieinsuusta, Reittu Sormuinen Nurmeksesta, Olli Tuovinen Tiilikasta, Lauri Sapattinen Lieksasta, Tahvo Turuinen Junasta, Olli Partainen Lieksan kylästä ja Risto Kärkkäinen Yläluostasta. ¹⁾ Nämä tekivät lautamiesvalansa. Käräjain alussa kehoitettiin kansaa suopeuteen, uskollisuuteen, alamaisuuteen, kuuliaisuuteen ja tottelevaisuuteen hänen kreivilliselle armolleen, joka lähinnä kuningasta tuli olemaan heidän herransa, ja tämän he saivat vanhoa kohotetuin käsin. ²⁾

* 2. Virkamiehet.

Vapaaherrakunnan korkein virkamies oli hopmanni, joka asui Kajaanissa. Kuten on mainittu, tuli tämä virkamies pieliseläistenkin kanssa tekemisiin ollessaan käräjillä tuomarin sijai-

¹⁾ Pielisjärven käräjain 7—8/1 1653 tuomiokirja. Pielisjärven maakirjat vuosilta 1651, 1655 ja 1656.

²⁾ Pielisjärven käräjain 7—8/1 1653 tuomiokirja.

senä. Hopmannina oli vuosina 1650—1661 *Zacharias Palmbaum* ja sittemmin *Samuel Långh*. Muita virkamiehiä koko vapaaherakuntaa varten oli kamreeri eli kirjanpitäjä, jona mainitaan *Nils Olofsson Canik* (1651—61), *Lars Hansson Ås* (1661—67), *Per Rundell* (1667—74) ja *Karl Krank* (1674—80). Lainkäytön valvojina olivat laamanni, jota virkaa ensin hoiti *Johan Wassenius*, sittemmin *Nicolaus Petrellius* (1666—?), ja kihlakunnan tuomari, joksi Pietari Brahe oli nimittänyt *Johannes Curnoviuksen* (1653—61) ja sittemmin *Nicolaus Petrelliuksen*.¹⁾

Voutina (befallningsman, fogde), joka toimitti pitäjistä kokoontuneet verot Kajaanin kansliaan, mainitaan asiakirjoissa kreivin ajan ensimmäisinä vuosina Pielisen pokostassa ja Sotkamon pitäjässä *Anders Eriksson*.²⁾ Vielä helmikuussa 1657 hän oli käräjillä, mutta kirjeessä, joka on päivätty Kajaanissa 7 p:nä syysk. 1657 ilmoittaa Zacharias Palmbaum hänet kuolleeksi.³⁾

Pokostan nimismiehen tehtäviin kuului talonpoikain omaisuuden arvioiminen verotusta varten ja veroluetteloiden tekeminen, niinkuin tuonnempänä tarkemmin käy selville, sekä oikeuden määräyksestä kansan riita-asiain ratkaiseminen. Tätä virkaa hoiti kreivin ajan ensi jaksona *Henrik Danielsson*. Hän lie nee ollut toimissaan omavaltainen. Vuoden 1655 talvikäräjillä muutamat talonpojat ilmoittivat, että nimismies kantoi kapan viljaa joka jouselta pitäjänkirjurin toimestaan. Se häneitä kiellettiin ja määrättiin, että hän saisi kantaa ainoastaan kapan joka savulta. Samoin kansa valitti, että hän kulki vapaalla kyydillä omia asioitaankin toimittaessaan. Tämä myös kiellettiin ja määrättiin, että hän saisi käyttää vapaata kyytiä ainoastaan silloin, kun kantoi pitäjänkirjurin kappansa, eikä muuten, jos hänellä ei ollut mitään ylimääräistä toimitusta, joka hänen tuli

¹⁾ Mainituista virkamiehistä ja heidän toimistaan ks. tarkemmin Nordmann, m. t. s. 298 ja 301—310. — Pielisjärven käräjain 2,3,5/1 1674 ja 4—5, 7—8/7 1675 tuomiokirjat.

²⁾ Nordmann, m. t. s. 294. Pielisjärven käräjain 7—8/1 1653 tuomiokirja.

³⁾ Pielisjärven tuomiokirjat v:lta 1657. — Zach. Palmbaumin kirje Pietari Brahelle Kajaanista 7 p. syysk. 1657 (Tigerstedt, Ur Per Brahes brefvexling I, s. 87).

toimittaa käskystä tai virkavelvollisuudesta.¹⁾ Venäläiset ottivat Henrik Danielssonin perheineen vangiksi hyökätessään Pieliseen kesällä 1656, eikä hän esiinny enään sen jälkeen.²⁾

Pokostan voudiksi tuli v. 1659 *Isak Hansson* ja nimismieheksi *Henrik Ahlholm* (tämä nimi kirjoitetaan joskus myös Aalholm). Heidän valtakirjansa luettiin julki käräjain alussa 20 p. helmikuuta 1659.³⁾ Henrik Ahlholm määrättiin samana päivänä myös Brahean pormestariksi. Sittenmin nimitetään Ahlholmia voudiksi (befallningsman) Kajaanin konventin pöytäkirjassa vuodelta 1664. Pormestarivirkaansa Ahlholm hoiti kuolemaansa asti v. 1666, ja tähän toimeen lienee ollut yhdistettynä myös postimestarin toimi, koska se oli seuraavallakin pormestarilla.⁴⁾

Henrik Ahlholmin kuoleman jälkeen tuli Pielisen voudiksi ja Brahean pormestariksi *Per Danielsson Bergenhemb* (nimi kirjoitetaan myös Bergenheimb). Hän näyttää olleen toimekas ja edistystä harrastava mies. Bergenhemb mainitaan voutina vielä v. 1680.⁵⁾

Pielisen nimismiehen toimeen tuli v. 1665 kreivin käskystä *Karl Lukasson*.⁶⁾ Hän on ollut kunnollinen virkamies. V:n 1680 tuomiokirja kertoo, kuinka hän jätti oikeuteen suomenkielisen kirjelmän, jossa hän valittaen kertoi niitä vaivoja, joita hänellä oli ollut ollessaan 15 vuotta verojen ja rästien kokoojana tässä köyhässä pitäjässä. Katovuosina oli hänen täytynyt syödä petäjäistä ja juoda vettä. Sitten oli häneltä talo ja omaisuus palanut ja lopuksi oli hänet erotettu virastaan (emme voi

1) Pielisjärven käräjain 3—4/1 1655 tuomiokirja.

2) Zach. Palmbaumin kirje Pietari Brahelle 15 p. heinäk. 1656 (Nordmann, m. t. s. 512).

3) Pielisjärven käräjain 20—21/2 1659 tuomiokirja.

4) Hist. Ark. XII, s. 406—407. — Schybergson, Konventen i grefve Per Brahes finska förlänningar (Sv. Litt. Sällsk. Förhandl. och upps. 4, s. 39). — Nordmann, m. t. s. 308. — Pietari Brahen kirjelmä Tukholma 2 p. lokakuuta v. 1673 (Valt. Ark. 9160, s. 551).

5) Nordmann, m. t. s. 308 ja 339. — sekä Saarensenppä, Brahean koulu (Kasvatusopillisen yhdistyksen aikakauskirja 1911, ss. 194—204). — Pielisjärven käräjain 2—3,5/1 1680 tuomiokirja.

6) Schybergson, m. t. s. 43.

sanoa, mistä syystä). Hän kysyi kansalta, oliko hän tehnyt heille mitään vääryyttä virkansa toimituksessa. Kansa vastasi, etteivät he voi häntä mistään syyttää, ja lausui toivomuksen, että hänen kreivillinen armonsa antaisi hänen pitää pitäjänkirjurintoimensa.¹⁾

V:n 1653 kesäkäräjillä määrättiin *Jören Jörnsson Kofall* talonpoikain kapteeniksi ja hänelle palkkaa 2 äyriä hopearahaa joka savulta. Siis paljo ennen oli talonpojilla sotaharjoitusten pitäjä, kuin mitä tätä ennen on esitetty.²⁾ V:n 1655 talvikäräjillä määrättiin sitten *Johan Kofall von Wittenberg* Pielisen ja Kajaanin herrakapteeniksi, ja hänelle palkkaa jokaiselta talonpojalta 2 äyriä hopearahaa vanhan tavan ja kreivin säännöksen mukaan,³⁾ Sota-aikana 1656—58 oli talonpoikain luutnanttina *Marcus Jöransson Gåås*.⁴⁾ Sodan jälkeen oli rakuunaluutnanttina *Jakob Mattsson* ja talonpoikain luutnantiksi tuli v. 1664 *Lars Peersson Björn*.⁵⁾ Viimemainittu asui luultavasti Nurmeksessä, koska hänellä oli siellä talo,⁶⁾ ja olipa Nurmeksessä rumunlyöjäkin, vaikkei nimeä mainita.⁷⁾

V. 1661 määrättiin Pielisen pitäjään räätäri, voudin apulainen, asiakirjoissa nimitetty »profoss». Tässä toimessa oli v. 1670 *Matti Meriläinen*. Myöhemmin siinä esiintyy *Matti Sarkkinen*.⁸⁾

Pielisen pokostan postilaitos järjestettiin v:n 1654 talvikäräjillä. Postinkuljettajiksi määrättiin silloin: *Lauri Heiskainen Sivakkajärvelle*, *Lauri Kotilainen Ylikylään*, *Matti Kuiva-*

¹⁾ Pielisjärven käräjain 2, 3 ja 5/1 1680 tuomiokirja.

²⁾ Vrt. Saarensoppä, Brahean alkeiskoulu (Kasvatusop. Yhd. Aikakausk. 1911, s. 195).

³⁾ Pielisjärven käräjain 3—4/1 1655 tuomiokirja.

⁴⁾ Zach. Palmbaumin kirje 4/12 1657 (Nordmann, m. t. s. 519). Kajaanin konventti 1—2—3/2 1664 (Schybergson, m. t. s. 40).

⁵⁾ Kajaanin konventti v. 1664 (Schybergson, m. t. s. 40). Pielisjärven tilikirjat vuosilta 1673 ja 1676.

⁶⁾ Pielisjärven maakirjat vuosilta 1670 ja 1673. Pielisjärven käräjain 24/1 1678 tuomiokirja.

⁷⁾ Pielisjärven maakirjat vuosilta 1670 ja 1673.

⁸⁾ Kajaanin konventin pöytäkirja v:lta 1661 (Schybergson m. t. s. 39). Ks. tarkemmin Nordmann, m. t. s. 310. — Vouti Bergehembnin tili vuodelta 1670. — Pielisjärven tilikirjat 1670-luvulta.

lainen Nurmekseen, *Lauri Hirvoinen* Lipinlahteen, *Juho Kärkäinen* Viekiin, *Sippo Meriläinen* Vieinsuuhun, *Tahvo Turuinen* Juukaan ja nimismies *Henrik Danielsson* Braheaan.¹⁾ Juuan postinkuljettajan virka lakkautettiin v:n 1655 talvikäräjillä, koska Juukaan oli hyvin vähän postinkulkua.²⁾ Näin tuli varsinaisia postitalonpoikia olemaan kuusi. Heitä oli sama määrä kreivin ajan loppupuolellakin, koskapa 1670-luvun Pielisen postokostan tileissä mainitaan, että 6 postitalonpoikaa nautti vapautta, kukin 1 arviuruplasta, jonka arvo oli silloin 2 talaria.

Kirkkoherralle tuli rahapalkkaa 40 talaria ja viljaa 14 tynnyriä, raha-arvoltaan 31 talaria 16 äyriä, yhteensä siis 71 talaria 16 äyriä. Sitäpaitsi kreivi kirjelmällä 3 p:ltä syysk. 1672 antoi kirkkoherra *Lars Laurentiin* ja hänen vaimonsa elinajaksi vapaasti käytettäväksi $\frac{1}{2}$ arviuruplan torpan Braheassa. Voudille tuli rahapalkkaa 110 talaria 28 äyriä 19 $\frac{1}{5}$ penninkiä ja 4 tynnyriä kirkon viiniviljasta, arvoltaan 9 talaria, siis yhteensä rahassa 119 talaria 28 äyriä ja 19 $\frac{1}{5}$ penninkiä. Nimismiehelle tuli rahaa 24 talaria ja 10 tynnyriä kärjäkappaviljoista, arvoltaan 22 talaria 16 äyriä, siis yhteensä rahassa 46 talaria 16 äyriä. Talonpoikain luutnantille tuli rahana ja ruokatavaroina 56 talaria 10 äyriä ja 15 $\frac{9}{25}$ penninkiä, ja verovapaus 3 arviuruplasta. Rättärin palkka oli 10 talaria rahaa ja 4 tynnyriä viljaa, arvoltaan 9 talaria, siis rahassa laskettuna 19 talaria.³⁾

3. Maanomistusolot.

Maa kunkin hallinto- ja kirkollisen pitäjän alueella muodosti alueen, josta asumattomat ja viljelemättömät alat olivat vapaasti vallattavissa. Talonomistajilla oli rikkomaton omistusoikeus ainoastaan taloonsa ja sen lähimpään ympäristöön, omiin kaatamiinsa kaskiin ja raivaamiinsa niittyihin. Jos kuka tahtoi

¹⁾ Pielisjärven käräjain 7—8/1 1654 tuomiokirja.

²⁾ Pielisjärven käräjain 3—4/9 1655 tuomiokirja.

³⁾ Pielisjärven tilikirjat vuosilta 1673 ja 1676. Pietari Brahen kirjelmä Tukholma 3 p. syysk. v. 1672 (Valt. Ark. 9160, s. 559).

laittaa itselleen uutistalon, niin tuli hänen hakea siihen lupa käräjillä. Hän sai luvan, jos oikeus katsoi, ettei yritys ollut kenellekään vastukseksi taikka vahingoksi, ja hopmannilta hän sai pyytää verovapautta ensimmäisiksi vuosiksi. Tuomiokirjoissa tulee esille useita tapauksia, jolloin yksi ja toinen talonpoika tuli pyytämään lupaa saadakseen perustaa talon johonkin paikkaan, johon hän joskus jo oli rakentanut pirtin, taikka autioon, jonka tahtoi ottaa asuakseen. Niinpä esim. kesäkäräjillä v. 1653 Reittu Hirvoinen pyysi lupaa ja tilaisuutta perustaa talon Kajoon kylään, johon hän jo oli rakentanut pirtin. Koska yritys »ei ollut kellekään vastukseksi taikka vahingoksi, niinkuin lautamiehet todistivat, ja mainittu Hirvoinen jo edellisenä vuotena oli viety maakirjaan», niin hän sai pyytämänsä luvan. Verovapautta käskettiin hänen pyytää hopmannilta. Samoilla käräjillä Matti Kaakinen pyysi tilaisuutta perustaa itselleen talon puolen peninkulman päähän Lieksan kylästä, ja sai sen tehdä, koska siitä ei koitunut kenellekään vastusta taikka haittaa. Tästä yrityksestä syntyi *Kaakilan* talo, joka on nykyään Pielisjärven vaivaistalona. Kuinka oikeus tosiaankin valvoi, etteivät uutisasutuksesta entiset tilalliset joutuneet kärsimään, osoittaa eräs puheena olevain kesäkäräjain asiakirja, jossa Tynni Matilaista Larinsaaresta kiellettiin perustamasta taloa Risto Sorjoisen niityille (Ahmovaarassa?), koska siitä tulisi viimemainitulle vastusta ja vahinkoa.¹⁾ Autiotilojen omistuksesta olkoon vielä esimerkkinä mainittu, että v:n 1675 käräjillä Lauri Siikainen Kajoon kylästä esitti oikeudelle vouti Pietari Bergenhembin antaman kirjeen, jossa hänelle myönnettiin eräs Olli Hirvoiselle muutama vuosi aikaisemmin kuulunut, 2 1/2 arviuruplan autiotila mainitussa kylässä, ja pyysi sen saada pitää, sekä asetti takuuseen puolestaan lautamies Matti Heiskasen Juuasta, joka lupasi vastata siitä, että anoja vapaavuosien kuluttua vastaa mainitusta 2 1/2 ruplan verosta. Oikeus tunnusti Lauri Siikaisen autiotilan lailliseksi omistajaksi.²⁾

Ennen kuin pitäjä tuli kreiville oli sen entisen omistajan sotakomisario Henrik Cronstiernan valtuuttama Matthias Bäck

¹⁾ Pielisjärven käräjain 14—17/6 1653 tuomiokirja.

²⁾ Pielisjärven käräjain 4—5, 7—8/1 1675 tuomiokirja.

antanut lupakirjan Kyrö Pennaiselle Kuismanojan ja Retulahden niittyihin, jotka kuuluivat Kuisman ja Revonlahden autioihin Pielisjärvellä »i Vediaby» (Vieinsuussa?). Mutta koska maaherra Reinhold Metstake oli nämä tilat ennemmin, 3 p. syysk. 1646, antanut Kunink. Majesteetin puolesta Pielisjärven papinpuustelille, niin kuoletettiin Bäckin Pennaselle antama lupakirja.¹⁾

Kreivi tahtoi lisätä Pielisen pokostan asutusta ja antoi sellaisenkin määräyksen, ettei kukaan saisi kulkea joutilaana, vaan täytyi ruveta joko palvelukseen tahi hankkia talo.²⁾

Kaskea sai kukin hakata missä tahtoi, kun ei vaan tullut liian likelle toisten asuntoja. Kesäkäräjillä 1655 Klemo Teppana Juuasta valitti itsensä ja naapuriensa puolesta, että irtolaiset luvatta hakkasivat kaskia heidän asuntojensa likelle. Tämä kiellettiin ja määrättiin nimismies Henrik Danielsson, Ignata Olperinpoika ja Tahvo Turuinen määräämään kasket niille talonpojille, »jotka asuivat siellä likimpänä». Saman periaatteen mukaan määrättiin Vuokosta Liperiin muuttaneen Henrik Piskuisen jättämä ruis annettavaksi niille talonpojille, jotka asuivat likimpänä hänen kaskiaan, ja saisivat he siitä tämän jälkeen maksaa veron.³⁾

Kaskimaat vallattiin »merkitsemällä». Kun joku alue oli merkitty, niin katsottiin sen kolme vuotta kuuluvan merkitsijälle, vaikka se olisi seisonut hakkaamattakin.⁴⁾ Hyvin usein tultiin käräjillä valittamaan, että se ja se oli tullut hakkaamaan toisen merkitsemälle alueelle, ja oikeus määräsi silloin kasken sille, joka oli sen merkinnyt. Usein hakattiin kaskia yhtiöissä, ja silloin jaettiin tulokset työn mukaan. Vaikeimmat olivat selvittää ne kaskiriidat, joita syntyi eri pitäjien rajoilla, koska rajat asumattomilla mailla olivat epämääräiset. Vuoden 1653 talvikäräjillä nurmekselaiset, lieksalaiset, pankajärveläiset, vuonilahtelaiset ja vieinsuulaiset valittivat Ilomantsin huhukselaisia, tyrjäläisiä ja kivilahtelaisia vastaan, että nämä tahtoivat viedä

1) Pielisjärven käräjain 14—15/6 1653 tuomiokirja. — Paikan nimet Retulahti ja Kuisma(nkangas) ovat Juuassa.

2) Pielisjärven käräjain 14—15/6 1653 tuomiokirja.

3) Pielisjärven käräjain 20/6 1655 tuomiokirja.

4) Pielisjärven käräjain 7—8/1 1653 tuomiokirja.

kaiken viljan kaskista, joita ensiksimitut olivat yhdessä hakanneet ja kylväneet jakamattomilla mailla silloin, kun oli oltu »saman linnan läänin alla». Nämä kasket olivat 5 peninkulmaa Lieksasta ja tiakan kertomuksen mukaan likempänä Pielistä kuin Ilomantsia. Sentähden pyysivät he oikeudelta kirjelmää sotakomisario Cronstiernan valtuuttamalle Matthias Bäckille, ettei heille annettaisi tapahtua mitään vahinkoa ilman laillista tuomiota. ¹⁾

Samoilla käräjillä tuli esille riitaisuuksia myös Kajaanin ja Pielisjärven välillä, ja sentähden määrättiin riitaisuudet sovitettaviksi ja raja tarkastettavaksi. Tarkastusmiehinä olivat Pielisjärven puolesta: nimismies Henrik Danielsson, Niilo Pennainen ja Pekka Suhoinen, ja Kajaanin pitäjän puolesta: nimismies Isak Hansson, Heikki Hyvöinen ja Simo Määttä. Nämä tekivät selvää työstään v:n 1654 kesäkäräjillä. Olivat huomanneet, että molemmin puolin oli menty hakkaamaan vanhojen rajamerkkien yli. Mutta itsensä asiallisten suostumuksella annettiin kunkin pitää kaskensa, koska molemmin puolin oli yhtä paljo luvottomasti hakattu. Mutta jos vielä joku menisi yli rajan hakkaamaan, niin saisi hän laillisen rangaistuksen. ²⁾ Vielä jäi kuitenkin raja muutamissa paikoissa epäselväksi. V:n 1656 talvikäräjillä Braheassa Tuomas Kämäräinen ja hänen yhtiömiehensä Sotkamon pitäjistä valittivat, että Antti Martikainen ja muutamat muut Pielisen pitäjistä tahtoivat häneltä ja hänen yhtiömiehiltään riistää kasken, jonka Kämäräinen tovereineen sanoo kaataneensa Kajaanin puolella, mutta pieliseläiset väittivät vastaan. Ja koska sillä paikalla, jossa mainittu kaski oli, ei ollut toimitettu mitään rajan tarkastusta, niin määrättiin sitä nyt riitapuolueiden pyynnöstä toimittamaan Kajaanin ja Pielisjärven nimismiehet ja Heikki Hyvöinen, Heikki Eskilinpöika Heiskainen ja Pekka Heiskainen Kajaanista, sekä Niilo Pennainen, Antti Kotilainen ja Martti Puhakka Pielisen pitäjistä. Näiden tuli koko raja Kajaanin ja Pielisen pitäjien välillä tarkastaa sinä vuonna heti pääsiäisen jälkeen. ³⁾

¹⁾ Pielisjärven käräjän 7—8/1 1653 tuomiokirja.

²⁾ Pielisjärven käräjän 16—17/6 1654 tuomiokirja.

³⁾ Pielisjärven käräjän 3—5/ 1656 tuomiokirja.

4. Verotusolot.

Verotus toimitettiin monena vuotena kreivin aikaanakin joka vuotisen arvioimisen perustuksella. Ensi alussa nimismies jätti käräjillä valmiin veroluettelon edelliseltä vuodelta. Mutta kun kansa v:n 1655 talvikäräjillä valitti veronkirjoituksesta, nähtiin silloin parhaaksi, että veroluettelo tehtäisiin tästä lähtien talvikäräjillä hopmannin ja kamreerin läsnäollessa. Kuitenkin tuli nimismiehen ja muutamien muiden kunnollisten ja uskottujen miesten ensin merkittä muistiin talonpoikain omaisuus karjassa, pelloissa ja kaskissa ja tämän mukaan sitten toimitettaisiin käräjillä verotus. Niinpä toimitettiinkin jo seuraavana talvena veronkirjoitus ensimmäisenä käräjäpäivänä, mutta sittemmin tavallisesti käräjain jälkeen.¹⁾

V. 1655 ruvettiin ottamaan sotatarpeisiin ruokaveroa («Suhkaribröd»)²⁾

Pielisen pokostan maakirjat vuosilta 1651—56 osoittavat, että eri vuosina vaihtelivat tiloille pantujen arviouruplien luku ja arviouruplasta suoritettavan maksun suuruus. Vuosilta 1656—1669 ei ole ollut tällä kertaa maakirjoja nähtävänä, mutta 1670-luvulta käytettävänä olevat maakirjat osoittavat, että tilojen arviouruplaluku ei enää muuttunutkaan, samoin myös arviouruplan arvo on pysynyt samana. *M a a v e r o o l i s i i s t u l l u t p y s y v ä k s i.* Tämä pysyvä veronlasku oli tapahtunut v. 1668. Sen jälkeen ei näet toimitettu enää arvioimista. 1670-luvun tuomiokirjat mainitsevat usein, että sille ja sille tilalle tai niitylle oli v. 1668 pantu joku määrätty vero. V:n 1676 tuomiokirjassa mainitaan esim. että Kylänlahden Iisakki Sippoiselle oli v. 1668 pantu vero eräästä niitystä nimeltä Varaslahti, josta tuli 6 kuormaa heiniä. V:n 1678 käräjillä Paavo Hyvärinen Saramojärveltä olisi tahtonut ottaa Ylikylän Matti Kähköiseltä erään niityn nimeltä Viitakoskenniska, koska se ennen oli kuulunut siihen taloon, jossa hän asui. Mutta Matti Kähköinen vastasi,

¹⁾ Pielisjärven käräjain 7—8/1 1654, 3—4/1 1655, 3—5/1 1655 ja 2—4/1 1678 tuomiokirjat.

²⁾ Pielisjärven käräjain 20/6 1655 tuomiokirja.

että hän 12 vuotta sitten oli mainitun niityn ostanut Paavo Hyväriseltä ja sitten niittyä raivannut lisää isosta metsästä, ja että hänet oli v. 1668 verotettu siitä. Kähköinen sai tietysti pitää niittynsä.¹⁾

Kun tiloilla pysyi samat verot, niin määrättiin arviioruplalu-
luvun mukaan tilojen arvo. Niinpä sanotaan esim.: »eräs 2 1/2
arviioruplan autio» (et ödheshemman om 2 1/2 Skattrubbell).²⁾

Mutta tiloilta ei aina voitu saada niille määrättyjä veroja. Huonon vuodentulon ja kaikenlaisen köyhyyden tähden täytyi usein arviioruplalukua vähentää. Niinpä esim. v. 1670 armahdus-
luettelossa luetaan Jokikylän kohdalla:

Rpl. *Jokikylä.*

3 Mikko Mustoinen	1 (rupla) armahdettu, kadon tähden;
1 Mikko Pelkoinen	lopen köyhä;
2 Martti Kärkkäinen	1 armahdettu;
6 Lauri Kuokkainen	2 armahdettu kadon tähden;
2 Jooseppi Haapalainen	lopen köyhä;
2 Mikko Korhoinen	lopen köyhä;
1 Heikki Karjalainen	1 armahdettu köyhyyden tähden (vanha ukko).

5. *Kirkolliset olot.*

Tähän astinen tutkimus on osoittanut, että Pielisen ympäristön ensimmäinen luterilainen pappi *Thomas*, joka nimitettiin Pielisjärven kirkkoherraksi talvella 1639, olisi toimittanut seudun papintehtäviä Lieksasta käsin, ja että siellä olisi siis ollut Pielisen seudun ensimmäinen luterilainen keskuspaikka.³⁾ Samoin on ennen tuotu julki, että Nurmekseen rakennettiin kirkko vasta v. 1651.⁴⁾ Kumpiko paikka, Lieksako vai Nurmes, on todellisuudessa vanhempi Pielisen ympäristön luterilainen keskus, sitä ei kuitenkaan voida vielä varmasti sanoa. Jo 1750-luvulla, jolloin Lieksaan oli rakennettava uusi kirkko, ja siihen työhön

¹⁾ Pielisjärven käräjän 3—5/1 1676 ja 2—4/1 1678 tuomiokirja.

²⁾ Pielisjärven käräjän 4—5, 7—8/1 1675 tuomiokirja.

³⁾ Heikki Kokkonen, Pielisen ympäristön asutus, s. 23.

⁴⁾ Neovius, Suomen kirkon matrikkeli, s. 139.

osallisiksi vaadittiin Pielisjärven emäseurakuntaan kuuluvia Nurmeksen kappeliseurakuntalaisia, syntyi lieksalaisten ja nurmekseläisten välillä kiista siitä, kumpi kirkko, Lieksanko vai Nurmeksen, oli vanhempi ja kumpi kirkkokunta alkujaan hallitseva seurakunta. Nurmekseläisten valtuutetut näet kokouksessa Lieksan käräjätalolla 2 p. syysk. 1751 väittivät »1) että heidän kirkkonsa vanhastaan ja ensi alussa, silloin kun se oli tähän seurakuntaan rakennettu, oli ollut pääkirkko, mutta yli seitsemänkymmentä vuotta sitten menettänyt sen edun, ja sentähden 2) heillä ei ollut ennen koskaan ollut mitään osaa (silloisen Pielisjärven) pääkirkon rakennuksessa, vaan kumpikin puoli oli rakentanut omansa niin edelliset kuin myöhemmätkin kirkkonsa.»¹⁾ Mutta lieksalaiset kumosivat tämän väitteen ilmoittamalla, että Lieksaan oli jo Stolbovan rauhan lähestyessä 1616 rakennettu luterilainen kirkko, ja se oli ollut Haukkaniemessä (Lieksan kylässä, Lieksanjoen oikealla puolella, mutkassa nyk. Pitkänsillan ja Varasjoen välillä).²⁾ Kenties lieksalaisten väite oli tosi, mutta lienee tämä ensimmäinen kirkko aikaisin hävinnyt. Kun 1650-luvun alussa, pitäjän jouduttua kreivi Pietari Brahelle puuhattiin kirkkojen rakennusta Lieksaan, niin ei mainita mitään edes entisen luterilaisen kirkon paikasta, mutta tämä voi johtua siitä, ettei entinen paikka, Haukkaniemi, tullut kysymyksenkään silloin sen vuoksi, että uusi kirkko piti rakentaa Brahean kaupunkiin, jonka paikaksi tuli Varasjoen ja Lieksanjoen erottama saari. Samoin ei mainita mitään luterilaisten entisestä pappilastakaan. Sitä vastoin tulee ilmi, että »venäjänuskoisilla on täällä ennen ollut pieni kirkko», ja näillä oli myös ollut papin puustelli.³⁾ Samoista tuomiokirjoista ja Kajaanin konventin pöytäkirjoista käy sitä vastoin selville, että Nurmeksessa oli siihen aikaan

1) Lieksan käräjätalolla 2 p. syysk. 1751 pidetyn kokouksen pöytäkirja (Nurmeksen kirkonarkisto II, 25).

2) Tämä lieksalaisten vastaus on eräässä päiväamättömässä ja allekirjoittamattomassa pitäjäkokouksen pöytäkirjan konseptissa, jonka Kokkonen on löytänyt Pielisjärven kirkonarkistosta asiakirjasiteestä »Sochne Stämme Protocoller 1743—1835».

3) Pielisjärven käräjain 7—8/1 1654 tuomiokirja.

pappila ja Pielisen ympäristön papit asuivat siellä.¹⁾ Nurmes oli kreivin ajan alussa myös pitäjän hallinnollinen keskus. Ensimmäiset kreivin aikuiset käräjätkin pidettiin, kuten on jo mainittu, Nurmeksessa. Sitäpaitsi Nordmann mainitsee, että pitäjäläiset itse olisivat mieluummin tahtoneet Brahean kaupungin rakennettavaksi Nurmekseen. Vouti Anders Eriksson kirjoitti näet v. 1653 kreiville: He tahtovat mieluummin Pielis-Brahean Nurmekseen.²⁾ Ei siis ainakaan 1650-luvun alussa, Pielisen pitäjän joutuessa kreivi Brahen haltuun, näytä Lieksa olleen mikään pitäjän keskuspaikka.

Kreivin tahdon mukaan tehtiin Lieksasta hänen läänitys-aikanaan pitäjän kirkollinen ja hallinnollinen keskuspaikka ja kaupunki. Kesäkäräjillä Lieksassa 1653, jolloin julistettiin kreivin käsky kaupungin perustamisesta Lieksaan, käskettiin sinne rakentaa myös luterilainen kirkko.³⁾ Ja seuraavana talvena määrättiin, että kreikanuskoisetkin saisivat rakentaa kirkon samalle paikalle, jossa se heillä ennenkin oli ollut, ja jolla paikalla heidän kuolleensakin lepäsivät haudattuina.⁴⁾ Todennäköisesti oli tämä paikka Kirkkosaarella, jonka Kokkonen mainitsee.⁵⁾ Milloin kreikanuskoisten kirkko valmistui, ei ole tietoa. Luterilaisten kirkko ei valmistunut kaukaan aikaan. V. 1655 talvella käskettiin rakennusta varten tuoda hirssiä ja kivijalaksi kiviä, ja myös seuraavana talvena kii-rehdittiin hirsien vetämistä,⁶⁾ mutta varmaankin sotavuosien 1656—58 takia rakentaminen lykkääntyi, koska kirkon mainitaan valmistuneen vasta v. 1667. Se oli Kaupunginsaarella, 150 kyynärän päässä entisestä kirkosta.⁷⁾ Jos tämä kirkko oli sama, jonka piirteet on määritelty eräässä 1700-luvun

1) Pielisjärven käräjäin 20/6 1655 tuomiokirja. — Kajaanin konventin pöytäkirja 1654 (Schybergson, m. t. s. 36).

2) Nordmann, m. t. s. 336.

3) Pielisjärven käräjäin 14—15/6 1653 tuomiokirja.

4) » » 7—8/1 1654 »

5) Kokkonen, m. t. s. 11.

6) Pielisjärven kär. 3—4/1 1655 ja 3—5/1 1656 tuomiokirjat.

7) Mainittu Kokkosen löytämä pitäjänkokouksen pöytäkirjan konsepti, sekä kihlak. oik. päätös uuden kirkon rakentamisesta Lieksaan vuodelta 1772, molemmat Lieksan kirkonarkistossa.

alulla syntyneessä asiakirjassa,¹⁾ oli se 13 sylvä pitkä ja 6 leveä, siinä oli 56 ikkunaruuua ja pieni torni pääoven päällä.

Edelleen tiedämme pitäjän kirkollisten olojen kehityksestä kreivin ajan alussa, että kirkkoherra *Thomaan* kuoleman jälkeen hoiti papin tehtäviä herra *Lars Laurentii*. Entisen kirkkoherran leski eli kai jonkun aikaa pappilassa, koska tuomiokirja kertoo, etteivät he kappalaisen Larsin kanssa sopineet käyttämään yhteistä ruoka-aittaa. V:n 1653 talvikäräjillä määrättiin kreivin käskystä herra *Anders Cajanus* Pielisjärven kirkkoherraksi.²⁾ Herra Lars lienee myös pyrkinyt kirkkoherraksi, koska seuraavana kesänä rahvas ilmoitti, että se kreivin käskyn mukaan tahtoi herra Anders Cajanusta, eikä herra Larsia, joka ei ollut saanut piisपालtaakaan määräystä.³⁾ Sittenmainitaan herra Lars kappalaisena, esim. vuosien 1654 ja 1657 talvikäräjien tuomiokirjoissa.

Talvella v. 1653 Pielisen ympäristön kirkko sai kreiviltä lahjaksi suomalaisen raaamatun.⁴⁾ Samana vuonna hankittiin Pielisjärven kirkkoon kellokin, joka oli neljän leiviskän painoinen ja tuli maksamaan 21 tynnyriä viljaa. Maksu kerättiin siten, että luterilaiset eli niinkuin silloin sanottiin »ruotsinuskaiset» saivat maksaa 2 kappaa joka savulta ja kreikan- eli »venäjänuskaiset» 1 kapan, ja määrättiin sitapaisi, että sitten kun venäjänuskaiset ostaisivat omaan kirkkoonsa kellon, tehtäisiin päinvastoin sekä että, jos mitä nyt kertyneistä varoista jäisi yli 21 tynnyrin, niin se tulisi käytettäväksi kirkon muihin tarpeisiin. Kellon tuotti paikoilleen vouti Anders Eriksson.⁵⁾

V:n 1654 talvikäräjillä oli ensi kerran kysymys Lieksan luterilaisesta pappilasta. Silloin ajateltiin pappilaksi Mikiforo Larisen tilaa, koska siinä ennenkin oli ollut pappila, vaikka krei-

1) Eräs kalustoluettelo, jonka Kokkonen on löytänyt Pielisjärven kirkonarkistosta, historiakirjasta syntyneistä, kuolleista, vihityistä ja haudatuista 1723—40.

2) Pielisjärven käräjien 7—8/1 1653 tuomiokirja.

3) » » 14—15/6 1653 »

4) » » 7—8/1 1653 »

5) » » 7—8/1 1653 «

kanuskoisen papin. ¹⁾ Mikiforo saisi pitäjältä hyvitystä rakennuksista, jotka oli rakentanut, samoin kuin kaikki kustannuksensa; samaten myös Teppana Larinen, joka omisti puolet samasta talosta. Hopmanni suostui siihen, että he vielä tulevana keväänä saisivat kylvää peltonsa, ja kirkkoherra Anders saisi tehdä kylvönsä Nurmeksessa. Asia alistettiin vielä konventin harkittavaksi. ²⁾ Konventissa samana vuonna ei kuitenkaan tehty mitään päätöstä pappilan rakentamisesta, määrättiin vaan, että kirkkoherra Andersin ja kappalaisen herra Larsin pitäisi Nurmeksesta käsin käydä Brahean seurakunnalle palvelusta tekemässä. ³⁾ Pappilakysymys ratkaistiin lopullisesti v:n 1655 kesäkäräjillä. Silloin kappalainen herra Lars jätti oikeuteen Viipurin hiippakunnan piispan kirjeen, päivätty Viipurissa 6 p. maalisk. 1655, jossa piispa vaati, että niin hyvin kappalaisella kuin kirkkoherrallakin tulisi olla tila elatuksena. Kun asiasta oli puhuttu rahvaan kanssa, niin huomattiin sopivimmaksi, että kirkkoherrä Andersin edellisenä kesänä ehdottama Martti Liukkosen tila järjestettäisiin Brahean luterilaiseksi pappilaksi. Liukkonen saisi oman tilansa sijasta Larisen talon, ja porvari Matti Kauppinen, joka oli ostanut Larisen talon, saisi menetetyt rahansa pitäjältä. Liukkonen tahtoi näet mielellään tehdä tämän vaihdon. Kappalainen muuttaisi Nurmeksen entiseen pappilaan. ⁴⁾ Näin päätettiin mainituilla kesäkäräjillä, ja tämä päätös oli alkusyynä siihen, että Lieksasta myöhemmin tuli pääkirkko.

Nurmeksen kirkon ja pappilan polttivat venäläiset kesällä 1656. ⁵⁾ Pielisjärven tuomiokirja vuodelta 1674 mainitsee, että v. 1671 oli Nurmeksen kirkon tarpeeksi ostettu kaksi tynnyriä tervaa. ⁶⁾ Kenties kirkko oli silloin rakenteella taikka jo valmistunut, niin että sitä tahdottiin tervata päättäpäin.

¹⁾ Kokkonen mainitsee (m. t. ss. 11—12, 14), että kreikanuskoisten papinpuustelli oli Sokojoen suussa.

²⁾ Pielisjärven käräjän 7—8/1 1654 tuomiokirjat.

³⁾ Kajaanin konventin pöytäkirja v:ltä 1654 (Schybergson, m. t.s.36).

⁴⁾ Pielisjärven käräjän 16—17/6 1654 ja 20/6 1655 tuomiokirjat.

⁵⁾ Zach. Palmbaumin kirje Pietari Brahelle (Nordmann, m. t. s. 514). Pielisjärven käräjän 2—3, 5/1 1680 tuomiokirja.

⁶⁾ Pielisjärven käräjän 2—3, 5/1 1674 tuomiokirja.

Pielisjärven kirkkoherra Anders Cajanus näkyy kuolleen v:n 1657 lopulla tai seuraavan alussa. ¹⁾ Hänen seuraajakseen suosittelee hopmanni Palmbaum piispalle ja piispa kreiville Nurmeksen kappalaista herra *Lars Laurentiita*. ²⁾ Kreivi antoi suostumuksensa, koska mies oli kykenevä virkaan oppinsa puolesta ja varsinkin sodan aikana oli osottautunut kunnan kansalaiseksi. ³⁾ Hänet mainitaan kirkkoherrana ainakin vuosien 1674, 1675 ja 1680 tuomiokirjoissa. Brahean käräjillä v. 1680 hän itse sanoo olleensa kappalaisena 6 vuotta ja sen jälkeen kirkkoherrana 20 vuotta. Hän pyysi silloin kansalta lausuntoa toimistaan. Lautamiehet ja koko kansa vakuuttivat, että hän oli elänyt koko ajan hyvässä ystävydessä ja yksimielisyydessä pappien ja kuulijoiden kanssa ja että hän oli köyhille ja varattomille usein jättänyt anteeksi sen, mitä hän virastaan olisi ollut saava. ⁴⁾

Luultavasti silloin kun Lars Laurentii siirtyi Brahean kirkkoherraksi, tuli Nurmeksen kappalaiseksi *Erik Jäckmann*. Hänet mainitaan Nurmeksen kappalaisena esim. vuosien 1674 ja 1680 tuomiokirjoissa. Hän oli kauan siellä pappina ja on m. m. tehnyt Nurmeksen ensimmäisen kirkonkirjan vuodesta 1689 alkaen.

6. Brahea.

Yhtä ja toista hajanaista on tähänastinen tutkimus tuonut ilmi Pietari Brahen Lieksanjoen suuhun perustamasta pie-

¹⁾ Pielisjärven käräjän 16—17/2 1657 tuomiokirjat. Joh. Curnoviuksen kirje Pietari Brahelle 11/9 1658 ja piispa Nicolaus Laurentius Nycopensiksen kirje Pietari Brahelle, molemmat juliaistut Tigerstedt, Ur Per Brahes brefvexling I, ss. 116 ja 138).

²⁾ Piispa Nic. Laur. Nycopensiksen kirje Pietari Brahelle 29/1 1659 (Tigerstedt m. t. s. 138).

³⁾ Pietari Brahen kirje piispa Nicolaus Laur. Nycopensikselle, 18/5 1659 (Tigerstedt m. t. s. 149).

⁴⁾ Pielisjärven käräjän 2—3, 5/1 1680 tuomiokirja.

nestä Brahean kaupungista.¹⁾ Pielisjärven tuomiokirjoista ja kreivin kirjeistä saamme tietää yhtä ja toista lisää.

Kun kreivi Pietari Brahe v. 1639 teki kiertomatkan Suomessa Pohjois-Karjalan kautta, niin oli hän jo silloin ajatellut hyödylliseksi, että Pielisen rannalle perustettaisiin kaupunki, joka voisi vetää puoleensa Venäjän puolen kaupan.²⁾ Kun kreivi oli pokostan ostanut, alkoi hän luultavasti heti kirjoitella kaupungin perustamisesta Kajaanissa oleville virkamiehilleen, sillä jo v:n 1653 talvikäräjillä puhuttiin kaupungista, joka Lieksaan ajateltiin perustaa hänen kreivillisen armonsä käskystä. Kesäkäräjillä samana vuonna julistettiin rahvaalle, että hänen kreivillisen ylhäisyytensä armollinen tahto ja käsky oli, että Lieksaan perustettaisiin kaupunki, ja että ne, jolla olisi halua, saisivat asettua sinne ja saisivat verovapautta niin moneksi vuodeksi, kuin itse kirjelmässä osoitettiin. Samalla luultavasti määrättiin kaupungin paikka, sillä v. 1653 toukokuun 11 p:nä oli hopmanni Palmbaum kirjoittanut, että kaupungin perustaminen esitettäisiin kesäkäräjillä ja mitattaisiin paikka, johon kaupunki rakennettaisiin. Vuoden 1653 kesäkäräjillä puhuttiin myös markkina-ajoista.³⁾

Mutta lieksalaiset eivät mielellään lähteneet kodeistaan kaupungin porvareiksi, ja siksi täytyi heitä muistuttaa siitä useampia kertoja.⁴⁾

Kaupungin perustaminen tuli rasitukseksi muullekin pitäjän väestölle, eikä ainoastaan lieksalaisille, sillä rahvasta vaadittiin

¹⁾ Yhtenäisemmin on sen historiaa esittänyt Nordmann teoksessaan *Per Brahe*. Saarensoppä on jokseenkin täydellisesti esittänyt Brahean koulun vaiheet ja samalla antanut useita tietoja itse kaupungista (Brahean alkeiskoulu, Kasvatusopill. yhdist. aikakausk. 1911, ss. 194—204).

²⁾ Nordmann, *Berättelse öfver Per Brahes resa i Finland sommaren 1639* (Sv. Litt. Sällsk. Förhandl. och upps. 7—8, s. 281). — Nordmann, *Per Brahe* s. 336.

³⁾ Pielisjärven käräjän 7—8/1 1653 tuomiokirja. Saarensoppä, m. t. s. 194. — Pielisjärven käräjän 14—15/6 1653 tuomiokirja. Kirjelmä (*ösielfva Brevet*) tarkoittaa luultavasti kreivin lähettämää kaupungin perustamiskirjettä. — Nordmann, m. t. s. 136.

⁴⁾ Pielisjärven käräjän 16—17/1654 tuomiokirja. — Nordmann, m. t. s. 336.

rakentamaan kaupungin yleisiä rakennuksia — kärjäkartanoa, kirkkoa sekä pappilaa. Kesäkäräjillä 1653 käskettiin rahvaan toimia niin, että kärjäkartanon rakennus valmistuisi ensi talveksi, ja ne, jotka olivat vielä laiminlyöneet, saisivat tuoda siihen hirsiä. Talvikäräjillä 1655 kansa sanoi, että sen oli täytynyt valmistaa kärjäkartanoa, ja siksi ei oltu kirkon rakennukseen ennätetty tarpeeksi huolta panna. Kesäkäräjillä v. 1655 muistutettiin rahvasta taaskin kirkon, pappilan ja kärjäkartanon rakennuksista.¹⁾

Ei siis ennätetty Braheaa paljo rakentaa ennen vuosien 1656—58 sotaa. Paitsi mainittua, luultavasti melkein valmista kärjäkartanoa, voi siellä ajatella sodan syttyessä olleen vaan muutamia porvarien taloja, niistäkin ehkä muutamia rakenteilla. Yleensä on tähän asti luultu, että venäläiset hävittivät Brahean kaupungin v. 1656, mutta edellä esitettyjen tosiasiain nojalla huomaamme, ettei siinä ollut vielä paljo hävittämistä. Onpa joku vanhempi tutkija luullut, ettei Brahean kaupunkia olisi ollut olemassakaan sodan jälkeen.²⁾ Asia on päinvastoin siten, että vasta sodan jälkeen Brahea tuli rakennetuksi siihen kuntoon, että sitä voi sanoa kaupungiksi.

Kaupungin nimeä tosin puheena-oleva paikka virallisesti kantoi jo heti sen jälkeen kun se oli määrätty kaupungiksi. Kuten on jo mainittu, on tuomiokirjoissa vasta 1654 lähtien Pielisjärven kärjäpaikan nimenä Brahean kaupunki.

Braheasta kreivi toivoi ennen kaikkea tulevan liikekeskukseksi. Kuten jo mainittiin keskusteltiin jo kesäkäräjillä v. 1653 siitä, mitkä ajat sopisivat paraiten markkina-ajoiksi. Markkinapäiviksi päätettiin sitten kesäkäräjillä v. 1654 ne päivät, jolloin kärjäjäkin Braheassa pidettäisiin. Mutta jo seuraavana vuonna päätös muutettiin ja säännöllisiksi markkina-ajoiksi määrättiin 1 päivä tammikuuta ja 18 päivä kesäkuuta, ja käskettiin kansan näinä päivinä tuoda kaupunkiin tavaroitaan.³⁾

Koska sodan jälkeisinä vuosina 1657, 1658 ja 1659 käräjät

¹⁾ Pielisjärven kärjäin 14—15/6 1653, 3—4/1 1655 ja 20/6 1655 tuomiokirjat.

²⁾ K. A. Castrén, Kajaanin läänin vaiheet, s. 22.

³⁾ Pielisjärven kärjäin 3—4/1 1655 tuomiokirja.

pidettiin Nurmeksessa, niin voimme päättää, että Brahea oli silloin hävitetyssä tilassa. Kaupungin voimistumisesta sodan jälkeen ovat tiedot niukat, sillä tuomiokirjoja ei ole säilynyt 1660-luvulta. Kuten parista K. R. Melanderin julkaisemasta Brahean kaupunkia koskevasta asiakirjasta käy selville, määräisivät käräjäaikana 20 p. helmik. 1659 pitäjässä olleet kreivin komissariot Henrik Ahlholmin porvariston esimieheksi ja Brahean pormestariksi, sillä kehoituksella, että hän valansa mukaan huolehtisi kaupungin kasvusta ja noususta sekä ottaisi hyviä takausmiehiä niille porvareille, jotka sinne asettuisivat. ¹⁾ Seuraavana päivänä annettiin Ahlholmille valtakirja tähän toimeen. Siinä uudistettiin käsky vaatia varmaa takausta, että uudet porvarit vapausvuoden kuluttua voisivat maksaa ne maksut, joita tultaisiin vaatimaan. Etenkin tulisi Ahlholmin pitää silmällä, että kaupunkiin tulisi hyviä käsityöläisiä ja teollisuuslaitoksia. Syyksi kaupungin huonoon menestymiseen arveltiin, paitsi venäläistä sotaa, myös päällysmiehen eli pormestarin puutetta. ²⁾

V. 1673 kreivi määräsi, että Brahean 3 raatimiestä saisivat vapauden kahdesta arviruplasta niiden tilojen veroissa, jotka olivat itselleen hankkineet. Kirjelmänsä lopussa kreivi kuitenkin huomauttaa, että sitten kun kaupunki tulisi niin mahtavaksi, että se voisi itse elättää virkamiehensä, tulisi mainittu vero taas kreiville. Samassa kirjeessä kreivi määräsi vouti Pietari Bergenhembille palkaksi postimestaritoimestaan 6 talaria hopearahaa, koska Braheassa oli postimestarilla yhtä paljon työtä kuin Kajaanissakin. Voutivirastaan hän tuli saamaan myös lisää niiden matkojen vuoksi, joita hänen joka vuosi piti tehdä Raahen ja Oulun kaupunkeihin virka-asioissa. ³⁾

Kun mainittujen tietojen lisäksi otamme huomioon, mitä entinen tutkimus on esittänyt Brahean historiasta, nim. että

¹⁾ Hist. Ark. XII, s. 406—407.

²⁾ Pormestari Ahlholmilla onkin ansionsa Brahean voimistuttamisessa. Ks. pormestari Henrik Ahlholmin kirje Pietari Brahelle, Brahea 21/9 1661 (Tigerstedt, m. t. ss. 189—191), sekä Saarenseppä, m. t. s. 196.

³⁾ Pietari Brahen vastaus ja välipäätös, annettu Tukholmassa 2 p. lokak. 1673 (Valt. Ark. 9160 s. 551).

siellä jo v. 1661 oli 20 porvaria, että siellä vuodesta 1663 lähtien oli koulu vaikuttamassa, että kaupunki toisen pormestarin, Pietari Bergenhembin aikana kasvoi ja sai oman sinettinsä v. 1669, ja että kaupungin v. 1671 sanotaan harjoittaneen melkein suurempaa kauppaa kuin Kajaanin, ¹⁾ niin saamme jonkunmoisen käsityksen siitä kaupunkiyhteiskunnasta, joka 1660- ja 1670-luvuilla oli olemassa Lieksanjoen suussa olevalla saarella eli ennen mainitulla Kaupunginsaarella, jonka Pieliseen pistävää kärkeä nykyään nimitetään Kaupunginniemiksi.

7. Puolustuslaitos.

Kaupungin lisäksi antoivat Lieksan kylälle kreivin aikana merkitystä ja eloa Lieksan linnoitus ja sotilalliset harjoitukset. V:n 1655 talvikäräjillä, samalla kun Johan Kofall von Wittenberg määrättiin herrakapteeniksi, käskettiin kansan hankkia kunnollisia kiväärejä ja saapua harjoituksiin, joita pidettäisiin kaksi kertaa vuodessa käräjäaikoina. ²⁾

Lieksassa oli jo sota-aikana 1656—58 linnoitus olemassa, sillä hopmanni Zach. Palmbaum mainitsee sotaa koskevissa kirjeissään usein tätä linnoitusta, »Lieksa skansia». ³⁾ Että se oli Lieksan kylässä, sen voimme päätätä jo nimestä. 1670-luvun tuomiokirjat puhuvat sen korjauksesta. V:n 1674 käräjillä julistettiin kreivin käsky linnan korjauksesta, päivätty 19 p. elok. 1673. Sen mukaan kuin asiakirjasta on voitu saada selville, olisi jokaisen miehen pitänyt tuoda kahdeksan kappaletta kymmenen kyynärää pitkiä hirsii, ja olisi linna ollut rakennettava valmiiksi seuraavaan kevääseen mennessä. ⁴⁾ Talvella 1675 lausuttiin, että koska linnan pyöriöt (»rundelarna») olivat vielä »liian matalat ja peittämättömät», ja linnan sisään tarvittiin vielä huoneita, niin kehoitettiin kansaa tulevana keväänä

¹⁾ Nordmann, m. t. 336—340.

²⁾ Pielisjärven käräjain 3—4/1 1655 tuomiokirja.

³⁾ Nordmann, m. t. ss. 511—520.

⁴⁾ Pielisjärven käräjain 2—3, 5/1 1674 tuomiokirja.

hankkimaan rakennusaineita ja hirsii, että korjaustyö kesällä voisi jatkua. ¹⁾

Linna saatiinkin kuntoon ja käytettiin sitten rakuunain maajoitukseen ja sotatarpeiden säilytykseen. Eräs asiakirja, joka tähän asti on jäänyt tutkijoilta huomaamatta, selvittää meille jotakuinkin tarkkaan, millainen tämä seudun sotilaallinen varustus oli, ja mitä siinä säilytettiin. Suomennettuna on asiakirja seuraava:

Ote Pielisjärven linnan tavaraluettelosta, päivätty Käkisalmissa 18 p. maaliskuuta 1685.

Pieni neliskulmainen linnoitus, joka on puusta tehty ja varustettu neljällä pyöriöllä, ja jossa löytyi seuraavat esineet:

2 kpl. vanhaa kuusinaulaista kanuunaa.

9 kpl. kuulia.

30 syltä sytytinlankaa.

16 kpl. musketteja.

190 kpl. musketin kuulia.

1 ¹/₂ leiv. ruutia.

8 kpl. olkavöitä.

1 rumpu

1 vanha asuin- ja leipomatupa vastakkain, ja pieni kamari molempien tupien takana, lukoton, ikkunaton ja liemupellitön (utan låås, Fönster och spield i Skärsten). Tässä on talonpoikain luutnantti ennen asunut.

1 vanha sauna.

1 pieni aitta, lukoton ja saranaton.

1 vankikoppi («korps de guard») ulkona vastapäätä porttia. ²⁾

Luultavasti on Nurmeksessakin ollut jonkunmoinen linna. Pöytäkirjassa, jonka tarkastavat komissariot Erik Carpelan, Anders Jöransson ja Tures Gunnarsson ovat tehneet Nurmisjärvellä 20 p. helmikuuta 1659 luetaan komissarioiden nimien alla: »Nurmis Skantz». ³⁾ Ja samat komissariot Erik Carpelan ja Tures Gunnarsson mainitsevat kirjeessään 3 p:ltä maalisk. 1659 kreiville, että talonpojat olivat pyytäneet, ettei heidän tarvitsisi pitää niin paljo rakuunoita kuin ennen N u r m e k s e n ja L i e k s a n l i n n o i t u k s i s s a. ⁴⁾

¹⁾ Pielisjärven kär. 4—5, 7—8/1 1675.

²⁾ Diverse afskrifter I, 18. Valt. Ark.

³⁾ Melanderin julkaisemat asiakirjat (Hist. Ark. XII, ss. 406—407).

⁴⁾ Komissarioiden kirje Pietari Brahelle, Kuopiosta 3 p. maalisk. 1659 (Tigerstedt, m. t. s. 142).

8. *Sota vuosina 1656—1658.*

Vuoden 1657 tuomiokirjoista saamme tietää muutamia yksityiskohtia Pielisen talonpoikain petollisesta käyttäytymisestä venäläisten hyökätessä maahan v. 1656. V:n 1657 talvikäräjiä avattaessa ilmoitettiin rahvaalle, ettei edellisenä kesänä oltu voitu käräjiä pitää vihollisten hyökkäyksen tähden. Sen mukaan kuin hämääriä asiakirjaa voi ymmärtää, kiitettiin siten niitä, jotka olivat olleet uskollisia, toiset saivat armahduksen tapahtuneen tutkimuksen jälkeen sekä kehoituksen parannukseen ja yksimielisyyteen.

Rahvaalta kysyttiin, kuka ensin oli tahtonut maksaa leipäveron («Suhkaribröd») venäläisille. Suurin osa vastasi, että Yliluostasta Jyrki Korhoinen, joka ei ollut käräjillä, oli ollut synnä siihen, samoin myös Mafilo Vaaganainen Lieksasta, Olli Hamara Vieinsuusta ja Olli Niilonpoika Lieksasta. Tahvo Turuista Juuasta syytettiin myös, ettei hän ollut pyynnöstä lähettänyt toisille sanaa, kun venäläinen tuli. Hän oli myöntynyt leipävero-asiassa eikä ollut tahtonut hopmannin kirjeen mukaan luovuttaa sitä omille rakuunoille. Timo Mikkoinen Kajoosta annettiin ilmi siitä, että hän oli opastanut venäläiset Risto Kärkäisen luo Yliluostaan.¹⁾

V:n 1657 käräjillä oli yleensä paljo jälkiselvityksiä edellisen kesän tapahtumista. Sen jälkeen ei liene petollisuutta ilmennyt, sillä v:n 1658 tuomiokirja ei sellaisista enää mainitse.

V:n 1680 käräjillä kirkkoherra Lars Laurentii on antanut kuvauksen tilanteesta Nurmeksessa venäläisten hyökätessä sinne elokuussa 1656. Kun kirkkoherra oli ensin pyytänyt kansalta lausuntoa virkansa toimituksesta, kertoi hän sen jälkeen itkien, kuinka hänen vaimovainajansa kahden lapsensa kanssa venäläisten hyökkäyksen aikana oli täytynyt olla metsässä kaksi yötä, ja hän itse oli talonpoikain kanssa vastustanut vihollista, joka oli polttanut kirkon, pappilan ja muutamia talonpoikaisaloja. Mutta vihdoin hän oli kokoonkutsuttujen talonpoikain avulla ajanut vihollisen pakoon.²⁾

¹⁾ Pielisjärven kär. 16—17/2 1657 tuomiok. Pielisjärven maakirjat vuosilta 1655 ja 1656.

²⁾ Pielisjärven kär. 2—3, 5/1 1680 tuomiok.

Kreivi Pietari Brahen läänitys aika (1652—1680) on Pielisen ympäristön historiassa, kuten edellisestä huomattaneen, ollut hyvin merkityksellinen. Kreivin suosiolla ja vaikutuksesta oli monta uutta yritystä pantu alkuun: kaupunki markkinoineen Lieksanjoen suussa, Lieksan luterilainen kirkko ja pappila, joka-vuotiset käräjät, sotilaalliset harjoitukset, postilaitoksen vakaannuttaminen ja tilojen pysyväiset verot.

8. Sairilan kartano vuosina 1557—1570.

Kirjottanut

Ilmari Salonen.

Tämä tutkimus käsittelee Sairilan kruununkartanon taloudellisia oloja vuosina 1557—1570. Kartano oli tähän aikaan aivan uusi. Se oli nimittäin perustettu v. 1556 siten, että Kustaa Fincken määräyksestä iso joukko silloisen Savolahden kirkon seuduilla eläviä talonpoikia pakotettiin muuttamaan mailtaan, jotka yhdistettiin uudeksi kartanoalueeksi.¹⁾

Että tutkimukseni käsittelee vain yllämainittuja vuosia, johtuu siitä, että juuri näiltä vuosilta Suomen Valtioarkistossa löytyy tarkat, voutien ja voudin kirjurien tekemät ja Tukholmassa tarkastetut tilit.

1. Sairilan kartanon maanviljelys.

Vehnän, rukiin, ohran, kauran ja pavun viljelys. Vehnän viljelys Savossa on aina ollut lapsipuolen asemassa, niinpä v. 1910 sen kylvö oli vain 0,9 % koko kylvöstä.²⁾ 1500-luvun keskipaikkeilla sitä kuninkaankartanoissa yleensä viljeltiin aivan vähän.³⁾ Vasta v. 1560 sitä alettiin Sairilassa viljellä ja kylvettiin 1 panni, s. o. 2,4 % koko kylvöstä. Seuraavana vuonna sitä kylvettiin samoin 1 panni ja v. 1565 3 1/2 pannia,

¹⁾ Arvidsson, Handl. III ss. 320—324.

²⁾ Suomen vir. tilasto III. Maatalous 5. Maanviljelys ja karjanhoito Suomessa v. 1910, s. 4.

³⁾ Gebhard, Savonlinnan läänin oloista vuoteen 1571, s. 96.

s. o. 9,7 % koko kylvöstä. Mutta myöhemmin vehnän viljelys katoaa kokonaan.

Tärkein viljalaji Sairilan kartanossa oli epäilemättä ruis, jonka kylvö v. 1557 tosin oli vain 21,3 % koko kylvöstä, mutta seuraavalle vuodelle 62,5 %; vuodelle 1560 kylvetystä viljasta ruis on 95,2 % ja tämän jälkeen rukiin kylvön prosenttiluku pysyy 80—90 luvulla ollen v. 1570 94,4 %. Vuodesta 1560 ruis siis on melkein yksinomainen viljalaji Sairilan kartanossa. Vertaukseksi mainittakoon, että rukiin kylvön osuus vuoden 1910 kylvössä Mikkelin läänissä oli 11 %.¹⁾

Ohra oli tähän aikaan Savossa runsaimmin edustettu viljalaji,²⁾ mutta Sairilassa sen viljelys perin nopein askelin väheni. V. 1557 ohran kylvö oli 78,7 % koko kylvöstä, v. 1558 37 %, v. 1559 16,9 % ja sen jälkeen taukoaa ohran viljelys kokonaan.

Kauran viljelys, joka jo tähän aikaan Savossa oli jommoisellakin kannalla, näkyy hädin tuskin löytäneen tiensä Sairilan kartanoon. V. 1563 kylvettiin kauraa 1 1/2 puntaa.

Senjälkeen kuin papua v. 1559 Sairilassa alettiin viljellä, se sai verrattain vakiintuneen aseman. V. 1559 papua kylvettiin 3 panna, s. o. 7,2 % koko kylvöstä. Seuraavina vuosina kylvö oli 1—2 panna. V. 1570 se oli 1 panni 4 kolmannesta (5,6 %).

Koko kylvö Sairilassa, joka v. 1557 oli 9 puntaa, ei ollut kasvamaan päin vaan päinvastoin ja oli se v. 1570 4 puntaa 5 panna 4 kolmannesta.

Vehnästä, rukiista, ohrasta, kaurasta ja pavusta saatu jyvä luku. Vehnä näkyy vuosina 1560 ja 1561 menestyneen verrattain hyvin: edellisenä se antoi 6,5:n, jälkimmäisenä 7:n jyvän. Mutta v. 1565 kohtasi kova isku alullaan olevaa vehnän viljelystä, eikä kylvetystä 3 1/2 pannista saatu mitään takasin. Keskimääräinen jyvä luku näiltä kolmelta vuodelta oli 4,8. Vertaukseksi mainittakoon, että vehnän jyvä luku Mikkelin läänissä v. 1910 oli 4,9.

¹⁾ Suom. vir. til., m. osa s. 4.

²⁾ Gebhard, m. t. s. 95.

V. 1557 saatiin rukiista 3,7:s jyvä. Seuraava vuosi näyttää olleen erinomainen, sillä jyväluku oli 8,5, ja vuosi 1565 huono, sillä silloin ruis antoi vain 2,5:nneen jyvän. Korkein jyväluku saatiin v. 1563 ja oli se 9,8. Rukiin keskimääräinen jyväluku niiltä vuosilta, joilta olen tietoja ottanut, on 5,6. V. 1910 rukiin jyväluku Mikkelin läänissä oli 6,3.

Ohran keskimääräinen jyväluku kolmelta vuodelta, joina sitä on viljelty, on 5,4, v. 1910 4,77.

Kauran jyväluku v. 1563 oli 3,3, v. 1910 3,71. ¹⁾

Viljan viljelys Sairilassa.
(Panniluvuin)

	v. 1557	v. 1558	v. 1559	v. 1560	v. 1561	v. 1563	v. 1565	v. 1567	v. 1570
vehnän kylvö	—	—	—	1	1	—	3 ¹ / ₂	—	—
» sato	—	—	—	6 ¹ / ₂	8	—	—	—	—
rukiin kylvö	13	30	31 ¹ / ₂	40	28	32	31	28	28
» sato	43.8	255.3	153	240	196 ¹ / ₂	315	76	125	117
ohran kylvö	41	18	7	—	—	—	—	—	—
» sato	196.3	112 ¹ / ₂	35.3	—	—	—	—	—	—
kauran kylvö	—	—	—	—	—	9	—	—	—
» sato	—	—	—	—	—	30	—	—	—
pavun kylvö	—	—	3	1	2	2	1.7	1.7	1.7
» sato	—	—	18.2	7.2	15	8	9	9	1.2

Pavun viljelyksen keskimääräinen sato on 5,2 ja paras 7,5 kertainen. V. 1570 papu antoi huonoimman tuloksensa; kylvetystä määrästä saatiin vain 0,7 takasin.

Olen verrannut Sairilan silloisia satoja vuoden 1910 satoihin Mikkelin läänissä. Tämä vuosi ei ollut ainakaan mikään huono vuosi, mutta, kuten näkyy, Sairilan sadot pitävät kunnialla puoliaan mainitun vuoden tuloksien kanssa. Tästä ei ole tietysti tehtävä sitä johtopäätöstä, että silloinen maanviljelys yleensä Savossa olisi ollut nykyisen tasalla, sillä onhan otettava huo-

¹⁾ Suom. vir. til., m. osa s. 25.

mioon, että Sairila oli mallikartano, ja yllä mainitut v:n 1910 tiedot koskevat koko Mikkelin läänin maanviljelyksen tuloksia. Mutta kuitenkin on merkille pantava seikka, että silloinen Kustaa Vaasan mallikartano tuloksissa kykeni kilpailemaan 20:nneen vuosisadan maanviljelyksen kanssa.

Muita viljelyskasveja. Puutarhaa ei Sairilan kartanossa ollut, mutta kyllä tuo Kustaa Vaasan suuresti suosima laitos, *humalatarha*. V. 1557 tarha tuotti humaloita 1 leiviskän. Seuraavana vuonna hankittiin taloon toinenkin humalatarha Siikasalmelle, noin 10 kilometriä kartanosta, ja tästä lähtien tarhat yhteensä tuottivat humaloita vuosittain 4—7,3 leiviskää. Siikasalmen tarha oli isompi, kuten tuotannosta näkyy; esim. v:n 1558 tuloksesta, joka oli 4 leiv. 16 naulaa, tuli Siikasalmen osaksi 4 leiviskää. Paras humalasarja, 7 leiv. 6 naulaa, saatiin v. 1561, joka vuosi muutenkin, kuten edellä kerrotuista satesuhteista selviää, on paras niistä vuosista, joiden tilit olen tarkastanut. Mihinkään suurempaan kukoistukseen humalan viljelys Sairilassa ei näy kohonneen, ei edes semmoiseen, että se olisi voinut osapuilleenkaan tyydyttää talon omia tarpeita enempää kuin humalan viljelys yleensäkin Kustaa Vaasan mallikartanoissa. ¹⁾

V. 1562 oli kartanossa *kaalimaa* ja tuli siitä kaalia 1 lästi 5 tynnyriä.

Nauriita mainitaan v. 1560 lusikallisesta (skedh) siemeniä saadun 6 tynnyriä.

Viljelystapa. Nykyaikaisesta vuoroviljelyksestä ei Sairilassa luonnollisesti ollut käsitystä. Hans Forssell on huomannut, että Ruotsissa tähän aikaan käytettiin eri seuduilla erilaista viljelystapaa, mutta tavallisin kuitenkin oli 2-lohkoviljelys. ¹⁾ Mitä Sairilaan tulee oli sielläkin tämä järjestelmä vallalla. Koko kartanon peltomaa oli jaettu kahteen peltoon, itäiseen ja etelä-

¹⁾ Forssell, Sveriges jordbruksnäring i sextonde seklet (Kongl. Vitt. hist. och antiqv. akademimens handlingar 29), Stockholm 1884, s. 88.

¹⁾ Forssell, m. t. s. 82.

seen. Vuosina 1557, 1559 j. n. e. kannettiin sato itäisestä, vuosina 1558, 1560 j. n. e. eteläisestä pellostä.

Kun Sairila oli mallikartano, jonka piti ympäristönsä asukkaille näyttää aikansa maanviljelyksen ennätykset, tuntuu luonnolliselta, ettei siinä *kaskilla* ollut niin suurta merkitystä peltoviljelyksen rinnalla kuin yleensä Savonlinnan läänissä, jossa kaskiviljelys vielä siihen aikaan oli tärkein elinkeino. ¹⁾ Että kaskiviljelystäkin Sairilassa harrastettiin, näkyy tilikirjoista, joissa joskus sanotaan, että ruista on kylvetty talon peltoon ja kaski-maahan.

H e i n ä m a a t. Heinäviljelyksestä sanan nykyaikaisessa merkityksessä ei Sairilassa voi puhua. Tosin käytettiin useina vuosina suuriakin määriä työpäiviä niittyjen raivaamiseen, mutta kylvöheinästä, joka nykyajan maanviljelyksessä on niin tärkeä, ei Sairilassa huomata jälkeäkään. Kun heinät näin olen saatiin luonnonniityistä, on luonnollista, että heinäsaalis vaihteli suuresti riippuen monista ulkonaisista seikoista kuten luonnonkasvu yleensä. V. 1557 oli Sairilassa neljä niittyä, joista saatiin yhteensä 180 parmasta, s. o. noin 90 kesäkuormaa heiniä.²⁾ Seuraava vuosi näyttää olleen huono heinävuosi, sillä vaikka on raivattu lisäksi 2 niittyä, eivät kaikki kuusi niittyä tuottaneet yhteensä kuin 75 kesäkuormaa. Vuosina 1559 ja 1560 saatiin kumpaisenakin 104 $\frac{1}{2}$ kesäkuormaa heiniä, mutta sitten näyttävät niityt väsähtäneen, sillä seuraavana vuonna saadaan vain 82 $\frac{1}{2}$ kesäkuormaa ja tämän jälkeen mainitaan joka vuosi yksi tai kaksi niittyä olevan voimistumassa laitumena (under mwlebeth).

E r i n ä i s i ä S a i r i l a n m a a n v i l j e l y k s e e n v a i k u t t a v i a s e i k k o j a. Edellisessä olen käsitellyt Sairilan maanviljelyksen eri puolia. Lienee mielenkiintoista tutustua myös muutamiin kartanon maanviljelykseen vaikuttaneihin seikkoihin.

¹⁾ Gebhard, m. t. s. 92.

²⁾ Kesäkuorma 2 parmasta (esim. VA 6351).

Ensinnäkin kiintyy huomio siihen *työmäärään*, mikä kartanon maanviljelykseen käytettiin. Tulisi siis laskea, millä ahkeruudella maatyötä Sairilassa tehtiin. Mutta tässä kohtaavat meitä kerrassaan voittamattomat esteet. Tilikirjoissa on kyllä mainittu, kuinka paljon talonpoikain työpäiviä on käytetty mihinkin maatyön lajiin, kuten talon peltojen ja niittyjen raivaamiseen, ojitamiseen ja aitaamiseen, viljanleikkuuseen ja heinänkorjuuseen,¹⁾ mutta kirjoissa ei mainita mitään siitä määrässä talon omaa palvelusväkeä on työvoimana pelto- ja niittyissä käytetty. Nämä verrattain suuret numeroluvut osottavat kuitenkin sen ilahuttavan tosiasian, että ainakin yhtä paljon työtä on pantu itse viljelystyöhön kuin sadon korjuuseen. Huomaamme siis, että jo tähän aikaan Sairilassa ymmärrettiin, että maanviljelykseen täytyy panna huolta ja työtä paljonkin, jos haluaa saada sen menestymään. Mutta siitä huolimatta puuttui Sairilassa monta edellytystä todellisesti korkean maanviljelyskannan saavuttamiseksi.

Ensiksikin nähdään, että silloiselta maanviljelykseltä puuttui niin tärkeä edellytys kuin kunnolliset *työaseet* olivat. Vaikka ei puhuttaisikaan nykyaikaisesta maanviljelyksestä monellaisine koneineen, oli maanviljelys jo ennen niiden keksimistäkin todennäköisesti paljon edullisemmalla kannalla viime vuosisadalla kuin mitä se Sairilassa kysymyksessä olevalla aikakaudella oli. Olihan 1500-luvulla jo koko joukko työaseita. Inventarioissa tavataan m. m. viikatteita, sirppejä, kuokkia, lapioita, vesureja, sahanteriä, välttikoukkuja (veltthe krok), vankkureita ja rekiä.²⁾ Mutta se huolellisuus, millä rautaesineet on lueteltu erikseen, todistaa mielestäni raudan harvinaisuutta, ja enimmäkseen työkalut ovat todennäköisesti olleetkin puusta.

Toisena syynä Sairilan maanviljelyksen edistymistä haittaamassa lienee ollut huono *johto*. Koko kuninkaalliselta taloudenhoidolta puuttui edistyksen voimakkain kiihotin, isännän oma etu. Usein muuttleva vouti tunsu tietysti itsensä enemmän tai vähemmän vieraaksi talossaan, eikä näin ollen voinut korvata

¹⁾ Esim. VA 6222.

²⁾ Esim. VA 6223, 6417.

isäntää. Tuskinpa lienevät palvelijat ja verotalonpojatkaan näin järjestettyyn talouteen kovin kiintyneet.

Päävika lienee kuitenkin ollut siinä, että ihmiset yleensä siihen aikaan eivät koettaneetkaan kokeilujen ja suunnitelmien avulla pyrkiä eteenpäin tällä alalla. Sen ajan miesten lausunnoista käy kyllä ilmi, ettei maanviljelystä pidetty aivan mutkattomana tehtävänä. Oli olemassa koko joukko tavaksi juurtuneita sääntöjä,¹⁾ mutta nämä koskivat pääasiassa vain aikoja, milloin vilja oli kylvettävä, sato korjattava, pellot kynnettävät j. n. e.

Sairilan maanviljelyksestä on ylipäänsä sanottava, että vaikka se mallikartanon maanviljelyksenä oli aikansa edellä, oli siinä suuria puutteitakin. Se kulki, kuten maanviljelys yleensäkin siihen aikaan, vanhoissa uomissaan niistä pois pyrkimättäkään.

2. Sairilan kartanon karjanhoito.

E l ä i n t e n l u k u m ä ä r ä. Sairilassa hoidetut eläimet olivat yleensä samat kuin nykyäänkin Savossa hoidetut. Mutta eri eläinlajien välisissä suhteissa huomataan sentään joitakin eroavaisuuksia nykyaikaan verraten.

Vuosina 1557—1559 on joka vuosi tileihin merkitty härkiä eikä *sonneista* mainita mitään. Melkein päinvastoin on asia vuodesta 1560 lähtien; ainoastaan vuoden 1566 inventariossa mainitaan 2 ja vuoden 1568 7 härkää. Härkiä käytettiin siihen aikaan yleensä vetojuhtina. Vuoden 1557 tilissä on siihen viittaava merkittävä tiedonanto, että taloon on hankittu häränkengän nauloja 100 kappaletta (!).²⁾

Lehmien luku kohottuaan v. 1559 yli 40:n pysyy, vuotta 1568 lukuun ottamatta, jolloin niitä oli yli 60:n, jokseenkin samana, niin että tämän kotieläimen hoito Sairilassa näyttää jonkinverran vakiintuneen.

Mullien ja hiehojen lukumäärä nykyiseen verrattuna on hämmästyttävän suuri, ja mullien luku on melkein säännöllisesti

¹⁾ Forssell, m. t. ss. 79—81.

²⁾ VA 6222.

suurempi kuin hiehojen. Tämä johtuu nähtävästi siitä, että mulleiksi laskettiin leikatut vetohärät vielä 6 vuoden vanhoiksi saakka.

Sairilan kartanon kartanon karja vv:n 1557—1570 lopussa tehtyjen inventarioiden mukaan.

	v. 1557	v. 1558	v. 1559	v. 1560	v. 1561	v. 1562	v. 1563	v. 1566	v. 1568	v. 1570
härkiä	1	1	2	—	—	—	—	2	7	—
sonneja	—	—	—	1	1	1	—	4	4	7
mulleja	—	9	3	18	24	19	30	46	40	14
lehmiä	12	14	42	42	37	42	38	46	61	23+4 ¹⁾
hiehoja	—	5	—	14	16	11	21	21	18	22
lampaita ja										
pässejä	137 ^{1/3}	228 ^{1/3}	10	142	58	30	25	111	—	—
vuohia ja										
pukkeja	196	179	—	117	22	112	—	40	2	—
sikoja ja										
porsaita	2	9	37	68	59	55	56	31	49	—
kanoja	12	50	—	49	8	—	11	3	—	—
työhevosia	6	18	10	8	6	7	6	4	8	7
rotutam-										
moja	—	—	1	1	1	1	1	1	2	2
Früsiläisiä										
tammoja	—	—	5	5	5	7	7	13	13	17
orivarsoja	—	—	—	2	—	1	3	5	8	7
tammavar-										
soja	—	—	1	3	4	5	7	4	8 ²⁾	—

Ylempänä sanoin, että lehmien hoito Sairilassa näyttää vakiintuneen. Samaa ei juuri voi sanoa *lammas-* ja *vuohikarjasta*, sillä näitten eläinten lukumäärä on kokonaan riippuvainen monista seikoista, kuten talonpoikain veronmaksutavoista, tilityk-

¹⁾ Ainoastaan tässä kohden mainitaan vasikoita; lienevät kuulleet nuoreen karjaan, mulleihin ja hiehoihin.

²⁾ Kahdesta ei mainita sukupuolta.

sestä kruunulle ja talon tarpeista, niin että lampaitten luku eri vuosien inventarioissa vaihtelee 0:sta 228 $\frac{1}{3}$:een ja vuohien 0:sta 196:een. Mitä erityisesti lampaihin tulee, oli näiden eläinten hoito Kustaa Vaasan erityisen suosion esineenä. Hänen kirjeistään ilmenee nimittäin, että hän tuotti rotueläimiä ulkomailta, ja suuria laumoja englantilaisia lampaita elätettiin useissa Ruotsin kuninkaankartanoissa. ¹⁾ Sairilankin tileissä mainitaan, että v. 1557 on Kustaa Finckeltä saatu kaksi englantilaista pässiä, mutta nämä jalot eläimet eivät näy jaksaneen pitää rotuaan yllä, koska niistä myöhemmin ei mitään jälkiä tileissä tavata.

Savo on nykyään kyllä tunnettu *sikojensa* paljoudesta, mutta 16:nnella vuosisadalla siellä sikain lukumäärä ei ollut suhteellisesti kovin suuri. Sairilassa kuitenkin on koko runsas lukumäärä sikoja, v. 1560 kokonaista 66.

Työhevosten lukumäärä on erilainen eri vuosina vaihdellen 4:stä 18:aan. Vaihtelu näyttää riippuvan siitä, miten paljon työhevosia oli annettava linnaan, ja tietysti hevosten syntymisestä ja kuolemista. Erikseen työhevosista kartanossa hoidettiin kuninkaallisia *tammahevosia* kruunun tarpeiksi ja niistä tehtiin usein yksityiskohtiin menevä luettelo, jossa tarkoin määrättiin eläinten väri. ²⁾ Voudilla ja kirjurilla mainitaan v. 1563 omat hevoset. ³⁾

Kanojakin näytään Sairilassa hoidetun, mutta niitten lukumäärä, riippuen veronmaksuista, tilityksistä ja talon väen syönnistä, vaihteli melkoisesti, 0:sta 50:een.

Kuten edellisestä esityksestä osaksi jo on selvinnyt, elätettiin useimpia yllä luetelluista eläinlajeista ympäristön talonpoikienkin navetoissa. Mutta kun Sairilassa useasti hoidettiin suurta karjamäärää, oli talonpoika tyytyväinen, jos hädin tuskin sai elukan tahi pari talven yli viedyksi. Savonlinnan läänissä v. 1571 oli taloutta kohti keskimäärin 1,2 hevosta, 1,9 lehmää, 0,8 nuorta nautaeläintä, 2,4 lammasta, 0,6 vuolta, 0,5 sikaa. ⁴⁾

¹⁾ Forssell, m. t. s. 111.

²⁾ Hevostilissä »frisstodh» nimellä esiintyvät hevoset ovat tohtori K. R. Melanderin suullisen tiedonannon mukaan Frislannista tuotuja.

³⁾ VA 6351.

⁴⁾ Gebhard, m. t. s. 98.

Eläinten ruokinta. Mitä karjan silloiseen ruokintaan tulee, niin siitä Sairilan tilikirjat eivät anna tarkkoja tietoja. Siksi on minun täytynyt turvautua suunnittaislaskelmiin, joilta tietysti ei täyttä tarkkuutta ole vaadittava.

Vuoden 1568 tilissä sanotaan 4 sonnin, 7 härän, 39 mullin, 61 lehmän ja 23 hiehon elatukseksi talven yli käytetyn heiniä 335 $\frac{1}{4}$ parmasta ja olkia 2,400 kupoa.

Ruotsissa oli siihen aikaan tapana pitää eläimiä navetassa 26—30 viikkoa, joskus harvoin vain 22.¹⁾ Savossa voidaan sanoa karjaa pidetyn navetassa noin 6 $\frac{1}{2}$ kuukautta talvessa. Kun nyt tämän mukaan tarkastetaan, mitä yllä luetellulle karjalle kuukaudessa tuli, on tulos kerrassaan hämmästyttävä: 51 $\frac{1}{2}$ parmasta, s. o. 26 kesäkuormaa, heiniä ja 370 kupoa olkia. Eläinten yhteenlaskettu lukumäärä on 134, joten ravinto eläintä kohden kuukaudessa ei ole täyttä $\frac{1}{5}$ kesäkuormaa heiniä ja 2,8 kupoa olkia. Mitä kesäkuorman suuruuteen tulee, on Forssell sitä mieltä, että se on nykyisen kesäkuorman kokoinen.²⁾ Nykyisen kesäkuorman suuruus Savossa asiantuntijain vakuutuksen mukaan on noin 150—250 kg, ja arvelen, että sen aikuinen kesäkuorma ei voi olla ainakaan suurempi kuin 200 kg, joten eläimelle kuussa tuli heiniä 20 kiloa ja olkia 2,6 kupoa. Tässä on tietysti otettava huomioon, että eri eläimet syövät erilaiset määrät, niinpä härän ja lehmän syönnin suhde voi olla 4:3, ja nuoren karjan ruokamäärä on asetettava jonkin verran alapuolelle täysiikäisten syönnistä. Lisäksi on huomioon otettava myös se, että saman vuoden tilikirjassa mainitaan silppua varten käytetyn olkia 172 kupoa. Tämä lisä, mikäli se nautakarjalle tulikaan, ei tietysti paljoa vaikuta asiaan, ja kun vertaa tätä ruokintaa nykyiseen, jolloin eläimelle kuukaudessa, hyvin hoidetussa taloudesta ainakin, annetaan 120—150 kg heiniä, 120 kg olkia ja lisäksi enemmän tai vähemmän turnipseja ja väkirehusekotusta,³⁾ niin myöntää täytyy, että nautakarjan ruokinta Sairilassa oli perin huonolla kannalla. Mutta huono ruokinta oli siihen aikaan

¹⁾ Forssell, m. t. s. 97.

²⁾ Forssell, m. t. s. 98.

³⁾ Hahnsson, Kannattava karjatalous s. 155.

yleistä.¹⁾ Vielä v. 1756 näkee kirjoitettuna seuraavaa: »Mutta on varmaa, että lehmän täytyy saada vatsansa täyteen eli niin paljon kuin siihen menee; se maksaa kyllä sen runsaasti maidossa. Kaksi kuormaa hyvää heinää on kylliksi lehmälle 7 kuukaudessa, tahi 54 leiviskää silloin kun se antaa 5 naulaa päivässä; jos se sen lisäksi saa akanoina ja olkia suolan kanssa, niin se on hyvin tyytyväinen.»

Lampaiden ja vuohien ruokinnasta ei minun ole onnistunut saada tietoja, mutta jo tästä seikasta, siitä, mitä edellisessä on sanottu nautakarjan ruokinnasta, sekä niistä tiedoista, joita tulevassa tulen esittämään karjan painosuhteista, luulen selviävän, ettei näittenkään eläinten ruokinta ollut semmoista kuin sen olisi pitänyt olla.

Sikojen ja kanojen ruokinta ei todennäköisesti ollut paremmalla kannalla kuin muidenkaan kotieläinten, jonka vuoksi ja tietojen puutteessa nämä eläimet tässä suhteessa täytyy sivuuttaa.

Hevosten ruokinnasta olen tavannut tarkimmat tiedot v:n 1563 tilissä.²⁾ Sen mukaan annettiin huovien hevosille, joita tilapäisesti kartanossa ruokittiin, kullekin kauraa $\frac{1}{2}$ pannia ja heiniä 1 parmas viikossa sekä lisäksi alle olkia vähän yli 2 kupoa viikossa. Voudin ja kirjurin hevoset saivat kumpikin saman heinä- ja kauramäärän, mutta talon muut hevoset jäivät huonommalle osalle ja saivat koko talvena vain alle 6 pannia kauroja ja $18\frac{1}{2}$ parmasta heiniä kukin.

Eläinten painosta. Nautaeläinten, jotka söivät niin vähän, ei tietysti kooltaankaan tulisi olla yhtä suuria kuin nykyisten, jotka kuluttavat niin paljoa suuremman ravintomäärän. Teurastuksessa ilmoitetaan eläimestä aina tulleen seuraavaa: selkä, muu liha (fall), kieli, sylttyä, makkaroita, talia, nahka. Näiden painosta ilmoitetaan eri paikoissa tilejä seuraavaa:³⁾ lehmän selkä 1 ja muu liha 6 leiviskää; yhdestä lehmästä tulevan

¹⁾ Forssell, m. t. ss. 97—98.

²⁾ VA 6351.

³⁾ Esim. VA 6416.

talin on vuoden 1558 tilissä¹⁾ ilmoitettu painavan $1\frac{1}{4}$ leiviskää. Saadakseen lehmän elävän painon Forssell kertoo selän, muun lihan ja talin yhteisen painon 2:lla. Tämän mukaan tulisi lehmän eläväksi painoksi $16\frac{1}{2}$ leiv., s. o. noin 150 kg. Nykyisen lehmän paino on noin 375—525 kg. Härän paino, jos noudatetaan samaa suhdetta härän ja lehmän elävien painojen kesken, mikä Forssellin teoksessa on ilmoitettu vallitsevan,²⁾ on jonkun verran yli 20 leiv., s. o. noin 175 kg, tietysti perin vähäinen härän painoksi nykyisen karjantuntijan silmissä.

Jos nautakarja oli pientä, niin eivät lampaat ja vuohet näytä suhteellisesti olleen nautakarjasta eteenpäin tässä suhteessa Sairilassa enempää kuin yleensäkin kuninkaallisissa karjakartanoissa.³⁾ Lampaan selän ja muun lihan yhteinen paino on 18 naulaa,⁴⁾ vuoheen 2 naulaa isompi eli siis 1 leiviskä.

Sian kuolleeksi painoksi on ilmoitettu 4 leiviskää 9 naulaa, selkä 5 naulaa, kinkku 6 naulaa, sivuläski $1\frac{1}{2}$ leiviskää.⁵⁾ Lihaviksi ei semmoisia sikoja käy sanominen!

Karjan antimet. Tämän pienikokoisen, huonosti ruokitun karjan antamat tulokset eivät tietysti olleet kehuttavia.

Maidontuotannosta voi vain arviolaskujen nojalla saada selvää, sillä yhdessäkin tutkimistani tilikirjoista en ole huomannut tästä tuotteesta mainittavan. Katsoen tilien tarkkuuteen monissa muissa suhteissa on tämä hieman omituinen seikka. Forssell, huomattuaan useimpien Ruotsin kuninkaankartanojen tilissä saman asian, selittää sen siten, että kartanoissa käytettiin vain se maito, joka jäi jäljelle, kun kerma oli kuorittu pois, ja jota sentähden ei tarvinnut erityisesti tilittää.⁶⁾ Forssell on myös saanut selville, että 48—60 kannusta maitoa saatiin 1 leiviskä voita. Jos tämä katsotaan oikeaksi, niin voidaan niitten tietojen perustalla, joita tilikirjat sisältävät lehmien voituotan-

¹⁾ VA 6285.

²⁾ Forssell, m. t, s. 108.

³⁾ Forssell, m. t. s. 112.

⁴⁾ VA 6416.

⁵⁾ VA 6416.

⁶⁾ Forssell, m. t. s. 102.

nosta, laskea suunnilleen lehmien lypsymäärä, vaikka voinkaan tuotannosta ei kaikilta vuosilta ole niin tarkkoja tietoja, että voisi laskea tuotannon lehmää kohti. Niinä vuosina, joilta semmoisia tietoja on, vaihtelee tuotanto lypsävää lehmää kohti 1 leiviskästä $8\frac{1}{2}$ naulasta 2 leiviskään $6\frac{7}{8}$ naulaan. ¹⁾ Jos nyt saadaksemme maitomäärän kerromme leiviskäluvun 60:llä, jonka luvun ei pitäisi olla ainakaan liian pienen, niin saamme maitoa lehmää kohti vuodessa $85\frac{1}{2}$ — $140\frac{5}{8}$ kannua, joka on noin 200—325 litraa. Lehmän keskilypsy päivässä tulee siis olemaan alle 1 kilon. Mitenkä karjanhoito puolen neljättä vuosisadan kuluessa maassamme on edistynyt, siitä antavat valtaavan todistuksen nykyaikaiset karjataloudelliset julkaisut, joissa keskilypsyisen lehmän päivittäiseksi keskilypsyksi on merkitty 12—15 kg, hyvän lehmän päivittäinen keskilypsy kohoaa yli 20 kg:n ja lehmää, joka lypsää keskimäärin 5—10 kg. päivässä, sanotaan huonolypsyiseksi. ²⁾ Sairilan lehmii, vaikka ne näyttävät kyllä tyydyttäneen silloisia vaatimuksia, koska minkäänmoisiin parannustoimiin ei ryhdytty, vaikka voin tulo vuosien kuluessa ei parantunut, nykyaikaiset karjantuntijat nimittäisivät kerrassaan ehtyneiksi.

Mitä edellä mainittuun Forssellin mielipiteeseen, että leiviskään voita tarvittiin vain korkeintaan 60 kannua, s. o. noin 140 litraa maitoa, on se kerrassaan merkillinen, kun ottaa huomioon, että nykyään samaan voimäärään tarvitaan maitoa noin 225—250 litraa. Mutta Forssell selittää syyksi laihojen lehmien maidon suuren rasvapitoisuuden ja sen seikan, että maidon kermottuminen on saanut jatkua, kunnes se on saanut osan juustoinesta; ja suuri voitulos on siis riippunut siitä, että voi on sisältänyt osan tuoretta juustoa. ³⁾ Silloisen voin huonoutta todistaneekin sekin seikka, että voin ja talin silloinen hinta oli sama.

Lampaasta saatiin *villaa* ja takkua yhteensä 2 naulaa, ei siis täyttä kiloakaan vuodessa. ⁴⁾ Parempia tuloksia kuin kotimaiset lampaat eivät näy antaneen englantilaiseltaakaan eläimet.

1) Esim. VA 6285, 6351, 6392.

2) Hahnsson, Kannattava karjatalous s. 155.

3) Forssell, m. t. s. 104.

4) VA 6417.

Vuohien tuotannosta en tileissä ole mitään muuta huomannut kuin teurastuksessa saadut tuotteet. Maito luultavasti syötiin »kädestä suuhun», niin että tilittäminen oli vaikeaa.

Kananmunia kyllä joskus mainitaan tileissä, mutta siipikarjan lukuun nähden niin vähän, että siipikarjan hoidosta sen varsinaisessa merkityksessä ei Sairilassa ole voinut olla minkäänmoista käsitystä.

3. *Sairilan kartanon kalastus.*

Kuten kaikkialla maassamme ovat Savossakin vanhempina aikoina olleet tärkeimmät elinkeinot metsästyks ja kalastus. Tärkeimmät nämä elinkeinot eivät enään 1500-luvun puolivälissä Savossa olleet, mutta kumminkin oli kalastuksella suuri merkitys savolaisten elinkeinona.¹⁾ Sairilassa kalastusta harrastettiin kuten seuraavasta näkyy verrattain ututterasti.

Kalastuspaikkoja oli kolme: Visulahti aivan kartanon luona, Siikasalmi noin 10 km:n matkalla kartanosta ja Kyykoski n. 50 km:ia kartanosta nyk. Kangasniemen pitäjässä. Visulahdella kalastettiin »kesänuotalla» ja merroilla, kuten v:n 1563 kalastuksen suhteen tarkat tilit kertovat.²⁾ Muina vuosina käytettiin katiskoitakin. Saatua kala syötiin kokonaan tuoreena kalana, kuten on luonnollista, koska kalastuspaikka oli niin lähellä. Siikasalmella kalastettiin keväällä »kesänuotalla», säynäs- ja särkiverkoilla, katiskoilla ja »lanalla»,³⁾ ja saatua kala syötiin kuivattuna talossa. Kyykoskella kalastettiin syksyllä »talvinuotalla», löhi- ja siikaverkoilla, merroilla ja »lanalla». Sieltä saatua kala syötiin suolattuna. — Suolattu ja tuore kala mitattiin tynnyreittäin, kuivattu painon mukaan.

¹⁾ Gebhard, m. t. s. 88.

²⁾ VA 6351.

³⁾ »Lane» sana selitetään Söderwallin sanakirjassa »Ordbok öfver svenska medeltidspråket» seur: »ett slags nät med kil mellan träamar, hvilket utsattes i strömmar.»

Kalastusneuvot. V. 1557 tehdyssä inventariossa ¹⁾ kerrotaan lähemmin kalastusneuvojen laadusta. Nuotta on 44 syltä pitkä, sylen korkuinen ja hampusta tehty. Siihen kuului 100 syltä köyttä. Lahnaverkot olivat 15 sylen pituiset ja 4 kyy-närän korkuiset, särkiverkot olivat yhtä pitkät mutta puolta matalammat. Verkot olivat hampusta. Merrat olivat enimmäkseen niinestä, mutta hamppumertojakin oli. Luettelossa mainitaan vielä kalahaavi ja kaksi nuottavenettä. Vuosien kuluessa kalastusneuvojen luku lisääntyi.

Sairilan kalansaalessa v. 1558—1570.

(Leivisköittäin)

	v. 1558	v. 1559	v. 1560	v. 1561	v. 1563	v. 1566	v. 1570
suol. lohi	24	24	32	32	16	36	16
» siika	14	8	16	16	20	16	16
ahven, särki	52	160	155	195	161	198	180
(os. suol., os. kuiv.)							
kuiv. hauki	—	—	6	5	7	5	3 $\frac{1}{2}$
» säynäs	19	10	27	33	44	20	17.3
» lahna	2	10	11	16	21	15	12
tuore kala	85 $\frac{1}{2}$	115 $\frac{1}{2}$	130 $\frac{1}{2}$	150	87	48	30
yhteensä	196 $\frac{1}{2}$	327 $\frac{1}{2}$	377 $\frac{1}{2}$	447	356	338	274.8

Kalansaaanti. Mitä kalamittoihin tulee, olen vertailun aikaansaamiseksi käyttänyt kaikista leiviskämittaa, vaikka tileissä, kuten ennen jo on sanottu, vain kuivattu kala mitattiin painon mukaan. Mittojen muutossa olen käyttänyt seuraavaa tiedonantoa: 1 tynnyri suolakalaa — 16 leiviskää; 1 tynnyri tuoretta kalaa — 12 leiviskää. ²⁾ Mutta painon mukaan ei tietysti sovi tehdä tarkkoja laskelmia eri kalojen saaliin keskinäisistä suhteista, sillä on huomattava, että kuiva, suolattu ja tuore kala ovat eri painoisia. Voin tässä tehdä vain muutaman ylimalkaisen huomion.

¹⁾ VA 6223.

²⁾ VA 6416.

Lohta, jota nykyään Savon järvissä ja koskissa ei juuri paljoa tavata, on Sairilassa Kyykoskesta saatu runsaasti. *Siikaa*, joka Savon vesissä nykyään on yhtä harvinainen kuin lohikin, ei ole niin paljon Sairilassa saatu kuin lohta, mutta kuitenkin koko runsaasti. *Säynästä* ja *lahmaa* on saatu aikalailla, mutta *haukea* hyvin vähän, muutamina vuosina ei ensinkään. Pääosana kalansaaliista Sairilassa, niinkuin yleensäkin, ovat pienet kalat, *ahvenet* ja *säret*.

Kokonaissaalis lisääntyy säännöllisesti vuoteen 1561 saakka ja säännöllisesti vähenee seuraavasta vuodesta lähtien. Syynä tähän, kun ottaa huomioon, että kalastusneuvot kuitenkin melkein säännöllisesti enenivät, on täytynyt olla joko kalavesien huonontumisen tai uutteruuden vähenemisen; luultavasti kumpikin seikka on asiaan vaikuttanut.

Lopuksi huomautettakoon, että varsinaista *kalastajaa* ei mainita muualla kuin vuoden 1563 tileissä,¹⁾ joissa ilmoitetaan hänen saaneen viljaa palkakseen.

4. *Kartanon metsästy.*

Metsästyksestä, joka vielä tähän aikaan yleensä Savonlinnan läänissä ei aivan vähäistä ollut,²⁾ ei Sairilan tileissä ole paljon tietoja. Ainoastaan vuoden 1563 tilissä yhdessä kalastajan kanssa mainitaan metsästäjä (skütt), mutta mistään tulokista tämän toiminnasta tilit eivät kerro.

5. *Muut toimet Sairilan kartanossa.*

Sairilassa oli *paja* monine sepäntyökaluineen, ja valmistettiin siellä talossa tarvittavat maanviljelyskalat, hevosenkengät, ovensaranat y. m., joskus nähtävästi omin neuvoin, joskus on erityinen menoerä merkitty seppien palkkoihin. Ainoastaan vuoden 1557 tilissä on hevosenkengän ja »häränkengän» nauvoja merkitty hankituksi muualta kartanoon.

¹⁾ VA 6351.

²⁾ Gebhard, m. t. s. 89.

Myllly, joka jauhoi talon omiksi tarpeiksi, rakennettiin v. 1558. ¹⁾ Kuten myöhemmistä tileistä selviää, on tämä n. s. jalkamyllly, jossa on yksi kivipari. ²⁾ V. 1568 mainitaan talossa olleen myös neljät käsikivet. ³⁾

Naisväen taloustoimista kertovat inventarioissa tavattavat kaikenmoiset talouskalut, ja talon palvelijattarien erilaisista nimityksistä (vrt. s. 18) saattaa päättää heidän työskennelleen eri aloilla.

Leipominen talon tarpeiksi oli koko suuri toimi yhdelle palvelijattarelle, kun ottaa huomioon talonväen runsaan lukumäärän. Leipottiin kolmenlaista leipää: lestyleipää, huovileipää ja arkileipää. Ensimmäinen tehtiin ruislestyistä, toinen tavallisista ruisjauhoista, kolmanteen lajiin pantiin puoleksi ruis-, puoleksi ohrajauhoja. ⁴⁾ Vehnäkakkujakin mainitaan leivotun niinä vuosina, joina vehnäsato saatiin.

Oluenpanolla näyttää taloustoimissa olleen tärkeä sija, ehkä tärkeämpi kuin leipomisella. Oluenpanohuoneessa mainitaan olleen kaksi, joskus kolme kuparikattilaa. ⁵⁾ Olutta tehtiin neljää eri lajia, »herraolutta», »voutiolutta», »huoviolutta» ja kaljaa (»spise öll»). Ensimmäinen oli parasta ja harvinaisinta, jälkimäinen huonointa, »huoviolut» yleisintä käytännössä. Parraaseen pantiin enimmänsä maltaita ja humaloita, huonoimpaan vähemmän. — Merkillinen ilmiö on etikan runsas nauttiminen. Sitä meni vuosittain tynnyrimääriä. Siihen pantiin hyvin paljon maltaita ja vähän humaloita tynnyriä kohti. ⁶⁾ — Oluenton yhteydessä mainittakoon, että vuoden 1568 lopussa tehdyssä inventariossa on mainittu yksipiippuinen *viinapannu*. ⁷⁾

Kankaankutomistakin näytään Sairilassa kotitöinä harrastetun. Palvelusväen joukossa on erityinen kutojatar (vrt. s. 18), ja vuoden 1568 lopussa tehdyssä inventariossa on mainittu

¹⁾ VA 6260.

²⁾ VA 6285.

³⁾ VA 6417.

⁴⁾ VA 6313.

⁵⁾ VA 6417, 6392.

⁶⁾ VA 6313.

⁷⁾ VA 6417.

kutomaneuvot. Että talossa on paljon kudottu, todistaa sekin seikka, että talon palvelusväelle annettuja palttinamääriä ¹⁾ ei ole merkitty mistään ostetuiksi tai saaduiksi.

Ruuanlaittotoimista kertovat inventarioissa tavattavat kattilat, padat, kattilanringit y. m.

6. *Yhtä ja toista.*

Talon vaurastumisesta vuosi vuodelta kertovat selvää kieltä inventarioissa n. s. »aittaparselit» (fatteburs parzelar). Niistä näkyy kuinka sänkyvaatteet, penkkityynyt, ryijyt, lakanat, pöytä- ja käsiliinat taloon ilmestyvät ja siellä vähitellen lisääntyvät. — V. 1562 taloon ostettiin 12 lasi-ikkunaa. ²⁾

Koiraa ei inventarioissa mainita, mutta kyllä koiran ketjut, niin että Sairilassakin voidaan katsoa olleen tämän melkein jokaisessa suuremmassa maakartanossa löytyvän eläimen.

7. *Talonväki Sairilassa.*

R y h m i t y s j a l u k u m ä ä r ä. Paitsi voutia oli Sairilassa kahdenlaista väkeä, huoveja ja talon palvelusväkeä. Edellisten ylemmyyttä jälkimäisten rinnalla todistavat heidän suuremmat palkkansa, parempi ravintonsa ja ehkä sekin seikka, että heille ei ole »in natura» maksetuksi merkitty muuta kuin ruoka. Heille on maksettu erityinen vaateraha, kun sitävastoin jälkimäisille on annettu useita vaateustavaroita.

Mitä huoveihin tulee, laskettiin niihin m. m. kirjuri, kokki, kellaripoika ja »aittanainen», joka myös oli maitopiika. Palvelusväkeen kuuluivat rengit, paimenpoika, tallipoika ja palvelijattaret, joilla kullakin oli erikoiset tehtävänsä; niinpä oli leipojatar, oluenpanijatar, »stupaneito», kutojatar, karjapiikoja ja sikapiika. ³⁾

Huovien ja palvelusväen lukumäärän suhde vaihteli melkoisesti eri vuosina. Vuoden 1557 luettelossa ⁴⁾ on ilmoitettu ta-

¹⁾ Esim. VA 6351.

²⁾ VA 6336.

³⁾ VA 6222, 6351.

⁴⁾ VA 6222.

lossa v. 1556 olleen 25 henkeä, ja kuului niistä huoveihin 8, palvelusväkeen 16 henkeä. V. 1561 on edellisiä $40\frac{1}{2}$, jälkimäisiä $21\frac{1}{2}$ henkeä. ¹⁾ V. 1563 kartanossa oli 35 henkeä, joista palvelusväkeä 19, ²⁾ ja v. 1570 oli huoveja 79 ja palvelusväkeä vain $30\frac{1}{4}$ henkeä.

Palkat. Ryhtyessäni seuraavassa tarkastelemaan sen aikaisia palkkasuhteita olen katsonut parhaaksi menetellä sen neuvon mukaan, minkä Forssell teoksessaan ³⁾ antaa, muuttaa tilikirjoissa käytetty vanha Ruotsin raha nykyaikaiseksi, tässä kirjutuksessa tietysti Suomen rahaksi, että saataisiin selvempi käsitys asiasta. Olen kuitenkin pääasiassa pitänyt silmällä vuodesta 1540 vuoteen 1560 vallinnutta normaaliaikaa, jolloin Ruotsin markka oli täsmällensä hopea-arvoltaan nykyisen Ruotsin kruunun kokoinen.

V. 1556 olivat Sairilassa asuvan väen rahapalkat seuraavat: voudin palkka 42 mk. 60 p., pukuraha 17 mk. 4 p., kirjurin palkka 11 mk. 36 p., pukuraha 8 mk. 52 p. Huovien palkka vaihteli 11 mk:sta 36 p:stä 26 mk:aan 72 p:iin ja vaateraha 8 mk:sta 52 p:stä 11 mk:aan 36 p:iin. Renkien ja piikojen palkat, jotka kuninkaan tarkastusmies on merkinnyt liian kalliiksi, olivat, edellisten 4 mk. 26 p., jälkimäisten 2 mk. 24 p. Vuoteen 1563 mennessä palkat ovat huomattavasti parantuneet, niin että voudin palkka on kaksi kertaa suurempi kuin v. 1556, nimellisarvoltaan nimittäin. Renkien palkat ovat kohonneet aina 7 mk:aan 10 p:iin ja piikain 5 mk:aan 68 p:iin. Kirjurin palkasta ei ole tietoa, mutta huovien palkat ovat itse asiassa laskentuneet, ne kun rahan arvon laskiessa ovat pysyneet entisellään. Vaateraha on kuitenkin kohonnut niin että se normaaliaikaisen rahanlaskun mukaan olisi 17 mk. 4 p. V. 1570 on voudin palkka taas kaksinkertainen nimellisarvoltaan, huovien ja kirjurin palkasta ei saa selkoa ja renkien palkat ovat nimellisarvoltaan kohonneet 1 mk:lla 42 p:llä. Palvelijattarien palkat ovat

¹⁾ Puoliskot tarkoittavat alaikäisiä.

²⁾ VA 6351.

³⁾ Forssell, m. t. s. 115 muist.

nimellisarvoltaan pysyneet entisellään. Vaikka nyt otamme rahan arvon 10 kertaiseksi, ¹⁾ tulee renkien palkaksi vain suunnilleen 40—70 ja piikain 30—60 mk. Nykyaikaan verrattuna, jolloin renki Mikkelin läänissä saa harvoin alle 200 mk. ja hyvin usein yli 300 mk, ja piian tavallinen palkka on 150—200, tämä palkka on pieni. Vähäinen se on myöskin verrattuna silloisiin renginpalkkoihin ruotsalaisissa kuninkaankartanoissa. ²⁾

Näytteeksi siitä, millä tavoin huovien ja palvelusväen ruoka erosi toisistaan, liitän tähän otteen talonväen syönti- luettelosta vuoden 1561 tilistä. Henkeä kohti tuli vuodessa:

	huoveille	palvelusväelle
viljaa	23 pann. 1 kolm.	14 pann. 2 kolm.
suolaa	1 1/2 leiviskää	1 1/2 leiv.
humaloita	1 leiv. 4 naulaa	2 1/2 naulaa
voita	1 1/2 leiviskää	8 1/2 naulaa
munia	4 kpl	•
lihaa ja läskiä	12 leiv. 4 1/2 naul.	4 leiv. 2 naulaa
selkää, makka-		
roita ja sylttyä	5 leiv. 1 1/2 naul.	2 leiviskää
suolakalaa	7 » 8 1/2 »	} 16 »
kuiv. kalaa	15 » 5 »	
tuoretta kalaa	2 » 7 »	
		4 1/2 naulaa

Tästä näkyy, että suolaa lukuun ottamatta huovit saivat joka lajia muonaa enemmän kuin palvelusväki. Palvelusväen ruoka on ehkä jonkun verran huonompaa kuin palvelusväen ruoka nykyisissä maalaiskartanoissa, ainakin on se huonompaa kuin palvelusväen ruoka silloisissa kuninkaankartanoissa yleensä. ³⁾ Se, että palvelusväelle annettiin vähemmän viljaa kuin huoveille, ei kuitenkaan merkitse sitä, että edelliset olisivat saaneet leipäkin niukemmalta. Sillä on huomattava, että paitsi leipään viljaa käytettiin olueen, ja kun huovit saivat enemmän humaloita

¹⁾ Gebhard, m. t. s. XLIX.

²⁾ Forssell, m. t. s. 119.

³⁾ Forssell m. t. s. 119.

henkeä kohti, meni heiltä tietysti enemmän viljaakin olueen kuin palvelusväeltä, joka sai humaloita tuskin kymmenettä osaa huovien humalamäärästä, muutamina vuosina kyllä jonkun verran enemmän.

Muita palkkaetuja oli rengeillä v. 1563, jolta vuodelta olen tavannut tässä suhteessa tarkimmat tiedot, 5—6 lampaannahkaa, 10 kyynärää palttinaa, 4 paria kenkiä ja naula villoja, piioilla samat parselit kuin rengeillä lukuun ottamatta lampaannahkoja.

Nuoremmat palvelijat, kuten kellaripoika, paimenpoika, tallipoika, karjapiiat ja sikapiika, eivät tietysti palkkaeduissa olleet toisten tasolla. Niinpä karjapiikojen joukossa v. 1563 oli yksi, jolla ei ollut muita palkkaetuja kuin 2 paria kenkiä ja arvattavasti ruoka. —Kokille ei ole maksettu vaaterahaa eikä mitään vaatekappaleita »in natura», hänen rahapalkkansa on kuitenkin enemmän kuin kaksi kertaa suurempi kuin rengin palkka ja ruokansa arvattavasti paras koko talossa.

8. Talouden kannattavuus Sairilassa.

On vaikea laskea tarkalleen, kuinka paljon Sairilassa kulutettiin pitäjältä kannettuja varoja yksinomaan kartanon omiin tarpeisiin. Mutta pintapuolisestikin tilejä tarkastettaessa huomataan, että kartanon omat tuotteet eivät pitkälle riittäneet. Selvemmän kuvan talouden kannattavuudesta tai paremmin sanoen siitä, että talous ei kannattanut, antaa lähempi tutustuminen kartanon tileihin.

Tarkastakaamme ensin vuotta 1557.

Rahoja, joita oli saatu veroina ja veroparselien myömisensä kautta, käytettiin talon tarpeisiin 173 markkaa 3 äyriä 12 penniä.

Viljaa tuli talon pelloista yhteensä 4 lästiä 5 puntaa 4 panna 8 kolmannesta, ja syömäluettelo ilmottaa, että jo yksinomaan talonväen ruokaan meni paitsi 17 lästiä 11 tynnyriä 2 $\frac{1}{2}$ neljänestä leipää, viljaa lisäksi 5 lästiä 2 puntaa 1 panni 12 kappaa. Talon menoarvioon on otettava lisäksi ne viljamäärät, joita meni monenmoisiin muihin tarpeisiin kuten sepän palkkaan, rekien ja sikojen ostoon y. m.

Voita tuotti talon karja 2 tynnyriä 5 leiviskää 13 naulaa (= 37 leiviskää 13 naulaa). Talossa syötiin vain 26 leiviskää 15 1/2 naulaa, niin että karja tuotti yli talon tarpeen lähes 11 leiv. voita.

Humaloita tuotti talon humalatarha vain 1 leiviskän, mutta olueen, joka melkein kaikki talossa juotiin, meni humaloita 29 1/2 leiviskää.

Lehmät ja *härkä* (ks. taulu s. 8) saatiin taloon kruunun ylöskantona.

Lampaita teurastettiin melkein yksinomaan talonväen tarpeiksi 118 ja *vuohia* yksinomaan talon tarpeiksi 113. Kaikki oli vuoden kuluessa saatu kruunun ylöskantona.

Pitäjältä olivat myös kannetut ne 3 leiviskää *löskiä* ja 73 *kinkkua*, jotka kartanossa syötiin.

Kaloja käytettiin talonväen ravinnoksi perin suuressa määrin: silakoita 1 tynnyri,¹⁾ suolattuja ahvenia ja särkiä 8 1/2 tynnyriä, haukia 27 leiviskää, kuivattuja ahvenia ja särkiä 71 leiviskää 14 naulaa. Talon oma kalansaalis, joka oli vain 3 tynnyriä suolattuja ahvenia ja särkiä eli toisen tiedonannon mukaan tuoretta kalaa 48 leiviskää, ei siis kyennyt tyydyttämään kartanon tarpeita kuin ainoastaan pieneksi osaksi.

Heiniä saatiin talon niityiltä 190 parmasta. Mutta talon työhevosten talven yli elättämiseen ynnä nautakarjan ja vuo-
hien²⁾ ruokkimiseen 20 viikossa meni 234 1/2 parmasta.

Talon omat *oljet* näyttävät juuri riittäneen talon karjalle.

Menoarvioon on lisäksi otettava joukko kartanossa käytettyjä kruunun verojäniksiä, Mats Rafaelinpojalta³⁾ saatuja kalapyydyksiä ja varsinkin yli 3,500 talonpoikien työpäivää.

Vuoteen 1570 mennessä ovat asiat muuttuneet seuraavalle kannalle:

Rahaa meni talonväen palkkoihin y. m. tarpeisiin 1,501 markkaa 2 äyriä ja kaikki se saatiin »Savolahden voudilta Erik Olsonilta», s. o. pitäjältä kartanon silloisen isännän kautta.

1) Näitä ei saatu pitäjältä vaan ostamalla.

2) Näiden eläinten vähälukuisuudesta voi tehdä sen johtopäätöksen, etteivät ne olleet elätettäviä kruunun eläimiä, vaan talon omaa karjaa, joten ne voi ottaa talon menoarvioon.

3) Pellosniemen silloinen vouti.

Viljaa saatiin kartanon pelloista vuodelle 1570 1 lästi 8 puntaa 4 pannia, ja jo yksin kartanon palvelijakuntakin käytti vuoden kuluessa viljaa 6 lästiä 11 puntaa 3 pannia 2 kolmannesta. Jos vouti ja huovit otetaan lukuun, nousee syöty ja juotu viljamäärä yli 28 lästin, puhumattakaan monista muista kartanon tarpeisiin käytetyistä viljamääristä kuten kylvetystä, suutarin, muurarimestarin y. m. työläisten palkkoihin ja karjan ravinnoksi käytetystä viljamäärästä sekä siitä viljasta, mikä annettiin köyhille, vieraille, kruunun hevosille y. m. menoihin, joita ei voida katsoa kartanon suoranaiseksi kulutukseksi.

Kartanon oma *humala*-tuotanto, 4 leiviskää 6 naulaa, ei tietysti merkinnyt tänäkään vuonna mitään kartanon tarpeissa. Palvelusväki kulutti humaloita 10 1/2 leiviskää, vouti ja huovit 163 leiviskää 13 1/2 naulaa.

Voita tuotti kartanon karja tänä vuonna 44 leiviskää 6 1/2 naulaa. Tämä olisi kyllä riittänyt kartanon palvelusväelle — tämä näet käytti 42 leiviskää —, mutta voudin ja huovien syömä voimäärä nousi 167 leiviskään 7 naulaan.

Kartanossa käytetty melkoinen paljous *suolaa* saatiin osaksi virallista tietä osaksi ostettiin.

Lihatarvasta on vaikea sanoa, mikä kuului kartanon tuotantoon ja mikä on katsottava muualta tulleeksi, sillä tileissä ilmoitetaan vain kuinka paljon on teurastettu yhteensä kartanon alkuperäisestä ja pitäjiltä tulleesta karjasta. Mutta kuitenkin jo palvelusväen syömä liha- ja läskimäärä, joka on 51 lampaan ja vuohen runkoa, 32 selkää ja erikseen lihaa ja läskiä 112 leiviskää, 173 kinkkua sekä yli 6 tynnyriä makkaraa ja sylttyä, on mielestäni suurempi kuin mitä kartanon omasta karjasta vuosittain voitiin teurastaa, ja kun otetaan lukuun voudin ja huovien syömiset, on summa oikeastaan suurempi kuin mitä kartanon vakinaiseksi katsottava karja kaikkiaan olikaan, ainakin aivan selvään suurempi lampaisiin, vuohiin ja sikoihin nähden.

Kalansaalis kokonaisuudessaan tänä vuonna oli 274,8 leiviskää, mutta palvelusväki söi yli 644 leiviskää kalaa ja vouti ja huovit koko joukon yli 1,000 leiviskää.

Talon oma *heinämäärä*, 149 parrasta, ei riittänyt edes likimainkaan talon omalle nautakarjalle, saati sitten omille ja kruunun hevosille.

Olkia riitti juuri nautakarjalle, mutta tarvitsivat niitä myöskin hevoset.

Kartanoon kannettiin lisäksi suuri määrä n. s. *rakennusparseleja* kuten rautaa, halkoja, kalkkia, tervaa, kattotuohia ja tynnyrejä, jotka kartanossa käytettiin.

Työpäiviä talonpojat tekivät tänä vuonna kartanon hyväksi 557 $\frac{1}{2}$.

Olen näiltä tutkimukseni rajavuosilta tarkastanut talouden kannattavuutta Sairilan kartanossa, ja melkeinpä voi sanoa surulliseksi sitä kuvaa, minkä tämä tarkastus eteemme luo. Ei kuitenkaan nykyään liene maassamme yhtään kartanoa, jonka koko tuotanto ei vastaisi sitä määrää, mikä palvelusväen tarpeisiin käytetään. Totta kyllä on, että niin varhain elinkeinot maassamme eivät olleet kohonneet yhtä suureen kukoistukseen kuin meidän kehittyneellä ajallamme. Mutta suurin syy näihin huonoihin tuloksiin lienee ollut siinä, että kartanon kuninkaallinen omistaja oli kaukana ja vieras vouti ei tarpeeksi tunnollisesti hoitanut isännäntehtäviään, ehkäissyt laiskottelemista ja karttanut liikoja menoja, varsinkin kun kiero kartanonhoitojärjestelmä asetti hänen täytettäväkseen suuremmat vaatimukset kuin hän parhaalla tahdollaankaan jaksoi täyttää.

9. Kartanon merkitys.

Mallitalona ei Sairilaa sovi verratakaan nykyaikaisiin samalla nimellä esiintyviin kartanoihin. Mistään kokeilusta uusien menetelmien alalla ei näy jälkeäkään. Mutta katsoen kutakuinkin hyviin tuloksiin ja siihen, että paljon työpäiviä on merkitty kulutetuksi varsinaiseen viljelemiseen ja maitten kunnossapitoon (ojitukseen, aitaukseen), en erehtyne sanoessani, että se oli ainakin ympäristöstään edellä ja jossakin määrin kelpasi malliksi.

Sotilastilana oli Sairilalla merkitystä sikäli, että paikalliset sotilashenkilöt nähtävästi siellä asuivat. Kuten edellisestä kappaleesta selviää, tulivat kaikki elintarpeet muualta.

Sairila oli myös *roudin virkatalona*. Voudin suhde kartanoon ei ole mitenkään verrattavissa niihin etuihin, mitä virkamies virkatalostaan nauttii. Paremmin kuin etuoikeus näyttää kar-

tanon hoito olleen »välttämätön paha», jota muitten virkatoimien tulojen ohella täytyi sietää. Alituisen onkin tilien lopussa väittelyä tilintarkastajien ja voudin välillä. Voudilta vaadittiin ilmeisesti liikaa säästävääsyyttä ja liian hyviä tuloksia; vouti, nähdessään, ettei parhaalla tahdollakaan voinut täyttää vaatimuksia ja huomattessaan olevansa epäilyksen alainen, katsoi ehkä oikeudekseen pienennellä tuloja ja suurennella menoja. Ainakin yhden kerran kävi voudin kirjuri Tukholmassa tilejä selvittelemässä, kuten näkyy tileihin merkitystä matkarahasta, ja kerran Savolahden kirkkoherra tilien perään liitti lausunnon, jonka mukaan tilit ilmaisevat kartanon asiain todellisen tilan. Epäilyt jatkuvat molemmista tapauksista huolimatta. Ehkä on tämän asian kanssa yhteydessä sekin seikka, että tutkimukseni käsittämällä, vain neljätoista vuotta kestäneellä ajalla, ennätti kartano olla kolmen eri voudin hoidossa. Sairilan voudit tällä ajalla olivat Mats Gregelson vv. 1557—61, Mats Ragvaldson 1562—65 ja Erik Olson 1566—70.

Suomen Historiallisen Seuran

PÖYTÄKIRJAT

25 p:stä toukok. 1914—27 p:ään toukok. 1915.

Kokous 25 p. toukok. 1914.

Läsnä olivat esimies J. M. Salenius sekä jäsenet J. R. Danielson-Kalmari, A. G. Fontell, K. R. Melander, G. Suolahti ja allekirjoittanut sihteeri.

1 §.

Luettiin ja hyväksyttiin edellisen kokouksen — 27 p. huhtik. — pöytäkirja.

2 §.

Otettiin puheeksi pöydällä oleva kysymys kirkkoherra A. A. Neovius-vainajan »Akte och undersökningar» teoksesta aiheutuneen n. 600 markan suuruisen kirjapainolaskun suorittamisesta Seuran varoista. Prof. K. Grotenfelt oli käydessään kevätpuolella Lohjalla vainajan kirjastoa ja arkistoa katsomassa tavannut käsikirjoitusten joukossa laajanpuolisia muistiinkirjoituksia Suomen virkamiehistöstä (»Finsk höfdingaläng» herttuosta, laamanneista, maaherroista, kenraalikuvernööreistä y. m.), jotka hänen mielestään olisivat oikealla paikallaan Seuran arkistossa, ja oli vainajan leski ilmoittanut olevansa suostuvainen siihen, että ne samoin kuin muut käsikirjoitusten joukossa tavattavat historialliset muistoonpanot tulisivat Historialliselle Seuralle, jos Seura ottaisi suorittaakseen yllämainitun laskun.

Kunnioittaakseen ahkeraa tutkijaa ja entistä jäsentänsä Seura päätti suostua edellämainittuun esitykseen siinä tapauk-

nessa, ettei vainajan kuolinpesä joudu vararikkoon, missä kohden asia jäi lepäämään ensi syksynä tapahtuvaan kuolinpesän vuosihaasteeseen saakka.

3 §.

Allekirjoittanut ilmoitti, että Historiallisen Arkiston XXIV osan molemmat vihot mahdollisesti valmistuvat kesän kuluessa kumpikin n. 20 painoarkin suuruisina. Kummankin osan hinnaksi määrättiin, laskien 25 p. painoarkilta, 5 markkaa.

4 §.

Tohtori *A. G. Fontell* piti seuraavan esitelmän:

Om de till solskiftet hörande redskapen isynnerhet den s. k. »lutkaflen».

I en uppsatts under rubriken »Über die Hamarteilung in Finland im 17. Jahrhundert», tr. i »Suomalaisen Tiedeakatemian Toimituksia», ser. B, tom. I, har dr K. R. Melander, sid. 19, berört begreppet *lutkafla* och gifvit ordet betydelsen af ett föremål, som använts vid lottkastning, när det gällt bestämmandet af rättigheten till häfden af en ägolott i ett jordskifte. Dr Melander framhåller nämligen, att lottkaflen eller lutkaflen skulle varit ett »Verlosungswerkzeug», som vid flere tillfällen kommit till användning vid slitandet af jordtvister.

Bland exempel, som dr Melander anför, lyder ett, att år 1508 vid sommaringet med allmogen i Kulsiala »Dömdes staffan eskilson i sotala sin änger ffri och igen wtoff michel andersson *ibidem* som han haffuer faat mz reth lutkaffe» (Bidr. till Finl. Hist. gen. R. Hausen, sid. 248). Enligt ett annat exempel slites tvisten sålunda, att den ena parten måste åtnöja sig med den andel, som den genom »laglig lott och kaffe» erhållit. I andra exempel anges, att lottning och lottkafvel kommit till användning vid slitande af dylika tvister. Dr Melanders hela anförande lyder på följande sätt: »Aber nur im 'Manhælgisbalk' des Söderman-

ländischen Rechtes ist von einem besonderen Verlosungswerkzeug, der Kabel (*kafle*), die Rede. In den gedruckt vorliegenden mittelalterlichen Gerichtsbüchern finden sich ein paar Beispiele, wie Streitigkeiten wegen Bodenbesitz vor Gericht mit Hülfe der Kabel entschieden wurden. Nach einem Gerichtsbuch des Gerichtssprengels Upland bestimmte das Landgericht 1493, dass eine Bodenstreitigkeit im Kirchspiel Ekebo durch Kabelwurf entschieden werden sollte. 1508 sprach nach einem tawastländischen Gerichtsbuch das Bezirksgericht im Kirchspiel Kulsiala einem Manne einige Wiesen zu, die er durch richtige Kabel erhalten hatte (*faat mz reth lutkafle*). 1585 kam die Loskabel zur Anwendung als das Bezirksgericht im Kirchspiel Loimaa eine Bodenstreitigkeit zwischen zwei Brüdern entschied. Im 17. Jahrhundert finde ich in gleichartigen Angelegenheiten einmal das Losziehen angewandt. In einer Bodenstreitsache aus Laassoilla (warscheinlich Lasola) in Kirchspiel Kangasala 1629 heisst es, das Gericht habe entschieden, dass sich die eine Partei mit dem Anteil zu begnügen habe, der ihr durch gesetzliches Los und Kabel zugefallen sei. Noch in unserer Zeit behaupten die schwedischen Bauern in einigen Gegenden von Wormsö in Estland, dass sie ihre nach der Sonnentheilung zugetheilten Anteile an dem bebauten Boden des Dorfes durch das Los erhalten haben.»

Med anledning af ofvanstående tolkning af ordet lutkafle tar jag mig friheten framlägga en något afvikande åsigt om hvad med ordet och uttrycket förstods, när det i vårt land användes vid afgörandet af jord-tvister under äldre tid.

Ordet »lutkafle» är ett sammansatt ord, bildadt af ordet »lut», som, enligt flere i de svenska landskaps- och landslagarna förekommande ordsammanställningar, icke betyder annat än »lott», d. v. s. andel, och ordet »kafle», som i sig själf i äldre språket betyder en liten käpp, ett litet stycke. Tillämpades den af dr Melander åt uttrycket »lutkafle» gifna tydningen, blefve betydelsen af ordet närmast den af ett slags *långsticka*, som användts vid lottkastning om jord.

Att »lottning» användes vid ting under äldre tid vid slitande af tvistemål rörande ägor, framgår af flera urkundsuppgifter, bl. a. ur ett protokoll rör. tvist om tegar vid ett lagmansting i

Sysmä («Syssmäki») socken af år 1462. Vid detta tillfälle lät domhafvanden, när synemännen icke kunnat förlika de tvistande, »bära lätthet på Tingzbordet effter Lagen» och afgjorde genom lottning tvisten.¹⁾ I och med solskiftets införande upphäfdes i princip lottningen såsom en giltig faktor vid bestämmande af ägohäfden eller ägoföljden i bolägorna, och infördes i stället ändelagsrätten eller väderstrecksläget. Och hvar och ens andel eller lott i dessa ägor och i byns tillhörigheter i allmänhet bestämdes genom den lottgändes byamål eller jordskatt. Stängen och dess underafdelningar blefvo de mättingsredskap, som gällde vid utmärkandet, huru mycket af byns odlade inägor, d. v. s. bolåkern och -ängen tillkom bydelägaren enligt en hvars byamål eller skattetal. Fördelningen skedde sålunda, att byäkern eller -ängen delades efter jordens beskaffenhet och odlingens läge i ett antal skiften, så stora att hvarje delägare i byn i regeln i hvar skifte kunde erhålla sin tillbörliga lott eller teg. Genom stängens storlek och indelning, hvilken synbarligen²⁾ afpassades efter delägarernas antal, var det möjligt för bönderna själfva att bestämma storleken af hvarje delägars lott i skiftet. Till och med under senare tid, när landtmätare-institutionen vidtagit med sin verksamhet, blef det vanligt, att landtmätaren endast utbröt skiftena, men öfverlämnade tegläggningen åt nämnden eller bönderne själfve, som därefter genom särskilda förtroendemän, sedan en viss stång att användas vid tegläggningen af landtmätaren uträknats och öfverlämnats åt byalaget, utförde fördelningen.

I vanligt alntal kunde därför stängens längd vara tämligen olika på olika orter. Så t. ex. mätte stängen i Koskis by af Koskis kapell $5 \frac{3}{4}$ svenska aln, i en annan by i samma kapell 6 svenska aln. I Hollola sockens Järvenpää by erhöilo bönderna för utstakande af sina tegar af landtmätaren en $6 \frac{22}{69}$ aln lång stång, och i Janakkala sockens Kara by begagnades en 9 alnar

¹⁾ Bidrag till Finlands Historia, utg. af Finska statsarkivet gen. R. Hausen, sid. 85. Jämf. a. a. sid. 98, där samma bref, men med dat. 1457, anföres. Dr. Melander åberopar äfven detta exempel, men fäster icke uppmärksamheten vid skillnaden emellan denna lottning och användandet af lottkafveln.

²⁾ På en del orter framhålles detta till och med uttryckligen.

lång stång, allt svensk eller Stockholms mått. Något visst mått var således stånden icke annat än inom en och samma by, i hvilken densamma synbarligen stod i visst proportionsförhållande till bydelägarens antal och byns skattetal.

Då i Finland vid slutet af 1300-talet solskiftet begynte tillämpas, skedde det efter svenskt mönster. Solskiftet kallas nämligen äfven det »svenska» skiftet. Just genom det enkla i systemet med ståndens tillämpning var det möjligt för bönderna själfve att utföra jordmätningen och fördelningen i solskiftets ägosystem. De förste, som gäfvö handledning åt Finlands inbyggare i ståndens användning, torde varit dalkarlar. Åtminstone säges det, att dalkarlar varit verksamma vid solskiftets införande i landet. Nu säger Eric Agner i sin »Geodæcia svecana», tryckt 1730, sid. 27, att den vanliga ståndens längd var 9 alnar; »annars hafwa de», tillägger Agner, »i Dalarna en annan och ur-åldrig inhemisk Åker-Mätning brukat, hwilket jag af en curieux mans manuscript tagit, hwar med så beskaffat är som följer: Åkerns Räkning och Mål kallas: Bundans land, Snos-land, Span-land, Tunne-land, Pund-land och Läster-land. Stånden hwar med sådan mätning förrättat blifwit, har varit 6 alnar lång, fördeld uti 9 delar som kallades kaflar». — För underlättande af sin mätning torde äfven våra finska bönder fördelat sin stång i kaflar, då underafdelningarna af stånden, sådan dess längd ofvan angifvits vara, icke gerna kan hafva varit ett visst alnmått. Äfven har jag funnit, att mindre tegar i Finland vid utbrytningen blifvit kallade *käflingar* till skillnad från fulla tegstycken. Dylika käflingstegar omnämnas t. ex. i handlingar från Esbo och Helsing och befinnas desamma vara smärre sidotegar.¹⁾

Då stånden användes såsom mätningsredskap, underafdelades den i visst antal delar. Agner säger härom, sid. 23: »Men

¹ *Hans Ross*: Norsk Ordbog, upptar *Kjevling*, såsom bl. a. »en liden Valse »Kavle», kort noget tyk Kjep. Men också såsom halvvoxen Dreng eller Pige». — *K. F. Söderwall*: »Ordbok öfver svenska medeltids-språket», nämner icke kaffe såsom ett undermått till alnen. Nämner icke heller *Käfling*, *Kefling* eller *Kiäfling*. — *Christian Molbeck*: Dansk Ordbog, upptager *Kievle* (Isl. Kefli) ss. »ett rundagtigt Stykke Træ af maa delig Størrelse».

thet Instrument, hwar med Mät- och delningar genom Arithmeticae hielpreda förrättade och efterkomne warda; det är en rätt och slätt Stång af 20 alnars längd, hwilken uti mindre delar på åtskillige sätt och maner må fördelas.

Såsom:

1. Kan en sådan Stång fördelas uti 10 Delar eller 10 jämna alnar; Sedan divideras Bysens hela gifne Öretals Summa uti 9, qvotus wisar uti huru många delar hwar af de 9 alnar på Stången förbytas måste.»

»2. Andra Sättet at dela Stången är detta: Dela Stången uti 10 alnar. Hwar aln uti 10 unitates. Hwar unitas uti 10 grana. Håller altså Stången 100 unitates eller 1,000 grana eller korn, som af denna Tafla klarare kan förmärckias.»

1 Stång	10 alnar	100 unitae	1,000 gran
	1 aln	10 unitae	100 gran
		1 unitas	10 gran

Nu kan med uttrycket alnar i betydelsen af stångens underafdelning i ofvannämnda sammanhang under intet förhållande menas verkliga alnar, hvarken i svenskt eller annat mått, enär stångens längd i olika byar var beroende af såväl skattetalet som bydelägarernas antal, utan har uttrycket aln här tydligen använts i st. för beteckningen kaflar, såsom underafdelningsbeteckningen lyder å dalkarlarnas stång. Ty är, såsom Agner säger, stångens längd »20 alnar» och den delas i »10 jämna alnar», komme ju på hvarje »aln» »2 alnar», hvilket ju är en orimlighet. Stångens underafdelningar bör sålunda icke uppfattas såsom egentligen alnar, utan fastmer såsom något annat storhetsmått, exempelvis kaflar, såsom hos dalkarlarna, ett mått, som uttrycker, liksom stången själf, ett propotionsförhållande mellan skattetalet och delägarernas antal. För en delägare, som hade litet skattetal i byn, kunde därför tegen i ett skifte också lämpligen mätas i kaflar, och antyder Agner att de enskilda delägarena till och med hade enhvar sin stång, motsvarande sitt skatte-

tal, hvarigenom en hvar delägare tydligen kunde kontrollera riktigheten af sin åkers storlek i förhållande till byns skattetal och de öfrigas andelar.

Därföre, då bönderna åberopa sig, såsom stöd för sin rättighet till en äga, att de fått densamma »med rätt lutkafle», bör enligt min åsigt därmed icke förstås, att de mottagit densamma med lottkastning eller dylik omgång, hvarvid kaflar använts, utan att de fått densamma med *riktigt jordmått*, eller i stöd af laglig andel och kafle såsom mättningsredskap.

Såväl vid solskifts- som storskiftsförrättningarna förekommo väl stundom lottning om jordstycken, men endast i vissa fall, nämligen vid solskifte, när efter ny skiftesreglering öfver hela byalaget den första tegföljden skulle bestämmas och tvist uppstod om hvem ändelagsrätten tillkom. Men sedan tegföljden engång var bestämd, fick den icke rubbas utan hela byalagets bifall, liksom ett engång lagvunnet storskifte icke heller får brytas utan hela skifteslagets medgifvande.

5 §.

Tohtori Gunnar Suolahti esitti asiakirjoja, jotka valaisevat Turun akatemian palkkapitäjäin sielunhoitoa 1770-luvun alussa. Asiakirjat päätettiin julaista Hist. Arkistossa.

Vakuudeksi:
Väinö Voionmaa.

Kokous 28 p. syysk. 1914.

Läsnä olivat esimies J. M. Salenius sekä jäsenet K. Grotenfelt, K. O. Lindeqvist, E. G. Palmén ja allekirjoittanut sihteeri.

1 §.

Edellisen kokouksen — 25 p. toukok. — pöytäkirja luettiin ja hyväksyttiin.

2 §.

Esimies esitti seuraavat yliopp. *A. M. Saleniuksen* tekemät poiminnot:

Muutamia muistiinpanoja Mikael Karpalaisen äidin esi-isistä.

Kun Kustaa Vaasan aikoina kirjoitettiin kruununtilojen ynnä kirkkojen, luostarien ja prebenditilojen tarkkoja luetteloita, pantiin näihin luetteloihin toisinaan tietoja mainittujen tilojen entisistä omistajista: miehistä sekä naisista, aatellisista ja muistakin, jotka olivat ostaneet, myyneet ja vaihtaneet niitä. Ilmoitettiinpa myöskin kutka ilman oikeutta olivat anastaneet itselleen sellaisia maatiloja. Sangen aikaisin näyttää keskiajalla olleen tekemisissä kirkkojen ja luostarien kanssa se Karpalais-suku, johon Mikael Mikaelinpoika Karpalainen (edellä mainituissa luetteloissa »her Michiel») uskonpuhdistuksen aikakaudella kuului äitinsä kautta. Hän oli ollut Turun dominikaaniluostarin viimeisenä priiorina ja pääsi v. 1529 lutherinuskoiseksi kirkkoherraksi Taivassalon pitäjään, siis samaan seurakuntaan, jossa hänen äitinsä, Annan, v. 1407 rälssikirjan saanut esi-isä Paavali Karpalainen oli omistanut maata. Mikael Karpalaisen sukulaisista yllä mainitut luettelot sisältävät seuraavat tiedot: hänen äitinsä isä Tordh Karpalainen oli myynyt Kiiffvelan (Kirivolan) tilan Paimion pitäjässä Turun tuomiokirkolle ja sittemmin luovuttanut entisen omistusoikeutensa kruunulle. Sama Tordh Karpalain oli Turun tuomiokirkolle 30 markasta myynyt erään rälssitilan Halikon Pyhäkylässä. Mikaelin äidin sedät olivat antaneet Ukkilaks-nimisen tilan Vehmaalla Naantalin luostarille, mutta Iivari Flemming sitte viekkaudella toimitti itselleen sen maatilan (»her Ivar Flemming svickeligen fått af klostret»). Mikaelin äidin setä Per Karpalainen kahden äpärätyttärensä kanssa (»med två hans frilledöttrar») oli antanut Raukis-nimisen tilan Lemun pitäjässä Naantalin luostarille. Mikaelin äidin eno »Mester» Håkonn oli antanut Turun tuomiokirkolle Vamdilla (Vändälä)-nimisen tilan (kentiesi kaksikin tilaa) Liedossa, ja se lahjoitusmaa oli kuulunut tuomiokirkon Uudelle kuorille, mutta

Friskalan herra Peder Fleming ja »Kussiniemen» herra Måns Nilsson olivat sen anastaneet.¹⁾ Mikaelin äidinisänisä Pålvel oli antanut Vinkilan (Vimukelan, Viunkelan) tilan Vehmaalla Naantalin luostarille, mutta Jochim Flemming sen raastoi luostarilta (»rappat från Nådendals kloster»). Mikaelin oma setä näyttää asuneen Loimijoen (Loimaan) pitäjän Niiniojan kylässä.²⁾

3 §.

Valtioneuvos *E. G. Palmén* antoi pöytäkirjaan seuraavia

M. J. Alopæuksen muistiinpanoja v:lta 1792.

Alopæusten paperien joukossa, jotka kirkkoherra Adolf Neovius vainaja otti talteen, pelastaen ne siten todennäköisestä häviöstä, tavataan muiden muassa sittemmin tuomiorovasti ja piispa M. J. Alopæus vainajan tekemä omakätinen muistoonpano siitä matkasta Ruotsiin, jonka hän teki keväällä 1792, kun hiippakunnan papisto oli hänet valinnut edustajaksi Geflen valtiopäiville. Vaikka hän tuli perille vasta kun kuukauden kestänyt säätykokous oli päättymäisillään, ja se, minkä hän kohta-
lokkaalla maaliskuulla Tukholmassa ollessaan on merkinnyt muistoon, ei sisällä mitään uutta, ansainnee tämä »promemoria» säilyä. Se kuuluu:

1792 d. 10 Febr. kl. 10 f. m. begaf jag mig i Herrans namn ifr. Borgå på min riksdagsresa til Gefle och kom til Tavastehus samma dag kl. 9 1/2 om afton. Därifr. d. 11:te om morgon bittida och kom til Åbo d. 12 kl. 11 1/2 f. m. Därifr. d. 13 kl. 4 e. m. låg öf:r natten på Wirmo Gästgifvaregård. D. 14 hant til Kumblinge under sträng köld. Därifr. d. 15 til Eckerö, kl. 8 om qväl-
len. Nb. Isarne öf:r skiftet och delet starka och upstakade. Ynkligt at komma til Kumblinge och i synnerhet Brändö, i sträng köld, där ei ved och dugligt bränsle finnes. D. 20 giorde försök at komma öfver hafvet men måste vända om ifr. Silingskär (sic,

¹⁾ Näin ilmoitettiin v. 1557.

²⁾ Vrt. Hist. Arkiston XV:nnessä osassa, sivv.^o 93—95 painettua asiakirjaa.

Signilskär). D. 22 lyekades det Gudi lof! I sällskap med H. Majoren Odert von Essen, H. Lieut. Armfeldt och Studenten Aimelaeus, utom egen betjening och en hop Åländska Bönder, jämväl en Italianare, för hvilka allas räkning jämte Påsten behöfdes och voro nu med några och tiugu hästar och slädor, reste vi ifr. Eckerö kl. 4 om morgon, och ifr. Silingskär, sedan vi där litet frukosterat, kl. 7, då Signal gafs med styckeskott ur en 18 pundig Canon, i vackert väder, emellan flere större och mindre springor i Siön, å ömse sidor. Circa 4 a 5 fierdedelar glatt is, närmast Silingskär. Sedan skroflig och vräkis, dock på några ställen där emellan äf:n glatt och icke starkare än at den på några ställen gungade, likasom vid de yttersta klipporna af Silingskär. Kommo Gud skelof lyckligen til Grissellhamn kl. $\frac{1}{2}$ til 1 e. m. samma dag. Til Gefle d. 24 Febr. kl. 7 om morgonen. Fick straxt qvarter hos Carduansmakaren Berg, boende vid qvarnen nära strömmen.

På H. Biskopen Doctor Gadolins tillsägelse, som mötte mig på gatan, gick jag upp kl. 10 til Prästeståndets samlingsrum (Gymnasium) och intogs där straxt med Prosten Lagus, utan at engång behöfva upvisa Riksdagsmans Fullmagten (som dock sedermera skedde); fick då öfvervara flere mål, som förehades och afgjordes, til ex. Riksdagsbeslutet uplästes etc. Ändtel. kl. 1 $\frac{1}{2}$ e. m. gick Ståndet up på Rikssalen, åhörde där Biskop Lindbloms Predikan, Riksdags beslutet, Talemännens och Konungens tal. Kl. 5 eft. m. därifr. då jag ibland de utsedde 24 Deputerade fick den nåden at spisa vid Konungens Taffel. Den 25 underskrefs Riksdags-Beslutet på Rådstugan. D. 1 Martii kl. 3 e. m. rest ifr. Gefle. D. 2 om morgon kom til Upsala. Drögde där til d. 3 e. m. Kom til Stockholm til min Svåger H. Assessor Juslén kl. 7 om morgon den 4 Martii. Råkade där då äfven min Svåger Majoren vid Amiralitetet Carl Juslén.

Vidare utdrag af min Journal under mitt vistande i Stockholm.

Natten mot den 17 Martii 1792 kl. omkring 12, hände den afskyvärdaste och förskräckligaste gärning, at Konungen, på Masqueraden blef skuten i sidan af en gudlös menniska och riksförrädare. Pistolen har varit laddad med 2 räpnkulor, 8 a 9 varg-

hagel och några nubbar. Den 2:dra Pistolen, lika laddad, funnits på golfvet i masqueradsalen, item en dolk eller knif, väl slipad med dubbla ägg och i ändan försedd med en hulling, äf:n om-lindad med svart band til närmare udden, som dock varit bar. I detsamma skottet skedde skall en hafva ropat, under språng åt dören, at elden var lös. Någre, som varit närmast dören, skola ock i början sluppit ut. Såsnart kongen märkte sig bles-serad, har han ropat sagta ai, ai, ai, och sagt til Stallmästaren von Essen: Jag är blesserad, dörarne igen, som straxt skedde; masquerne togos af, och allas namn, som där voro upptecknades. — Kl. circa $\frac{1}{2}$ till 4 om morgon slapp folket först därifr. Kongen har Gudi lof! under det han bars til Slottet, hållit god conti-nance och sagt ibland annat: detta liknar procession, hvarmed Påfven bäres upp til sitt slott. Archiattrar och Doctorer hafva instält sig straxt. Än den 17 om qvällen blott en nubb kunnat uttagas. Redan d. 17 kl. circa 9 f. m. kortt förrän jag kom upp på Slottet, blef mördaren uptäckt och arresterad neml. en Ankarström som varit Leiutenant el:r Fändrik vid Gardet och för några år sedan fått afsked med Capitaines Character. Han til-stod straxt för Policen sin gärning. Eft. midd. hades han för hof-rätten, där han likaledes bekänt sitt brott. — För Policen har han sagdt sig därmed giort opposition en tjenst, men på tilfrågan i hofrätten förklarar sina ord om nation, så at han trodt sig där-med gjort nation en tjenst. — Samma dag om afton kl. 10 circa blef Öfv. Lieut. vid Gardet Liljehorn arresterad. Han skall skrifvit afton förut varnings Billeten til Kongen. D. 17 förordnade Ko-nungen om regeringen. [Herren den Barmhertige Guden förbarme sig öf:r oss och vårt rike och hielpe för sitt namns(?) skull konun-gen til sin förra helsa! Han uptäcke ock i nåder alla delacktige i denna förskräckeliga gärning, på det skälmar och Canailler en gång måtte få sin rätta stämpel och skiljas ifr. annat ärligt och sin konung troget folk !!!

Den 23 Martii kl. 9 f. m. reste jag ifr. Stockholm, åkte öf:r hafvet den 24 och kom til Åbo natten mot den 27. Reste därifr. d. 30 och kom hem med helsan til Borgå den 2 April. Herrans namn vare prisadt för lycklig resa !!

M. J. A.

4 §.

Allekirjoittanut Väinö Voionmaa antoi pöytäkirjaan seuraavia tietoja:

Maanviljelyksestä Käkisalmen Karjalassa v:n 1500 aikoina.

Aikaisimmat tilastolliset tiedot maanviljelyksestä Käkisalmen Karjalassa tavataan tunnetussa Vatjan viidenneksen verokirjassa v:lta 1500 (Käkisalmen Karjalaa koskevan osan v. 1906 suomeksi julaisut J. V. Ronimus nimellä »Novgorodin vatjalaisen viidenneksen henki- ja verokirja v. 1500», Asiakirjoja, jotka valaisevat Suomen kameralisia oloja, VI vihko). Vaikka jo parikin kertaa on tämän asiakirjan nojalla esitetty Käkisalmen Karjalan vanhoja maataloudellisia oloja (J. V. Ronimus, Novgorodin vatjalaisen viidenneksen verokirja v. 1500 ja Karjalan silloinen asutus, ss. 58—65; E. Cajander, Eräitä tietoja Karjalan maataloud. oloista 1500-luvun tienoilla, Maatalous 1908, ss. 287—288; A. R. Saarensen, Kuvauksia Pohjois-Karjalan maataloud. oloista I, ss. 1—7), on saman asiakirjan runsaasta sisällyksestä vieläkin saatavissa lisävalaisua mainittujen olojen tuntemiseen. Siinä tarkoituksessa koetan seuraavassa v:n 1500 verokirjan perusteella esittää yleiskatsauksen Käkisalmen Karjalan silloisiin varsinaisiin maanviljelysoloihin.

Verokirjan laatimisen aikana oli viljanviljelys jo levinnyt kaikille Käkisalmen Karjalan kulmille. Impilahden takamailla ja Ilomantsissa esiintyvät kylännimet sellaiset kuin »Riihijärvi» ja »Riihiniemi» (Asiak. ss. 181, 199, 202, 204) samoin kuin Suistamon Leppäsyryjästä, Korpiselkäin Ägläjärveltä ja Ilomantsin Koverolta maksetut viljaverot (Asiak. ss. 197, 209) osoittavat, että viljankasvatus oli levinnyt Taka-Karjalan etäisimmille perukoille saakka.

Yhtä epäilemätöntä on, että Käkisalmen Karjalan rinta- mailla maanviljelys jo osittain oli *peltoviljelystä*. Tokkopa muuta kuin pysyvää peltoa tarkoittaa »pelto» sana kylän nimityksissä »Valgalan pelto» (Kaupungin pokostassa eli Räisälässä), »Röykylän kylä pellolla» (Sakkulassa), »Tolpinon pelto» (Sortavalassa), »Peltoisten kylä» (Salmissa) (ss. 11, 57, 66, 183, 216). Kurkijoella

mainitaan »kirkonpeltoja» (s. 144) ja samassa pokostassa vielä »maakaistaleita, joita viljelivät Jemeljanko ja Ivashko ja Dmitrok tulemalla Taipaleen uudistalolta, mutta vuonna seitsemän tuhatta kuusi on ne annettu Petrusha Zaharoville yhdistettäväksi hänen peltoonsa Otsanlahden kylässä» (s. 158). Kaikki nämä peltopaikat ovat vanhoilla pesäseuduilla Laatokan rantamilla, joita muutenkin luulisi peltoviljelyksen vanhimmiksi kehdoiksi Käkisalmen Karjalassa.

Verokirjan puustavin perusteella voisi luulla peltoviljelyksen olleen v:n 1500 vaiheilla maanviljelyksen yleisenä valtuotona kaikkialla eteläisessä Käkisalmen Karjalassa. Verokirjaan on tuon tuostakin merkitty henkilöitä, jotka »kyntivät pajareille», »kyntävät omin väin» tai jotka »eivät kynnä» (ss. 13, 14, 16, 28, 114; vrt. vielä ss. 39 »kyntävät kirkon maita», 44, 46 ja 48 »kynti itselleen») ikäänkuin kaikki viljamaat olisivat olleet kynnettäviä peltoja; näköjään suurella tarkkuudella on lueteltu ne veronalaiset, jotka olivat »ilman peltoa», ikäänkuin kaikilla muilla veronalaisilla olisi peltoa ollut (ss. 12, 39, 40, 76, 90, 95, 144, 168, 211, 217, 218).

Tämän nojalla ei kuitenkaan voida päätellä peltoviljelyksen yleisyyttä tässä Karjalan osassa, yhtä vähän kuin siitä, että kylvömäärät ovat verokirjassa poikkeuksetta ilmaistut rukiissa, voidaan päätellä kaikkien muiden viljalajien olleen siellä tuntemattomia. Verokirja on näissä kohdin ilmeisesti hyvin kaavamainen, käyttää sanoja kansankielelle vieraassa, kameralisessa merkityksessä, kutsuu »kyntämiseksi» kaikkea maanviljelystä, »pelottomiksi» kaikkia niitä, joilla ei ollut omaa maanviljelystä, »rukiin kylvöksi» kaikkia viljan kylvöä. Todellisuudessa olivat asiat tois in kuin verokirjain sanoista voisi päätellä. Eteläisen Käkisalmen Karjalan maanviljelys v. 1500 oli parhaasta päästä kaskiviljelystä, niinkuin se oli vielä v. 1800 ja kauan myöhemmin. V:n 1500 verokirjassa itsessäänkin on viittauksia tähän kaskenpolttoon. Ei tosin voi varmuudella väittää, että verokirjan Raudussa mainitsemat Kaskalan ja Huhtakylän kylät (ss. 100, 116) v. 1500 olisivat olleet kaskenpolttajain asutuksia, vaikka ne alkuaan nähtävästi olivat saaneet nimensä siitä. Varmempi on eräs epäsuora todiste. Suurimmassa osassa eteläistä Käkisal-

men Karjalaa maksettiin viljaveroksi »viljasta kolmannes». Se on sama määrä, mikä kaikkialla Ruotsin Karjalassa ja Savossa 1600-luvulla ja myöhemmin maksettiin maanvuokrana tai »osaviljana» kaskesta, joka oli hakattu toisen maalle. Kun etäiset Leppäsyvän, Ägläjärven ja Koveron asutukset Taka-Karjalassa v. 1500 maksoivat veroa kolmanneksen viljasta (ss. 197, 209), niin täällä varmaan tuo vero maksettiin kaskista, sillä tuskinpa noissa kaukaisissa erämaan kylissä siihen aikaan vielä tunnettiin muunlaista viljanviljelyä. Samalla tavoin luulisin, että kaikkialla muuallakin Käkisalmen Karjalassa, missä kolmannesviljaa maksettiin, tämä vero läksi kaskista. Kun nyt suurimmassa osassa eteläistä Käkisalmen Karjalaa v. 1500 maksettiin kolmannesviljaa, niin oli siis kaskiviljelys silloin vielä hallitsevana viljelys- muotona puheenaolevilla seuduilla.

Tätä mielipidettä vahvistaa eräs toinen havainto. Pellon vuokraaja, joka sai tulon toisen pellostä paljon vähemmällä työllä kuin kaskenpolttaja toisen metsästä, saattoi vanhoina aikoina maksaa maanomistajalle suuremman vuokran kuin kaskenpolttaja. Itä-Suomessa oli vanha määrä pellon vuokrasta puolet satoa. Tämänkin veromäärän tapaamme Käkisalmen Karjalan verokirjassa, mutta ainoastaan Räisälässä, Räisälän joen varrella (ss. 14—16, 21—25, 27—29, 31). Jos, kuten on todennäköistä, tämä vero on maksettu peltoviljasta, olisi sen mukaisesti v:n 1500 aikoina peltoviljelys Etu-Karjalassa ollut yleisemmin levinnyt ainoastaan eteläisen Karjalan vanhalla keskuseudulla, Vuoksen varsilla Räisälässä. Kuten ylempänä jo nähtiin, oli peltoviljelys tunnettu muuallakin Laatokan rantamailla, vaikkei sillä siellä nähtävästikään ollut niin suurta merkitystä kuin Räisälässä.

V:n 1500 verokirjasta ei saa täydellistä selkoa siitä, missä suhteessa eri viljalajeja Käkisalmen Karjalassa siihen aikaan viljeltiin, mutta antaa se kuitenkin muutamia valaisevia viitauksia siinä kohden. Pääviljana kaikkialla läänissä oli *ruis* (vrt. Ronimus, Novgorodin vatjal. viidenn. verok. v. 1500 ja Karjalan silloinen asutus s. 58). Kylvömäärät ilmoitetaan verokirjassa yksinomaan rukiissa; lukemattomissa paikoissa maksettu viljakolmannes varmaan säännöllisesti oli rukiita, sillä milloin

maksetun viljaveron laatua mainitaan, oli se tavallisesti rukiita. Rukiin valta-asema vanhassa Käkisalmen Karjalassa käy näistä yleisistä seikoista kyllin selville. Kun ruis myöhemmin esiintyy Itä-Suomessa varsinaisena kaskiviljana, osoittaa rukiin valta-asema v:n 1500 Käkisalmen Karjalassa kaskiviljelyksenkin valta-asemaa samassa maakunnassa.

Käkisalmen läänin eteläisessä osassa — Räisälässä, Sakkulassa ja Raudussa — maksettiin veroksi myöskin olutta tai maltaita tai ohria, mistä päättäen *ohran* viljelys oli yleistä näillä seuduin, varsinkin Sakkulassa ja Raudussa. Sama oli *kauran* viljelyksen laita. Muutamissa Sakkulan ja Raudun »lääneissä» maksettiin veroksi erilaista viljaa seuraavin määrin, mitkä todennäköisesti ilmaisevat eri viljalajien viljelyksen keskinäistä suhdetta näillä tienoin:

		korobjaa		
	rukiita	ohria	kauroja	
Sakkula, Suuriruhtinaan lääni	26	19 $\frac{1}{2}$	26	(ss. 41—42)
Rautu, Suuriruhtinaan »	51	8 $\frac{1}{2}$	51	(s. 92)
» Korven ja Vepsän »	18	5	20	(s. 94)
» Maanselän »	28	7	28	(s. 97)
» Mäkrän »	30	7 $\frac{1}{2}$	30	(s. 100)
» Kaskalan »	32	8	32	(s. 102)

Näistä ilmoituksista päättäen olisi puheena olevissa lääneissä viljelty ruista ja kauraa yhtä paljon, mutta ohraa niitä paljon vähemmän. Toisten tietojen mukaan taas olisi kauran viljelys näillä samoilla alueilla ollut melkoista suurempikin kuin rukiin viljelys. Verokirjan mukaan oli näet talonpojille annettu »siemenviljoja» (kaiketi lainaksi) seuraavat määrät:

		korobjaa		
	rukiita	ohria	kauroja	
Sakkula, Suuriruhtinaan lääni	30 $\frac{1}{2}$	5 $\frac{1}{2}$	30 $\frac{1}{2}$	(s. 43)
Rautu, Suuriruhtinaan »	30	3	80 $\frac{1}{2}$	(s. 92)
» Korven ja Vepsän »	17	$\frac{1}{2}$	50	(s. 95)
» Maanselän »	32 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{3}{4}$	83	(s. 97)
» Mäkrän »	—	—	34 $\frac{1}{2}$	(s. 100)
» Kaskalan »	21 $\frac{3}{4}$	2 $\frac{1}{8}$	56	(s. 102)

Tämän mukaan oli kauroja annettu siemenviljaksi pian kaksi kertaa enemmän kuin rukiita. Ohrain määrä oli tässäkin vähäpätöinen. Lisättävä on, että Salmin läänissä maksettiin veroksi 108 korobjaa rukiita, yhtä paljon ohria, mutta 205 $\frac{1}{2}$ korobjaa kauroja (s. 218); täälläkin siis huomattavan suuri kauran viljelys.

Kun ohran ja kauran viljelystä Käkisalmen Karjalassa mainitaan vanhoilla pesäseuduilla, missä »pelto»-liitteiset paikannimet esiintyvät, näyttää siltä, ettei ohraa ja kauraa ainakaan pääasiallisesti ole viljelty kaskissa, vaan pelloissa. Pelloilla kaiketi myöskin on harjoitettu sitä *vehnän* viljelystä, jota mainitaan parissa Raudun kylässä (ss. 97, 140).

On siis monenlaisia viittauksia siihen, että peltoviljelys v:n 1500 verokirjan laadinnan aikana oli levinnyt Käkisalmen Karjalan pesäseuduilla, Laatokan, rannoilla kaskenpolton kuitenkin vielä ollessa hallitsevana viljelysmuotona kaikkialla, etenkin syrjäisemmissä seuduissa.

Vakuudeksi:
Väinö Voionmaa.

Kokous 26 p. lokak. 1914.

Läsnä olivat esimies J. M. Salenius, jäsenet J. R. Danielson-Kalmari, K. Grotenfelt, U. L. Lehtonen, K. O. Lindeqvist, K. R. Melander, E. G. Palmén, J. W. Ruuth ja allekirjoittanut sekä Seuran ulkopuolelta maist. N. Liakka, toht. Juhani Rinne ja toht. Gunnar Sarva.

1 §.

Edellisen kokouksen — 28 p. syysk. — pöytäkirja luettiin ja hyväksyttiin.

2 §.

Prof. Hjalmar Crohns tarjosi prof. K. Grotenfeltin välityksellä Historiallisessa Arkistossa julaistavaksi tutkimuksensa

»Värdesättningen af kvinnan i några remarkabla scripta supposita och deras betydelse i senare tidens litterära alstring».

Seura ei katsonut voivansa suostua tarjoukseen, koska Seuran sääntöjensä 1 §:n mukaan tulee rajoittaa toimintansa oman maan historian valaisemiseen.

3 §.

Toht. K. R. Melander esitti Hist. Arkistossa julaistavaksi maist. V. J. Nurmion laatiman tutkimuksen »Linnaleiristä Länsi-Suomessa ennen Nuijasotaa».

Kirjoitus hyväksyttiin julaistavaksi jättämällä siitä pois yksityisiä pitäjiä koskevat taulukot, ja annettiin toht. Melanderin toimeksi tehdä käsikirjoituksessa tarpeelliset korjaukset.

4 §.

Maisteri N. Liakka esitti kohtia Etelä-Pohjanmaan maataloudellisia oloja 1750—1760-luvuilla koskevasta, pääasiallisesti silloisten maanmittarien käyttämättömiin karttaselityksiin perustuvasta, noin 3—4 painoarkin laajuiseksi lasketusta tutkimuksestaan, tarjoten sitä julaistavaksi Hist. Arkistossa.

Seura hyväksyi tutkimuksen julaistavakseen ja jätti käsikirjoituksen tarkastamisen tohtorien Melanderin ja Ruuthin huoleksi.

5 §.

Toht. K. O. *Lindeqvist* antoi pöytäkirjaan seuraavat tiedonannot.

Isonvihan tapahtumia Pohjanmaalla.

V:n 1713 Pohjanmaan verifikatsioonikirjassa on kertomus Kristiinan kaupungissa saman vuoden syksyllä toimitetusta kruunun viljan jaosta, johon nähtävästi perustuu kenraalimajuri De la Barrea vastaan tehty syytös siitä, että hän muka olisi antanut viskata 1,000 tynnyriä viljaa kruunun varastosta. Eräs

Haqverin kertoo, että Korsholman eteläisen voutikunnan vouti Anders Aurin oli lähettänyt hänet mittaamaan mainitun kaupungin kruununvarastohuoneissa olevan viljan, vouti kun tahtoi saattaa tilinsä päätökseen. Mutta kun mittaus oli toimitettu, saapui kenraalimajuri De la Barre Kristiinaan komennuskuntansa kanssa, jossa oli sekä ratsu- että jalkaväkeä, ja lähetti heti sanan Haqverinille, kieltäen häntä lähtemästä pois ja vaahtien, että hän antaisi viljaa sotilaille. Sen johdosta tämä meni De la Barren luo ja huomautti, ettei hän saattaisi jakaa siihen määräystä saamatta; mutta De la Barre käski hänet heti antamaan varastosta hänen komennuskunnalleen, ja kun H. huomautti, ettei hän yksin voisi jakamista toimittaa, sanoi kenr. majuuri upseerien tulevan sotamiesten mukana valvomaan, että kaikki kävisi oikein. Jakaminen alkoi aamusta varhain, jolloin ratsumiehet saivat osansa, ja aluksi kävi se sääntillisesti; mutta kun iltapäivällä koko komennuskunta tuli paikalle, vaati jalkaväki osansa samassa kuin ratsuväkikin. Tätä jakaja koetti vastustaa, sanoen, ettei hän voinut kolmesta aitasta samalla kertaa antaa. Se ei kuitenkaan auttanut, vaan läsnäolevat upseerit tahtoivat käydä häntä tukkaan kiinni ja vetää häntä yhdestä aitasta toiseen, pakottaen hänet siten avaamaan heille kaikki kolme aittaa. Sitten ottivat ratsuja jalkamiehet yhdessä mylläkässä niin paljon kuin kutakin halutti, joten jakamisessa sekä kuittaamisessa tuli hämminkiä, sillä upseerit kuittasivat sen mukaan kuin heitä halutti ja hyväksinäköivät, ja osa jäi kokonaan kuittaamatta. Jakaja valitti De la Barrelle tästä menosta, mutta hän vastasi vain, että soturit tarvitsevat («Bussarne behöfva»). Kaksi päivää, yöt päivät, jakamista kesti, mutta viljaa jäi aittoihin vielä, vaikkei jakaja sanonut tietävänsä paljonko. — Eräässä toisessa paikassa samaa verifikatsioonikirjaa sanotaan, että Kristiinan varastoissa oli 1,250 tyn.; Kristiinan kaksi raatimiestä ja viskaali olivat toimittaneet mittauksen, sillä pormestari oli jo lähtenyt pakoon. (Päivämäärää ei mainita.) Tämä varasto joutui sitten venäläisten haltuun.

Pohjanmaan verifikatsioonikirjassa v. 1713 on seuraava kertomus:

Kort relation öfver de af bef:nen Aurins mig omhänder gifna saker att efter högvälb. baron gen. maj:ns ordres och resepass med friskjuts i fruchtan af fienden norruth confoyera. — Den 16 febr. om aftonen kl. 7 afreste jag från Vasa med 4 hästar och stante öfver natten i Qveflax by, derest lassen andra dagen el. den 17 något tillöktes, ifrån hvilken by jag äfven om aftonen den 17 till Maxmo passerade, derest jag intill den 19 om morgonen måste fördröja af orsak at alla byens hästar under annat Cronoskjuts voro, passerandes jag den dagen fort till Oravais, fast det mächta svårt menföre var; när jag dit i skymningen om aftonen anlände, gick jag först jemte tolfman kring byen at opfordra hästar, men efter hvar och en hade häst i Cronans skjuts förr, ehrhölt jag inga, hvarpå jag hos gestgifvaren om skjuts för penning genom 2:ne karlar anhölt, men af den då på stunden opkomna förskräckelsen och svåra larm med tidender at vår arme vore slagen och cossackernas annalkande, var mig ogjörligt någon häst hvarken efter ordres el. för penningar at utcommendera, utan nödgades jag lemna befallningsmannens saker i tolfmans föhrstugu och mig som många flera med blotta lifvet rädda; hvad saker dessa 4 lassen voro, kan jag ej så egentl. veta, utan var deribland förnembl. en stor beslagen furu kista, den 6 karlar nog hade at lyfta, deruti sägs Cronans skrifter med något plåtar varit, detta alt vill jag der så påfordras med edh ehrhålla samt och at sakerna ej genom någon försummelse i fienders händer stadnade. Uhleo d. 15 Martij 1715.

Jonas Falk

Cr. länsman i Lappfjärd.

6 §.

Valtioneuvos J. R. Danielson-Kalmari teki esityksen, että Seura ryhtyisi keräämään L. G. von Haartmanin kirjoituksia, aluksi erinäisistä arkistoista saatavia virallisia lausuntoja ja kirjelmiä, ja että hankittaisiin lupa näiden kirjoitusten julkaisemisen kustantamiseen käyttää Seuran hallussa olevan, Suomen valtion perustamisaikojä koskevain asiakirjain julkaisemisen rahaston varoja. Vielä ehdotti hän, että tohtoreita L. Harmajaa

ja K. V. Rauhalaa pyydettäisiin laatimaan luettelot heidän tiedossaan olevista mainitunlaatuista v. Haartmanin kirjoituksista.

Kun ei katsottu nykyisissä oloissa voitavan saada mitään mainittavaa keräystyötä käyntiin, jätettiin asia muissa kohdin pöydälle, paitsi siinä, että päätettiin kääntyä tohtorien Harmajan ja Rauhalan puoleen yllämainitussa tarkoituksessa.

7 §.

Muuttamalla aikaisemmin tehtyä päätöstä määrättiin kohdakkoin ilmestyvän Hist. Arkiston XXIV osan ensi vihon hinnaksi 4 mk ja jälkimäisen vihon hinnaksi 6 mk.

Vakuudeksi:

Väinö Voionmaa.

Vuosikokous 9 p. marrask. 1914.

Läsnä olivat esimies lehtori J. M. Salenius, jäsenet J. R. Danielson-Kalmari, K. Grotenfelt, U. L. Lehtonen, K. O. Lindeqvist, K. R. Melander, E. G. Palmén, J. W. Ruuth, M. G. Schybergson, G. Suolahti ja allekirjoittanut sekä muutamia isänmaan historian harrastajia Seuran ulkopuolelta.

1 §.

Eroava esimies lehtori J. M. Salenius piti esitelmän oikeuslaitoksista Vanhassa Suomessa vv. 1721—1812. Esitelmä tulee julaistavaksi Historiallisessa Arkistossa.

2 §.

Allekirjoittanut sihteeri luki seuraavan

Vuosikertomuksen.

Kun kohdistamme ajatuksemme Seuramme elämään viimeksi kuluneena työvuonna (1913—1914), emme voi olla mie-

leemme palauttamatta, että sen varrella on tullut kuluneeksi viisikymmentä vuotta siitä hetkestä, jolloin tämän Seuran työ pantiin alkuun ja sai muotonsa, mielisipä sanoa aatteensa ja henkensä. Itsenäisenä seurana Suomen Historiallinen Seura tosin vasta ensi keväänä tulee toimineeksi neljäkymmentä vuotta, mutta tosiasiallisesti oli Seura jo sitä ennen ollut olemassa vanhemman seuran kasvattina, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran *Historiallisena Osakuntana*.

Pyydän tässä parilla sanalla kertoa Historiallisen Osakunnan synnystä ja vaikutuksesta, koska aika ja olot, jolloin isänmaan historian harrastajain ensimmäinen yhteenliittyminen tapahtui, eivät ole mielenkiintoa vailla, ja koska Historiallisen Seuran julkaisuissa, Historiallisen Osakunnan painetut pöytäkirjatkin lukuunotettuina, ei ole tästä Seuramme alku- tai esihistoriasta annettu sanottavia tietoja.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran pöytäkirjassa 2 p. maalisk. 1864 luetaan seuraava kohta (Suomi II, 3, s. 336):

8 §. Professori Forsman luki Seuralle näin kuuluvan ehdotuksen:

»Muutamain Suomen historian ystävain puolesta pyydän nöyrästi saadakseni Suom. Kirj. Seuralle tehdä seuraavan ehdotuksen:

Asetustensa 12 §:n johdosta Seura asettakoon erinäisen Toimikunnan Suomen historiaa ja muinaistiedettä varten. Tämä historiallinen Toimikunta, jonka jäsenet Seura kunakin vuosijuhlana valitsee, saakoon oikeuden järjestää Seuran halullisista jäsenistä erinäisen historiallisen Osakunnan, joka esimiehekseen valitsee yhden noista Seuran valitsemista Toimikunnan jäsenistä ja hänen johdollansa pitää julkisia kokouksia. Osakunnan kirjevaihto käyköön Seuran sinetin alla ja Seuran asiamiesten kautta, mutta Osakunnan erityisellä nimellä. Ne asiat, joissa Osakunta tarvitsee koko Seuran apua tai Seura osakuntansa tointa, käykööt äsken mainitun Toimikunnan kautta.

Helsingissä Maaliskuun 2 p. 1864.

Yrjö Koskinen.»

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura jätti välikokouksessa 23 p. maalisk. erityiselle komitealle, johon valittiin prof. Forsman, Seuran esimies kanslianeuvos Rein, Seuran varaesimies prof. Akiander, varakirjastonhoitaja Elmgren ja tohtori Bomansson, tehtäväksi laatia ohjesääntöehdotuksen aiotulle Osakunnalle (Suomi II, 4, s. 274). Kirjallisuuden Seuran kokouksessa 4 p. huhtik. 1864 esitettiin ja hyväksyttiin komitean laatima ohjesääntöehdotus. Se kuului (Suomi II, 4, s. 277):

»1 §. Historiallinen Osakunta syntyy seuraavalla tavalla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura valitsee, Asetustensa 12 §:n mukaan, keskuudestaan kolme-jäsenisen Toimikunnan Suomen historiaa ja muinaistutkintoa varten, antaen tälle Toimikunnalle oikeuden kutsua osallisuuteensa muita Seuran jäseniä ja niiden kanssa pitää erinäisiä Historiallisen Osakunnan kokouksia.

2 §. Historiallinen Osakunta päättää omissa kokouksissaan, kutka Seuran jäsenistä, joko Helsingissä oleskelevista tai maaseudulla asuvista, se tahtoo osallisuuteensa, lähettää niille kullekin kutsumuskirjeen, ja kirjoittaa ne sisään eri nimikirjaan. Nämä pysyvät, mitään eri maksua suorittamatta, elinkaudukseen Historiallisen Osakunnan jäsenenä. Mutta älköön Osakunnan jäseneksi kutsuttako ketään, joka ei ennen ole Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsen.

3 §. Vuosittain Suomalaisen Kirjallisuuden Seura valitsee vuosi-juhlanansa kolme-miehisen Historiallisen Toimikunnan niistä jäsenistään, jotka Historialliseen Osakuntaan kuuluvat. Näiden kolmen joukosta valitsee Historiallinen Osakunta ensiseuraavassa kokouksessa vuodeksi esimiehensä. Muuten Osakunta itse määrätköön omalla vaalilla kaksi jäsentä lisäksi tuohon mainittuun Toimikuntaan.

4 §. Kaikki historialliset kysymykset, mitkä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle saattavat esintulla, lykätköön Seura, Asetustensa 25 §:n mukaan, Historialliselle Toimikunnalle, joka ne esittää Historialliselle Osakunnalle; ja on Osakunta silloin velvollinen antamaan tavallisessa järjestyksessä Toimikunnan kautta mietintönsä Seuralle. Muun toimensa järjestäköön Osakunta tarpeen mukaan ja julkais-

koon pöytäkirjansa Seuran aikakauskirjassa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuosijuhlana antakoon Historiallinen Osakuntakin vuosikertomuksensa.

5 §. Jos Osakunta tarkoituksiansa varten tarvitsee raha-apua, eikä satu sillä olemaan erinäisiä tuohon puheena-olevaan tarpeeseen määrättyitä varoja, esittäköön Toimikunnan kautta asian Seuralle, joka siitä keskustelea ja päättää.

6 §. Historiallisen Osakunnan erinäinen kirjevaihto tapahtuu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran sinetin alla, mutta Osakunnan omassa nimessä.»

Historiallisen Osakunnan valmisteluissa oli Yrjö Koskinen päähenkilönä. Osakunnan toiminnassakin hän pysyi johtajana ja uuraimpana työntekijänä. Kun kysymme, mikä oli aiheena historianharrastajain yhteenliittymiseen ja mikä henki heidän yhteistyötänsä elähytti, niin saamme Yrjö Koskisen antamaa vastausta pitää pätevimpänä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuosikokouksessa 16 p. maalisk. 1868 esittämässään Historiallisen Osakunnan vuosikertomuksessa Yrjö Koskinen lausuu m. m. (Suomi II, 8, ss. 477—478):

»— — Se on epäilemätöntä, että kansa ainoastaan muinaisuutensa tiedosta ammentaa voimia luomaan itsellensä kansallista tulevaisuutta. Se on yhtä epäilemätöntä, että ainoastaan tarkka tieteellinen tutkimus kansallisessa kielessä voipi laskea vakavan perustuksen kansalliselle kirjallisuudelle. Mutta vielä varmempi on, että, jos tuo suuri kansallinen tarkoitus puuttuu, nämä tieteilemiset kadottaisivat voimansa ja jäntevyytensä, melkeinpä kaiken arvonsa. Joku tieteen keksimä omituisuus häviävän tai hävinneen kansan kielestä, joku tutkimuksen ilmituoma tekoasia häviävän tai hävinneen kansan historiasta — ne kyllä saattavat joskus olla huvittavia tietää, ne saattavat joskus kelvata tukeeksi ja valaistukseksi muille tutkimuksille. Mutta paraimmassakin tapauksessa ne ovat paljaita museo-kaluja, haudoista kaivetuita jäännöksiä, joita ihmiset sivumennen kummastuksella katselevat ja toisena hetkenä jo ovat unohtaneet. Ihan toinen arvo ja merkitys on kansallisen tieteen — semmoisen, joka syntyy ja varttuu oman kansallisuuden virkeässä elinrakennuksessa. Semmoinen tiede

aina tietää tarkoitustansa ja tehtävänsä, se tietää myös tarpeellisuuttansa, ja tämä tieto virkistää ja jalostaa kaikkea sen työntekoa.

Olen tahtonut viitata näihin yleisiin totuuksiin, selvittääkseni miksikä Suomen historian harjoittajat, kun he kerrankin tunsivat tarpeen rakentaa lähempää yhteyttä keskenänsä, päättivät sen tehdä Kirjallisuuden Seuran osakuntana. Se, mikä siihen kehoitti, ei ollut paljastaan joku toivottu apu ja suoja, jota vanhempi seura saattoi tälle uudelle yritykselle antaa; se oli paljoo enemmän tarve osoittaa ja teroittaa, että Suomen historian tutkimus ei ole paljastansa tieteellistä, vaan etenkin kansallista työtä. Lyhyenä vaikutus-aikanansa on Osakunta koettanut pysyä tässä peri-ajatuksessaan kiinni ja on luopumatta pyrkinyt alustelemaan sitä teosta, jota kansallistuntomme paraka kipeimmästi kaipaa, nimittäin kansallisen historian esitystä täydellisessä jaksossa.»

Historiallinen Osakunta toimi lähes yksitoista vuotta. Sen järjestävät kokoukset pidettiin 9 ja 26 p. toukok. 1864 ja viimeinen kokous 25 p. maalisk. 1875, jolloin vastaperustettu Historiallinen Seura piti ensimmäisen kokouksensa. Kaikkiaan ehti Osakunta vaikutusajallaan pitää 90 kokousta. Esimiehinä olivat Yrjö Koskinen 1864—1865, M. Akiander 1865—1868 ja F. J. Rabbe 1868—1875. Sihteereinä olivat K. F. Ignatius 1864—1865, Yrjö Koskinen 1865—1872 ja 1873—1875 sekä K. A. Castrén 1872—1873, jolla ajalla kuitenkin Yrjö Koskinen varsinaisen sihteerin sairauden aikana suoritti melkein kaiken työn.

Pöytäkirjain mukaan kutsuttiin Historiallisen Osakunnan jäseniksi koko sen toimiajalla kaikkiaan 44 historian tutkijaa ja harrastajaa. He olivat:

Aug. Ahlqvist	Aleks. Boehm	J. G. Frosterus
Matt. Akiander	Wilh. Carlsson	O. Furuhjelm
C. R. Alcenius	K. A. Castrén	G. Hallstén
T. G. Aminoff	M. Creutz	R. Hausen
J. R. Aspelin	Fr. Cygnæus	O. Hjelt
O. Blomstedt	S. G. Elmgren	K. F. Ignatius
K. A. Bomansson	A. J. Europæus	F. P. v. Knorring

Yrjö Koskinen	F. W. Pipping	K. A. Slöör
Julius Krohn	F. J. Rabbe	K. M. Stenius (Kivi- nea)
A. Lindman	J. O. I. Rancken	
J. A. Lindström	G. Rein	K. H. Strandberg
V. Löfgren	H. A. Reinholm	K. K. Tigerstedt
Elias Lönnrot	R. A. Renvall	P. Tikkanen
J. Mellenius	J. M. Salenius	Z. Topelius
J. W. Murman	H. E. Schroderus	J. E. Vaaranen

Jäsenten luettelossa tapaamme kolme, jotka vielä nykyinenkin Historiallinen Seura saapi ilokseen ja kunniaakseen lukea jäsenikseen. He ovat: J. R. Aspelin (kutsuttu Osakunnan jäseneksi 27 p. helmik. 1867), J. M. Salenius (kuts. 3 p. helmik. 1871) ja R. Hausen (kuts. 19 p. toukok. 1871).

Historiallinen Osakunta kävi työhönsä käiksi tunnustusta ansaitsevalla tarmolla. Työskentelyn luonteesta ja ensimmäisistä tuloksista lausuu Yrjö Koskinen Osakunnan ensimmäisessä vuosikertomuksessa, joka esitettiin Kirjallisuuden Seuran vuosikokouksessa 16 p. maalisk. 1866 ja käsitti puolentoista vuoden ajan, m. m. seuraavaa (Suomi II, 5, s. 361):

»Historiallisen Osakunnan tieteellinen toimi ei ole sitä laatua, jota kävisi lyhyessä vuosikertomuksessa esiin tuoda. Sen keskustelemukset ovat liikkuneet Suomen historian ja muinaistieteen avaralla alalla, ja niiden etevin vaikutus on ollut ajatusten vaihto niiden välillä, jotka samaa tiedettä harrastavat. Mille tutkimuserille tällä tavoin on päästy, tulee Osakunta laveammin osoittamaan siinä aikakauskirjassa, joka, nimellä »Historiallinen Arkisto», pariaikaa painetaan Seuran Toimitusten joukossa. Sen ohessa on erittäin mainitsemista, että Osakunta Seuran käskystä on antanut lausuntonsa useista Seuralle lähetetyistä teoksista ja muinaiskalusta, että Osakunta on Seuralle tehnyt ehdotuksen Skandinaviaan tehtävästä tutkimus-matkasta ja siihen valmistanut matkaohjeen, ja että Osakunta vihdoin on Yliopiston kustannuksella teettänyt kaivauksia Vanaantaustan kartanon maalla Janakkalassa sekä tutkinut ne muinaiskalut, mitkä sieltä löydettiin.»

Samaan tapaan jatkui toiminta seuraavinakin aikoina. Osakunnan kokouksissa esitettiin tieteellisiä tutkimuksia ja tiedonantoja, joista varsinkin Yrjö Koskisen lukuisat ja arvokkaat lisät, Bomanssonin tärkeät keskiajan tiedonannot ja Rabben väestötieteelliset esitykset herättävät huomiota. Muinaistiede kuului Osakunnan harrastuspiiriin, kunnes v. 1870 perustettu Suomen Muinaismuistoyhdistys otti sen erityisalakseen. Paitsi jo mainittua D. Skogmanin Skandinavian suomalaisaloille tekemää retkeä, kannatti Osakunta R. Hausenin kotimaassa tekemiä rakennushistoriallisia matkoja. Näkyvänä tuloksena Osakunnan työstä olivat Historiallisen Arkiston 4 ensimmäistä osaa, jotka ilmestyivät vv. 1866—1874 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimitusten 41. osana. Niiden pääasiallisena sisällöksenä olivat lyhyet, mutta yhä vieläkin arvokkaat tutkielmat sekä Hist. Osakunnan Pöytäkirjat.

Kuinka hartaasti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran piirissä harrastettiin historiallisten pyrintöjen ohjaamista kansalliseen suomalaiseen suuntaan, ilmenee m. m. seuraavasta Kirjallisuuden Seuran 16 p. maalisk. 1865 pitämän vuosikokouksen pöytäkirjan 15 §:ään merkitystä ankarasta päätöksestä (Suomi II, 5, s. 356):

»Sen tähden että jotkut Seuran virkamiehet ja erittäinkin Historiallinen Osakunta Seuraan antamissa kirjoissansa vasten Seuran tarkoitusta vielä käyttävät Ruotsin kieltä, päätti Seura että kaikkien Seuran virkamiesten ja kuntain on Seuralle kirjoittaisansa käytettävä ainoastaan Suomen kieltä, ja ettei Seura semmoisilta tulevia kirjoja, jotka muulla kuin Suomen kielellä ovat kirjoitetut, ota mihinkään vaariin.»

Yrjö Koskisen siirtyminen Hist. Osakunnan esimiehestä sihteeriksi ja Osakunnan pöytäkirjakielen muuttuminen suomeksi v. 1865 olivat nähtävästi yhteydessä tämän päätöksen kanssa. Historiallisen Arkiston sisällös tuli alusta alkaen valtaavaksi osaksi suomenkieliseksi.

Mutta Historiallisessa Osakunnassa tiedettiin, että kansallisen historiallisen katsomustavan levittämiseksi ja voimistami-

seksi ei historiallisten tutkimusten harjoittaminen suomenkielellä ollut yksinensä riittävä. Kirjallisuuden Seuran vuosikokouksessa 16 p. maalisk. 1869 esittämässään Historiallisen Osakunnan vuosikertomuksessa Yrjö Koskinen mainitsee kaksi tärkeää käytännöllistä vaikutuskeinoa puheenaolevain tarkoitusten saavuttamiseksi. Puhuttuaan J. E. Vaarasen kuolemasta ja hänen koelmaisensa yhdistämisestä valtioarkistoon hän jatkaa:

»Vaan näiden ja muiden jo koottujen aarteiden julkaiseminen painon kautta olisi sitä suotavampi, koska ainoastaan sillä tavoin käypi synnyttää ja voimissa pitää yleisempää harrastusta kotimaisen historian tutkimisessa. Nykyisessä asiantilassa täytyy valitettavasti havaita, että historiallinen harrastus, varsinkin maaseuduillamme, on jokseenkin heikko, johon syynä muun seassa myöskin lienee historiallisten kirjastojen harvinaisuus maassamme. Sen puolesta olisi erinomaisen suotavaa, että ainakin kaikkein lukioin kirjastot varustettaisiin niin täydellisesti kuin mahdollista niillä teoksilla jotka ovat lähteinä oman maan ja yleensä pohjoismaiden historiaan. Ainoastaan sillä tavoin on toivo saada syntymään sitä paikallis-historian harrastusta, joka meidän maassa on niin ylen harvinaisen. Iloksensa on Osakunta kuluneena vaikutus-vuotensa saanut vastaanottaa yhden teoksen, joka kiitettävällä tavalla todistaa senlaatuista harrastusta, nimittäin kertomuksen Valkjärven pitäjältä Viipurin läänissä. Vaan Osakunta katsoo välttämättömän tarpeelliseksi, ellei kaikki halu tämmöisiin töihin ole tukehutettava, että niin hyvin tämä teos kuin myös se Kertomus Pirkkalan pitäjältä, joka jo kauan aikaa on maannut Seuran tallessa, saadaan niin pian kuin mahdollista julki-suuteen.» —

Toimiohjelmaksi tässä siten esitetään historiallisen tiedon ja harrastuksen levittämistä kirjastojen kautta ja historiallisen kotiseutututkimuksen edistämistä. Sen arvokkaan työn ohella, minkä Historiallinen Osakunta itse suoritti, sen kansallisen hengen lisäksi, mikä tuolle Yrjö Koskisen seuralle antaa meidän mielessämme niin erityistä lämpöä ja vie-

hätystä, kuuluvat äskenmainitut kehoituksetkin Historiallisen Osakunnan meidän ajallemme jättämään ja meidän aikamme edelleen kehitettävään ja lisättävään perintöön.

Historialliset harrastukset meidän maassamme ovat nykyään jo niin laajenneet ja niin monisuuntaisetkin, ettei tieteellinen seura, jonka jäsenluku on rajoitettu ja jonka aineelliset voimat ovat vähäiset, voi olla näiden harrastusten keskuksena ja ohjaajana siinä määrin kuin puolen vuosisataa tai vain pari kolme vuosikymmentä sitten. Historiallisia tutkimuksia ja asiakirjoja julkaisevat tai muilla tavoin historiallista tutkimusta ja harrastusta edistävät meidän seuramme vanhempi veljesseura Suomen Muinaismuistoyhdistys ja nuorempi veljesseura Suomen Kirkkohistoriallinen Seura. Suomen Tiedeseuran rinnalla on Suomalainen Tiedeakatemia ruvennut työskentelemään tälläkin alalla ja Ruotsalaisen Kirjallisuuden Seura on kasvaneella toimeliaisuudella viime aikoina lisännyt historiallisten julkaisujensa sarjaa. Näiden kaikkien seuran enemmän tai vähemmän säännöllisen historiatieteellisen tuotannon lisäksi on kuluneena vuonna tilapäisempikin tuotanto ollut runsasta. Erittäin huomattava on paikallishistoriallisten harrastusten vilkkaus, jotka viime aikoina ovat levinneet laajimpiin kansankerroksiin etupäässä lukuisain kotiseutututkimusyhdistysten innokkaan herätystyön kautta. Yhä edelleen jatkuvat kaupunkihistoriajulkaisut — ajattelen lähinnä Turun ja Oulun historioita — ovat tällä alalla arvokkaimpia. Ei ole myöskään vähäarvoiseksi katsottava sitä historiallista kasvatus- ja herätystyötä, jota historiallisen romanin ja kertomuksen monet etevät taitoniekat nykyään suorittavat. Ansiokkaat esitelmät, vilkkaat keskustelut ja osanottajain lukuisuus ja harrastus tekivät tämän vuoden tammikuun 8—10 p. täällä pidetyistä historiapäivistä kauan muistettavan tilaisuuden. Vihdoin on Historiallinen Aikakauskirja historiallisen kirjallisuuden ja historiatieteellisen elämän monipuolisena valppaana seuraajana melkoisesti lisännyt viime aikain eloisuutta tällä alalla. Toiselta puolen ei voi tässä jättää valitta-

matta sitä haittaa ja pysähdystä, minkä työkauden loppupuolella sodasta aiheutunut arkistojen sulkeminen on vapaalle historiantutkimukselle tuottanut.

Seuramme näkee ilolla ympärillään esiintyviä historiatieteen edistyksiä ja historiallisten harrastusten ilmiöitä. Ovathan ne osaltansa varmaan Historiallisen Seurankin työn hedelmiä. Vastavuoroon on meidän Seuramme omalla ahtaammalla alallaan saanut tuntea harrastavan ympäristön virkistävää vaikutusta. Tällä tavoin on kulunut työvuosi Historiallisen Seuran elämässä ollut kylläkin sisällysrikas.

Seura on pitänyt säännölliseen tapaansa 8 kokousta, joissa on esitetty seuraavat 26 esitelmää ja tiedonantoa:

Seuran omat jäsenet:

Toht. A. G. Fontell: Vanhimmista maanvaltaus- ja kyläoloista Lounais-Suomessa, erittäinkin hamarjaosta;

Sama: Aurinkojakoon kuuluneista jakovälineistä, erittäinkin n. s. «lutkaflesta» (pain. Hist. Ark. XXV, Pöytäk. ss. 4—9);

Prof. Kustavi Grotenfelt: Juho Kurjen muotokuvasta;

Sama: Lisätietoja hamarjaosta vanhimmissa lainsuomenoksissa (pain. Hist. Ark. XXIV, II, Pöytäk. ss. 110—111);

Toht. K. O. Lindeqvist: Isonvihan tapahtumia Pohjanmaalla (pain. Hist. Ark. XXV, Pöytäk. ss. 19—21);

Toht. K. R. Melander: Lisätietoja hamarjaosta (pain. Hist. Ark. XXIV, II, Pöytäk. ss. 107—109);

Valtioneuvos E. G. Palmén: Nordenstamin tanssiaiset v. 1851 (pain. Hist. Ark. XXIV, II, Pöytäk. ss. 77—82);

Sama: Talarirahan nimestä sekä sen ja hopeariksin arvosta (pain. Hist. Ark. XXIV, II, Pöytäk. ss. 113—116);

Sama: M. J. Alopæuksen muistoonpanoja v:ita 1792 (pain. Hist. Ark. XXV, Pöytäk. ss. 11—13);

Lehtori J. M. Salenius: Lääkintälaitoksesta Vanbassa Suomessa vv. 1721—1812 (pain. Hist. Ark. XXIV, II, Pöytäk. ss. 99—104);

Sama: Oikeusistuimet ja lainkäytäntö Vanhassa Suomessa vv. 1721—1812 (pain. Hist. Ark. XXV, 3, ss. 1—19);

Toht. Gunnar Suolahti: Turun akatemian palkkapitäjään sielunhoidosta 1770-luvun alussa;

Toht. Väinö Voionmaa: Karjalan »yksjaloista» ja »libereistä» uuden ajan alussa (pain. Hist. Ark. XXIV, II, Pöytäk. ss. 82—90);

Sama: Pari tietoa hamarjaosta (pain. Hist. Ark. XXIV, II, Pöytäk. ss. 111—112);

Sama: Maanviljelyksestä Käkisalmen läänissä v:n 1500 vaiheilla (pain. Hist. Ark. XXV, Pöytäk. ss. 14—18).

Seuran ulkopuolella olevat tieteen
harjoittajat:

Toht. A. R. Cederberg: Ote eräästä Carl Joh. Gyllenborgin kirjeestä, päivätty Turussa v. 1759 (pain. Hist. Ark. XXIV, II, Pöytäk. ss. 91—93);

Sama: Luettelo Suomea koskevista asiakirjoista n. k. Bergiuksen kokoelmassa Ruotsin Tiedeakatemian arkistossa;

Sama: Piispa Tengströmin ajatukset maamme valtiollisesta asemasta keväällä 1808 (pain. Hist. Ark. XXIV, II, 2 ss. 1—6);

Sama: Arkkipiispa Tengströmin ajatukset Suomen uudesta perustuslaista (pain. Hist. Ark. XXIV, II, 3, ss. 1—19);

Sama: Petter Johan Bladhin omakätinen elämäkerta (pain. Hist. Ark. XXIV, II, 4 ss. 1—27).

Toht. Sakari Kuusi: Isonjaon alkuvaiheet Pohjanmaalla (esitt. toht. Gunnar Suolahti) (pain. Hist. Ark. XXIV, II, 1 ss. I—XV + 1—176 ynnä 3 karttaliitettä);

Maist. N. Liakka: Etelä-Pohjanmaan maataloudellisista oloista 1750—1760-luvuilla etupäässä maanmittarien karttaker-
tomusten perusteella;

Maist. V. J. Nurmio: Linnaleiristä Länsi-Suomessa ennen Nuijasotaa (esitt. toht. K. R. Melander);

Maist. A. Pelkonen: Oulun läänin oloista 1700-luvun lo-
pulla (asiakirjoja);

Senaattorin rouva Jully Ramsay: Tsaari Pietarin ruotsa-
lainen miekka (pain. Hist. Ark. XXIV, I, 6, ss. 1—15);

Yliopp. A. M. Salenius: Muutamia muistiinpanoja Mikael Karpalaisen äidin esi-isistä (esitt. leht. J. M. Salenius) (pain. Hist. Ark. XXV, Pöytäk. ss. 10—11);

Maist. K. Schybergson: Turun akatemian suhteesta kirkkoon 17. vuosisadalla.

Seuran julkaisutoiminnasta on mainittava, että tähän vuosikokoukseen on valmistunut Historiallisen Arkiston XXIV osa, jonka molemmat vihkot sisältävät yhteensä 12, A. R. Cederbergin, J. R. Danielson-Kalmarin, Sakari Kuusen, K. R. Melanderin, Jully Ramsayn sekä allekirjoittaneen suurempaa tai pienempää tutkimusta tai asiakirjajulkaisua ynnä Seuran Pöytäkirjat keväästä 1912 kevääseen 1914. Saksankielisine selostuksineen täyttää Arkiston uusi osa 627 sivua.

Suomen senaatin historiasta, jota toht. K. V. Rauhala Seuran hallussa olevan erityisen rahaston kustannuksella kirjoittaa, on valmistunut I osan käsikirjoitus sisältäen Senaatin historian ensimmäisen puolen vuosisadan kuluessa. Käsikirjoituksen on Seuran asettama erityinen tarkastajakunta tarkastanut ja Seura on sen hyväksynyt painettavaksi sekä luovuttanut kustannusosakeyhtiö Otavan julaistavaksi.

Allekirjoittaneen tekemästä esityksestä on Seura päättänyt ryhtyä mahdollisuuden mukaan julkaisemaan uutta sarjaa historiallisia asiakirjoja, nim. Suomen linnaläänien vanhimpia maa- ja verotuskirjoja ynnä kirkollisia veroluetteloita. Kun yhden tällaisen vihon kustantamisavuksi on Senaatin Kirkollisasiain Toimituskunnan käyttövaroista saatu 1,000 markkaa, on päätetty aluksi julaista Hämeen linnaläänin tähän kuuluvat asiakirjat.

Mainittakoon vielä, että valtioneuvos J. R. Danielson-Kalmari on Seurassa herättänyt kysymyksen L. G. v. Haartmanin kirjoitusten, aluksi hänen virallisten lausuntojensa ja kirjelmäinsä keräämisestä ja julkaisemisesta. Asia on vielä pöydällä.

Seura on ollut edustettuna Muinaistieteellisessä toimikunnassa (prof. K. Grotenfelt), Suomalaisen kirjallisuuden edistämisrahaston toimikunnassa (toht. J. W. Ruuth varsin. ja toht. K. O. Lindeqvist varajäsenenä) sekä Kotiseutututkimuksen keskusvaliokunnassa (toht. K. R. Melander). Maakirjajulkaisuja

varten on asetettu erityinen toimikunta (prof. K. Grotenfelt, toht. W. Ruuth ja allekirjoittanut).

Seuran esimiehenä kuluneena työvuonna on ollut leht. J. M. Salenius, rahastonhoitajana toht. K. R. Melander ja sihteerinä allekirjoittanut.

Seuramme jäsenten joukosta on kuluneena vuonna tuonittemmannut pois erään kaikkein ahkerimpia ja hartaimpia kottimaan historiantutkimuksen työntekijöitä, kirkkoherra Ad. Neoviuksen, joka kuoli 16 p. viime marraskuuta 55 vuoden iässä. Suomen kirkkohistorian ja paikallishistorian alalla jo suurenarvoisen työmäärän suoritettuaan oli hän Seuramme keskuudessa vasta alkanut työskentelynsä. Hän tuli Historiallisen Seuran jäseneksi v. 1912, mutta ehti jo liittää Historialliseen Arkistoon laajan, kriittisesti käsitellyn asiakirjakokoelman, jossa erittäin selkeästi ilmenivät toimittajan kokoelemisinto, tavaton ahkeruus ja keskiajan olojen monipuolinen tuntemus. Kunniotituksen osoitukseksi laskettiin Seuran puolesta seppelöidä hänen arkulleen.

3 §.

Rahastonhoitaja toht. K. R. Melander esitti seuraavat

Suomen Historiallisen Seuran tilit tilivuodelta 1913—1914.

Suomen Historiallisen Seuran voiton ja tappion tili 9/11 1914.

Tuloja:

Säästö edelliseltä tilivuodelta	43083: 23
Furuhjelmin rahaston 1/2 v. korko	1000: —
Turun oblig.lainan 1/2 v. korko	375: —
Suomal. säästöpankista 1/2 v. korko	164: 55
Juoksevan tilin korko	41: 77
Tampereen pellava- ja rautateoll. o. y:n oblig. lainan 1/2 v. korko	220: —
Senaatin myöntämät varat	1000: —
Valtion oblig. lainan 1/2 v. korko	240: —
Furuhjelmin rahaston 1/2 v. korko	1000: —

Turun oblig. lainan $\frac{1}{2}$ v. korko	375: —		
Suomal. säästöpankista $\frac{1}{2}$ v. korko	177: 82		
Tampereen pellava- ja rautateollisuus o. y. oblig. lainan $\frac{1}{2}$ v. korko	220: —		
Oy. Otavalta myydyistä kirjoista	224: 90		
Valtion oblig. lainan $\frac{1}{2}$ v. korko	240: —		
Maanviljelys- ja teollisuuspankin kon- kursista saatu:			
Talletuksesta n:o 1107	156: 03		
» n:o 1170	46: 65		
» n:o 1430	61: 91		
Juoksevalta tililtä	27: 90	292: 49	5571: 53
		<u>Yhteensä</u>	<u>48654: 76</u>

Menoja:

Vahtimestari Vilhelmssonin palkka	40: —		
Rikalan kukkakaupalle seppeleestä	20: —		
Sana oy:lle painatustyöstä	1000: —		
Dosenti Cederbergille luettelosta	150: —		
Dos. Voionmaalle $\frac{1}{2}$ sihteerin palkkaa	150: —		
Kirjast.hoitaja Schaumanille lähetyksestä	14: 40		
Dos. Cederbergille luettelotyöstä	150: —		
Tohtorinna Ruuthille puhtaaksi kirjoituk- sesta	57: —		
Prof. Lehtoselle ilmoitusmaksu	125: —		
Stenius oylle Rabben haudan hoidosta	20: —		
Dos. Voionmaalle $\frac{1}{2}$ sihteerin palkkaa	150: —		
Dos. Voionmaalle postimaksuja	15: —	1891: 40	
Säästö tilivuoden lopussa		46763: 36	
		<u>Yhteensä</u>	<u>48654: 76</u>

*Suomen Historiallisen Seuran rahastojen tili $\frac{9}{11}$ 1914.*Seuran omissa rahastoissa oli $\frac{9}{11}$ 1914:

Seuran yleisessä ja Rabben rahastossa	37130: 28
Äyrämöisen palkintorahastossa	1090: 66

Rahastossa asiakirjain julkaisemista var- ten valtiolaitoksemme perustamisen ajoilta	8542: 42	46763: 36
Seuran epävarma saatava Maanviljelys- ja teollisuuspankin konkurssissa		8649: 56
Seuran varat ovat seuraavalla tavalla si- joitetut:		
15 kapp. Turun kaupungin lainan v:lta 1902 5 % oblig. sarjaa B n:ris 1213— 1215 sekä 1430—1441 à 1000 m. (nimel- lisarvo 15000 m)	15300: —	
12 kapp. Suomen valtion lainan v:lta 1898 3 % oblig. sarjaa A n:o 1154 à 5000 fr., sarjaa B n:ris 290, 938, 1035, 1036, 1099, 1100, 1490, 1670, 1991, 2269 ja 2350 à 1000 fr., yhteensä 16000 fr.	11165: —	
8 kapp. Tampereen pellava- ja rautateolli- suus oy:n oblig.lainan v:lta 1909 5 1/2 % oblig. sarjaa B n:ris 999, 1000, 1001, 1815 —1819 à 1000 m. (nimellisarvo 8000 m.)	7985: —	
Säästökassatilillä Suomal. säästöpankissa	8924: 58	
Juoksevilla tilillä Kansallispankissa	3388: 78	46763: 36
Seuran epävarma saatava Maanviljelys- ja teollisuuspankin konkurssissa		8649: 56

Senaatin historian rahaston tili 9/11 1914.

Säästö edelliseltä tilivuodelta		8016: 09
Talletuskorko Kansallispankista	167: 78	
Suomal. säästöpankista 1/2 vuoden korko	10: 88	
Juoksevan tilin korko Kansallispankista	5: 92	
Talletuskorko Kansallispankista	151: 67	
Suomal. säästöpankista 1/2 vuoden korko	29: 97	366: 22
	Yhteensä	8382: 31

Senaatin historian kirjoittamisesta on mak-
settu dosentti Rauhalalle:

Loput edellisen vuoden palkkiosta	100: —	
Nyt kuluneen vuoden palkkiota	600: —	
» » » »	600: —	
» » » »	600: —	
» » » »	100: —	
» » » »	500: —	2500: —
Tilivuoden lopussa oli säästönä:		
Talletustilillä Kansallispankissa	5000: —	
Säästökassatilillä Suomalaisessa säästöpan-		
kissa	843: 26	
Juoksevalla tilillä Kansallispankissa	39: 05	5882: 31
	<hr/>	
	Yhteensä	8382: 31

4 §.

Kuluneen tilivuoden tilien tarkastajiksi valittiin leht. J. M. Salenius ja allekirjoittanut.

5 §.

Sihteerin palkkio päätettiin alkavana työvuonna pitää ennallaan.

6 §.

Valittiin suljetuilla lipuilla esimieheksi valtioneuvos E. G. Palmén, rahastonhoitajaksi tohtori K. R. Melander ja sihteeriksi allekirjoittanut.

Vakuudeksi:
Väinö Voionmaa.

Kokous 30 p. marrask. 1914.

Läsnä olivat esimies, valtioneuvos E. G. Palmén, jäsenet J. R. Danielson-Kalmari, A. G. Fontell, U. L. Lehtonen, K. R. Melander ja allekirjoittanut sihteeri sekä Seuran ulkopuolelta tohtorit K. V. Rauhala ja J. Rinne sekä yliopettaja P. Toikka.

1 §.

Tarkastettiin ja hyväksyttiin kokouksessa 26 p. lokak. sekä vuosikokouksessa 9 p. marrask. laaditut pöytäkirjat.

2 §.

Seuran edustajiksi »Suomalaisen kirjallisuuden edistämisrahaston» toimikuntaan kolmivuotiskaudeksi 1915—1917 valittiin edelleenkin toht. J. W. Ruuth vakinaiseksi ja toht. K. O. Lindeqvist varaedustajaksi.

3 §.

Keis. Senaatin Kirkollisiasiain toimituskunnalta saapuneen 18 p. marrask. päivätyen kirjelmän (n:o 1441) johdosta, jossa kehoitettiin Historiallista Seuraa valitsemaan yksi jäsen Muinaistieteelliseen Toimikuntaan kolmivuotiskaudeksi 1915—1917 sekä alistamaan vaali Keis. Senaatin vahvistettavaksi, valittiin mainituksi jäseneksi prof. K. Grotenfelt ja päätettiin alistaa vaali Senaatin vahvistettavaksi.

4 §.

Vuosikokouksessa valittujen tilintarkastajain puolesta ilmoitettiin, että he olivat tarkastaneet Seuran tilit kuluneelta tilivuodelta ja havainneet ne kaikki puolin oikeiksi, minkä johdosta he ehdottivat tilinpäästöä rahastonhoitajalle annettavaksi.

Seura myönsi rahastonhoitajalle täydellisen tilinpäästön.

5 §.

Ylioppilaskunnan kirjaston pyynnöstä päätettiin mainitulle kirjastolle lahjoittaa kappale Historiallisen Arkiston osia XXI—XXIV.

6 §.

Rahastonhoitaja ilmoitti jättäneensä kustannusyhtiö Ota-valle 100 kpl. Hist. Arkiston viimeksi ilmestynyttä osaa, jotta

teosta riittäisi pitää myytävänä useammassa kirjakaupassa kuin ennen. Toimenpide hyväksyttiin.

7 §.

Rahastonhoitajan ehdotuksesta päätettiin yliopistollisia väitöskirjoja Hist. Arkistoon tai muihin Historiallisen Seuran julkaisuihin painatettaessa noudattaa seuraavia kustannusohjeita:

Painatuskustannusten yhteisestä summasta lasketaan pois: 1) yliopiston suorittama maksu, 2) maksu korjauksista vastoin käsikirjoitusta sekä 3) sen kappalemäärän suhteellinen hinta, minkä tekijä painattaa yli Historiallisen Seuran määräämän 600 kappaleen. Jäljelle jääneestä summasta maksaa Historiallinen Seura puolet eli 300 kappaleen hinnan ja tekijä toisen puolen eli myöskin 300 kappaleen hinnan.

Tätä ohjetta oli noudatettava myöskin toht. Sakari Kuusen Hist. Arkiston XXIV osaan painetun väitöskirjan kustantamisessa, joten Seuran osalle tästä kustannuksesta jäisi Smk. 244: 85.

8 §.

Toht. A. G. *Fontell* esitti seuraavan tutkielman:

Ytterligare rörande det s. k. hamarskiftet.

Sedan jag senaste vår inför Samfundet meddelade resultatens af mina undersökningar rörande det s. k. hamarskiftet, af hvilket meddelande ett äfven af mig gjordt referat sedermera ingick i Historiallinen Aikakauskirja, ha särskilda nya bidrag till frågans lösning inför Samfundet framlagts af flera af Samfundets ledamöter. Dessa bidrag ingå i nyss utkomna delen (XXIV, häftet II, sidd. 107—112) af Samfundets tidskrift Historiallinen Arkisto.

Bland dessa bidrag är (se nyss anf. tidskr. sidd. 107—108) en förlikningsdom af 1551 rörande en råskilnad på Forsö mellan tvänne byalag (Garpgården och Forsby i Pernå s:n). Bidraget är meddeladt af dr K. R. Melander.

Jämte det jag får meddela, att innehållet af denna förlikningsdom icke var mig obekant, bör jag framhålla, att nämnda

dom och hvad däri anföres rörande »hambreskiftet», är ett af hufvudstöden för min tolkning af begreppet hambre såsom gemensam eller samfäldt besutten utmark, eller såsom denna tolkning i hufvudsak återges i referatet af mitt föredrag i Samfundets protokoll för den 26 Januari d. å. För att ådagalägga detta måste jag tillåta mig en liten kritik af dr Melanders tolkning af innehållet i denna dom. Dr Melander antar (a. tidskr. sid. 108), att den jorddelning som genom nämnda dom fastställdes, var ett solskifte, ehuru i mycket ursprunglig form, som i skogsmarker ofta verkställdes.¹⁾ Jag måste medge, att jag för min del icke lyckats öfverkomma flere än ett par egentliga solskiften på skogsmarker och detta från tiden kort före storskiftsperioden. I hvardera af dessa fall delades skogen, ända ut, i verkliga »skogstegar», och kommo af dessa i det ena fallet icke färre än 19 på en del hemman och 17 på de andra. Storskiftet genomförde sedermera ny indelning af området, då det fördelade i stora stycken, hvad solskiftet fördelat i små delar (af dylik orsak har ock namnet »småskifte» gifvits åt solskiftet). Men den delning, som ofvan anförda dom af 1551 fastställer, är icke något solskifte och har därmed icke något att göra. Den är nämligen en *samfällighetsdelning*, en delning af Forsö mellan tvänne byalag, Garpgården och Forsby. Detta uttalande stöder jag på tvänne skäl. För det första verkställdes aldrig solskifte på ett område, som tillhörde tvänne byalag, hvilka till inägorna voro afskilda från hvarandra. Solskiftet förekom blott mellan de enskilda bönderna inom en viss by, och skulle, innan solskiftet verkställdes på något område, först detta område noga afgränsas genom rår och rör. Endast sedan en dylik rågång fastställt, kunde solskiftet verkställas. — Det andra skälet, hvarför icke ett solskifte genom nämnda dom afses, är, att under äldre tid aldrig ett solskifte genom en sådan dom, som den hvilken nu är fråga om, eller ens genom en skriftlig öfverenskommelse bebrefvades. Till och med efter landtmäteri-institutionens införande utbröto landtmätarne vid sina förrättningar endast *skiftena*

¹⁾ »Oli selvään aurinkojako, mutta sitä perin yksinkertaista laatua, joka metsämaissa usein pantiin toimeen. Metsäosia ei mitattu saroiksi, vaan arvion mukaan annettiin asianomaisille heidän kappaleensa, jotka rajalla toisistaan eroitettiin.»

och fastställde tegordningen inom dem. Tegarne fingo i regeln bönderna själfva med tillhjälp af sin *stång* utmärka inom skiftena. Hvarje samfällighetsdelning fastställdes däremot urkundligen eller under äldre tid på något motsvarande sätt genom främmande synenämnd och dom. En dylik samfällighets delning afser nu förlikningsdomen af 1551 rörande Forsö. Och att denna förlikningsdom afgjort en tvist med anledning af ett tidigare domskifte i samma sak, till grund för hvilket skifte legat bref, framgår af själfva domens innehåll.¹⁾ Då det därför i dombrevet talas om att parterna skulle leverera ifrån sig alla de bref, som de uppå »det förra hambre skiftet» uppå Forsö hade haft, så afses därmed endast, att de skulle återställa de bref, som gällde en tidigare delning af samfälligheten, hvilken delning nu förkastades och ersattes af en ny. Uttrycket »hambre» i denna urkund betecknar därför endast den af bönderna gemensamt ägande samfälliga utmarken, i detta fall Forsö, som redan tidigare varit delning underkastad. Uttrycket motsvarar på detta ställe tydligt hvad med »hambre» enligt min mening bör förstås i uttrycket: »by i forne skift och hambre», eller med hvad man i Frisland i tiden förstått med uttrycket »hamerka», hvilket enligt Hjelmérus i hans uppsats: Bidrag till Svenska Jordeganderättens historia (Universitetets i Lund årsskrift, Tom. XX, sid. 25) motsvarade den tyska benämningen Mark eller Allmende, som åter utmärker »slägtens gemensamma jordområde».

Huru odlingarna i by, som låg i forne skift och hambre, upptogos, har jag i mitt tidigare föredrag framhållit.

Uppfattningen af begreppet hambre synes under de senare århundradena i allmänna medvetandet undergått en väsentlig omvandling eller bortblandats. Såsom jag nyss framhållit förekomma ännu under 1500-talet spår af dess gamla betydelseaf

¹⁾ Ordalydelsen är såvidt det gäller mitt ändamål enl. R. Hausen: Bidr. till Finlands historia III, sid. 268: »Och till ett värdecken, att sådan förlikning skulle för:de bägge byar emellan hällen blifva, då hafva de här för rätta levererat ifrån dem uppå bägge parter alla de bref, som de uppå det förra hambre skiftet uppå Forsö haft hafva.» (Enligt sölfskattereg. för Nyland och Pernå sn funnos i Forsby flere landboar och i Garpgården åtminstone en).

gemensam utmark. Att medvetandet, att något »skogigt» d. v. s. något af utmark kännetecknat detsamma, lefvat ännu så sent som vid slutet af 1500- och början af 1600-talen, framgår af den öfversättning till finska af begreppet *hambre*, som Ljungo Tomasson gjorde och hvilken prof. K. Grotenfelt vid Samfundets möte den 30 Mars d. å. meddelat. Enligt detta meddelande (Hist. Ark. XXIV, II, Protok. sid. 110) öfversatte L. T. by »i *hambre*» med kylä »metsäkan karissa». I mitt tidigare föredrag (se ock Hist. Aikakausk. 1914, sid. 289—291) har jag ådagalagt, att åtminstone flertalet af de skiften eller områden, som man under 1600- och 1700-talen finner vara upptagna eller gå under benämningarna *hambrar*, *hammarskiften*, *hammarland*, *hammartegar*, befinner sig vid utkanten af de s. k. inägorna och ofta tydligen utgöras af skoggångna forna odlingar. Tydligen har dylika förhållanden jämte de jag tidigare framhållit influerat på Ljungo Tomassons uppfattning, då han gaf öfversättningen af uttrycket by »i *hambre*» lydelsen kylä »metsäkankarissa», d. v. s. att en del af en dylik bys odlingsmark befann sig i ödesmål och var skoggången.

Då Ljungo Tomasson öfversätter, såsom prof. Grotenfelt på anförda ställe uppger, »forneskift» med »vakojako», visar han sig åter vara påverkad af företeelser från solskiftet. Vakojako betyder ju en delning genom plogfårer. Men tegskiftet var ju något alldeles motsatt mot fornskiftet och skulle ersätta detta. Hurudant fornskiftet var, har jag tidigare ådagalagt. Jag rekapitulerar det här igen. Det var ett *syndersbruk*, ett odlingsystem styckevis alltigenom, från inägorna börjande, på den af bydelägarena gemensamt ägande marken, med den skilnad beträffande inägorna, att detsamma där, i enlighet med dessas art att vara ensamma de egentligen skattbärande, verkställdes i samlad komplex, »i hoopstycken», närmast invid bolstaden. På utmarken däremot, vare sig den närmare eller den fjärrare utmarken, upptogos syndersägorna spridda här och där, hvar det passade sig. Någon tegordning, vare sig i inägor eller på utmarken, i den mening som solskiftet fordrade, förekom icke, då enhvar odlare disponerade själfständigt sina intagor.

En lika oklar uppfattning af hvad med fornskiftet förstås, som den Ljungo Tomasson har, har den tidigare finska

lagöfversättaren pastor Martin, hvilken enligt prof. Grotenfelt (a. st.) också öfversatte fornskiftet med ordet »vakojako». Måhända har Ljungo Tomasson också endast upptagit pastor Martins öfversättning af fornskiftet i brist på en bättre och säkrare. Men vid öfversättningen af begreppet »by i hambre», äro de båda öfversättarna af olika mening. Pastor Martin har här öfversättningen *polvijako* (allt enligt prof. Grotenfelts anförande). Äfven denna öfversättning kan gifvas sin tydliga förklaring. Det visar sig nämligen, att åtminstone en del af de såsom hambrar och hammarskiften under senare århundraden nämnda odlingsområdena utgöras af s. k. *tvärskiften*, hvilka ingå i solskiftets ägosystem. I solskiftet särskilde man nämligen mellan de skiften, hvilka utmärktes genom s. k. *långtegar* (de s. k. *långteggsskiftena*), och dem, som kännetecknades af de s. k. *tvärtegarna* (de s. k. *tvärteggsskiftena*), hvilka senare i de flesta fall upptogos ytterom långteggsskiftena eller där dessa sistnämnda icke kunde upptagas. I de flesta fall befinna sig sålunda tvärteggsskiftena vid kanten af inägorna och tegarna i dem gå mer eller mindre i sned riktning mot långtegarerna i långteggsskiftena, eller i sådan riktning, som hammarskiftet intar till själfva hammaren. Pastor Martins öfversättning »*polvijako*» svarar sålunda alldeles tydligt mot tvärtegarernes ställning till långtegarne och de senare århundradenas svenska benämningar hambrar, hammarskiften, hammartegar, möjligen äfven hammarlanden, ha synbarligen närmast uppkommit af, att tegarnas lägen och hammarens utseende sammanstälts. I samtidens finska ha de på enahanda sätt eller äfven i enlighet med den svenska benämningen fått namnet *vasarategar*, hamarit o. s. v. Att hammartegar äro dylika tvärtegar, är jag i tillfälle att ådagalägga med stöd af särskilda handlingar, såsom t. ex. genom ett kartutdrag jämte beskrifning öfver solskiftet i Lietonperä by i Masku s:n eller genom kartutdraget jämte beskrifningen öfver solskiftet i Koivu-niemi by i Mouhijärvi s:n. Exempel på förekomsten af s. k. »*vasarategar*» har dr Voionmaa senast vid Samfundets möte den 30 mars d. å. anført (Hist. Ark. XXIV, II, Protok. sid. 112). Själf har jag att anföra ett dylikt exempel, hämtadt ur en uppgift hos Kaasalainen (i arbetet *Kylämuodoista Suomessa*, sid.

195), och har jag äfven lyckats erhålla ett kartutdrag rörande dessa tegar ifrån Landtmäteriofverstyrelsens arkiv (Huhtinpoltianpelto i Salmisby i Urdiala s:n), hvilket kartutdrag tydligt anger deras art af *tvärtegar*.

Den gamla betydelsen af hambre såsom gemensam utmarksbesittning har sålunda under tidernas lopp undergått en väsentlig omvandling, om man vill därmed sammanställa de under de senare århundradena framträdande begreppen hamrar, hammarskiften, hammarland och dylika. Att ett särskildt ursprungligt och forntida jorddelningssystem varit gemensamt för det forna begreppet och dessa sistnämnda begrepp kan icke på minsta sätt uppvisas.

9 §.

Toht. *K. R. Melander* antoi pöytäkirjaan seuraavat muis-
toonpanot:

Kolmijakoviljelys Pohjanmaalla 1600-luvun alkupuolella.

1600-luvun alussa oli niin valtion kartanoissa kuin yksityisten viljelyksillä maassamme vallalla kaksijakoinen eli -vuoroinen viljelystapa. Kuitenkin näkyvät muutamat sivistyneet henkilöt Eteläpohjanmaan rannikkoseuduilla ainakin 1607 ja kaiketi jo muutamia vuosia aikaisemmin käyttäneen Keski- ja Itä-Europassa tavallista kolmijakoista viljelystapaa. Tämä ilmenee eräästä Pohjanmaan tilikirjasta (n:o 4847) edellämainitulta vuodelta. Siinä on nimittäin Pohjanmaan pappilain alle kuuluvasta viljelysmaasta laadittu luettelo, minkä Leinberg on painattanut kokoelmaansa »Handlingar rörande finska kyrkan och presterskapet» (III osa, 224 s.). Luettelosta ilmenee, että kolmessa pappilassa, nimittäin Pietarsaaren, Mustasaaren ja Närpiön noudatettiin kolmijakoista viljelystapaa. Mahdotonta ei ole, että muutamissa muissakin pappiloissa tällainen viljelystapa oli vallalla, sillä muutamista niistä on luettelossa sängen vaillinaiset tiedot.

Samassa tilissä mainitaan vielä, että Hannu Fordel nuorempi kartanossaan Pinnonäsissä myöskin noudatti kolmijakoista viljelystä. Toisessakin suhteessa on hänen viljelyksensä huomattava. Hän kylvi nimittäin panninmaahan ruista $\frac{1}{2}$ panna ja ohraa kolme nelikkoa eli harvempaan kuin yleensä oli

tapana. Koska jo tähän aikaan n. k. Örebron tynnyrin käyttö virallisesti oli astunut voimaan, on luultavaa, että tarkotetaan sen panna ja nelikkoa. Panni oli puoli ja nelikko $\frac{1}{4}$ tätä tynnyriä. Jos taas tarkotetaan Pohjanmaan aikaisempaa tynnyriä, oli tämä jotenkin Örebron tynnyrin kokoinen. Panni oli siitä puolet ja nelikko $\frac{1}{4}$ panna. Örebron tynnyri vastasi meidän metrijärjestelmän käytäntöön ottamiseen saakka käytettyä tynnyriämme. Tämä taas oli hehtoliträn 65 litran suuruinen. — Esittäjä toivoi vastaisuudessa voivansa täydentää näitä tiedonantoja.

Vuoden 1601 nälänhädän muistoja Itämeren maakunnissa.

Kirjoituksessa »Hungerkummer» (painettu Riga Stadtbl. 1902 S. 264—265) J. E. Brotze selittää nimellä »Hungerkummer» Riiaassa vietetyn kansanjuhlan saaneen alkunsa seuraavalla tavalla. Suurena katovuonna 1601 oli nälkää kärsiviä ravittu Riian kaupungin porttien ulkopuolella. Tämän hyväntekeväisyyden muistoksi oli sittemmin Brotzen arvelun mukaan ruvettu kansanjuhla viettämään, jotka saivat yllämainitun nimen. Itämeren maakunnissa ilmestyneissä sanomalehdissä on myöskin muutamia tietoja vuoden 1601 kadosta ja jokunen kadosta 1697.

10 §.

Esimies esitti seuraavan prof. G. Heinriciuksen Historialliselle Seuralle lähettämän ja alkusanoilla varustaman asiakirjan:

Friherre Emil Stjernvall-Walleens beskrifning öfver kejsar Nikolai I:s död.

Bland professor Immanuel Ilmonis efterlämnade handlingar och bref har jag funnit ett till honom i Stockholm den 7/18 mars 1855 af friherre Emil Stjernvall-Walleen afsändt bref, däri denne lämnar den fordne studentkamraten och vännen Ilmoni en skildring af kejsar Nikolai I:s sista stunder.¹⁾

¹⁾ Anteckningar om Immanuel Ilmoni enligt bref och dagböcker af G. Heinricius. (Skrifter utgifna af Svenska Litteratur-sällskapet i Finland CIX, 1912, med 54 illustrationer).

Brefvet har följande lydelse:

St. Petersburg d. 7/18 Mars 1855.

»En högst förkrossande tidpunkt hafva vi genomlevvat. Ett åskslag har träffat alla hjertan i det stora riket, men vi som nästan åskådat den store mannens stunder och sett denne hjertes död. Vi finna honom så oändeligen stor och skön att beundran borttager en del af vår smärta, ty hans dödsdag innefattar ett korollar af hela hans lif. Han hade nämligen länge förut af sin läkare fordrat att denne 5 timmar före hans död skulle tillsäga honom om faran. Läkaren bad nu Kejsarinnan att H.M. skulle averteras om att intaga nattvarden. Kejsaren som icke anade någon fara svarade: »jag kan nu ej kläda mig och måste vänta härmed tills jag kommer ur sängen.» Eftersinnande dock betydelsen af denna önskan påkallade han läkaren och påminte honom om det förut afgifna löftet. Denne sade kl. 9 på morgonen att han var mycket bekymrad om utgången af sjukdomen: »Nu förstår jag», utropade Kejsaren, föll tillbaka på sin dyna, slöt ögonen för en kort stund, eftersinnade, reste sig åter upp och skickade genast efter alla medlemmarne af familjen samt bigtfadren. Efter att hafva fullgjort denna christliga pligt talade han länge enskilt med hvar och en af sina närmaste, gaf dem råd, förmaningar, uppdrag samt föreskrifter, hvilka, skada nog, ej i bref kunna meddelas. Under det han talade till sin förstfödde son utbrast denne i tårar, men kejsaren tillsade honom: »Inga tårar, tiden är dyrbar, hör noga hvad jag säger.» Då meddelade denne store man alla de afskedsbud dem Hans efterträdare nu lemnat till alla stånd och särskilda personer, och hvaraf Du i tidningarne ser en del intagne. — Han ville ej blifva obducerad utan förmultna som hvarje enskild undersåte, ville blifva begrafven utan pomp, lagd i en simpel ekkista samt emot antagen sed för krönte inom minst 14 dagar blifva nedsänkt i sitt sista hvilorum. Sorgen ville han blott skulle räcka 6 veckor, emedan den störde handel och enskiltes fördelar. Sedan han tillkallat sine förtrogne, grefve Orloff, Adlerberg, furst Dolgoruky och Baron Lieven samt uppmanat dem att fortfarande tjena sin son, tillkallades alla hans tjenare inom palatset, icke ens kocken glömd, och alla

välsignades af hans hand, som lemnades att kyssas af dessa gråtande. »Ingen gråt efter mig», sade han till dem, »men väl böner till den Allsmäktige.» Under dessa tal som räckte 3 timmar, och som medtagit krafterna, yttrade den döende icke ett ögonblick någon klagan, ehuru man såg svetten drypa från Hans stolta panna och ansigtet ständigt skifta färg. Till sin sonson sade han: »Se här din kejsare», visande på sonen, »förblif honom en så god son, som han sjelf alltid varit mot mig»; till den församlade familjen sade han: varen eniga och lyssna samt vörda den goda Engels råd, visande på Kejsarinnan och Du, till henne, förblif centern och bandet inom den stora familjen. Nu inkallade han Bictfadren och bad honom uppläsa psalmen och bönerna för de döende. Nu ankom en kurir från Krim med ett segerbud, som Thronföljaren ville meddela, men fadren sade: detta är numera Din sak, mina tankar sväfvä i en högre verld. Är icke allt detta skönt, vackert och christligt, ty han afsomnade 1½ timme derpå helt lugnt. Mycket vore än att tillägga och deribland hans afsked till Moskva som han med telegraf ditsände med följande ord: »Säg Moskva att Nikolaj dör, samt välsignar och tackar Ryssland.» Till Kungen af Preussen lät han ock telegraferas ått han inom få timmar icke mera vore ibland de levande, tackade honom för hans vänskap, bad honom ej förgäta sin fars testamente, samt på Thronföljaren öfverföra den honom bevista vänskapen. Nu låg han afsomnad på sin krigsbädd, betäckt af sin officers mantel, lika stor i sina sista stunder som han varit under lifvet. Stormen hade brutit Eken, som den ej kunnat böja, obesegrad låg han der fast till sista stunden i sina principer, men lugn, böjlig och undergifven den Allsmäktiges vilja och beslut. Hvilket herrligt ärans slut. Du finner nu att sorgen till en del utplånades af beundran.

Vår älskade Alexander blir Hans värdige efterträdare, som vittnar redan de första dagarna af dennes regering. Hans ädla själ uppväger hela tyngden af den börda han nu antagit; hans fasta tro på Gud gifve honom kraft och mod.

Farväl
din broder
Stjernvall.

11 §.

Yliopettaja P. Toikka luki »pokosta», »perevaara» y. m. laitoksia koskevia kohtia tekeillä olevasta Käkisalmen Karjalan oloja Moskovan vallan aikana koskevasta tutkimuksestaan. Esitys päätettiin painattaa Hist. Arkistoon.

12 §.

Esimies valtioneuvos E. G. Palmén esitti piakkoin valmistuvasta Johan Philip Palménin elämäkertateoksesta kohtia, jotka valaisivat maamme oloja Itämaisen sodan aikana.

13 §.

Esimies valtioneuvos E. G. Palmén luki seuraavan ehdotuksen:

Tämän kautta pyydän ehdottaa dosentin, tohtori *A. R. Cederbergin* toiseen niistä kahdesta paikasta, jotka nykyään ovat Historiallisessa Seurassa avoinna. Ehdotukseni perustukseksi pyydän lähinnä viitata hänen ansiokkaihin Itä-Suomen oloja valaiseviin tutkimuksiin: Pohjois-Karjalan kauppaolot vuosina 1721—1775, Piirteitä Tohmajärven seurakunnan kirkollisista oloista vuosina 1721—1809 sekä Kuvauksia Pohjois-Karjalan maataloudellisista oloista I. Useat pienemmät tutkimukset, joista mainittakoot Pohjois-Karjalan vierasnimiset suvut, Juhana Mathesius, tiedonannot J. Arckenholtzista ja P. J. Bladhista ja hänen lukuisat tässä seurassa tekemänsä tiedonannot ovat todistuksena siitä harrastuksesta, millä tohtori Cederberg erikseen on edistänyt tämän seuran toimintaa, joten hänen liittymisensä siihen mielestäni on täysin aiheutettu.

Helsingissä 30 p. marraskuuta 1914.

E. G. Palmén.

Sääntöjen mukaisesti oli äänestys tehdystä ehdotuksesta toimitettava ensi kokouksessa.

14 §.

Seuraava kokous päätettiin pitää tammikuun viimeisenä maanantaina.

Vakuudeksi:
Väinö Voionmaa.

Kokous 25 p. tammik. 1915.

Läsnä olivat esimies valtioneuvos E. G. Palmén, jäsenet J. R. Danielson-Kalmari, Kustavi Grotenfelt, U. L. Lehtonen, J. W. Ruuth, Gunnar Suolahti ja allekirjoittanut sekä Seuran ulkopuolelta tohtorit K. V. Rauhala, Juhani Rinne ja P. O. v. Törne.

1 §.

Tarkastettiin ja hyväksyttiin 30 p. marrask. 1914 pidetyn kokouksen pöytäkirja.

2 §.

Valittiin Historiallisen Seuran edustajaksi Tieteellisten seuran valtuuskuntaan vastaiseksi prof. Kustavi Grotenfelt ja hänen varamiehekseen prof. U. L. Lehtonen ja päätettiin ilmoittaa Valtuuskunnalle tästä vaalista.

3 §.

Esitettiin seuraava kirjelmä:

Suomen Historialliselle Seuralle.

Täällä vuosi sitten pidetyssä toisessa kotimaisessa historianutkijain ja historianopettajain kokouksessa oli keskusteltavana myöskin kysymys paikannimitutkimuksesta. Kuten kokouksen painetun pöytäkirjan sivuilla 56—59 olevasta selostuksesta näkyy, kokous yksimielisesti tunnustaen tämän tutkimusalan tärkeyden ja katsoen keräystyön tarmokkaan jatkamisen

tällä alalla kipeän tarpeen vaatimaksi jätti allekirjoittaneiden toimeksi kääntyä erinäisten seurain puoleen paikannimitutkimuksen vireilleaamiseksi.

Allekirjoittaneiden mielestä voidaan paikannimitutkimusta meillä nykyoloissa tehokkaimmin edistää asiaaharrastavain tieteellisten seurain yhteistyöllä. Tehtävät tällä alalla, ensi sijassa paikannimien suunnitelmallinen keräily, ovat niin paljon työtä ja niin suuria uhrauksia vaativia, että niiden suorittaminen on käytännöllisesti mahdollista ainoastaan monien harrastajain yhteisvoimin. Lisäksi on paikannimitutkimuksen edun kannalta välttämätöntä, että kun yleisempään keräystyöhön tällä alalla ryhdytään, sen järjestämisessä ja ohjaamisessa paikannimitutkimuksen ominaisen monipuolisen luonteen mukaisesti otetaan huomioon niin kielitieteellisiä kuin historiallisia, muinaistieteellisiä ja maantieteellisiäkin näkökohtia, mikä näyttää voivan käydä päinsä ainoastaan tähän kuuluvilla eri aloilla työskenteleväin seurain yhteisellä neuvolla ja toimella. Eivät ainoastaan käytännölliset vaan puhtaasti tieteellisetkin syyt siten mielestämme puoltavat tieteellisten seurain yhteistä toimintaa paikannimitutkimuksen alalla.

Ne tieteelliset ja muut seurat, joiden yhteistoiminta tässä tarkoituksessa näyttää toivottavalta, ovat Suomen Muinaismuistoyhdistys, Suomen Historiallinen Seura, Suomalais-ugrilainen Seura, Suomen Maantieteellinen Seura, Suomen Tiedeseura, Suomalainen Tiedeakatemia, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Ruotsalainen Kirjallisuuden Seura ja Kotiseutututkimuksen Keskusvaliokunta. Näiden yhteistoiminta olisi parhaiten aikaansaattava erityisen paikannimitoimikunnan kautta, johon kukin seura valitsisi yhden edustajan. Tälle toimikunnalle olisi jätettävä täysi vapaus itse järjestää työnsä. Sen laadittavaksi olisi senvuoksi jätettävä yksityiskohtainen ohjelma jatkuvaa yhteistoimintaa varten, jos sitä katsotaan tarpeelliseksi. Jottei kuitenkaan toimikunnan asettamiseen osaa ottavia seuroja saatettaisi mihinkään ennakkollisiin sitoumuksiin, lienee tarkoituksenmukaisinta valita toimikunta ainoastaan vuoden 1915 ajaksi ja velvoittaa se antamaan toiminnastaan kertomuksen seuroille.

Ylläesitetyn nojalla rohkenemme kunnioittaen pyytää, että Suomen Historiallinen Seura liittyisi tähän kotimaiselle tietelle tärkeään yhteisrytykseen valitsemalla edellämäinnittuun paikannimitoimikuntaan edustajan vuodeksi 1915. Ilmoitusta Seuranne päätöksestä odotamme allekirjoittaneelle Voionmaalle (Huvilak. 2).

Helsingissä 31 p. joulukuuta 1914.

Heikki Ojansuu. Ralf Saxén. Väinö Voionmaa.

Suostuen kirjelmässä tehtyyn esitykseen valitsi Seura edustajakseen suunniteltuun paikannimitoimikuntaan v:ksi 1915 allekirjoittaneen sihteerin.

4 §.

Hyväksyttiin rahastonhoitajan tekemä ehdotus, että pankin holvilokeroon, jossa Seuran arvopaperit säilytetään, hankitaan rahastonhoitajan avattavan lukon lisäksi toinen lukko, jonka avain uskotaan jollekin muulle Seuran jäsenelle, joten Seuran holvilokero on ainoastaan kahden henkilön yhdessä avattavissa. Jotta ei holvilokeroa tarvitsisi usein avata, valtuutettiin rahastonhoitaja pitämään hallussaan käteistä rahaa korkeintaan noin kolmetuhatta (3,000) markkaa, jotka ovat hoidettavat kontokurantti- ja juoksevalla tilillä hänen oman harkintansa mukaan.

Toisen lukon avaimet päätettiin vastaiseksi uskoa esimiehen haltuun.

5 §.

Valittiin esimies ja prof. K. Grotenfelt yhdessä allekirjoittaneen kanssa tarkastamaan Seuran arkistoa ja laatimaan siitä luettelon.

6 §.

Päätettiin pitää tänäkin vuonna vuosi-ilmoitus Historiallisessa Aikakauskirjassa ja suorittaa siitä 125 markkaa, ehdolla että Seura saa mielensä mukaan muuttaa ilmoituksen tekstiä.

7 §.

Otettiin käsiteltäväksi pöydällä ollut kysymys julkaisujen vaihdosta ulkomaisten seurain kanssa, mutta jätettiin asia vieläkin päättämättä ja annettiin allekirjoittaneen toimeksi tiedustella Kirkkohistorialliselta Seuralta ja Suomalaiselta Tiedeakatemialta, olisiko mahdollista saada tässä kohden aikaan niiden kanssa yhteistä toimintaa.

8 §.

Toht. K. V. Rauhala antoi tietoja Senaatin historian julkaisemistyön edistymisestä, mikä merkittiin.

9 §.

Sen johdosta, että ensi helmikuun 25 p. tulee kuluneeksi neljäkymmentä vuotta siitä kuin Suomen Historiallisen Seuran säännöt saivat vahvistuksen ja ensi maalisk. 25 p. neljäkymmentä vuotta Seuran ensimmäisestä kokouksesta, päätettiin pitää joko 25 tai 26 p. maalisk. julkinen Seuran juhlakokous esim. siihen tapaan, että esimies pitää tilaisuudessa juhlapuheen ja joku toinen Seuran jäsen juhlaesitelmän. Juhlan lähempi valmistelu jätettiin esimiehen, prof. U. L. Lehtosen ja allekirjoittaneen toimeksi, joiden tulee ensi kokouksessa esittää juhlan ohjelma Seuran vahvistettavaksi.

10 §.

Toht. P. O. v. Törne teki selkoa erinäisistä Kustaa Mauri Armfeltin ystävälleen, ranskalaiselle siirtolaiselle *d'Antraiques'ille* Lontooseen kirjoittamista kirjeistä vv. 1810—1811. Niissä kuvaillaan Ruotsin ja Venäjän senaikuisia oloja, ja erityisesti Armfelt antaa tietoja Bernadotten katsantotavasta hänen saavuttuaan Ruotsiin sekä niistä juonista, joita punottiin Venäjän hovissa käänteeseen aikaansaamiseksi maan ulkopolitiikassa. Armfelt tuli pääkaupungin tyytymättömiä pii-

rejä hyvin lähelle ja oppi tuntemaan heidän suunnitelmansa, jotka tarkoittivat jyrkkää järjestelmän muutosta väkivaltaisesti ja Napoleonia kohtaan vihamielisen ministeristön asettamista. Saatuaan suuriruhtinatar Katarina Pavlovnalta, tyytymättömän vanha-venäläisen puolueen johtajalta, suoranaisia tehtäviä toimukseen Armfelt matkusti takaisin Ruotsiin hankkiakseen siellä ja Englannissa kannatusta puolueen pyrkimyksille ja valmistakseen näiden maiden yhtymistä Venäjään Napoleonia vastaan. Hänen ponnistuksensa, jotka etupäässä kohdistuivat Englantiin, eivät kuitenkaan menestyneet: Englannin ulkoasiain johto, jolle d'Antraigues toimitti hänen lähettämänsä kirjelmät, jätti ne huomiotta. Mutta tästä huolimatta saa näistä mielenkiintoisista kirjeistä arvokkaita lisää kuuluisan maanmiehemme luonteenkuvaukseen ja elämäkertaan. — Esitelmä tulee julaistavaksi Suomen Tiedeseuran toimesta.

11 §.

Esimies, valtioneuvos *E. G. Palmén* esitti seuraavan tiedonannon:

Lisätietoja v:n 1865 perustuslakikomitean toiminnasta.

Pyydän saada pöytäkirjaan otettavaksi antaa täydentävän tiedon siihen tutkielmaan 1865 vuoden perustuslakikomitean toiminnasta, jonka professori Grotenfelt on painattanut Historiallisen Arkiston XXIII osaan.

Se memoriaalipöytäkirja, joka esittäjälle on ollut tärkeänä lähteenä, ei ulotu helmikuun loppuunkaan, mutta komitea sai maaliskuussa 1865 uuden tehtävän, joka ei tosin merkitykseltään ollut ylen huomattava, mutta joka tapauksessa ansaitsee tulla muistetuksi. Silloisen professorin J. Ph. Palménin papereissa on näin kuuluva jäljennös senaatin antamasta määräyksestä, joka tavan mukaan annettiin hallitsijan oman päätöksen nojalla sekä hänen nimessään:

»Till vice Ordföranden i Wår Senats för Finland Ekonomie departement, Generallöjtnanten Friherre Johan Mauritz Nordenstam. — Efter det Finlands sednast församlade Ständer uti

underdånig skrifvelse af den 24. Februari sistlidne år, bland annat, anmält att de icke kunnat bifalla Wår till dem aflåtna nådiga proposition angående bestämmande huruvida och till hvilken del å allmän stat uppförde embets- och tjenstemän, hvilkas befattningar indragas, ega att derefter åtnjuta sina förra löneförmoner, hafve WI velat åt den, för upprättande af förslag till nödiga förklaringar och tillägg uti de för Storfurstendömet gällande grundlagar, här i staden under Edert ordförande nedsatte Komité i nåder öfverlemna att, på de i omförmälde proposition upptagna hufvudsakliga grunder och för öfrigt med iakttagande af de jemkningar, hvartill Komitén kan finna anledning förekomma, utarbета ny proposition i antydt syfte, för att Ständernas pröfning å nästinfallande landtdag föreläggas, och uti hvilken proposition bör icke allenast närmare urskiljas, hvad som rätteligen skall med förtroende tjenester förstås, utan ock inflyta bestämning derom att för militären skall, å sätt äfven i andra europeiska länder eger rum, inrättas en särskild indragningsstat, hvarå öfverflödige officerare kunna på såkallad halfsold uppföras; hvilket Eder och Komitén till kännedom och efterrättelse härigenom i nåder meddelas. Helsingfors, den 2. Mars 1865.»

Palmén ei ollut jäsen perustuslakikomiteassa, mutta käännyttiin eri kysymyksissä hänen puoleensa tietoja saamaan, muun muassa sen johdosta että hänellä Ruotsissa oli tuttava, joka näissä asioissa oli auktoriteetti, kuninkaan korkeimman oikeuden jäsen *Chr. Naumann*, tunnettu suuresta valtio-oikeudellisesta teoksestaan *Sveriges Statsförfattningsrätt*. Hänelle Palmén jo sitä ennen kirjeellisesti oli antanut tietoja perustuslakien ja hallituslaitosten uudistamista varten asetetuista komiteoista sekä niille annetuista ohjeista, ja nyt hän 26 päiv. maaliskuuta 1865 muun muassa lähettää seuraavan kysymyksen:

»Frågan om indragna tjänstemäns aflöning är öfverlemnad till grundlagskomitén, som skulle behöfva upplysning om förhållandet i Sverige. I detta afseende har jag fått enskildt uppdrag att hos Herr Justitierådet anhålla om godhetsfull upplysning eller svar å en sålunda formulerad fråga:

Huruvida å stat uppförde embets- och tjänstemän, särdeles militärer, hvilkas befattningar indragas, äga att derefter åtnjuta sina förra löneförmåner oafkortade, eller om ej någon reduktion af dessa i sådan händelse äger rum, åtminstone såvidt de blifvit bestämda till vedergällande af utgifter och uppoffringar, som tillika med tjänstens utöfning upphöra?

Jag förutser visserligen svaret sålunda, att indragningen af tjenst ej får medföra minskning af löneförmåner (om sportler är här ej fråga), och anser mig konfidentiellt böra tillägga, att man hos oss velat, i likhet med några andra europeiska länder, inrätta för militären en särskild indragningsstat, hvari öfverflödiga officerare kunna på så kallad halfsold uppföras. Ännu må ock nämnas, att våra militärer, utom den egentliga lönen, hafva vissa författningssenliga extra anslag, såsom hushyra, tafel- eller portionspenningar och dylikt, hvilka man ville fråntaga de på indragningsstat uppförde.

En annan fråga har ock hos mig nyligen blifvit gjord: huru i Sverige före 1809 förhållits med adlige hufvudmäns representationsrätt, när de varit stadde i utländsk temporär krigstjenst? Frågan skall varit (enligt Malmström) föremål för en skarp debatt å riddarhuset vid 1720 års riksdag, men jag har ej kunnat lemna besked derom, emedan *Cederschjöld's* historia endast angår 1719 års riksdag och andra källor äro mig okända.»

Vähän myöhemmin, 31 päivänä maaliskuuta 1865, Palmén vielä lähettää täydentävän kysymyksen:

»Jag utber mig Herr Justitierådets godhetsfulla öfverseende, då jag nu gör tillägg till den anhållan om upplysningar, hvilken ingick uti mitt med sista posten afsända bref. Jag ville hoppas, att denna korta skrifvelse kunde sammanträffa med den förra och på en gång besvaras.

Genom svenska tidningar har man i Grundlagskomitén kommit att fästa sig vid ett Kongl. Cirkulär den 23 Februari 1858, innehållande kungörelse om Ständernes vilkor för tillträdande af de samma år provisoriskt beviljade löneförbättringar, samt Kongl. Maj:ts den 21 April 1863 i detta ämne fattade och Ständerne meddelade beslut, hvilket skulle lända till efterrät-

telse i fråga om tjänstemäns förflyttning inom motsvarande grad och med lika lön, som af dem åtnjutes, äfvensom i afseende å annan fördelning af tjänsteåligganden dem emellan.

Min ödmjuka anhållan vore derföre, att genom Herr Justitierådets godhetsfulla åtgärd undfå del af dessa förordnanden, derest de ej skulle finnas intagna i Sv. Förf. Samling, der jag nu, sedan förfrågan hos mig gjordes, ej varit i tillfälle att efterse dem.»

Palménin muuten täydellisesti säilyneestä kokoelmasta Naumannin kirjeitä puuttuu näihin saatu vastaus. Myöhempi kirje 10 päivästä toukokuuta sisältää Naumannille lähetetyn kiitoksen »för Herr Justitierådets genom Generalkonsuln Mollerius mig nyligen tillhandakomna bref och intressanta upplysningar samt bilagor», mutta näistä ei ole tallella jälkeäkään, — ilmeisesti koska ne ajan voittamiseksi ovat semmoisinaan jätetyt Perustuslakikomitean tai jonkun sen jäsenen käytettäväksi, joka on unohtanut palauttaa ne Palménille. Komitean antamaa lausuntoa tästä asiasta en ole nykyisin vallitsevissa oloissa voinut saada käsiini, ja arvatenkaan siitä ei selviä muuta kuin se mikä mainitaan 1867 vuoden valtiosäädyle annetussa esityksessä n:o 2. Tämän esityksen valiokuntaan lähettäminen aiheutti jo erimielisyyttä: se tosin joutui perustuslakivaliokunnan käsiteltäväksi, mutta moni arveli, että asia oikeastaan olisi kuulunut laki-valiokunnan valmisteltaviin kysymyksiin. Suhteellisen suuri erimielisyys ilmaantui sitten perustuslakivaliokunnan mietintöäkin käsiteltäessä; aatelissa ajateltiin erityisellä hellyydellä upseerien asemaa. Yhteensovituksen kautta tultiin kuitenkin päätökseen, joka oli perustuslakivaliokunnan ehdotuksen ja armollisen esityksen mukainen. Koska pöytäkirjat ovat painetut, on tarpeetonta tässä selostaa esiintynyttä erimielisyyttä.

12 §.

Hyväksyttiin Hist. Arkistoon painettavaksi pääkohdat maist. Ilmari Salosen tutkielmasta »Sairilan kartano vuosina 1557—1570 ja sen alle kuuluvat Visulahden ja Pellosniemen pitäjät»

ja päätettiin pyytää toht. K. R. Melanderia tarkastamaan kirjoitusta ja toimittamaan siinä tarpeelliset poistot.

13 §.

Samoin hyväksyttiin Hist. Arkistossa julaistavaksi neiti Mandi Nevalaisen kirjoitus »Lisiä Pielisen pokostan historiaan kreivin aikana», jonka tarkastaminen jätettiin allekirjoittaneen huoleksi.

14 §.

Edellisessä kokouksessa tehdyn ehdotuksen johdosta valittiin nyt Seuran sääntöjen mukaisesti suoritettulla äänestyksellä Seuran jäseneksi tohtori dosentti A. R. Cederberg.

Vakuudeksi
Väinö Voionmaa.

Kokous 22 p. helmik. 1915.

Läsnä olivat esimies, valtioneuvos E. G. Palmén sekä jäsenet A. R. Cederberg, Kustavi Grotenfelt, U. L. Lehtonen, K. O. Lindequist, K. R. Melander, Th. Rein ja allekirjoittanut sihteeri.

1 §.

Tarkastettiin ja oikaistuna hyväksyttiin 25 p. tammik. pidetyn kokouksen pöytäkirja.

2 §.

Toimikunta, joka viime kokouksessa asetettiin Seuran 40-vuotis-juhlan valmistamista varten, esitti seuraavan juhlaohjelmaluonnoksen:

Juhla vietetään Tieteellisten seurain talossa 26 p. maaliskuuta klo 7 illalla. Juhlaan osaaottamaan on sanomalehti-ilmoituksilla ja mieskohtaisilla kutsukorteilla kutsuttava Seuran jä-

seniä ja ystäviä, Seuran toimialaa lähellä olevain tieteellisten seurain viranomaisia ja muita kansalaisia.

Juhlassa pidetään kaksi tieteellistä esitelmää. Seuran esimies pitää avajaisainain yhteydessä esitelmän »Vuoden 1852 yliopistosääntöjen synnystä». Toisen esitelmän pitää toht. Gunnar Suolahti aineesta »Säätykierto ja varallisuussuhteet Suomen papiston keskuudessa 1700-luvulla». Kummankin esitelmän on ajateltu kestävän noin $\frac{3}{4}$ tuntia.

Juhlakokouksessa pidetään pöytäkirja, johon myöskin liitetään lyhyitä tietoja Seuran nelikymmenvuotisista vaiheista.

Juhlan jälkeen varataan Seuran jäsenille ja ystäville tilaisuus yksinkertaisiin yhteisiin illallisiin, jota varten merkitsemislista pidetään juhlakokouksessa esillä.

Juhlan toimeenpanemisesta ohjelman mukaisesti huolehtii ennen asetettu juhlatoimikunta.

Seura vahvisti tämän ohjelman.

3 §.

Vielä tehtiin juhlatoimikunnan puolesta esitys, että Seuran käytettävissä kauan ollut »Äyrämöisen palkinto» juhlakokouksessa annettaisiin lehtori J. M. Saleniukselle.

Keskusteltuaan asiasta Seura yksimielisesti hyväksyi tehdyn esityksen ja päätti 40-vuotisjuhlansa muistoksi antaa Äyrämöisen palkinnon, tuhannensata (1,100) markkaa, lehtori J. M. Saleniukselle ansiokkaasta kirjallisesta toiminnasta Karjalan historian valaisemiseksi.

4 §.

Viime kokouksessa Seuran arkistoa tarkastamaan asetettu valiokunta ilmoitti suorittaneensa tehtävänsä ja havainneensa arkistosta puuttuvan muutamia asiakirjoja, joiden takaisinsäämisestä kuitenkin oli toivoa, ja siellä olevan sellaisiakin asiakirjoja, joiden saantia ei ole pöytäkirjoissa mainittu.

Arkiston hoidon valvomista ja sen käyttämisen helpottamista varten annettiin sihteerin toimeksi laatia tai laadittaa täydellinen, yksityiskohtainen luettelo arkiston kokoelmista.

5 §.

Seuran edustajaksi Suomen Kotiseutututkimuksen Keskusvaliokuntaan valittiin vastaiseksi entinen edustaja, toht. K. R. Melander, jonka myöskin pyydettiin edustamaan Seuraa Helsingissä 6—7 p. maalisk. pidettävässä 8. yleisessä kotiseutututkimuskokouksessa.

6 §.

Toht. A. R. Cederberg piti esitelmän Porvoon, Helsingin ja Oulun kaupunkien välisestä tapulioikeustaistelusta vv. 1743—44.

Tutkimus liitteineen päätettiin painattaa Historialliseen Arkistoon.

7 §.

Kokouksessa oli nähtävänä Seuran jäsenten valokuvaalbumi. Kun siinä oli vain 15 jäsenen valokuvat, annettiin sihteerin tehtäväksi koettaa täydentää kokoelmaa.

Vakuudeksi:

Väinö Voionmaa.

Suomen Historiallisen Seuran juhlakokous,

joka Seuran nelikymmenvuotisen toiminnan muistoksi pidettiin Tieteellisten seurain talon juhlasalissa perjantaina 26 p. maaliskuuta 1915 klo 7 i. pp.

Juhlakokouksessa oli läsnä suuri joukko Seuran jäseniä sekä muita kotimaan historian harrastajia ja ystäviä.

1 §.

Lausuttuaan juhlakokoukseen saapuneet tervetulleiksi ja avattuaan kokouksen Seuran esimies, valtioneuvos E. G. Palmén piti esitelmän »Vuoden 1852 yliopistosääntöjen synnystä».

Esitelmä julaistaan Historiallisessa Arkistossa.

2 §.

Tämän jälkeen piti tohtori Gunnar Suolahti esitelmän »Säätykierrosta ja varallisuussuhteista Suomen papiston keskuudessa 1700-luvulla».

Tämäkin esitelmä julaistaan Historiallisessa Arkistossa.

3 §.

Seuran aikaisemmin tekemän päätöksen mukaisesti jätti esimies Ä y r ä m ö i s e n p a l k i n n o n, tuhannensata (1,100) markkaa, lehtori J. M. Saleniukselle lausuen samalla seuraavat sanat:

»Historiallisen Osakunnan» kokouksessa 20 p. tammik. 1872 ilmoitettiin osakunnan saaneen »Äyrämöiseksi» itseään kutsumalta lahjoittajalta kuusisataa markkaa, jotka lahjakirjan mukaan oli annettava »palkinnoksi sille, joka suomen kielellä kirjoittaisi tarkan ja kunnollisen historiallisen kertomuksen Käkisalmen linnasta ja kaupungista tahti jostakusta pitäjästä vanhan Käkisalmen läänin eteläisessä osassa (Pyhäjärvi, Räisälä, Rautu, Sakkula).»

Meikäläisiä tutkimusoloja ja historiallisia harrastuksia kuvaavaa on, että vaikka Historiallinen Seura on useampaan kertaan julistanut Äyrämöisen palkinnon haettavaksi, on Seura viidettäkymmentä vuotta turhaan odottanut pätevää palkinnon hakemusta. Kun palkintorahasto vuosien kuluessa on tuntuvasti karttunut sekä korkojen että Käkisalmen kaupungista saadun tilapäisen lisäyksen kautta, on siitä kahdesti annettu avustusta Käkisalmen läänin historian tutkimusta edistäviin tarkoituksiin.

Historialliselta Seuralta ei ole kuitenkaan jäänyt huomaamatta, että kuluneitten vuosikymmenien aikana eräs tutkija on uhrannut suuren osan pitkän elämänsä uupumattomasta tutkijatyöstä Karjalan historian valaisemiseksi, ansiokkailla, aina asiallisilla ja turhaa koreilua karttavilla tutkimuksillaan edistäen myöskin Käkisalmen Karjalan tuntemusta ja siten paremmin kuin kukaan muu toteuttaen sitä tarkoitusta, jota varten Äyrämöisen palkinto aikoinansa perustettiin. Tarkoiton Seu-

ramme kunnioitettavaa jäsentä, lehtori *Johan Magnus Saleniusta*. Tutkimustyölle, jonka hänen nuoruuden teoksensa »Kertomus Valkjärven pitäjästä», »Kertomus Muolaan pitäjästä», »Historiallisia tietoja Äyräpään vanhasta kihlakunnasta», »Kreikan usko Suomessa» niin lupaavasti alkoivat, on hän läpi monien pitkien vuosikymmenien hellittämättömällä innolla ja ahkeruudella pysynyt uskollisena tähän päivään saakka. Siitä ovat todistuksena ne monilukuiset tutkimukset, jotka täyttävät huomattavan osan Historiallisen Arkiston useista viimeisistäkin niteistä. Mainittakoon tässä vain niinkin suuritöinen ja arvokas tutkimus kuin »Käkisalmen läänin oloista kuudennentoista sataluvun loppupuolella». Ja että tutkimuksen lähteet yhä vielä runsaasti heruvat, sen voimme päättää viime vuosikokouksessamme kuulemastamme esitelmästä »Oikeuslaitoksista Vanhassa Suomessa 1721—1812», joka ei ole vielä ehtinyt ilmestyäkään. Karjalan ahkeran historiantutkijan Seuramme ulkopuolella julkaisemista teoksista mainittakoon v. 1913 ilmestynyt kokoelma »Kuvauksia Vanhasta Suomesta».

Historiallinen Seura on yksimielisesti päättänyt antaa Äyrämöisen palkinnon, joka tällä hetkellä tekee tuhannensata (1,100) markkaa, ilman hakemusta lehtori Saleniukselle tunnustukseksi hänen pitkäaikaisesta ja ansiokkaasta työstään Karjalan historian valaisemiseksi. Seura on tahtonut antaa tämän palkinnon tässä tilaisuudessa, jolloin Seura itse muistaa neljän vuosikymmenen vaikutustaan. Historiallinen Seura lausuu hartaimman toivon, että Äyrämöisen palkinnon saajalle vielä kauan olisi suotu jatkaa kaunista työtänsä rakkaan syntymämaakuntansa historian valaisemiseksi.»

4 §.

Allekirjoittanut sihteeri oli pöytäkirjaan merkittäväksi laatinut seuraavan katsauksen:

Lyhyt katsaus Suomen Historiallisen Seuran toimintaan nelikymmenvuotisjaksona 1875—1915.

Suomen Historiallisen Seuran säännöt, joiden mukaan Seura on tähän saakka pääasiallisesti toiminut, saivat virallisen

vahvistuksen 25 p. helmikuuta 1875. Ainoa muutos, mikä koko ajanjakson kuluessa on sääntöihin tehty, on Seuran jäsenten lukumäärän korottaminen viidestätoista kahdeksikymmeneksi neljäksi, joka muutos vahvistettiin 18 p. tammik. 1889.

Seuran päätyönä nyt päättyneenä vaikutuskautena on ollut kotimaan historiaa koskevain tärkeitten asiakirjain ja tutkimusten julkaiseminen. Ensi sijassa on tässä muistettava »Historiallisen Arkiston» sarja, josta VI—XXIV osat, niistä monet kaksinitoiset, jopa yksi osa kolminiteinen, ovat Historiallisen Seuran julkaisemat. »Todistuskappaleita Suomen historiaan» on Seura sen lisäksi julaissut: Y. M. Sprengtportenin kirjevaihtoa vuosilta 1808—09, Turun yliopiston konsistorin vanhempia pöytäkirjoja (kolme nidosta), Suomen kameralisia oloja koskevia asiakirjoja (seitsemän nidosta), Suomenmaan hallinnollista kirjevaihtoa v:lta 1808 (kolme nidosta), Jaakko Teitin valitusluettelon ja Ulrik Rudenschöldin kertomuksen. Muita teoksia on julaisu: Uudenmaan hopeaveroluettelo, H. Biaudet'n »Paavinistuimen ja Ruotsin väliset suhteet XVI:n vuosisadan jälkipuoliskolla», J. H. Vennolan »Pohjois-Suomen maalaisvarallisuus 16 ja 17 vuosisadalla» ja K. V. Rauhalan »Suomen keskushallinnon järjestämisestä 1808—17» (kaksi osaa). Seuran julkaisujen laajuutta osoittaa se, että niiden yhteenlaskettu kirjakauppahinta nousee hyvän matkaa yli 200 markan. Mutta enemmän painaa se, että nämä julkaisut muodostavat monipuolisimman ja valtioarkiston keskiaikaisten asiakirjajulkaisujen rinnalla varmaan myöskin tärkeimmän kotimaisen historian painetun tietolähteen.

Erityisesti muistettava Historiallisen Seuran toimituksista on »Biografinen nimikirja». Tämän tärkeän teoksen valmistustöihin ryhdyttiin v. 1878, ja niin reippaasti työ edistyi, että v. 1883 tuo 771 tiheään painetun kaksipalstaisen sivun laajuinen suurteos, yksityisen kustannuksella ilmestyen, pääsi päätökseen. V. 1889 ilmestyi nimikirjaan vielä täydennysvihko. Biografinen nimikirja on vielä tänäkin päivänä täysin käyttökelpoinen; arvokkaiden ja luotettavain tietojensa kautta se on tullut maamme henkilöhistoriallisen tiedon peruskirjaksi, jonka pohjalla on ollut helppo laatia muita samantapaisia teoksia. Biografinen nimikirja on siten todellinen suomalainen kansallisteos.

Seuran jäseninä ovat neljäkymmenen vuoden ku-
luessa olleet seuraavat historiantutkijat:

1. Kamarineuvos, tohtori Frans Johan Rabbe, perustaja-
jäsen 25 p. helmik. 1875.

2. Professori Georg Zachris Forsman (Yrjö Koskinen),
perustajajäsen 25 p. helmik. 1875.

3. Varakirjastonhoitaja, professori Sven Gabriel Elmgren,
perustajajäsen 25 p. helmik. 1875.

4. Arkivari, tohtori Carl August Bomansson, perustaja-
jäsen 25 p. helmik. 1875.

5. Tilastollisen toimiston esimies, tohtori Carl Ferdinand
Ignatius, perustajajäsen 25 p. helmik. 1875.

6. Professori Zakarias Topelius, valittu 1 p. toukok. 1875.

7. Dosentti, maisteri Julius Krohn, valittu 1 p. toukok.
1875.

8. Amanuenssi, maisteri Johan Reinhold Aspelin, valittu
1 p. toukok. 1875.

9. Kollega, maisteri Johan Magnus Salenius, valittu 1 p.
toukok. 1875.

10. Kuvernööri, tohtori, kreivi Karl Magnus Creutz, va-
littu 13 p. lokak. 1875.

11. Lehtori, tohtori Karl Konstantin Tigerstedt, valittu
30 p. lokak. 1875.

12. Dosentti, tohtori E. G. Palmén, valittu 9 p. marrask.
1877.

13. Professori Kaarle Gabriel Thiodolf Rein, valittu 5 p.
helmik. 1881.

14. Aktuari, maisteri Reinhold Theodor Hausen, valittu
5 p. helmik. 1881.

15. Aktuari, tohtori August Gideon Fontell, valittu 18 p.
lokak. 1883.

16. Professori Johan Richard Danielson, valittu 18 p. lo-
kak. 1883.

17. Aktuari, tohtori Johan Wilhelm Ruuth, valittu 3 p.
marrask. 1888.

18. Entinen lyseonlehtori, tohtori Johan Oskar Immanuel
Rancken, valittu 30 p. maalisk. 1889.

19. Ylimäär. professori Magnus Gottfrid Schybergson, valittu 30 p. maalisk. 1889.
20. Dosentti Kustavi Grotenfelt, valittu 30 p. maalisk. 1889.
21. Dosentti Carl von Bonsdorff, valittu 30 p. maalisk. 1889.
22. Seminarin tirehtori, professori Kaarle Gabriel Leinberg, valittu 21 p. maalisk. 1890.
23. Tohtori Kurt Reinhold Melander, valittu 29 p. lokak. 1891.
24. Lyseon rehtori, tohtori Kaarle Olavi Lindeqvist, valittu 2 p. helmik. 1894.
25. Aktuari, tohtori August Hjelt, valittu 30 p. maalisk. 1895.
26. Kollega, tohtori Artturi Heikki Snellman, valittu 30 p. maalisk. 1895.
27. Rehtori Karl Axel Bergholm, valittu 24 p. helmik. 1898.
28. Rehtori, tohtori Oskar Adolf Forsström, valittu 18 p. toukok. 1899.
29. Yliopettaja, tohtori Werner Tavaststjerna, valittu 4 p. jouluk. 1900.
30. Kollega, tohtori Petrus Nordmann, valittu 26 p. lokak. 1904.
31. Aktuari, maisteri Torsten Hartman, valittu 20 p. helmik. 1905.
32. Dosentti Gunnar Palander, valittu 20 p. helmik. 1905.
33. Dosentti Väinö Voionmaa, valittu 15 p. toukok. 1908.
34. Professori Uno Ludvig Lehtonen, valittu 30 p. syysk. 1912.
35. Kirkkoherra Adolf Neovius, valittu 30 p. syysk. 1912.
36. Dosentti Arno Rafael Cederberg, valittu 25 p. tammik. 1915.

Seuran jäsenistä ovat seuraavat kolmetoista menneet manamoille:

Kamarineuvos, tohtori Frans Johan Rabbe, kuoll. 1879.

Professori Julius Krohn, kuoll. 1888.

Kuvernööri, kreivi Karl Magnus Creutz, kuoll. 1893.

Tohtori Johan Oskar Immanuel Rancken, kuoll. 1895.
 Professori Sven Gabriel Elmgren, kuoll. 1897.
 Valtioneuvos Zachris Topelius, kuoll. 1898.
 Professori Karl Konstantin Tigerstedt, kuoll. 1902.
 Senaattori, vapaaherra Georg Zachris Yrjö-Koskinen, kuoll.

1903.

Tohtori Carl August Bomansson, kuoll. 1906.
 Professori Karl Gabriel Leinberg, kuoll. 1907.
 Senaattori Karl Emil Ferdinand Ignatius, kuoll. 1909.
 Tohtori Oskar Adolf Hainari, kuoll. 1910.
 Kirkkoherra Adolf Neovius, kuoll. 1913.

Seuran jäseninä ovat nykyisin seuraavat kaksikymmentäkolme:

Valtionarkeologi J. R. Aspelin
 Lehtori J. M. Salenius
 Valtioneuvos E. G. Palmén
 Todellinen valtioneuvos Th. Rein
 Valtionarkistonhoitaja Reinh. Hausen
 Tohtori A. G. Fontell
 Valtioneuvos J. R. Danielson-Kalmari
 Tohtori J. W. Ruuth
 Professori M. G. Schybergson
 Professori Kustavi Grotenfelt
 Professori Carl von Bonsdorff
 Tohtori K. R. Melander
 Tohtori K. O. Lindeqvist
 Senaattori August Hjelt
 Tohtori A. H. Virkkunen
 Professori K. A. Bergholm
 Valtioneuvos Werner Tavaststjerna
 Tohtori P. Nordmann
 Maisteri Torsten Hartman
 Tohtori Gunnar Suolahti
 Tohtori Väinö Voionmaa
 Professori U. L. Lehtonen
 Tohtori A. R. Cederberg

Seuran esimiehinä ovat olleet:

Professori G. Z. Forsman 1875
Kamarineuvos F. J. Rabbe 1875—1876
Professori S. G. Elmgren 1876—1877
Tirehtori K. E. F. Ignatius 1877—1878
Professori Julius Krohn 1878—1879
Professori G. Z. Forsman 1879—1880
Professori J. R. Aspelin 1880—1881
Professori Th. Rein 1881—1882
Professori Z. Topelius 1882—1883
Professori E. G. Palmén 1883—1884
Tirehtori K. E. F. Ignatius 1884—1885
Professori J. R. Danielson 1885—1886
Tohtori A. G. Fontell 1886—1887
Professori S. G. Elmgren 1887—1888
Senaattori G. Z. Forsman 1888—1889
Professori M. G. Schybergson 1889—1890
Tohtori Kustavi Grotenfelt 1890—1891
Tohtori Carl v. Bonsdorff 1891—1892
Professori E. G. Palmén 1892—1893
Professori J. R. Danielson 1893—1894
Tohtori A. G. Fontell 1894—1895
Tohtori J. W. Ruuth 1895—1896
Professori K. G. Leinberg 1896—1897
Professori M. G. Schybergson 1897—1898
Tohtori A. H. Virkkunen 1898—1899
Senaattori, vapaaherra G. Z. Yrjö-Koskinen 1899—1900
Senaattori K. E. F. Ignatius 1900—1901
Valtioneuvos Th. Rein 1901—1902
Tohtori Werner Tavaststjerna 1902—1903
Professori Carl v. Bonsdorff 1903—1904
Tohtori K. R. Melander 1904—1905
Tohtori P. Nordmann 1905—1906
Tirehtori Aug. Hjelt 1906—1907
Tohtori K. O. Lindeqvist 1907—1908
Tohtori O. A. Hainari 1908—1909

Professori Kustavi Grotenfelt 1909—1910
 Tohtori Väinö Voionmaa 1910—1911
 Tohtori Gunnar Suolahti 1911—1912
 Valtioneuvos J. R. Danielson-Kalmari 1912—1913
 Lehtori J. M. Salenius 1913—1914
 Valtioneuvos E. G. Palmén 1914—1915

Historiallisen Seuran rahastonhoitajina ovat toimineet:

Tohtori C. A. Bomansson 1875
 Professori G. Z. Forsman 1875—1876
 Tirehtori K. E. F. Ignatius 1876—1877
 Professori S. G. Elmgren 1877—1887
 Tohtori G. A. Fontell 1887—1894
 Tohtori Kustavi Grotenfelt 1894—1898
 Tirehtori Aug. Hjelt 1898—1901
 Tohtori K. R. Melander 1901—1904
 Tohtori Kustavi Grotenfelt 1904—1905
 Tohtori K. R. Melander 1905—.

Seuran sihteerinä ovat olleet:

Professori S. G. Elmgren 1875—1876
 Professori G. Z. Forsman 1876—1877
 Tohtori E. G. Palmén 1877—1883
 Professori J. R. Danielson 1883—1884
 Professori E. G. Palmén 1884—1888
 Tohtori J. W. Ruuth 1888—1895
 Tohtori A. H. Virkkunen 1895—1898
 Tohtori Kustavi Grotenfelt 1898—1903
 Tohtori O. A. Forsström (Hainari) 1903—1907
 Lehtori J. M. Salenius 1907—1913
 Tohtori Väinö Voionmaa 1913—.

Vakuudeksi:
 Väinö Voionmaa.

Kokous 3 p. toukok. 1915.

Läsnä olivat esimies valtioneuvos E. G. Palmén, jäsenet A. R. Cederberg, K. O. Lindeqvist, K. R. Melander ja allekirjoittanut sihteeri sekä Seuran ulkopuolelta tohtorit L. Harmaja ja K. V. Rauhala.

1 §.

Tarkastettiin ja hyväksyttiin Seuran kokouksessa 22 p. helmik. ja juhlapöytäkirjassa 26 p. maalisk. pidetyt pöytäkirjat.

2 §.

Esitettiin maisteri Heikki Kokkoselta tullut näin kuuluva anomus:

Suomen Historialliselle Seuralle.

Niin ansiokkaita teoksia kuin Pohjois-Karjalasta onkin viime aikoina kirjoitettu, ei sen historiaa ole vielä läheskään tyhjentävästi esitetty, ei ainakaan huomioon ottaen paikalliset arkistot. Useimmista sen kirkonarkistoistakin on vielä tarkempi selko ottamatta. Niin odottavat edelleen esim. Ilomantsin ja varsinkin Pielisjärven pogostain kirkonarkistot tutkijoita, jotka eivät ainoastaan, silloin kun jotakin erikoistutkimusta varten on pakko paikallisarkistoissakin poiketa, niiden aarteita hät'hätää silmäilisi, vaan ottaisivat sydämenasiakseen tutkia *kaikki* niissä löytyvät historialliset kirjaanpanot ja asiapaperit.

Olen kerran (v. 1913) ollut tilaisuudessa näkemään, kuinka arvokas ainakin Pielisen pogostan kirkonarkisto on. Siellä on asiakirjoja, aina vuodesta 1689, ja ne sisältävät kaikkien nykyisten Pielisjärven, Nurmeksen, Juuan, Rautavaaran ja Valtimon pitäjien vanhimmat tiedot s. o. 1600- ja 1700-luvuilta. Suurin osa on niistä vielä kenenkään tutkimatta, varsinkin Korpi- ja Koski-Jaakko Steniusten ajoilta, jolloin Pielisen ympäristön varsinainen nousuaika alkoi. Arkisto nykyään säilytetään pui-

nessa papinpuustellissa, joka milloin tahansa sattuvassa tulipalossa voi tuhoutua ja hävittää sen mukanaan. Se olisi siis senkin vuoksi, ettei mitään historiallisesti tärkeää tietoa tuosta jo aikoinaan kreivi Pietari Brahelle niin huomattavasta alueesta mahdollisten tulenvaarojen takia hukkaantuisi, niin pian kuin suinkin pohjiaan myöten tutkittava.

Kun allekirjoittaneella olisi siihen ensi kesänä tilaisuus, anon, että arv. Seura myöntäisi minulle käytettävänä olevista varoista noin kolmensadanviidenkymmenen (350) markan matkaapurahan, jolla tutkisin Pielisjärven kirkonarkistoa 5 viikkoa ja Nurmeksen kirkonarkistoa 2 viikkoa, siis yhteensä 7 viikkoa. Kun ennemmin olen omin avuin jo tutkinut läpeensä Juuan kirkonarkiston, tulisivat siten entisen Pielisen pogostan olot kokonaan selvillesaaduiksi.

Helsingissä, toukokuun 3 p:nä 1915.

Heikki Kokkonen.

Asiaa harkittuaan Seura päätti myöntää maisteri Kokkoselle mainittua tarkoitusta varten kahdensadan (200) markan suuruisen stipendin käytettäväksi anomuksessa mainitulla tavalla ja ehdolla, että tutkimusmatkalta saadut asiapaperit ja asiakirjajäljennykset tulevat Historiallisen Seuran omiksi.

3 §.

Esimiehen ehdotuksesta päätettiin avata F. J. Rabbe-vainajan Historiallisen Seuran hoitoon uskoma asiakirja-arkku. Kokoelman tarkastaminen jätettiin esimiehen ja sihteerin tehtäväksi, joiden tulee ensi kokouksessa antaa Seuralle tieto tarkastuksensa tuloksista.

4 §.

Tohtori *K. R. Melander* teki seuraavan esityksen:

Meteorologis-historiallisten tietojen kerääminen.

Pyydän kiinnittää huomiota C. J. H. Speerschneiderin tänä vuonna ilmestyneeseen hauskaan teokseen »Om Isforhol-

dene i danske Farvande i aeldre og nyere tid. Aarene 690—1860». (Se kuuluu sarjaan »Publikationer fra det Danske Meteorologiske Institut ved C. Ryder, direktor. Meddelelser n:o 2».) Tietonsa tähän teokseen on tekijä koonnut 10 vuoden kuluessa, vanhemmilta ajoilta pääasiallisesti painetuista lähteistä, niinkuin kronikoista, asiakirjakokoelmista, historiallisista teoksista sekä myöhemmiltä ajoilta painetuista ja painamattomista meteorologisista kokoelmista. Paitse Tanskaa koskevia tietoja sisältää tämä teos vertailun vuoksi ilmoituksia jääsuhteista muissakin maissa, mikäli tekijä on saanut ne selville. Varsin hauska on kirjan 8 s:lla löytyvä luettelo kovista pakkas-
talvista.

Tämän yhteydessä esittäjä lausui toivomuksen, että maamme historiantutkijat yhdessä rupeisivat kokoomaan samanlaisia aineksia. Silloin saataisiin varmaankin kootuksi paljon runsaammin tietoja kuin edellämainitussa teoksessa löytyy, vaikkei yhtä varhaisilta ajoilta. Paitse erilaisista painetuista lähteistä, varsinkin n. k. ajantiedoista, voitaisiin tällaisia aineksia meillä koota painamattomistakin lähteistä, kuten sotalaivastoa koskevista asiakirjoista ja tileistä, linnain ja kruununkartanojen tilikirjoista, almanakka- ja kirkonkirjamuistiinpanoista, väkilukutauluista y. m.

Yhtyen tähän ehdotukseen Seura päätti ryhtyä laatimaan seikkaperäistä ohjelmaa keräystyötä varten ja saattaa sen aikanaan asiaaharrastavan yleisön tietoon.

5 §.

Tohtori K. R. Melander piti esitelmän pirkkalaiskysymyksestä. Päätettiin julaista tämä esitelmä eri kirjoituksena Historiallisessa Arkistossa.

6 §.

Professori Kustavi Grotenfeltin ehdotuksesta hyväksyttiin tehtävästä tarkastuksesta riippuen Historiallisessa Arkistossa julaistavaksi ylioppilas Lyyli Kurjen tutkimus nälkävuosista

Pohjois-Savossa vuosina 1695—1697. Kirjoituksen tarkastaminen uskottiin prof. Grotenfeltille ja toht. Cederbergille.

7 §.

Tohtori L. Harmaja kertoi L. G. v. Haartmanin osallisuudesta Suomen tullipolitiikkaan 1830- ja 1850-luvuilla, viiipyen kauemmin hänen laajassa lausunnossaan v:ta 1833. Esittäjä mainitsi tulevansa laajemmin käsittelemään kysymystä piakkoin ilmestyvässä teoksessaan Suomen tullipolitiikan historiasta, mutta lausui toivon, että asiakirjat tulisivat kokonaisuudessaankin julaistuksi.

Tämän yhteydessä jätti tohtori Rauhala Seuralle luettelon huomattavista v. Haartmanin lausunnoista.

Vakuudeksi:

Väinö Voionmaa.

Kokous 27 p. toukok. 1915.

Läsnä olivat esimies valtioneuvos E. G. Palmén, jäsenet A. R. Cederberg, J. R. Danielson-Kalmari, Kustavi Grotenfelt, Aug. Hjelt, U. L. Lehtonen, K. O. Lindeqvist, J. W. Ruuth, J. M. Salenius ja allekirjoittanut sihteeri sekä Seuran ulkopuolelta tohtorit K. V. Rauhala ja Juhani Rinne.

1 §.

Luettiin ja oikaistuna hyväksyttiin 3 p. toukok. pidetyn kokouksen pöytäkirja.

2 §.

Toht. K. V. Rauhala ilmoitti, että hänen kirjoittamaansa Senaatin historiaa nyt oli painosta valmistunut ensimmäinen osa (vv. 1809—1859).

Samalla merkittiin, että toht. Rauhala oli Seuran ennen tekemän päätöksen mukaisesti jättänyt Seuran karistoon hänen nyt ilmestynyttä teostansa varten valtionarkistosta hankitut asiakirjajäljennykset.

3 §.

Toht. J. W. Ruuth ilmoitti olleensa Historiallisen Seuran edustajana erinäisten seurain asettamassa paikannimitoimikunnassa, joka useita vuosia toimetonna oltuaan nyt oli kutsuttu koolle, pyytäen samalla vapautusta toimikunnan jäsenyydestä, jos sen työtä tulisi jatkettavaksi.

Tämän johdosta päätettiin pöytäkirjaan merkitä, että Historiallinen Seura ottamalla osaa uuden paikannimitoimikunnan asettamiseen katsoo peruuttaneensa sen tehtävän, jonka se aikoinaan oli Seuran edustajalle vanhassa paikannimitoimikunnassa antanut.

4 §.

Esitettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralta tullut kirjelmä, jossa Kirjallisuuden Seura pyytää lupaa jäljentää arkistoansa varten kaikki käsikirjoitukset, mitä Historiallisen Seuran arkistossa on Elias Lönnrotin käsialaa sekä sitä varten siirtäne alkavan kesän ajaksi omaan arkistoonsa, jossa niiden turvallisuudesta tultaisiin hyvää huolta pitämään.

Pyyntöön suostuttiin.

5 §.

»Suomalaisen kirjallisuuden edistämisrahaston» toimikunnan humanistisen osaston tiedusteluun, haluaisiko Historiallinen Seura ottaa painattaakseen ja levittääkseen toht. Väinö Voionmaan teoksen »Suomen karjalaisheimon historia», jonka käsikirjoituksen mainittu osasto oli päättänyt lunastaa, päätettiin vastata, ettei Seuralla ole mahdollisuutta ryhtyä tähän kustannusyritykseen.

6 §.

Niiden muistutusten johdosta, joita toht. Cederberg toisena tarkastajana teki yliopp. Lyyli Kurjen Pohjois-Savon nälkävuosia 1695—1697 koskevaa tutkielmaa vastaan, päätettiin lykätä kysymys kirjoituksen julkaisemisesta Hist. Arkistossa siksi, kunnes on saatu tilaisuutta verrata tutkielman tietoja alkuperäisiin arkistolähteisiin.

7 §.

Toht. A. R. Cederbergin esitys, että hänen Seuralle jättämänsä luettelo Bergiuksen kokoelmasta julaistaisiin laajennetussa muodossa siten, että se tulisi muodostamaan myöskin kirjeitten saajain ja asiain hakemiston, jätettiin pöydälle tulevaan kokoukseen.

8 §.

Esimies ilmoitti Seuran viime kokouksen tekemän päätöksen mukaisesti sihteerin kanssa avanneensa Rabben asiakirjarkun ja teki lyhyesti selkoa arkussa tavatuista asiakirjoista, jotka lukuunottamatta eräitä pienempiä merkintöjä, kuten Suomen lääkärikunnan henkilöitä 1840-luvulla koskevia, eivät kuitenkaan olleet suuremmassa määrässä historian harrastajan mielenkiintoa herättäviä.

9 §.

Toht. A. R. Cederberg jätti pöytäkirjassa julaistavaksi seuraavan asiakirjan:

Eräs asioimiskirje vuodelta 1723.

(Handlingar till Sveriges politiska historia 1718—1723; Upsalan yliopiston kirjasto.)

A Messieurs, Mess:rs Grainger et Wordsworth
a Stockholm

Herrar Grainger et Wordsworth.

Gamble Carlby d. 3 Januarij 1723.

Höchtährade Herrar

Dess mȳcket angenehma (skrifvelse) af dh. 13 Decemb. sidstl. har jagh haftt den ähran att emothtaga, och finner af dess

Innehåld, det mina Höchtährade Herrar begiära att wetta, hwad wåhra Wahrer giälla a Costij, så ländet till tienstl. swahr; Hwad Tegel betrefar, så är här intet säkert i åhr att winna någon qvantitet, priset kan äntel. intet wara högere än 20 D:r kop:mt Tusend; utan war wårt afseende, det så framt dhee wehlat hafft den Godheten, at lembna oss några penningar till Julij eller Augustij månadh, wij uthij Interesse skohlat lefwererat Tegell, hwarom lembnar än wijdare att Conferera medh min Swåger.

Tiäran kommer i åhr att kåsta emellan 6 till 7 D:r K:mt: Een Tolift Bräder $8\frac{1}{2}$ al. lång 10. 12 a 14 tum bredh $1\frac{1}{4}$ t. tiock 3 D:r K:mt: 1 Tålfft halfbottns Bräder $8\frac{1}{2}$ al. långa 12 a 14 t. bred 2 a $2\frac{1}{2}$ t. tiock 6 D:r Kop: Klufna Planekor emellan 3. 4. 5 a 6 famb. långa 12 a 15 t. Breda 3 a 4 t. tiocka 1 D:r Kop:mt: stycket. Bred(d)en förstås mit uppå. Smöhr 5 a 6 D:r pundet, Talgh dito 6 D:r. Skulle mina H:rar någonting stå till tienst a Costij, så beer at lembna min Swåger i tijdh swahr på det jag i tijd kan blifwa derom communicerat innan marknaderna äro förbij, försäkrar effter yttersta förmågo betiena mina Höchtährade Herrar. Anönskandes ett sielfönskeligit Nytt Åhr medh många påföllande förb:r jembte een flijtigh Hålsning

M. H:rars
Tienstskyldigste
Tienare
Jacob Scheldon.

Vakuudeksi:
Vainö Voionmaa.

Pöytäkirjain hakemisto.

- Agner, Eric, *Geodæcia svecana* 7—9
- Ahlqvist, Aug., 26
- Ahvenanmeri, jäämatka 11—13
- Aimelaeus, yliopp. 12
- Akiander, Matt., 24, 26
- Alceniüs, C. R., 26
- Alopaeus, M. J., 11—13
- Aminoff, T. G., 26
- Ankarström, kapt. 13
- d'Antraigues 52
- Armfeldt, luutn. 12
- Armfelt, K. M., 52—53
- Arpominen, maan. 4—6
- Aspelin, J. R., 26, 27, 63, 65, 66
- Aurin, Anders, vouti 20
- Aurinkojako 4—9, 40—44
- Barre, de la, kenr. maj. . .19—20
- Bergholm, K. A., 64, 65
- Bergiuksen kokoelma 73
- Bernadotte 52
- Biografinen Nimikirja 62
- Blomstedt, O., 26
- Boehm, Aleks., 26
- Bomansson, K. A., 24, 26, 28, 63
65, 67
- Bonsdorff, C. v., 64, 65, 66,
- Brändö 11
- »Bundans-land» 7
- Carlsson, Wilh., 26
- Castrén, K. A., 26
- Cederberg, A. R., 48, 57, 59, 64,
65, 73—74, 71, 72—73, 73—74
- Creutz, K. M., 26, 63, 64.
- Cygnæus, Fr., 26
- Danielson-Kalmari, J. R., 21—22,
63, 65, 66, 67
- Eckerö 11
- Elmgren, S. G., 24, 26, 63, 65,
66, 67
- Essen, Odert v., majuri 12
- Europæus, A. J., 26
- Falk, Jonas, nimismies 21
- Fleming, Ivar, 10
- Fleming, Jochim, 11
- Fleming, Peder, 11
- Fordel, Hannu, 44—45
- »Forneskift» 42—43
- Fontell, A. G., 4, 39, 63, 65, 66, 67
- Forsby 39
- Forsman, G. Z., 23—29, 63, 65,
66, 67
- Forsström (Hainari), O. A., 64,
65, 66, 67
- Forsö (Pernajassa) 39—41
- Friskala 11
- Frosterus, J. G., 26
- Furuhjelm, O., 26
- Gadolin, piispa, 12
- Garpgården (Pernajassa) 39—41
- Geflen valtiopäivät 11—13
- Grainger & Wordsworth 73—74
- Grisselhamn 12
- Grottenfelt, Kustavi, 33, 34, 38,
42—43, 49, 51, 53, 64, 65, 66,
67, 71
- Haartman, L. G. v., kirjoituk-
set 21—22, 33, 71

- Hainari (Forsström), O. A., 64, 65, 66, 67
- Halikko 10
- Hallstén, G., 26
- Hamarjako 4—9, 39—44
- »Hamerka» 41
- Haqverin 20
- Harmaja, L., esitelmä, .. 21, 71
- Hartman, T., 64, 65
- Hausen, R., 26, 27, 28, 63, 65
- Heinricius, G., tiedonanto 45—47
- Helsinki, tapulioikeus 59
- Historiallinen Osakunta 23—30
- Historiallinen Seura, vuosikert. 22—34, nelikymmenvuosikert. 61—67, juhlaok. 52, 57—58, 59—67, säännöt 61—62, jäsenet 63—65, esimiehet 66—67, rahastonhoit. 67, sihteerit 67, vaaleja 37, 38, 49, 51, 57, julkaisut 62, julkais. vaihto 52, painatukset 39, arkisto 49, 58, 72, talous 49, tilit 34—37, jäsenten valokuvat 59.
- Hjelt, Aug., 64, 65, 66, 67
- Hjelt, O., 26
- Hollola 6
- Huhtakylä (Rautu) 15
- »Hungerkummer» 45
- Häkonn, »mester» 10
- Ignatius, K. F., 26, 63, 65, 66, 67
- Ilmoni, Imm., 45
- Ilomantsi 14
- Impilahti 14
- Isoviha 19—21
- Janakkala 6
- Juslén, asessori 12
- Juslén, Carl, majuri 12
- Juuka 68, 69
- Järvenpää (Hollola) 6
- Kaksijakoviljelys 44—45
- Kangasala 5
- Kapulat (»Kaflar») 7
- Kara (Janakkala) 6
- Karjala, maanviljelys 14—18 historia 48
- Karpalainen, Anna, 10
- Karpalainen, Mikael, .. 10—11
- Karpalainen, Paavali, 10
- Karpalainen, Per, 10
- Karpalainen, Tordh, 10
- Kaskala (Rautu) 15, 17
- Kaskiviljelys 15—17
- Katarina Pavlovna 53
- Kauran viljelys 17—18
- Kielikysymys 28
- »Kirvola» (Paimio) 10
- Knorring, F. P. v. 26
- Koivuniemi (Mouhijärvi) .. 43
- Kokkola 74
- Kokkonen, Heikki, stipendi 68—69
- Kolmijakoviljelys 44—45
- Korpi (Rautu) 17
- Korpiselkä 14
- Koski (kappeli) 6
- Koski (kylä Kosken kapp.) 6
- Koskinen, Yrjö, 23—29, 63, 65, 66, 67
- Kotiseutututkimus 29
- Kovero (Ilomantsi) 14, 16
- Kristiinankaupunki 19—20
- Krohn, Julius, .. 27, 63, 64, 66
- Kulsiala 4, 5
- Kumlinge 11
- Kurki, Lyyli, tutkielma 70—71, 72—73
- Kurkijoki 14
- Kuusiniemi 11
- Kustaa III:n murha 12—13
- Kyynärä, maanmitt. 6—9
- »Käflingar» 7
- Käkisalmen Karjala, maanvilj. 14—18, historia 48
- Laassoila (Kangasala) 5
- Lagus, provasti 12
- Lakkautuspalkat 54—56
- Lehtonen, U. L., 49, 52, 58, 64, 65

- Leinberg, K. G., 64, 65, 66
 Lemu 10
 Leppäsyryjä (Suistamo) .. 14, 16
 Liakka, N., tutkielma 19
 Lieto 11
 Lietonperä (Masku) 43
 Liljehorn, everstiluutn., .. 13
 Lindblom, piispa, 12
 Lindeqvist, K. O., .. 19, 33, 38, 64, 65, 66
 Lindman, A., 27
 Lindström, J. A., 27
 Linnaleiri, Länsi-Suomessa 19
 Loimaa 5, 11
 Ljungo Tuomaanpoika 42—43
 Luottamusvirat 54
 »Lutkafle» 4—9
 »Läster-land» 7
 Löfgren, V., 27
 Lönnrot, Elias, 27
 Maakirjat, julkaisu, 33
 Maanjaot 4—9
 Maanmittaus 4—9
 Maanselkä (Rautu) 17
 Maanviljelys Etelä-Pohjanmaalla 19, Käkis. Karjalassa 14—18
 Martti (herra M:n lain suom.) 43
 Masku 43
 Melander, K. R., 4, 33, 37, 39, 44, 57, 59, 64, 65, 66, 67, 69
 Mellenius, J., 27
 Meteorologis-historialliset keräilyt 69—70
 Mouhijärvi 43
 Murman, J. W., 27
 Mustasaari 44
 Mäkrä (Rautu) 17
 Mäns Nilsson 11
 Naantalın luostari 10, 11
 Naumann, Chr., 54—56
 Neovius, Ad., .. 3, 34, 64, 65
 Nevalainen, Mandi, tutkielma 57
 Niinioja (Loimaa) 11
 Nikolai I, kuolema 45—47
 Nordmann, P., 64, 65, 66
 Nurmes 68
 Nurmio, V. J., tutkielma .. 19
 Nälkävuodet (1601) 45, (1695—97) 71
 Närpiö 44
 Ohran viljelys 17—18
 Oikeuslaitokset, Vanhassa Suomessa 22
 »Osavilja» 16
 Otsanlahti (Kurkijoki) 15
 Oulu, tapulioikeus 59
 Paikannimitutkimus 49—51, 72
 Paimio 10
 Palander, G., ks. Suolahti, G.
 Palmén, E. G., 11, 48, 52, 53, 58, 59, 63, 65, 66, 67
 Palmén, J. Ph., 48, 53—56
 Papisto, 1700-luv. 60
 Pappilat 44
 Pellosniemi 56
 »Peltoisten kylä» (Salmi) .. 14
 Peltoviljelys, Käkis. Karjalassa 14—18
 »Perevaarat» 48
 Pernaja 39—41
 Perustuslakikomitea (1865) 53—56
 Pielisjärvi 68—69
 Pielisjärven pokosta 57
 Pietarsaari 44
 Pinnonäs 44
 Pipping, F. W., 27
 Pohjanmaa, isoviha 19—21, maatalous 19, viljelystapa 44—45
 »Pokostat» 48
 »Polvijako» 43
 Porvoo, tapulioikeus. 59
 Pyhäkylä (Halikko) 10
 Rabbe, F. J., 26, 27, 28, 63, 64, 66, kokoelma 69, 73
 Rancken, J. O. I., 27, 63, 65
 Rauhala, K. V., 22, 52, 71, 72

Raukis (Lemu)	10	Strandberg, K. H.,	27
Rautu	15, 17, 18	Suistamo	14
Rautavaara	68	Suolahti, G., 9, 60, 64, 65, 67	
Rein, G.,	24, 27	»Syndersbruk»	42
Rein, Th.,	63, 65, 66	Sysmä	6
Reinholm, H. A.,	27	Säätykierto	60
Renvall, R. A.,	27	Taipale (Kurkijoki)	15
»Riihijärvi» (Käkis. Karj.)	14	Tanko-mittaus	4—9, 41
»Riihiniemi» (Käkis. Karj.)	14	Tapulioikeustaistelu	59
Riika	45	Tavaststjerna, W., 64, 65, 66	
Rukiin viljelys	16—17	Tigerstedt, K. K., .27, 63, 65	
»Ruotsalainen jako»	7	Tikkaner, P.,	27
Ruuth, J. W., 33, 38, 63, 65,		Toikka, P., esitelmä	48
66, 67, 72		»Tolpinon pelto» (Sortavala)	14
Räisälä	14, 16, 17	Topelius, Z., 27, 63, 65, 66	
Röykkylä (Sakkula)	14	»Tunner-land»	7
Sairilan kartano	56	Törne, P. O. v., tiedonanto,	52—53
Sakkula	14, 17	Ukkilaks (Vehmaa)	10
Salenius, A. M., tiedonanto	10	Urjala	44
—11		Uusi kuori (Turun tuomiok.)	10
Salenius, J. M., 22, 27, 34, 58,		Vaaranen, J. E.,	27, 29
60—61, 63, 65, 66, 67		»Vakojako»	42—43
Salmi	14	»Valgalan pelto» (Räisälä)	14
Salmi (Urjala)	44	Valtimo	68
Salonen, Ilmari, tutkielma	56	»Vasarategar»	43
Savo, historia	56, 70—71	Vatjan viid. verok. ..	14—18
Schroderus, H. E.,	27	Vehmaa	10, 11
Schybergson, M. G., .64, 65, 66		Vehnän viljelys	18
Senaatin historia	33	Vepsän lääni (Rautu)	17
Sheldon, J.,	74	Vinkilä (Vehmaa)	11
Skogman, D.,	27	Virkkunen, A. H., 64, 65, 66, 67	
Slöör, K. A.,	27	Visulahti	56
Snellman, A. H., ks. Virkkunen,		Voionmaa, V., 14, 34, 43, 49, 52,	
A. H.		57, 58, 64, 65, 67	
»Snes-land»	7	Wormsö	5
Sortavala	14	»Vändälä» (Lieto)	10
Sotalaitos, Suomen,	54—56	Yliopisto	9, 59
»Span-land»	7	Ägläjärvi (Korpiselät) ..	14, 16
Stenius (Kivinen), K. M., 27		»Äyrämöisen palkinto»	58, 60—61
Stjernvall-Walleen, Emil, kirje		»Örebron tynnöri»	44—45
45—47			

Referate.

1. Staatsrat Prof. E. G. PALMÉN. *Über die Entstehung der Universitätsstatuten vom Jahre 1852.* — Mit der Vereinigung Finlands mit dem russischen Reiche beginnt eine neue folgenreiche Periode in der Geschichte der Universität. Alexander I. und seine Nachfolger erhöhten die Anzahl der Universitätslehrer um mehr als das Doppelte, indem sie zugleich ihre Gehälter verbesserten. Das nahe Verhältnis zu Russland machte jedoch andererseits ihre Stellung politisch heikel. Anfangs war die Jugend sehr gehorsam und versuchte jede Berührung mit der Polizei zu vermeiden: sie ersuchte um einen eigenen Karzer, eine Universitätspolizei und eigene Uniform sowie um eine besondere Stellung in der allgemeinen Rangordnung. In den 30er Jahren wurde der Geist jedoch ein anderer. Im Jahre 1847 wurde ein unbeugsamer Kriegsmann J. M. Nordenstam gleichzeitig zum Gouverneur, Senator und Vize-Kanzler der Universität ernannt, und da begann ein der allgemeinen Reaktion entsprechendes System auch in der Universität sich geltend zu machen. Der neue Vize-Kanzler war einem ihm erteilten Reglement gemäss verpflichtet, sowohl die Lehrer als die Schüler der Universität streng zu überwachen. Anfangs ging Nordenstam jedoch liberal zu Wege, indem er z. B. im Mai 1848, zur Zeit der schlimmsten Revolutionsschwärmerei in ganz Europa, den Studenten erlaubte, das berühmte Maifest zu feiern. Aber infolge einer Katzenmusik vertraute der Gouverneur-Vize-Kanzler die Ordnung der Stadt Soldatenpatrouillen an. Sein Verdruss wuchs auch sehr wegen der ewigen Unordnungen, die die akademische Jugend durch ihre Trinkereien verursachte. Auf seine Veranlassung wurde nun ein besonderes Komitee eingesetzt,

das die Universitätsstatuten erneuern sollte. Die in St. Petersburg um diese Zeit entdeckte sog. Petrashevskische Verschwörung mit ihren Folgen rief in Russland strenge Repressalien hervor, und auch in den finnischen Verhältnissen war eine immer schlimmer werdende Unterdrückungspolitik zu verspüren: private Vereine und Schulen durften nur mit besonderer Erlaubnis gegründet werden, zuletzt wurde sogar das Drucken jeder Art finnischer Literatur verboten. Trinken und Sittlichkeitsvergehen veranlassten einen allerhöchsten Erlass an den Vize-Kanzler, eine Verbesserung der Universitätsverhältnisse vorzunehmen; man hatte keine Zeit, die Resultate der Komiteearbeit zu erwarten. Nordenstam schlug vor, man möge dem Rektor einen Studenteninspektor zur Hilfe geben sowie mehrere Pedellen, denen die Überwachung der Ordnung oblag; die Bestrafungsrechte des Vize-Kanzlers sollten erweitert werden, und den Studenten sollte vorgeschrieben werden, ausserhalb ihrer Wohnung stets Uniform zu tragen. Auf Antrag des Thronfolgers bestätigte der Kaiser diese Satzungen. Das Konsistorium durfte im voraus kein Gutachten darüber abgeben. Als darüber eine Klage eingeleitet wurde, ergab sich, dass Nordenstam die Ansicht vertrat, der Rektor der Universität wie auch die Mehrzahl der Professoren seien anderer Meinung gewesen, obgleich sie die Klage einstimmig gutgeheissen hätten. Gleichzeitig wurde die Polizei in Helsingfors auf Nordenstams Forderung bedeutend verstärkt, was wiederum den Hass gegen ihn auch ausserhalb der Universitätskreise verbreitete. Mitten in diese Aufregung fiel noch der Ballskandal Nordenstams (vgl. Hist. Ark. XXIV, II, Protok. S. 42—46).

Die in diesen unruhigen Verhältnissen abgefassten neuen Universitätsstatuten waren, soweit die Macht des Vize-Kanzlers in Frage kommt, eigentlich nur eine Zusammenfassung der in den Jahren 1848—1851 herausgegebenen Verordnungen; darin konnten weder das Komitee noch das Konsistorium etwas ändern, da ja der Herrscher schon selbst über jedes Moment definitiv entschieden hatte. Vergleicht man die Statuten von 1828 mit denen von 1852, so findet man, dass die Tilgung der Philosophie aus der Anzahl der anderen Wissenschaften, die Einteilung der philosophischen Fakultät in zwei Sektionen und die Aufhebung

der Studentenverbindungen (Abteilungen) Neuerungen sind, die erst bei der letzten Behandlung der Sache in St. Petersburg hinzugekommen waren, die hier aber niemand vorgeschlagen hatte. Die Unterordnung der Studenten unter die Fürsorge des Rektors inbetreff der ökonomischen Angelegenheiten war ein Vorschlag, der auf Nordenstam und das Komitee zurückgeht, dem sich das Konsistorium aber, wenn auch vergebens, widersetzt hatte. Die Abschaffung der Adjunkten war ein Antrag des Komitees. Das Konsistorium wurde schon 1856 beauftragt, Verbesserungen zu den Statuten vorzuschlagen und arbeitete ein Gutachten aus, das den Reformen einiger Jahrzehnte den Weg zeigte. Aber zugegeben, dass die Statuten des Jahres 1852 das Gepräge einer typischen Reaktionszeit tragen, der äussere Zwang ist doch nicht der einzige Grund ihrer Mängel; auch auf die einheimische Obrigkeit und besonders auf die Jugend fällt dabei ein grosser Teil der Verantwortung.

2. Dr. GUNNAR SUOLAHTI. *Standeszirkulation und Vermögensbestand der finnischen Geistlichkeit im 18. Jahrhundert.* — Auf Grund der Ziffern, die die unverkürzten Vermögenszustände der Geistlichkeit angeben, kann die finnische Geistlichkeit im 18. Jh. in drei Gruppen eingeteilt werden. Die erste Gruppe besteht aus dem Proletariat, aus denjenigen, deren Mittel 100 Riksdaler nicht überstiegen; zu ihnen gehörten etwa $\frac{1}{5}$ der Kapellane und Adjunkten sowie einige Pfarrer. Sie waren fast durchweg Emporkömmlinge aus den unteren Schichten des Volkes, und der sehr harte Kampf ums Dasein und die primitive Umgebung hatte sie oft geistig und sittlich minderwertiger gemacht als die Majorität ihrer Kollegen. Die Mehrzahl wiederum bildeten die, die etwa 100—1000 Riksdaler besaßen, ungefähr $\frac{4}{5}$ der Kapellane und Adjunkten und $\frac{2}{3}$ der Pfarrer. Sie waren scheinbar gut bemittelt, in Wirklichkeit hatten aber die meisten von ihnen Schulden; der Haushalt und die Lebensweise dieser Gruppe war der Art, dass sie von der Hand in den Mund lebten, es konnten demnach in ihrem Kreise keine Kapitalien gesammelt werden. Das Gemeinsamkeitsgefühl zwischen der Pfarrersfamilie und den Gemeindemitgliedern machte diese Geistlichen hilfreich und gastfreundlich und gab den Gemeinde-

mitgliedern ihrerseits Veranlassung, für die mittellose Familie des Pfarrers zu sorgen, indem sie zu seinem Nachfolger denjenigen erwählten, der die Versorgung der Familie des Verstorbenen übernahm, entweder durch Heirat mit einem Familienmitgliede oder durch Verpflichtung zu dem Unterhalt beizutragen. Diese Art Versorgung rührt aus dem uralten Pflegesystem her. Die dritte Gruppe des Standes machten diejenigen aus, deren Mittel mehr als 1000 Riksdaler betragen. Diese entstammten beinahe ausnahmslos aus reichen Kapitalistenfamilien oder sie standen mit ihnen wenigstens in Verwandtschaftsbeziehungen; auf diese Weise waren sie in den Besitz ihres Eigentums gelangt, daher war in ihnen auch Kaufmannsblut, kaufmännische Lebensweise und Unternehmungslust. Die praktisch-wissenschaftlichen Wirtschaftsinteressen unter der Geistlichkeit des 18. Jhs sind wohl auf diese Gruppe zurückzuführen. In diesen Familien hat auch alle andere höhere geistige Bildung, namentlich die wissenschaftliche, ihren Ausgangspunkt. Höhere Bildung und etwas grössere ökonomische Macht hatte die Geistlichkeit von der Richtung her empfangen, wo eine vorgeschrittenere, Kapitalien einbringende Wirtschaftsweise vorherrschend war. Dies war der Fall besonders in den Städten und auf den wohlhabendsten Gütern in West-Finland. Von hier waren die hervorragendsten Pfarrersfamilien gebürtig, und indem sie sich allmählich nach Osten und Norden zu verbreiteten, vollführten sie auf ihrem neuen Wirkungsgebiete wertvolle Kulturarbeit.

3. Mag. phil. J. M. SALENIUS. *Gerichte und Rechtspflege im Alten Finland in den Jahren 1721—1812.* — Als der grosse nordische Krieg aufhörte, blieb in dem Russland abgetretenen Teile Finlands («dem Alten Finland») nur ein einziger Amtsrichter (Häradsrichter). Später waren deren zwei und seit dem Frieden von Åbo (1743) vier. Als Obergericht fungierte der regierende Senat und das Justizkollegium, denen auch die Wiborger und Fredrikshammer Landgerichte (Rathausgerichte) unterstanden. Der einzige Lagmann (Gerichtsverwalter) des Alten Finland war dem Justizkollegium untergeordnet. In den Städten des Alten Finland kamen auch «mündliche Gerichte» vor und in Wiborg war ein Kammergericht tätig. Als

im J. 1784 die Wiborger Statthalterschaft gegründet und die eben erwähnten Gerichte eingestellt wurden, traten an ihre Stelle untere Landgerichte, Oberes Landgericht, untere Raspraven, obere Rasprava, Kreisgericht, Tribunal, in jeder Stadt ein Rathausgericht und in Wiborg ein Gewissensgericht. 1797 wurde das Justizkollegium, das Lagmannsgericht und fünf Hărădsgerichte von neuem wiederhergestellt. Für die Würde der Gerichte hielt man für notwendig, dass der Amtstisch des Richters mit rotem Tuch bedeckt war und dass darüber »der Spiegel des Rechtes« hing. Die Urteile wurden hauptsächlich nach schwedischen Gesetzen gefällt aber auch russischen Ukasen und Verordnungen musste gefolgt werden. Die Kommandanten und die Gouverneure von Wiborg waren häufig geneigt, sich in die Tätigkeit des Tribunals und des Rathausgerichtes einzumischen, das Justizkollegium und der Senat dagegen versuchten die Sache wieder gutzumachen. Auf dem Lande herrschte viel Gerichtslosigkeit, namentlich auf den Freigütern; vor allem wollten die Verwalter der Höfe in Zivilsachen selbst das Urteil sprechen.

4. Oberlehrer Hofrat P. TOIKKA. *Zur Geschichte des novgorodischen Karelen. 1. Administrative Verteilung: die »Pogosten« und »Perevaaras«. 2. Besteuerungsgrundsätze; Steuereinheiten: Pflug, Obza, Bogen.* — 1. Das novgorodische Karelen zerfiel in administrativer Beziehung in zwei Distrikte: Kexholm und Nöteborg. Dieser umfasste das Gebiet zwischen der Newa und der jetzigen finnischen Grenze, jener lag nördlich von dort. Er zählte sieben »Pogosten« oder Hărăde (Amtskreise). Die Bezeichnung »Pogost« ist aus dem russischen Worte »pogostitj« abzuleiten. Sie bedeutete ursprünglich einen Ort, wo die Steuer-einnehmer Halt machten, um Steuern zu erheben und wo die Bevölkerung sie bewirten musste. Daher kam es, dass der ganze Steuerkreis und später endlich die kirchliche Gemeinde und das Kirchdorf mit diesem Namen bezeichnet wurden. Als Verwaltungsbezirk hatte die »Pogost« auch ihre eigenen Beamten, die Starosten oder Landesältesten und die Zehnmänner. — In Karelen schloss sich die Pogosteinteilung an die alte karelische Hărădseinteilung an. Die Unterabteilungen der Pogost hiessen »Perevaaras« und »Volosti«. Die letztgenannten waren grössere

oder kleinere, einer bestimmten Person oder einer juridischen Person untergebene Gebiete. Die »Perevaaras« wiederum waren grössere, einheitliche Steuerbezirke. Von den vielen Erklärungen, die über diese gegeben worden sind, scheint die von Pobrin in seinen Artikeln über das Fürstentum Toropets die sachlich richtigste zu sein. »Perevaaras« kommen nachweisbar schon 1362 auf dem Moskauer Gebiet vor, später auch in den Gegenden um Nowgorod herum: in Karelen und dem Fünftel von Dereva, im Fürstentum Toropets und in den littaaischen Streitgebieten Welikije Luki, Ržev und Holm. Die Bezeichnung kann demnach unmöglich finnisch sein, wie man geglaubt hat, sondern sie ist aus dem Russischen (переварить) herzuleiten. Eine westrussische Urkunde aus dem Jahre 1479 zeigt, dass die »Perevaaras« gleich Pogosten Steuerbezirke waren, deren Einwohnern die Pflicht oblag, für die Verpflegung der Steuereinnehmer zu sorgen, sie mit Bier und Met zu bewirten, von einer Steuererhebungsstelle zur anderen zu befördern usw. »Perevaara« hat also ursprünglich nur Bier bedeutet, durch Verallgemeinerung die Bedeutung der Bewirtung und noch weiter die des ganzen Bezirkes, der die Bewirtung besorgt, angenommen. Nach Karelen wurde diese Verteilung von den Nowgorodern gebracht. Die Vermutung, dass die »Perevaara« irgend eine aus gemeinsamer Urheimat herstammende Besiedlung bedeute, also auf die finnischen Wörter »perhe« (Familie) und »vaara« (Berg) zurückgehe, ist nicht stichhaltig, da ja die Perevaaraeinteilung auch in Karelen wechselte: Dörfer wurden aus einer Perevaara in eine andere übertragen, es wurden deren je nach Bedarf neue gebildet, alte Perevaaras verschwanden usw., abgesehen davon, dass sie auch in Gegenden vorkommen, in denen bekanntlich keine finnische Bevölkerung gewohnt hat.

2. Die nowgorodischen Steuereinheiten: Pflug, Obza und Bogen sind anfänglich versteuerte Werkzeuge gewesen, dann zur Bedeutung von lebender Arbeitskraft, Mannzahl — Pflug und Obza nach der Bestimmung der Nowgoroder auch von Viehzahl — gelangt, bis sie im 16. Jh. in bestimmte Bodenflächenmasse übergingen. Der Pflug und die Obza begegnen auf nowgorodischen Gebieten überhaupt, der Bogen nur im Norden in den von Karelern bewohnten Gegenden, wo die Jagd

noch das Hauptgewerbe war. Das unter Obza und demnach auch unter Pflug gemeinte Baugebiet wechselt beträchtlich. Es kann weder nach der ausgesäten Getreidemenge noch nach der Heuernte bestimmt werden, die die alten Steuerbücher wohl immer angeben. In Karelen macht die Saat auf eine Obza am häufigsten 4 Korobjas aus, in den übrigen nowgorodischen Fünfteln weniger, meist etwa 2—3 Korobjas. Es ist mithin nicht möglich zu bestimmen, zwischen welchen Saatflächen die Grösse der Obza variierte, da die Steuereinheit selbst keine ein für allemal bestimmte Bodenfläche umfasste. Die Grösse der Korobja lässt sich auf Grund alter Steuerbücher auf $1\frac{3}{5}$ hl feststellen. Die entsprechende Saatfläche machte also $\frac{4}{5}$ Desjatin oder etwa 1 ha und das Gewicht ungefähr 7 Pud aus. Um 1500 herrschte in den nowgorodischen Ländern schon das Dreifeldersystem, obgleich die Steuerschreiber nur die Saatfläche eines Ackers angeben, und als dessen Objekt tritt nur die Roggensaart auf. Erst von 1539 an wird es üblicher, genauer anzugeben: »in einen Acker wird so und so viel gesät, in zwei andere gleichfalls.« Vergleicht man aber die Saatflächen in den Jahren 1500 und 1539, so ergibt sich, dass sie häufig genau dieselben sind, wenn auch verschiedenen ausgedrückt. Daneben begegnet schon 1500 die Erwähnung »dreier Felder«, namentlich wenn von den sog. »wüsten Gütern« die Rede ist.

Demnach hatten die meisten karelischen Dörfer um 1500 etwa 10 ha Ackerland, einige bis 16 ha. Wiesenland besaßen sie dagegen verhältnismässig wenig. Das Schwanken der Grösse der Steuereinheit hing, solange die Obza kein bestimmtes Bodenareal bezeichnete, davon ab, dass die Steuerschreiber den Steuerbetrag jedes einzelnen Steuerzahlers »nach seinem Vermögen, seinen Erwerbsmitteln und Kräften« einschätzen sollten. Verschiedene Bodenbeschaffenheit, Alter der Felder, Anzahl der Arbeiter des Gutes, verschiedene Begünstigungen u. a. übten deshalb bei der Bestimmung der Anzahl der Steuereinheiten einen bedeutenden Einfluss aus. Die nordkarelische Steuereinheit Bogen bezeichnete um 1500 einen der Bogenspannung fähigen Mann, da sich ja hier der Bogen immer auf eine Steuerperson bezog. Erst später ist auch er in ein Bodenmass umgestaltet worden. Die Klöster und einzelne Gutsbesitzer

hatten nicht selten ihre eigenen Steuereinheiten, die eine sehr wechselnde Anzahl von Obzen enthielten, sogar bis 14 Staatsobzen.

5. DR. A. R. CEDERBERG. *Der Streit der Städte Borgå, Helsingfors und Uleåborg um die Stapelrechte in den Jahren 1743—1744.* — Im Frieden zu Åbo 1743 hatte Schweden einen Teil des Låns Savolaks und Kymmenegård nebst den dazu gehörigen Städten Fredrikshamn, Willmanstrand und Nyslott an Russland abtreten müssen. Da das Lån keine anderen Städte zählte, ersuchten die Einwohner Borgås um die vormaligen Stapelrechte Fredrikshamns. Dem widersetzten sich die Einwohner von Helsingfors, nach deren Meinung eine neue Stapelstadt nicht notwendig sei. Ihr Vertreter auf dem Landtage beantragte die Vereinigung Borgås mit Helsingfors, wodurch beide Städte zum Genuss von Stapelrechten gelangen würden. Die Landbevölkerung in den Lånen von Savolaks und Kymmenegård unterstützte das Gesuch der Borgåer und bat zugleich um Begründung von Flecken in ihrer Landschaft, weil die Bewohner der entlegensten Teile des Låns nach den Städten an der Küste zu weit hatten, einige bis 50 Meilen. Gleichzeitig reichten auch die Einwohner Uleåborgs eine Bittschrift um Stapelrechte ein und machten zugleich den Antrag, dass Uleåborg zur Hauptstadt des Låns Savolaks und Kymmenegård erhöht werden möchte. Der Landeshauptmann K. J. Stjernstedt schloss sich der Petition des Magistrats an, die Bauern Nord-Karelen erhoben aber Einspruch dagegen. Der Landeshauptmann scheint an den Bau eines Kanals von Savolax und Karelen nach Österbotten gedacht zu haben. Am meisten beeinflusste seinen Standpunkt jedoch der Umstand, dass es in Österbotten bisher keine Stapelstadt gegeben hatte. Unterdessen hatten die vormaligen Bürger Fredrikshamns, an deren Spitze Jakob Forsell (geadelt af Forselles) stand, die Erlaubnis bekommen, nach Lill-Abborfors umzuziehen, und bald wurde beschlossen, dass die neue Stadt auf dem Grundstücke des Rusthålls Degerby im Kirchspiele Pernå gegründet werden sollte. Aus ihr wurde eine neue Stapelstadt und die Hauptstadt des Låns (von 1752 an Lovisa genannt).

6. Prof. U. L. LEHTONEN. *Einige Memoriale an den Kaiser Alexander I. über Finland im J. 1808.* — I. Brief und Bericht J. Tandefelts: vorwiegend ökonomischen Inhalts. — II. Brief und Bericht E. G. von Willebrands: handelt hauptsächlich von der Reinigung der Wasserfälle. — III. Bericht von Knorrings: bezieht sich auf die Bergwerke, die Stadt Tammerfors u. a. — IV. Bericht betreffend die finnische Seefahrt. — V. Bericht über die Beziehungen Finlands zu Russland.

7. Stud. phil. MANDI NEVALAINEN. *Beiträge zur Geschichte der Umgebung von Pielis zur Zeit des Grafen Pehr Brahe.* — Die Untersuchung will neue Kenntnisse über die Verhältnisse der Umgebung von Pielis, der sog. Pielis-»Pogost« bringen und zwar von der Zeit (1652—1680), wo Graf Per Brahe sie als Lehen innehatte. Diese »Pogost« war ein Teil des ebenso dem Grafen zugehörigen Freiherrentums Kajana, wo das Konvent zu Kajana die oberste Behörde für die Verwaltung und Rechtspflege bildete. Für die Verwaltung und Rechtspflege der einzelnen Kirchspiele wurden Gerichte (ting) abgehalten, deren Sitzungen von der Zeit des Grafen an regelmässig wurden. Weiter wird über die Beamten des Freiherrentums und des Kirchspieles Pielis berichtet. Zu den früheren administrativen und kirchlichen Beamten kamen zur Zeit des Grafen noch die Militär- und Postbeamten hinzu. Hinsichtlich des Grundbesitzes erfahren wir, dass um den Pielis-See noch in der Mitte des 17. Jhs der Grundsatz der freien Okkupation herrschend war. Die Grundsteuer wurde im Kirchspiele Pielis im J. 1668 ständig, in dem die jährlichen Einschätzungen aufhörten. Aus den Gerichtsbüchern hat man genaue Angaben geschöpft über den Bau der Kirchen und Pfarrhöfe im Kirchspiele Pielis, über die Ernennung von Geistlichen und andere kirchliche Angelegenheiten. Man hat auch ermittelt, wie die kirchliche Leitung zur Zeit des Grafen von Nurmes nach der am Ostufer des Pielis-Sees gegründeten Stadt Brahea versetzt wird. Von der Gründung und dem Wachsen dieser kleinen, bisher wenig bekannten Stadt werden neue Kenntnisse mitgeteilt. Die Pogost hatte auch eigenes Militär. Von 1655 an mussten die Bauern sich zur Gerichtszeit zu Kriegsübungen einstellen. Als Festungen werden Lieksa und Nurmes erwähnt,

von denen die erstgenannte genauer bekannt ist. Am Schluss der Untersuchung werden einige Mitteilungen gemacht über das betrügerische Benehmen der Bauern aus dem Kirchspiele Pielis während eines Anfalls der Russen im Sommer 1656 und über gleichzeitige Ereignisse im Kirchdorfe zu Nurmes.

8. Mag. phil. ILMARI SALONEN. *Das Gut Sairila in Savolax 1557—1570.* — Das Staatsgut Sairila ist im J. 1556 gegründet worden. Gerste, Hafer, Roggen und Weizen wurden gebaut. Die Erträge waren ungefähr dieselben wie die allgemeine Jahresernte im Län von St. Michel im J. 1910. Ausserdem wurden Hopfen und etwas Kohl und Rüben gebaut. Man wandte die sog. Zweifelderwirtschaft an. Heu erhielt man nur von natürlichen Wiesen. Die Anzahl der Haustiere wechselte stark. Die Fütterung war eine sehr schlechte, das Gewicht der Tiere klein und die Erträge knapp. Fischfang wurde an drei besonderen Fischereistellen getrieben.

Zum eigenen Bedarf des Gutes wurden Schmiedearbeiten verrichtet, Korn gemahlen, Stoffe gewoben, Bier und Branntwein gebraut. Das Gut hatte Soldaten und besonderes Gesinde. Jene bekamen höheren Lohn und besseres Essen als diese. Sie erhielten auch Bekleidungsgeld, während die letztgenannten Kleidungsparzellen *in natura* empfangen. — Das Gut brachte nicht einmal die Bedürfnisse des Gesindes ein, sondern die Steuereinnahmen der Umgegend wurden noch verwandt.

PROTOKOLLE.

(S. 4—9). Dr. A. G. FONTELL. *Über die zur Sonnenteilung verwendeten Teilungswerkzeuge, insbesondere von dem sog. »lutkafle«.* — Von der bisher giltigen Auffassung abweichend, das »lutkafle« bedeute einen bei der Verlosung des Bodens benutzten Knebel, wird in diesem Vortrage gezeigt, dass die Verlosung des Bodens im 15 Jh. vermittels verschiedener (wahrscheinlich papierner) Lose geschah, wogegen das »lutkafle« eine Stange bezeichnete, womit die Teilung des Bodens praktisch ausgeführt wurde. Die Länge der Stange stand in einem ge-

wissen Verhältnis zur Steuerzahl der Dorfbewohner, und sie variierte je nach den Gegenden. Die alte Stange aus Dalarne war in 9 Teile geteilt, die zusammen »kaflar« genannt wurden. Ähnlicher Art wird wohl auch das finnische »lutkafle« gewesen sein. Da kleine Ackerbeete in Finnland als »käflingar« bezeichnet wurden, so deutet auch dies darauf hin, dass »kafle« und »lutkafle« Bodenmasse waren.

(S. 10—11). Stud. phil. A. M. SALENIUS. *Einige Aufzeichnungen über die Vorfahren der Mutter Michael Karpalainens.* — Bericht über die Verwandten des bekannten Pfarrers aus der Reformationszeit und deren Landgüter.

(S. 11—13). Staatsrat Prof. E. G. PALMÉN. *Aufzeichnungen von M. J. Alopæus aus dem Jahre 1792.* — In seiner Promemoria erzählt der Bischoff zu Borgå M. J. Alopæus von seiner Reise nach dem Landtag zu Gefle 1792. Bezeichnend für die damaligen Verhältnisse ist die Beschreibung der Überfahrt über Ålands Meer im Winter. Man versuchte vergebens sich am 20. Februar von Eckerö nach Schweden zu begeben; ausser der Post warteten dort eine Menge Reisender (u. a. ein Italiener), so dass über 20 Pferde nötig waren. Den 22. Februar um 4 Uhr morgens wurde dann wirklich aufgebrochen und westwärts gefahren; in Signilskär ass man Frühstück und um 7 Uhr ging's wieder weiter, nachdem mit einem 18-pfundigen Geschütz ein Signal gegeben worden war. Das Eis war glatt, aber auf beiden Seiten waren Spalten auf einem Gebiete von mehr als einer Meile; dann folgte unebener Weg über zusammengehäufte Eisblöcke, hier und da wollte das Eis nachgeben. Um $\frac{1}{2}1$ an demselben Tage langte man in Grisslehamn auf schwedischer Seite an, und am 24. Februar traf Alopæus in Gefle ein, wo der Landtag am 25. geschlossen wurde. Alopæus konnte jedoch bei der Abfassung einiger Beschlüsse zugegen sein und an dem Mittagsmahl des Königs teilnehmen. Zur Zeit des Königsmordes im März verweilte Alopæus in Stockholm und schildert die Eindrücke des Ereignisses, ohne jedoch etwas Neues vorzubringen.

(S. 14—18). DR. VAINÖ VOIONMAA. *Über den Ackerbau im Kexholmer Karelen, um 1500.* — In diesem Vortrage wird nachgewiesen, dass zur Zeit der Abfassung des bekannten Steuerbuches vom J. 1500 der Getreidebau sich über das ganze Gebiet des Kexholmer Läns, an die äussersten Grenzen Hinter-Karelen, verbreitet hatte. Aus gewissen Ortsnamen und anderem geht völlig klar hervor, dass etwa an der Mündung des Wuoksens dieser Bau zum grössten Teil schon in Ackerbau bestand. Aber wenn auch im ganzen Steuerbuche vom »Pflügen« die Rede ist, bezieht sich dies nicht auf das Pflügen eines Ackers, denn überall anderswo ausser an der Mündung des Wuoksens war die Bebauung des Landes vorwiegend Schwenden, wie auch aus der Höhe der dortigen Getreidesteuer zu ersehen ist, die der landesüblichen Steuer für abgeschwendetes Land gleichkommt. Dass die Ackerländer im Steuerbuche nach der Roggensaart gemessen werden, bedeutet auch nicht, dass der Roggen die einzige bekannte Getreideart gewesen wäre, denn im südlichen Teile des Kexholmer Läns wurde auch viel Hafer und Gerste gebaut, obgleich der Roggen wohl überall das Hauptgetreide war. Im Allgemeinen scheint der Stand der Landwirtschaft im Kexholmer Län im Anfange des 16. Jhs den Verhältnissen im westlichen Karelen genau zu entsprechen, so dass die Angaben des betreffenden Steuerbuches auch zur Kenntnis der landwirtschaftlichen Geschichte des westlichen Karelen von Bedeutung ist.

(S. 19—21). DR. K. O. LINDEQVIST. *Ereignisse des grossen nordischen Krieges in Österbotten.* — Referat einer Urkunde, die die Flucht eines Länsmanne im Winter 1714 schildert, und Auszug aus einer Urkunde, die von der raubartigen Verteilung des Staatsmagazines in Kristinestad an schwedische Soldaten im Herbst 1713 berichtet.

(S. 39—44). DR. G. A. FONTELL. *Nachträgliches zu dem sog. »hamarskiftet«.* — Der Verfasser erklärt zuerst seinen Standpunkt hinsichtlich eines streitigen Lagmannsurteils aus dem Jahre 1551, betreffend eine Einigung der Bewohner zweier Dörfer über die Grenze auf einer Insel im Kirchspiele Pernå in Ny-

land. Im Gegensatz zu Dr. K. R. Melander, nach dessen Ansicht die betreffende Teilung eine einfache Sonnenteilung war, ist der Verfasser der Meinung, dass die Einigung keine Sonnenteilung in irgend welcher Form bedeutet habe, sondern Verteilung eines gemeinsamen Besitzes zweier Dörfer gewesen sei, die beide eine besondere Teilungsgemeinschaft bildeten; die Sonnenteilung könne nie zwischen verschiedenen Dörfern, sondern nur zwischen den an der Teilung Interessierten desselben Dorfes vorgekommen sein. Das Wort »hambre« in dem alten Gesetzzitat: »by i forne skipte och hambre« bedeutet nach dem Verfasser ein unbebautes Hinterland oder eine Gemeindeflur d. h. dasselbe, was in Friesland mit »Hamerka« und in Deutschland mit »Allmende« und »Mark« bezeichnet wurde. Für diese Auffassung sprechen die alten finnischen Gesetzübersetzungen, in denen »by i hambre« durch die finnischen Worte »kylä polvi-jaossa« (wörtlich: Dorf in der Knieteilung) und »kylä metsäkankarissa« (wörtlich: Dorf in Waldstücken) wiedergegeben wird. Die letztgenannte finnische Redewendung deutet auf die unklare Vorstellung hin, dass unter dem Worte »hambre« etwas Bewaldetes, Hinterlandartiges, Unbebautes verstanden wurde. Die erstgenannte finnische Wendung bezieht sich auf querliegende Ackerbeete oder auf ganze Gruppen von solchen, wie sie an den Rändern der Felder des Dorfes, auf den am Waldrain gerodeten Neubrüchen vorkamen. In dieselbe Richtung weist auch die für »hamar« zuweilen verwendete finnische Bezeichnung »vasarasarka« (wörtlich: Hammerbeet) hin, die aus der hammerförmigen Stellung dieser Beete herzurühren scheint. Volksetymologisch lässt sich also erklären, dass, als die eigentliche Bedeutung des Wortes »hamar«, »hambre« verschwunden oder abgeschwächt war, das Wort in der Zusammensetzung »hamarskifte« infolge einiger mit der Sonnenteilung zusammenhängenden Erscheinungen eine neue Bedeutung (Hammer) annahm, die mit dem ursprünglichen hamar-Begriffe wohl sehr wenig gemeinsam hat.

(S. 44—45). K. R. MELANDER. *Über die Dreifelderwirtschaft in Österbotten im Anfange des 17. Jahrhunderts.* — der Verfasser teilt mit, er habe gefunden, dass im Anfange des 17. Jhs

spätestens schon 1607, neben der in unserem Lande allgemein gebrauchten Zweifelderwirtschaft an der südösterbottnischen Küste auch die Dreifelderwirtschaft in ihren Anfängen vorgekommen ist. Sie war wenigstens in den Pfarrhöfen von Pedersöre, Mustasaari und Närpes und auf dem Herrengute Pinnonäs eingeführt.

(S. 45). Dr. K. R. MELANDER. *Erinnerungen an die Missernte 1601 in den Ostseeprovinzen.* — Berichtet nach J. E. Brotze über den »Hungerkummer« (ein Volksfest) in Riga.

(S. 45—47). Prof. G. HEINRICIUS. *Freiherr Emil Stjernvall-Walleens Schilderung vom Tode Nikolais I.* — In diesem den 18. März 1855 datierten Brief, den Freiherr S.-W. an seinen alten Studiengenossen und Freund Imm. Ilmoni geschickt hat, werden sehr lebendig und erschütternd und, wie es scheint, wohl auch auf guten Kenntnissen beruhend die letzten Stunden des Kaisers Nikolai I. geschildert.

(S. 53—56). Staatsrat Prof. E. G. PALMÉN. *Beiträge zur Tätigkeit des Verfassungskomitees im Jahre 1865.* — Der Vortrag bringt einige Beiträge dazu, was Prof. K. Grotenfelt früher in Hist. Ark. XXIII über dieses Komitee mitgeteilt hat. Im März 1865 wurde das Komitee beauftragt, die Frage nach der Stellung derjenigen Beamten zu behandeln, deren Amt aufgehoben werden sollte; die Einstellung des damaligen finnischen Militärs gab dieser Frage eine besondere Wichtigkeit. Ebenso hatte das Komitee die Frage nach der Stellung der Vertrauensämter vorzubereiten. Es wandte sich infolgedessen an Prof. J. Ph. Palmén um Aufklärungen, der seinerseits den bekannten schwedischen Juristen Chr. Naumann in der Angelegenheit konsultierte. Auf diese Weise vorbereitet wurde die Beamtenfrage auf dem Landtage 1867 entschieden.

(S. 89—70). Dr. K. R. MELANDER. *Über meteorologisch-historische Sammlungen.* — Ein Vorschlag im Anschluss an das Werk des dänischen Forschers Speerschneider.

(S. 73—74). Dr. A. R. CEDERBERG. *Ein Geschäftsbrief vom Jahre 1723.*

Berichtigungen.

Berichtigungen zu den Referaten in Hist. Ark. XXIV, Heft 2.

S. 8. Dr. K. R. Melander. Von dem Hofrecht der Kexholmer Burg. Zeile 4—6 unten lies: Unter altem Hofrecht (gårdsrätt) ist vielleicht das Hofrecht Magnus Erikssohns gemeint, wenn es in Finland im Gebrauch gewesen ist, sonst das Hofrecht Gustav Wasas oder Johanns III.

S. 15. Dr. K. R. Melander. Beiträge zur Kenntnis der „hamar“-Verteilung. Zeile 10—12 oben lies: Nach dieser Teilung blieb wohl der dem Dorfe Forsby zugefallene Teil von Forsö und dessen Fischgewässern Gemeingut der dortigen Bewohner sowie auch der dem Gute Garp zugefallene Teil Gemeingut der Bewohner desselben.

2. 3

5. 16

